

اوکھا کم

پنجابی وچ 20 ہندی کہانیاں

جاوید بوٹا

اوکھاکم

پنجابی وچ 20 ہندی کہانیاں

پنجابی کار

جاوید بوٹا

سچیت

جاوید بوٹا

— اپنا (اکیڈمی آف دی پنجاب ان ہارتھ امریکہ) دے موڈھیاں وچوں نیں۔
— پاش دی چوہوں کوہا "اکار" دے گورنگھی توں شاہنگھی پئی اتارے وچ جھ
پایا۔
— وینا درادی "منل دی جویں" دا گورنگھی توں شاہنگھی وچ پئی اتارا کیتا۔
— پھلی کتاب ویاں کہانیاں توں ہندی توں پنجابی وچ اٹھیا۔

JAVED BOOTA
25753 NORTHERN DANCER CT
CHANTILLY VA 20152 USA
E-mail JAWANBOOTA@HOTMAIL.COM
Tel 703-327-3497 Cell 703-887-5666

اکیڈمی آف دی پنڈب ان ٹارچو امریکہ (اپنا) apnaorg.com دے تال
جیہدے موڈ حیاں وچوں ہون داسینوں وی مان اسے
--- جاوید بوٹا

AUKHA KAMM

Punjabi Translation of 20 Hindi Stories

By

JAVED BOOTA

©

جاوید بوٹا Javed Boota

First Edition: February 2008

پہلی چھاپ: فروری 2008

Title: Pancham

نمبر ستائیم

چھاپاک دہرادے

سُچیت کتاب گھر

11- شرف مشن، چوک گنگا رام، بوک سٹریٹ 1، لاہور، پاکستان

Publishers, Distributors

SUCHET KITAB GHAR

11-Sharaf Mansion, Chowk Ganga Ram, Book Street 1, Lahore. PAK

Ph: 92 42 6308265 E-mail: suchet2001@yahoo.com

چھاپ گھر: شیرکات، لاہور، پاکستان

ایسٹن وچوں یارھاں کہانیاں مہینہ وار پنجم لہور دے دکھ دکھ پراگیاں
وچ دی چھپ پگیاں نیں

9	وہجے چوہان	شام دے	1
21	راکیش دس	دے	2
30	بھیم سین تیاگی	کھلے	3
41	نرندر منورے	کھڑتا	4
47	مہیپ سنگھ	پانی تے پل	5
55	منظور احتشام	قوم	6
79	ایس آر ہرنوٹ	وچھی بولدی اے	7
92	امیش اگنی ہوتری	درے گنڈھ	8
102	بولین	چاء	9
111	سوم پرکاش	دند	10
123	پرکاش کانت	سناہی ٹی	11
138	مہیش سنگھ	شروع کہانی ختم کہانی	12
153	اودے پرکاش	56 تولیاں دی چینی	13
177	اصغر وجاہت	اوکھا کم	14
182	اصغر وجاہت	سرگم کولا	15

وے چو بان

شام ویلے

روز واکن، ہتھے ہوئے ویلے میں چھیلی نمبر بس دی اڈیک کر رہیاں۔ بریف
کیس سینٹ دے بنے ہوئے تھڑے اُتے رکھ بگریت بانناں تے راہ ویکھدے
دوہے لوکاں ول حجات پاؤناں۔ بس دے ایس اڈے توں چڑھن والے لوکاں دے
ٹکھاں دی مینوں سیان ہو گئی اے۔ ٹکھاں دی سیان تاں مینوں ہے پر چاٹو میں کسے دا
دی نہیں۔ انتھوں تاں کہ جد اڈیکدیاں لوکاں نال میریاں نظراں بھلداں نیں، تاں
نہ میریاں بھلاں اُتے مسکان اگدی اے اُتے نہ ای اوہناں دے ٹکھاں اُتے جان
پچان دی کوئی لٹک اُبھردی اے۔ تھکے ٹکھ، تھکیاں اکھاں، تھکے ہوئے شریر۔ سارا
دن کماں کاراں وچ رُجھے، گھراں نوں پرمدے لوک۔ ٹکھاں نوں ویکھ کے جاچدا اے
کہ میں وی ایہناں اُن گنت لوکاں دے نال پھسکی تے ڈھلی مٹھی نورے فُردی حیاتی
دی ایس رُت وچوں تھک رہیاں۔ ایس خیال نال گھڑی دی گھڑی تسلی بھلدی اے پر
جدوں ایس آپنے ٹھکاناں تے اپڑاں گے تاں بھیڑ وچ سانجھے اکلاپے دا احساس پکچھے
رہ جائے گا۔

بس دی اڈیک کردیاں میں آپنے ہمسفراں دے جیون بارے سوچناں، تے ہر روز
اک دو خیالی وارٹاواں اوہناں دے جیون نال بور جوڑ دیناں۔ لگ بھگپ کے اوہناں
دے جیون دی ان ڈھنی ڈھنی کوٹھڑی دے دُسر اندر جا وڑناں۔ میری سنجھ مسان وچ گھج
نویں لوک گھج نویاں وارٹاواں آجانداں نیں۔ ایہہ سارے پُپ تے صبر نال، ہولی
ہولی ڈونگھی ہونڈی شام ویلے سڑوک دے کنڈھے کھلوتے نیں۔ میرا ایہناں نال ایہو

194	کرشنا سویتی	ہتے بدل گیا	16
203	ہشتم سہنی	ڈلاری دے پرچی	17
215	یشپال	قون	18
222	یشپال	وارث	19
242	یشپال	دلیری	20

ای رشتہ ہے۔

میں چور آکھیں دیکھناں۔ جاپانی ٹکڑی ٹھاب دے مٹھلاں دا گھڈتہ گھر لے کے جا

رہی ہے۔

اج جاپانی ٹکڑی دے ویاہ دی پہلی درے گنڈھ ہے۔ ویاہ توں پہلاں جدوں اوہ اپنے ہون والے پتی نوں بلی ہوئے گی تے اوہنے کہیا ہوئے گا۔

مٹھل، ساڈی اج تے بھلک وچ خشواں کھلے دے نیں۔ اوہ کسے کولوں گجھ نہیں مگدے۔ کھڑو دے نیں سُکاندے نیں، اوویں ای، جیویں ہر روز سورج نکلتا اے، ہوا چلدی اے، چوہیاں پھوکیاں نیں۔ کیوں، ایس لئی کہ دنیا وچ پیار ہے۔ لوکاں دے جسام تے روحاں دا میل ہوندا اے۔ بنانے جدے نیں۔ دل ٹکدے وی نیں تے من چندرا جھلا وی ہو بو جاندا اے۔ مٹھل کھڑو اے تے سُکاندیاں ہویاں دنیا دے دکھ سکھ نال سانجھ پالیندا اے۔

ایس لئی جاپانی ٹکڑی نے سوچیا ہووے گا کہ ویاہ دی درے گنڈھ تے پتی لئی مٹھلاں دا تختہ بُت دھیا رہے گا۔

دوہٹی دے گھر اپن دے واہوا چر پنچھوں اوہدا پتی گھر آؤندا ہووے گا۔ گھر اپڑ کے، مٹھلاں نوں سون والے کرے وچ سجا، جھمتی نال نہا دھو کے اپنے پتی دی پسند دے کپڑے پا کے اوہدی اڈیک کرن لئی اوہنوں چوکھا ویلا بل جائے گا۔

اوہدا پتی جدوں گھر پرست کے اوہنوں سبج نال اپنے کلاوے وچ بھرے گا تے اوہ ہولی جیہی اوہدے کن وچ کبے گی۔

ویاہ دی درے گنڈھ مہارک۔ تیوں پتہ اے ایس درے ساڈے گھر اک نکا جیہا پروہتا آؤن والا اے۔

بس اسے تائیں نہیں آئی سی۔

روز دا گنگ سٹینش بندہ دی بس اڈیک رہیا سی۔ چالیسیاں دے لگ بھگ، سٹکھنی داڑھی نیچھ۔ گری ہووے جاں خنڈ اوہ ہر تے اک عام جیہی ٹوپی ہر اُتے پائی رکھدا۔ روز دا گنگ جوان سٹینش بولی والی ٹکڑی نے اوہدے کول کھلو کے اوہدے بل ختم لے۔ ٹکڑی اُنیاں ویہاں درھیاں دی ہووے گی۔ سٹکھنے کالے وال، مونیاں مونیاں کالیاں اکھاں، چوڑا مٹکھ، قد مناسب، بندے دے موڈھے تائیں۔ اوہنے جگ سویر تے سکرٹ پایا ہویا سی۔

اوہ کیہ گاں کردے نیں میرے پلے ٹکھ دی نہ پیندا، پر پنا لفظاں دے اوہناں دے شریاں دی بل خبل آپنی کہانی سنائی جاندی۔

ٹکڑی نے بندے دا ہتھ اپنے ہتھ وچ پھڑ لیا تے آپنا دو جا ہتھ اوہدے ہتھ اُتے پھیرن لگ پئی۔ چھوہ نال ٹکڑی دے اندر موہ کھڑا اُتھیا تے اوہ بندے نال متبر جاندی اے تے پھیر چاچک اوہدے بل ختم لیندی اے۔ بندہ پیار دے ایس گھٹلے دکھاوے توں کھچ کھاندا اے پر ظاہر کردا اے جو اوہنوں وی سواد آرہیا اے۔

بندے دے ہتھ وچ کانڈ دا اک لفافہ اے۔ ٹکڑی کھوہن دا جتن کردی اے۔ بندہ ذرا جیہا لفافہ کھول کے ٹکڑی نوں دکھاؤندا اے۔ ٹکڑی دے مٹکھ اُتے گجھ ایہو جیہے بھاء کھڑوے، جیویں اوہ پیار نال اُلاہیا دے رہی ہووے۔

”توں بڑا بد معاش ایس، شراب پی کے ضرور کوئی چھیڑ خانی کریں گا۔“

بس نہیں آئی سی۔ اڈیکدیاں میرے خیالاں نے اڈاری ماری۔

بُولو، ارچنپنا توں روٹی ٹک دی بھال وچ امریکہ آیا ہووے گا۔ اوہدے ہتھ اپن گھروں اوہدے اک دھنی بلی نے اوہنوں لکھیا ہووے گا جو اوہ اپنی دھی ماریہ نوں امریکہ پڑھن لئی بھیجنا چاہوندا اے۔ کیوں جے اوہ امریکہ وچ اے۔ بلی نے لکھیا ہووے گا، اوہ اوہدی دھی دا سر پرست بن جائے۔ اوہنے ایہ ذمہ واری قبول کر

لنی ہووے گی۔

کڑی کسے مقامی کالج وچ داخل ہو گئی ہووے گی۔ خرچا بچاؤن لئی تے کڑی دی راکھی لئی دوہاں بیلیاں ایہہ چھیا ہووے گا جو ماریہ، بولپ دے نال ای رہوے۔ ایس پر بندہ نال ماریہ نوں بڑی محفوظ تھاں بل گئی ہووے گی تے بولپ نوں جیویں گھر والا شکے۔

جدوں ماریہ اپنے ماسے، اپنے بھیناں بھرا بھڑ کے امریکہ آئی ہووے گی۔ اوہرا من بڑا اووریا رہندا ہووے گا۔ ہر ویلے اوہنوں گھر دی یاد ستاؤندی ہووے گی۔ ٹیلیوژن، سینا، ریسٹورانٹ تے کار دی سیل، کسے جج دی اوہرا من نہیں پرچدا ہووے گا۔ اک وار شام نوں بولپ جدوں کم توں گھر پرتا ہووے گا۔ اوہنے ماریہ نوں روندیاں دیکھیاں ہووے گا۔ اوہ اوہدے کول بیٹھ کے اوہنوں تسلی دین لئی اوہدی کنڈ آتے جتھے پھیرن لگ گیا ہووے گا۔ اچن چیت جیویں بندہ ٹٹ گیا ہووے، ماریہ دی بھبھ نکل گئی ہووے گی۔ اوہ اوہدے نال مترو گئی ہووے گی۔ بولپ نے ماریہ نوں اپنے شریر نال شکست لیا ہووے گا۔ ماریہ دیاں انجریاں نرم چھاپیاں بولپ دی پک وچ بکھدے کولیاں وانگ جس مکیاں ہون گئیاں۔

ماریہ، جیڑی پیلی دی امانت سی، کڑی توں زبانی دے روپ وچ واصل گئی ہووے گی۔

چکاپاں تھمن تاہیں اوہنے اوس نوں کھاوے وچ ٹھنٹی رکھیا ہووے گا۔ جدوں ماریہ نے ہر چک کے اوہدے دل دیکھیا ہووے گا تے بولپ نے اپنے بھلاں نال اوہدے اتھرو چٹ لے ہون گے۔ پھیر جیویں اوہجڑ تے متھی ہوئی اک ہونی نے اوہناں دے نل اک دوجے نال جواز دے ہون گے۔ من موہنے جیسے دو نینیاں وانگ اوہ اک دوجے دے جیون رس دا سواد مانن لگ پنے ہون گے۔ ماریہ دا اووریاواں تے بولپ دا

اکاپا صحبت دے سواد نے ڈکار لیا ہووے گا۔ ماریہ دا من بڑول جھرتا تے بولپ دے من وچ لٹیا ہنیر۔

چوراں وانگ میں آپنے خیالاں دی باری دچوں اوہناں دے گھر جھات مارتاں.....

گھر اپڑیاں ای ماریہ شرم لحاظ دے سارے حد بنے ٹپ گئی، بولپ نے آکھیا، "لیڑے تے بدل لین دے۔"

"توں مینوں ہنالیو یاں دے بیٹا چنگا لگنا ایں۔"

ماریہ نے اک اک کر کے اوہدے سارے لیڑے لاہ دتے۔ تھوڑے چر وچ بولپ ایس مونہہ زور نشے دے کارن چیک بیا۔ ماریہ نے مونہہ چک کے اوہدے دل دیکھیا.....

"لیا کھتے تیری شراب، دیکھاں تے سکی ایہدے وچ ایس نالوں بیٹا نثر اے جاں نہیں۔"

بولپ شراب لے کے صوفے اُتے لما پے گیا، ماریہ اپنا گلاس لے کے بولپ دے نال لگ کے بہہ گئی۔ دوہاں نوں خواہش نے پھیر آفٹل کیتی۔

ماریہ نے اپنا گلاس میز اُتے رکھ کے اگڑائی لئی۔ اوہرا پنڈا کمان وانگوں تن گیا۔ اوہدیاں انجریاں چھاپیاں اوہدی پک وچ گھر مکھیاں تے اوہناں دوہاں چھاپیاں دے نمپدے مونہہ بے حیا، سولاں وانگ بولپ دیاں اکھاں وچ جھنجن لگ پنے۔ بولپ نے آکھیا.....

"توں یار دی امانت سیں۔"

"توں پھیر شروع کر دتا اے۔ میں ہنن دی امانت آں..... جیویں زبانی، مرد دی امانت ہوندی اے۔"

”پرتوں میرے یار دی دھی ایں۔“

”ہر زبانی کہے نہ کہے دی دھی ہوندی اے۔“

”اندروں تینوں وی سارا چائن اے جو ایہہ تعلق ٹھیک نہیں۔“

”ٹھیک تے غلط دا سوال ای فضل اے، جو ہے بس اودنوں قبول کرو۔ ہر اک

تعلق وچ اخلاقی کچھ ڈھونڈنا بیکار اے۔“

بس آئی تے جاپانی گڑی مٹھلاں نوں بڑے موہ نال سنبھال کے بیٹھ گئی۔ اک دوسری سیٹ آتے سمیش گڑی سمیش بندے نال جو کے بیٹھ گئی۔ مینوں ٹٹھن لئی کوئی تھاں نہ بلی۔ میں اوہناں لوکاں دے کول، خیالی دنیا وچ، جیناں دے میں بہت نیڑے ساں، کھلو گیا۔ بس وچ مسافر چھدے رہے۔ پھیر ڈرائیور نے ”پچھے پچھے ہو جاؤ“ دیاں باکاں ماریاں۔ میں بے مٹی نال بس دے پچھلے پاسے ہو گیا۔ میرے پاتر بھیر وچ گواچ گئے۔

بس اپنی ٹورے سواریاں اُتار دی، چڑھاؤندی اگے دودھ دی رسی۔ میرے موہرے اک گڑی ہانبواں اُتانبہ چکی چھت والے ڈنڈے نوں پھڑی کھلوتی سی۔ اوہدیاں کچیاں وچوں مزے دی آؤندی نکھی بو نال مینوں اُٹنی آؤن لگی۔ خیالی دنیا وچوں میں حقیقی دنیا وچ آ گیا۔ میں اپنا مونہہ دو جے پاسے کر کے سوچن لگ پیا جو اپارٹمنٹ اپڑ کے کیہ کراں گا۔

سبھ توں پہلاں دیکھاں گا، وچھیاں آئیاں نیں؟ کسے خاص چٹھی دی اڈیک تاں نہیں سی پر مینوں چٹھیاں کھوانا چنگا گدا اے۔ جیویں لگے مجید۔ تسلی نال بیٹھ کے، اک کر کے وچھیاں کھولاں گا تے پڑھاں گا۔ کئی دن پہلاں اک ریکارڈ خریدیا سی، ہُن تائیں کھول کے دی نہیں دیکھیا۔ وچھیاں پڑھدیاں ہوئیاں اودنوں سناں گا۔ روٹی؟ کل دا جو گچھ دی چٹیا گچھیا ہووے گا، کھا لوں گا۔ کرے دی صفائی دی کراں

کا۔

اپارٹمنٹ اپڑ دیاں مہیرا لہہ آیا سی تے اک دی وچھٹی نہیں سی آئی۔

لیسا دی باری کھلی سی تے باری دے گول لپ دے چائن وچ اوہ گچھ پڑھ رہی

سی۔

لیسا اپنی اداس کیوں دکھائی دیندی اے۔ میں کئی وار سوچیا سی۔ کدے گل بات ای نہیں کردی۔ بچے کردی دی اے تاں تھوڑی جیہی، جاں پھیر ایسے مڈیاں آتے جیہوے آپنے آپ وچ ٹھکوں آتے نکھرے ہون۔

”اج ٹیٹ گرمی اے،“

”دیکھو مینہ پے رہیا اے،“

”کئی سوئی ٹٹ اے۔“

لیسا گچھ مینے پہلاں، آپنے ٹٹے سنے اتھے آ کے رہن لگی سی۔ اوہدا اپارٹمنٹ ٹھیک میرے موہرے سی۔ اک دن اوہ اپنا سٹالنی سیل کر رہی سی۔ میں پچھیا سی۔

”تیرے ٹٹے دی کیہ عراے؟“

”باراں درہے، تے جدوں میں باراں ورھیاں دی ساں اودوں دا میرے کول اے۔“

”مطلب توں چوہیاں ورھیاں دی ہوئی۔“

”غلط، گدگی میں چوہیاں دی آں، پر ہاں میں ستائیاں ورھیاں دی۔“

مینوں لکھا جو اوہ مینوں سمجھا رہی ہووے، میں کوئی بکی جیہی باڑی نہیں۔ میرے اندر اک ہٹری ورتی زبانی لگی ٹیٹھی اے جیہوڑی اپنا آپ دکھان لئی اُسل وٹ لے رہی اے۔

اندر جان توں پہلاں میں لیسا دی باری کول کھلو کے بڑی دھی جیہی آواز وٹی۔

”لیسا“

”اوہ ترکیب گئی۔“

”پھیرا بج کدے نہ کریں۔ توں تاں میرا تراو کڈھ دتا اے۔“

”کیہڑی گل دا ڈراے تیں، لپسا؟“

”اوہ کجھ نہ بولی۔ آپنے ٹٹے دے ہر آتے جتھ پھیرن لگ پئی۔“

”کیہ تیرے ٹٹے نوں کوئی پڑا کے لے جائے گا؟“

”تیں کیوں پتہ لگا اے؟“

”کیوں، جو میں لوکاں دے خیال پڑھ لیناں۔“

”ج۔“

”سولاں آنے ج، جیویں توں ہن سوچ رہی ایں، توں مینوں آکھنا چاہوئی ایں،

اج توں یس تھکیا ہویا لگتا ایں۔ جھتتی نہا دھو کے آجا۔ میرے کول یس دھسیا واسن

اے۔ اسیں دوویں واسن پیاں گے۔ پھیر روئی کھاواں گے..... ایہدے نال وی تیری

تھکاوٹ نہ لھئی تے پھیر.....“

”اگے دن دی کوئی لوڑ نہیں، میرے خیالات پڑھ رہیا ایں جاں آپنے۔ توں ایہہ

بھہ گجھ ایس لئی آکھ رہیا ایں، کیوں جے میں اک گلوئی آں، تیرے کمرے دے

موہرے دہنی آں، ایس کارن توں ایہہ سمجھتا ایں تیرا میرا تعلق جوتنا لازمی ای نہیں سگوں

قدرتی دی اے۔ ہور کوئی دی گلوئی اتھے رہندی ہوندی توں اوہدے توں وی ایہو امی

آس کردا۔“

میں پُپ اوہدے ول دیکھدا رہیا۔

”دل کے روئی کھان دی صلاح آتے ترس کھا کے وچار کیتا جاسکدا سی، جے

میں ایس کتاب وچ لکھی نہ ہوندی۔“

میں اپنے کمرے وچ آگیا۔ ’ویکیم کلیئر‘ کڈھ کے کمرے دے وچکار رکھ دتا۔

بھلیاں پہلاں خریدیا ریکارڈ کڈھ کے ریکارڈ پلیئر آتے دکا دتا۔ کچن وچ جا کے شراب

دی بوتل دا ڈھکن کھولیا۔ تھوڑی تہی گلاس وچ پا، اپنی من بھادی راکنگ چیز تے بیٹھ

اک ٹکٹ اندر سُٹیا۔ پگھریا سیرہ سنگھ وچوں لنگھ کے ڈھڈٹا میں اگ لاؤندا گیا۔ دو جا

ٹکٹ پہلے نالوں گھٹ کوڑا لگا۔ میرا تن من دوویں پگھرن لگ پئے۔ ریکارڈ نے کمرہ

ٹگیت نال بھر دتا۔ باری وچوں دیکھیا، لپسا حالے تاں میں پڑھ رہی سی۔ میں ٹیلیوین

تے اوہدا نمبر گھما دتا۔ دو وار ٹی وی پھیر اوہدی آواز آئی،

”ہیلو۔“

”میں آں لپسا۔“

”پھیر میرا خیال پڑھنا چاہوئا ایں؟“

”نہیں، توں کیہ پڑھ رہی ایں؟“

”جاسوسی ناول۔“

”توں تے انج کہیا سی جیویں ایہہ کتاب اج ای ختم کرنا لازمی اے۔“

”میرے لئی تے ہے۔“

”استخان لئی پڑھ رہی ہوندی تاں کوئی گل دی سی۔ اینویں بیکار جیہا جاسوسی ناول

لئی بیٹھی ایں۔“

”چھڑا استخان لئی ای پڑھنا چاہیدا اے، ایہہ تاں کوئی گل نہ ہونگی۔ پھیر میں تے

کوئی استخان نہیں دینا، مینوں تے یس سواد آرہیا اے۔ تھوڑے چر وچ پتہ لگ جائے

گا جو قاتل کون اے.....“

”لگدا آتے تیں کتاب دے خیالی پاتراں نال یس ہمدردی اے۔ جیہوڑے

تیرے آلے دوالے قتل ہو رہے نیں اوہناں دی تیں کوئی پرواہ نہیں۔“

”سید اقل ہوا اے۔ پلس آئی سی۔ تینوں کیوں پتہ لگا اے؟“
 ”توں سمجھی نہیں۔ میرا مطلب اے، میں، توں، سب لوک، ہولی ہولی مر رہے
 آں۔“ آلا دوالا، حالات ساڈا سنگھٹ رہے نیں۔ ہولی ہولی سانوں قتل کر رہے
 نیں۔“

”توں شراب پی رہیا ایں؟“

”ہاں۔“

”توں بیٹ پی لئی اے۔“

”بیٹ کئی ہوندی اے؟“

”جدوں چین والا بے وتر ہو جائے۔“

”بیٹ ونگا جیہا سوال اے۔ کھڑا وتر اے تے کھڑا بے وتر۔ آپنے بھاداں نوں
 دب کے، ہمیش ویلے موجب گل کرنا میری چاہے وتر رہنا نہیں۔ ایس لئی میری پیاری
 ہسائی۔ آپنی کتاب بند کر، میرے بوسے نوں کھڑکا، میں بوہا کھول تینوں آپنے کلاوے
 وچ بھر لوں، تاں جو تیرا اکلا پاتا تے میری سنج اک دوہے نوں مُکا دیں۔ سانوں دوہاں
 نوں اکھیاں ایس گل دا چائن ہووے گا جو ساڈے جیون دا کارن کیہ اے۔“
 ”توں بیٹ اکلا ایں ایس ویلے، ہو گئے نہیں۔ توں میرے شریر وا چس ماننا چاہو نا
 ایں۔ مینوں تیرے نال بھردی اے۔ پر میں تیرے لئی ”گنی پک“ نہیں بن سکدی۔
 میں پیار چاہوئی آں تے توں آپنے شریر دی آکڑ توں پھوکارا.....“
 ”اصلوں کوڑ، لپسا، توں مُکاب دے مُکھ نوں دیکھیا اے، جیہڑا سورج دیاں
 ریشاں موہرے آپنیاں چٹاں کھول مُکا دندا رہندا اے۔ اوہ کسے توں گجھ نہیں منکدا۔
 ایس دوریں اوس مُکھ دا گم کیوں نہیں ہو سکدے۔“
 ”جکے ہوندیاں مینوں مُکھ نال بڑا موہ سی۔ سکول دے جلے وچ، ہتھیاں وچ

مُکھ تے پھڑی، آپنیاں سہیلیاں نال دل کے چننا، گانا، اوس ویلے آپنیاں سہیلیاں تے
 مُکھ نال میرا انجول رشتہ سی۔ میرے ماں پو میرے وڈے بھیناں بھرا، سارے
 مینوں پیار کردے سن۔ اوہناں دا پیار میری حیاتی دا دھرا سی۔ اج انج نہیں..... اج
 توں مینوں گجھ منگ رہیا ایں۔ ہنا پیار دے ایہہ تعلق ٹھیک نہیں۔“
 ”جو ہے اوہے نوں قبول کر لپسا۔ ہر تعلق وچ اخلاقی مل ڈھونڈن نال سکھ نہیں
 بلدا.....“

تھوڑا چڑاوہ گجھ نہ بولی۔

”پھیر کدیں، اج رات میں ایہہ کتاب مُکا دینی اے۔ بھٹکے تڑکے اُٹھنا اے۔ پھیر
 کدیں، چنگا۔“

اوسنے ٹیلی فون بند کر دتا۔

کمرہ سنگیت تے ڈھونڈیں نال بھر گیا۔ میں گلاس وچ ہووے شراب لڈ کے آپنی آرام
 کرسی وچ ڈسے جاناں۔ جی بھجا دیناں۔ جاپانی گلوئی دا مُکھ بڑوا اے۔ اوہ دوہاں
 ہتھیاں وچ مُکاب دے مُکھ پھڑی مُکا کے کہندی اے:
 ”میں تیرے لئی مُکھ لپائی آں۔“

اوہ میرے نیزے آکے مینوں مُکھ دیندی اے۔ میں مُکھ لے کے منکھناں۔

بڑی نرمی نال اوہناں نوں منھو تاں۔ جاپانی گلوئی کہندی اے:

”ساڈی اولاد ہون والی اے، جیہڑی مُکھ نال پیار کرے گی۔“

مُکھ نال میں آپنی پک تے رکھ لیناں۔

اوپرے مگروں ماریہ آؤندی اے۔ اوہ الف تنگی اے۔ میں مُکھناں، ”تیرے

لیڑیاں نوں کیہ ہویا اے؟“

اوہ کہندی اے، ”میں تیرے کول ہنا کسے پردے آئی آں۔ ایہہ میرا شریر اے،

راکیش دتس

دلے

بویوں اندر لنگھیاں ہی اوہ افیم نال ڈکارے نشئی واگم منجی اُتے ڈھے بیا تے
آپنے شریر نوں ڈھلیاں چھڈ دیاں ہی اوہنوں انج چاپیا جیویں اوہدا انگ انگ تنڈور
واگم مل رہیا اے۔

سورج چڑھے توں اوہدے ڈھڈ وچ اک کپ چاہ توں اڈ اک دانہ وی نہیں گیا۔
چاہ پی کے اوہ آپنے گھر دے پکڑ وچ کرائے دے ایس گھروں بنگل پیا سی تے ہن
سورج ڈبے پرتیا اے۔

گھر کیہ سی، بس ڈوڈھ کو مرلے دی ہر نکاؤن دی تھاں، روٹی ٹک پکاؤنا، سونا،
بیٹنا اُٹھنا، لکھنا پڑھنا سب وڈے کمرے وچ ہوندا۔ نکا کرہ سنور واکم دیندا، اوہدے
نال نہان دھون لئی چھتیا گھرا تے نال ہی اگلے پاسے نکلی جیہی گھڈی..... تے کرایہ
پورے ڈوڈھ سو روپے مہینہ، جد کہ پانی وی باہروں سڑک توں ڈھوتا چنیدا۔ پھیر وی
مالک مکان کلہن لئی دیکھے ماردا۔ ایس سبھ کاسے نے پورے مہر دا ساہ لینا اوکھا کیتا
ہویا سی۔

جتنی نے پانی دا گلاس لیا پھڑایا، پی کے اوہنوں گجھ ٹھنڈ پئی۔ جتنی دے ہتھ وچ
پھڑے پکھے دی ہوا نے اوہنوں سکھ دتا تے نسل لیاں پے کے اوہنے اکھاں میٹ
لئیاں۔ جتنی نے تھوڑا پر تے اوہنوں سکھ لین دتا تے پھیر نرم آواز وچ میٹھاس
رلاؤندیاں پچھیا، ”کیوں جی، گجھ ہویا؟“

آواز، کن دے کول سرکدے کیڑے واگم اوہدے لوں لوں نوں چوکس کر گئی۔

لیسوں قبول کر، میرے مالک۔“

باریوں باہر جھات مارناں۔ رات حالے تاہیں الہڑ اے۔ لپسا آپنے ناول وچ
گواچی ہوئی اے۔ اکھاں بند کر لیتاں۔ خبرے نیندر آ جاندی اے۔ پھیر خبہ جیہا ہوندا
اے جیویں کوئی نو باکھڑکا رہیا اے۔

□

1- نوردی اک نسل۔ نیگنی دے علاقے وچ عام لہندا اسی تے سائنسداناں لیدے اُتے ٹیٹ
تجربے کیتے۔

اوپنے اکھاں کھولیاں تے لے پئے ہی کلبدی آواز وچ جواب دتا، "اےس لوک اک خرافت تے بے فیرت بندے دے بیٹے چڑھ گئے آں کرش دی ماں۔ اج تے مارٹ دی نوبت دی آگئی سی۔ کوئی اثر ہی نہیں ہویا اوس سور دے غم تے۔"

"کچھ تے کبہدا ہووے گا؟"

"بس ایہو ہی بولیا، توں مینوں ماریں گا.....! لے مار..... توں سمجھنا ایں میں ڈر جاواں گا..... لے مار!"

"تے پھیر مارتا سی اوس کینے نوں۔"

"توں کیوں دیاں گھاں کر رہی ایں اج؟ کھدی نہیں، ہتھوپائی ہوں دا کیہ فیدا، اوہ تے پھلاں ہی مریا ہویا اے، اک چپڑ پے گئی تے بس....."

"اوہ مریا ہویا اے تے ایں کبڑے جیوندے آں! رات ون اینج جاچدا اے جیویں ننگے پنڈے تپدی ریت اُتے لے پئے ہوئے آں۔ مارٹ نال گل تاں کسے بنے لگدی، اینج سولی اُتے نہ ننگے رہندے جیویں کھلے چھیاں مہینیاں توں ننگے ہوئے آں" اوہ اپنا لنگدا مونہہ سازمی دے پلے وچ لکاؤندی خلیسے ول ٹر گئی۔

اوہ اٹھ کے بہہ گیا، تھوڑا چر خالی داغ نال کندھ نوں ہٹ ہٹ نکدا رہیا پر کچھ دی اوہدے پلے نہیں سی پے رہیا کہ کیہ کرے۔ اخیر "آئے ہائے" دیاں آوازاں دے نال جتن کر کے اوہ منہ توں اُٹھیا تے، بیڑاں وچ بچی اڑا کے گھروں باہر نکل آیا۔ "منہن کچھے ٹر پئے او؟" جتنی وی آواز نے پہچا کیتا۔

"پہچا جی نے شام دا آکھیا سی، کچھ کے دیکھاں اوہ کیہ صلاح دیندے نیں؟"

"کچھ کھاپی کے جاؤ، سویر دا اک کپ چاء دا پیتا ہویا اے تھیں"

"آکے کھاپی اں گا۔"

ایہدے گھروں جتنی وی آواز نہیں آئی جد کہ اوہدی ہمیشاں دی ایس بک بک دا

جواب دین لئی اوہ تیار سی، مگر بار تے دھن دولت بندے دے شکھ آرام لئی ہوندا اے، نہ کہ شکھ آرام، دھن دولت تے گھر باہر لئی۔

آپنی بیڑی گلی وچوں نکل کے اوہ موکھی گلی وچوں لنگھدا ہویا سدا بازار ول ٹر پیا۔ راہ وچ کچہری قون نال تعلق واسطے رکھن والی اک اک شکل اوہدیاں اکھاں موہرے کھولے ونا دتا پھلاں پاؤن لگ پئی۔ منشی جن لال نے تے کسے ہی روپ دتاے۔ اک روپ اوہ جیہڑا مالک مکان نوں بیعنا دیاؤن توں پہلا سی، کرنا آہنا، بھولا تے پیار وچ گھوٹ 'کھوٹا'۔ پھیر رجسٹری لئی اٹھام پیچہ خریدن تے آپنی دلالی وچوں کچھ رقم بیٹھی لین ویلے دا، میرے کم وچ زچہیا کما، کچھ اتے پکا پیڑا 'کھوٹا'۔ تے اک من، رجسٹری ہون دی راہ وچ اڑکاں تے اڑچاں دکھائی دین ویلے، مکار، کھچیا تے بے دس 'کھوٹا'۔

کئی وار اوہ آپنی نا تجربہ کاری نوں پھونکار بنیا اے تے منہن دی اعتناں پا رہیا سی۔ کھلے چھیاں مہینیاں توں اوہ اک ٹکے کھسی کم وچ اڑ گیا ہویا اے تے اوہوں اینج جاچدا اے کہ سچا تے ایماندار ہونداں دی اوہ اک بیکار تے بے وس بندہ اے۔ بیعناں دا بیخ ہزار اوہوں پرتواؤن دا کوئی وی پر بندہ نہیں کر سکدا۔ قون وی نہیں۔ ساری زندگی کچہریاں وچ کھل ہون گھروں بے بیعناں پرتاؤن دا فیصلہ میرے حق وچ ہو دی جائے تے پھیر دی اوہدے تے عمل کردانا کیہڑا سوکھا کم اے۔ ہور پھیاں دی لوڑ پوے گی فیصلے تے عمل کردان والیاں دی منہ گرم کرن لئی۔ نہیں نہیں، رقم تے منہن نہیں مڑ سکدی، نہیں مڑ سکدی۔

کدیں کدیں اوہ ایہہ دی سوچدا کہ ایہہ سبھ لیکھاں دی کھیڈ اے، نہیں تے دس ہزار دے سو دے وچ بیخ ہزار بیعنا کون دیندا اے۔ بس ایہو دھیان آیا سی کہ جھپتی توں جھپتی کم مکاؤ بچتاں نال چکا موقع آیا اے۔ انجے جھپتی دی کیہ سی؟ جدوں اپنی

نعرہ پر اے آگے وچ لکھا دتی سی، باقی دی تھوڑی ہیٹ دی اوتھے ہی کٹ لیندے۔
آپنے گھر دے لاچ وچ ریڑھ دی ہڈی کڈھ کے ظالماں دے جھ پھڑا دتی۔ زندگی بھر
دی کماٹی دھکو زوری سندر وچ سٹ دتی۔

آجیاں دلیلاں دے کھچل اپنی نور تال کھولیاں اوہدی نگاہ کبے پاسیوں فُری
آؤندے پکھنڈی تے پئی۔ اوہنے دیکھیا مازل ناؤن دلوں ہڈھی سیکل جتھ وچ پھڑی
گھسیدے ہوئے ٹپتا جی فُری آ رہے نیں۔

نیزے اپڑ کے اوہنے بڑے ہی آدر تال بھک کے مسکار کیتا تے ملوٹی اوہدے
بتھ ٹپتا جی دے گوڈیاں نوں چھو گئے۔

”چنگا..... توں چل کے گھر بیٹو! میں نئے آؤناں۔ کسے نوں نیم دتا ہویا اے!“
کہہ کے ٹپتا جی ہٹا تھیرے کولوں لٹھ کے اوس پاسے فُری چدھروں اوہ آیا سی۔

اوہ مڑ کے ٹپتا جی نوں مٹھی فورے جاندیاں دیکھدا رہیا۔ اوہنوں اینج جاپیا جیویں
اوہ سر نیوائی بنگالی کردی فُری جاندی جتھ نوں دیکھ رہیا اے۔ جیہڑی دھون بھواں کے
آپنے تھناں وچوں آپ دودھ پئی جاندی اے۔

اوہنوں اپنی نور دی ٹپتا جی درگی ڈھلی مٹھی ہونڈی جاپی۔ اوہنوں خیال آیا کہ جچی
دی گل من ہی لیندا، دو ٹھکے کھا آؤندا تے چنگا سی۔ ٹھکھ دیاں سولاں دماغ وچ جا
ٹھکیاں۔ چاء والی دوکان تے تلے جا رہے بھرے کچڑیاں دی خشیو نے اوہنوں بلوں
کے رکھ دتا۔ چاء والی دوکان اگے کھلندیاں ہی اوہدے اندروں کسے نے پتہاہ سٹھ
پسیاں دا خرچا کرنوں ورت دتا۔

فُری لا توں نوکری دے تہیاں درھیاں وچ نہیں تائیں آپنے دماغ دا اکھا من
من اوہنے آپنے ہر چاء دی گچی مروڑی تے بال بچے نوں دی اینج کرن تے مجبور
کیتا۔ پر رتا کیہ نکلیا ایہہ سبھ کاسے دا؟ اوہنوں جاپیا، کھن لال وکیل، دیس راج

منشی، دوویں گواہ تے پراپٹی ڈیٹر ٹپتا، ساریاں دی آپس وچ سیٹی رلی ہوئی اے تے
میری دساں نبواں دی کماٹی آپس وچ دندے کھانی گئے نیں۔

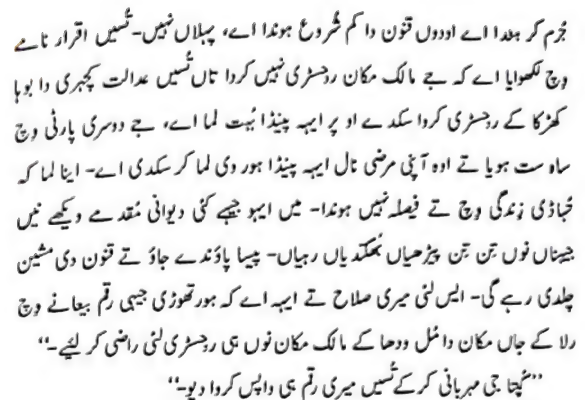
موہرے ٹپتا جی دا گھر دکھائی دتا، ایہہ جاندیاں ہویاں کہ ٹپتا جی ابے گھر نہیں
اپڑے، اوہنے بند ہوئے نوں تھاپڑ دتا۔ چر مٹھیں بوہا کھلیا تے اک تیار جیہا زنا نہ لکھ
باہر آیا ”چتا جی گھر نہیں، نئے نئے باہر گئے نیں“ کہہ کے اندر پرت گیا۔

اوہ جان گیا کہ ایہہ ٹپتا جی دی وڈی دھی اے، چالیہاں درھیاں دی اوہکڑ
ہوندیاں دی ٹپتا جی ایہدا ویاہ کرن لئی راضی نہیں۔ دوہٹی نوں بھیرے جیسے دورے
پنڈے نیں تے گڑی توں نکا ٹنڈا دی اوحا پگل تے لوہا اے۔ بس ایہہ اک گڑی
اے جیہڑی ساری گرتستی تے سارے ٹہروں سامبھدی اے، بے گڑی توں ویاہ دین
تے ٹپتا جی موہرے اک دڈا سیپا کھڑ جائے۔

قون پکھری دا کم کرن والے ہر منشی جیسے بندے دی حیاتی دی کبانی ایہو جیہی
گلدی اے۔ اوہدے موہرے سوال ایہہ آکھڑا اے، بے قون پکھری دا پورا سنسار ہی
ایڈا ڈراؤنا اے؟ اُن راکھا تے بے رحم اے، پھیر ایس بوہیوں نیاں کیویں لہجہ سکدا
اے؟ پلس، حوالات، جیل، پھانسی، ایہہ سبھ قون دی راکھی دے ناں آتے ہی تے
اُسارے گئے نیں۔ ”سوراں نوں پونیاں دے راکھی“ پٹو، ہندیائی دی راکھی دا ذمہ جکی
ہیٹھے نیں۔

اڈیکدیاں جدوں اک گھنٹے توں دی دودھ ہو گیا تاں اجن چیت سیکل دا جانا پھانیا
کھڑاک سنائی دتا۔ اوہ اٹھ کھلوتا، ایس توں پہلاں کہ اوہ کھڑاک ول پیر پندا، ٹپتا جی
گلی دی ٹکڑ توں مڑے تے فُری ہوئے اوہدے موہرے آکے سیکل دی ٹیک لا کے
کھلو گئے تے کسے تیلیٹی جماعت دے مولوی دا گنگ بولے:

”دیکھو دین دیال جی، قون زرا ڈنڈ دیندا اے راکھی نہیں کردا۔ جدوں کوئی فُری

تا۔ ایک نہیں دو صبح۔ ایس کینے نوں اوہدے وال پھرن تے مگالیاں کین دا کیہ حق اے۔

سپاہی نے اوہدیاں اکھاں راہیں اوہدے من اندے اُبلدے ہڑد نوں جاج لیا۔ ہُن سپاہی دا ہتھ دین دیال دے موڈھے نوں تھاپڑ رہیا سی، ”بھرا جی میرا وی ہال بچہ اے تھانڈا وی ضرور ہووے گا۔ اوہ رات دی روٹی لئی تھانوں بے صبری ہال اڈیکدے نہیں ہون گے؟“

سپاہی دی گل سن کے اوہدے موہرے گھر دا تختہ کھنڈ گیا۔ اوس گھر دا نہیں جیہڑا اوہدا ہون والا سی۔ سگواں اوس گھر دا جیہڑا بھادیں کرائے دا سی سی پر اوس دے اندر ون والی گزستی تے اوہدی آہنی سی۔

گھر گزستی دی ایس جھلک نے اوہدیاں اکھاں تے من وچ ٹھنڈ پا دتی۔ اوہنے سپاہی توں ہتھ جوڑ کے معافی منگی تے گھرنوں تریا۔ ایہہ سمجھن سوچن اُتے اوہدا دس نہیں سی کہ اوہ ایس وار پھیر اک دے جال وچ پھس گیا اے۔

□

آہنی نور ترکھی کر لئی۔ ”فوجداری مقدمہ لڑائی جھگڑے تے خون خرابے دا مقدمہ ہوندا اے۔ ایہہ اوہنوں پتہ سی۔ پر ایس توں اڈہور ہو دی کیہ سکدا اے؟..... اوہ کب گیا۔ جی نچ میں اک کھجمل وچ مھسیا بندہ آں جیدے لئی ہور پیڑیاں کھجلاں وچ مھسن توں اڈ کوئی راہی نہیں پچیا۔ ایہہ سوچدیاں ہی اوہ روں ہکا ہو گیا کہ ساری زندگی شرافت ہال لٹکھا کے ہُن آخر ویلے کچھ کترے پتا فوجداری مقدمے وچ مھسنا پے رہیا اے۔

اک وار تے اوہدا من کیتا کہ اوہ ڈھانیں مار مار کے روئے پر دوہے پل ہی اوہ سمجھ گیا..... نہیں، اوہ روئے گا نہیں، اسجے تے اوہدے پلے بیچ ہزار روپیہ ہے اے۔ اوہ ایہہ بیچ ہزار خرچ کے ایہناں ساریاں تے فوجداری دعوئی کرے گا، چار سو دہیدہ دا مقدمہ۔ ایہناں ساریاں توں جیل دی چکی پھو اے کی ساہ لے گا۔

اوہ ایہناں سوچاں وچ ڈبا بڑے جوش ہال ترکھی نورے کُردا جا رہیا سی کہ پلس دی سیٹی دی آواز اوہدے کنیں پئی، اوہ ٹھٹھمر کے کھلو گیا۔ ہر چنگ کے دیکھیا تے کہے جن بھوت دا گنگ بوتھا اڈی اک ٹرک اوہدے موہرے کھلوتا سی تے پلس والے دیاں تہور دا گنگ بھکھدیاں اکھاں دا ریک اوہنوں لُہ رہیا سی، ”اوئے گھروں مرن دی صلاح کر کے نکلیا ایں؟“ سپاہی نے کچی دئی۔

اوہ سپاہی ول مونہہ کر کے چکیا، ”ہاں مرن دی صلاح کر کے نکلیاں۔“ سپاہی نے پہلے تے ٹرک نوں اگے لٹکھایا تے پھیر چوک وچ بے تھوڑے توں اُتر کے اوہنوں والاں توں پھڑ کے جھونپا، ”کٹیا، آپ تے توں مرنا اے، مر، پر میرے گلے ایہہ نصیبت کیوں پاؤن لگا ایں؟“

دین دیال نے سپاہی دیاں اکھاں وچ اکھاں گنڈ دتیاں۔ اوہدے من اندر کاٹنگ اُٹھی، اوہ اپنے دوہاں ہتھاں ہال سپاہی دا مونہہ کھرچ لوے! فوج داری ہی ہوئے گی

کے

دھنوں نیندر نہیں سی آؤندی پئی۔ باپو رات دی داری وچ ویٹنا بھونک گیا اے۔
ڈھلے وان دی بوکا جیہا بنی منجی وچ ماں کمان وانگوں پئی اے۔ نکا بھرا ماں دی ادھنگلی
چھاتی نوں دوہاں ہتھوں وچ پھڑی پھڑ کر رہیا اے۔ چھاتی وچ خبرے دودھ مک
گیا سی، ماں ستیاں بیاں ہی اوہوں چھند دیدی اے۔ اوہ تھوڑا چر چوں چوں کردا
اے تے پھیر چھاتی پھڑ پھڑ شروع ہو جاندا اے۔

ویڑھے دی پرلی ٹکرے ڈھارے وچ شھی "مٹھلوا" آپنے گھراں نال زمین مٹی
جاندی اے۔ اوہ وار وار اڑنگدی اے۔ مٹھلوا دے اڑنگن نال ہر وار دھنوں دے من اندر
کوئی شے اُسل وٹ لیندیاں فٹ بچ کے کھل جاندی اے۔

برادری دے رواج موجب یکے ہونداں ہی ویاہ ہو گیا پر ویاہ۔۔۔۔۔ جیہوں ویاہ
کہندے نیں، اوہ کدوں ہو یا؟ خبرے ہودے گا دی؟ باپو نے پیسہ ویکھیا۔۔۔۔۔ برا پیسہ!
جناں دے ویاہ وتی۔ چماراں دی گوی جناں دی ڈولی پا وتی۔۔۔۔۔ پیسے بدلے۔ لہا چوڑا
کارخانہ سی جم کمان دا۔۔۔۔۔ ویاہ کارخانے نال ہوندا اے؟ ویاہ تے ہوندا اے مرد
نال۔۔۔۔۔ پر مرد اوتھے کھتے سی؟ چوہا۔۔۔۔۔ مر یا چوہا۔۔۔۔۔

تے اوہ۔۔۔۔۔ اوہدا پو! دارو ہئی کے آیا سی دارو۔۔۔۔۔ برگی پئے تینوں، جٹا۔ پھولے
چین اوہناں دیدیاں وچ جھوڑے پتر دی دوشی نوں تاڑن۔۔۔۔۔ تاز، تاز آ پئی ماں نوں،
دی نوں۔۔۔۔۔ میں تاں فرائی ساں اگلے ہی دن۔ آیا سی پھیر لین لئی کئی وار۔۔۔۔۔ پر
میری جاندی سی جٹی۔۔۔۔۔ میں کیوں جاواں تیرے لئی؟ آیا دڈا کارخانے وار۔

دھنوں لگا اوہدا متھاپ رہیا اے۔ پوہ دے مینے وچ دی مگر پچھ دی کل دے
وانیاں ورگا مزہکا سم آیا۔ اوہنے منجی دے پلے نال متھاپو بھیا تے لے لے ساہ
لیندیاں آپنے آپ نوں منجی تے ڈھلا جھڈ دتا، پر متھاپو ویں ہی بھکھا رہیا۔
اُنھ کے پانی دی مٹی وچوں گلاس بھریا تے ڈیک لاگئی۔ پورا گلاس سنگھ وچ ہی
مک گیا۔۔۔۔۔ دوسرا گلاس۔۔۔۔۔ کچھ ٹھنڈ پئی۔

منجی تے چین نوں من نہیں سی مندا۔ چھپر دیاں وراں وچوں چاننی ٹلے ہوئے
کچ داگ کھلری دکھائی دیدی۔ کھوکھوں نوں اک پاسے سرکا کے اوہ باہر آ کھلوتی۔
نشتی چانن دا پورا خر بوزہ اسان دے وچکار بیا سی۔ ٹھنڈیاں مست رشتاں دیاں
سولاں دھرتی دی پک نوں ٹٹکتا رہیاں نیں۔ کھیت تے رکھ تے پئے نیں۔ جاگ
رہے نیں۔۔۔۔۔ سامنے ویٹنے تے رات دی داری تے کم کرن والے لوک۔ باپو آگ
دے پتر بھٹی وچ پھوکدیاں مزہکی مزہکی ہو یا پیا اے۔ آگ دے پتر اں نال ہتھوں
نوں چیرے آؤندے نیں، لہو نکلا پیا اے۔ بھٹھی وچوں کبوتر جیہی ہواڑ نکلدی پئی
اے۔ ادھی رات نوں روہ چین نوں من ٹھکدا اے۔

کالا کھل لھو پئی مٹھیا ٹھنڈا سپت کما دیویں برف دیاں جڑاں، ویٹنے دے مونہہ
وچ شھی جاندا اے۔ کرڑ کرڑ دیشی کما دیویں پسلیاں بھن ترور رہی اے۔ دڈا ویٹنا
ٹپاں بھیاں پسلیاں دا رس نچوڑ رہیا اے۔۔۔۔۔ پھر پھر! روہ دیاں ہتھوں اڈدیاں
نیں۔ ٹھنڈپاں مٹھیاں سوپاں مٹھیاں دے ہتھوں نوں ٹھنڈیاں نیں۔ کھوئے دے ٹوٹے
ویٹنے دے ہتھوں نکل نکل کے ڈگی جانداں نیں۔۔۔۔۔ پتے لہو نال کڑاہ بھرا جاندا اے۔

گادھپا گھوری بلداں دی جوڑی نوں ششکارا اے، بلداں دے گل وچ لکھدیاں
ٹلیاں چلک چنڈیاں نیں، بلداں دی ترکیبی ٹور، ویٹنے دا مونہہ خالی ہو جاندا اے، پاٹ،
پیر تے کھسردی اے، گادھپا ہتے ہوئے سپاہی داگ چکدا اے، "کیہ کر رہیا ایں

اوتے مٹھیے!"

نٹھیا جھتی جھتی کماو دا مٹھا دپٹے دے مونہہ وچ تن دیندا اے۔ "پکاوا کھیس دی بکل ماری اک منڈ تے بیٹا کڑا وچ ڈنڈا پھیر رہیا اے۔ پکے کڑا وچوں ٹٹھی ٹٹھی ہاس کھل رہی اے، میل تارن والا چھانٹا گنڈے نال اڑایا ہویا اے، ٹپ ٹپ روہ ڈکدی پئی اے۔ وڈے کڑا وچ تار آری اے، پکاوا کابی کابی ڈنڈا پھیردا پیا اے، ڈنڈا روک کے راب دی تار ویکھدا اے۔"

"بھرا رام بھیرا!" پکاوا اُچی جیسی آواز ماردا اے۔

دھن دے پو دا ہتھ کھلو جاندا اے۔

پکاوا پتے جیسے گلو دی راب دے ڈوٹے بھر بھر گنڈ اُتے اُلدی جاندا اے، گنڈ اُتے پئی تی راب بولی بولی خضدی ہوندی پئی اے، بھرے گلو دی ہاس دھن دے تک رابن کھ کے اوہ دے دماغ وچ جا کر مادی اے۔ بھرے گلو دی ہاس..... ایہ ہاس کسے بور ہاس نال میل کھاندی اے..... دھن ڈول جاندی اے۔ نٹے وچ ڈھت جیسی نورے فردی دھارے وچ پرت آؤندی اے، کھڑکا کھڑکا کے پوہ بند کردی اے تے آہنی خیم اُتے ڈھے چندی اے۔

بھرے گلو دی ہاس مکھنے دے شریر وچوں مٹھدی سی۔ گھول کردا سی اوہ..... مرداں نال ہی نہیں، زنانیاں نال وی۔

دیوی دے میلے دا دنگل۔ اک توں اک دھ کے پہلوان آیا سی اوہ۔ دھن دے پنڈ دیاں زنانیاں نال دل کے نبردار دے گھر دی کندھ اُتے جا بیٹھی سی.....

ڈھک ڈھک..... ڈھم ڈھم ڈھم ڈھم..... ڈھک..... بھڑو ڈگا دجا رہیا سی، چٹوئے وچ بھوک ماری..... بو بو ڈو ڈو.....

پہلوان پال تا کے کھاڑے کول کھلو گئے، ہتھ جوڑی غرور ہو گئی۔ جیہڑے

جیہڑے پہلوان دا ہتھ بلدا اوہ آہنیاں پناں تے ہتھ مار کے نعرہ ماردا: "بے بزرگ بلی، تے چھال مار کے کھاڑے وچ آ جاندا....."

کھاڑے دا استاد "میز و خلیفہ" سیگل دے بینڈل ورگیاں آہنیاں ٹھماں تے ہتھ پھیردا پہلواناں دی پال موہرے آکے بھرن لگ پیا، اک پہلوان نے سینت نال اوہنوں آہنے دل سدا پیا، گھسرسر ہوئی، پہلوان پال ہتھ کے اگے آ گیا۔ میز و خلیفہ نے اوہا اک ہتھ آہنے ہتھ وچ لے کے اُتانبہ لگایا تے آہنے دوسے ہتھ نال لوکاں نوں پُپ کراہنیاں آواز لائی "سنو۔"

ڈھک ڈھک..... ڈھم ڈھم! ڈگا بند ہو گیا۔ سارے پنڈ دیاں نظراں خلیفے تے پہلوان اُتے جا بٹکیاں۔

"سنو بھئی سنو" میز و خلیفے دی آواز گئی "نور پور کھیریاں دا ایہہ پنڈا 'کھٹا پہلوان' بھرے پنڈ وچ مالی پھیردا اے اے اے اے!"

ڈھم ڈھم.....

خلیفہ بولدا گیا، "جیہڑے مائی دے لال نوں آہنے زور دا آہنے بھر دا مان اے، اوہ آئے تے مکھنے پہلوان نال ہتھ جوڑی کرے۔"

ڈھم ڈھم..... ڈھم ڈھم ڈھم!

کوئی وی پہلوان مکھنے نال گھلن لئی اگے نہ دھیا۔

نہن تے مشتاق پہلوان نوں ہی اگے ہونا پئے گا، سارا پنڈ اوہنوں پالدا اے، دس کنسٹر تے اوہ گھیکو کھا گیا اے سردیاں وچ، باہر دا کوئی وی پہلوان جدوں مالی پھیردا اے، مشتاق نوں ہی اگے ہونا چیدا اے۔

مشتاق پہلوان آیا..... ہتھ جوڑی ہوئی..... یا علی.....!

نہ بزرگ بلی!

کھنا پہلوان لال کچا کس کے آیا تے اوہدا کالا سیاہ شریر کوہ طور دے پتھر وانگ
چم چم کر رہیا سی۔ کسے خونی بھوڑے سانھ دی مٹھ درگیاں نوران، آٹا مپہن والی چکی
دے پڑ چا پدے۔ دھنواں بھیرے وچ گواچ گئی۔
مکھنے نے پہلے داہ وچ ہی مٹھاق دی کنڈ لوا وئی۔ اوہدا ول پک وچوں باہر آون
لئی مپن لگ پیا۔ اوہ بکے ہی اوتھوں اُنھ آئی تے دارے دے راہ وچ کھلو کے مکھنے
نوں اُڑکین لگ پئی۔

کھنا بلایا.....
تے پھیر بلایا، مچھلی رات، مندر دے مچھوڑے، بکچی وچ۔ دھنواں اوہدے شریر
وچوں مٹھدی بھرے ٹو دی باس وچ ڈب گئی۔

مٹھو پھیر اڑگن لگ پئی اے۔ سارے پنڈ وچ اک دی سانھ نہیں..... بچ کوہ
دور رائے پور وچ اک خونی سانھ ہے۔ جیسے مجھ لوئی ہوندی اے، رائے پور لے جاندا
اے۔ مٹھو اڑگن رہی اے تے خونی سانھ بچ کوہ دور اے..... کھنا دی تے خونی
سانھ ہی سی۔ اوہنے آکھیا سی، ”دھنواں میرے نال چل، جیہڑا ڈکے گا میں اوہدیاں
لہاں بھن دیاں گا۔“

دھنواں اعتبار نہیں سی آیا، کیہ بھروسہ، بھلکے کسے دنگل وچ کسے ہور دیاں نظراں
مکھنے دے شریر وچ گواچ جادوں..... بے اعتباری دا بچا کوہ رڑا دوہاں وچالے کھنڈ
گیا۔

اگلے دن کھنا فر گیا..... تے پھیر بھرے ٹو دی باس درگی اوہدی یاد ہی آوندی
رہی، اوہ آپ کدیں نہ آیا۔

دھنواں نے اواز بھوکے پاسا پر تیا! بگاہ ڈھارے دے چھیرے پئی، تھوڑاں تھوڑاں
ورلاں، چاننی دیاں بکرچاں ڈھارے وچ کھل دیاں پٹیاں نیں۔ اک بکھی چھوٹی چھپر

پاڑ کے سدھی دھنواں دی پک وچ آٹھدی اے۔ اوہ دوہاں بھٹھاں نال چھاتیاں نوں
ٹھٹھ لہندی اے۔ پُجھ نہیں گھدی۔ دھنواں اپنے دوہاں بھٹھاں دیاں اُنکاں نوں آپس
وچ پھسا کے، پورے زور نال اپنے آپ نوں کس لہندی اے۔

اچن چیت اوہدا دھیان پنیدا اے، میں تینیاں 23 دی ہو گئی آں، پھیر دی
میریاں چھاتیاں کھیاں سخت نیں، مٹھو دے تھناں وانگ سخت۔ مٹھو دے تھناں نیں نیادری
آپنے دوہے کا کے نوں کھو، چکی آئی سی، میرے توں کوئی دو کوہرے توں بکھی ہووے
گی، پر اوہدیاں چھاتیاں کیوں ڈھلکیاں ہوئیاں نیں۔ کیہ میں ساری عمر آچنیاں
چھاتیاں نوں اپویں ہی لئی مٹھی رہواں گی؟ ہمیشاں آپ ہی اپنے آپ نوں کس کس
کے ٹھدی بھجی رہواں گی؟ ایہ زندگی ایسے طرحاں ہی بیت جائے گی؟ دھنواں دی پک
اندھ، بند سولاں دے کسے ہی ڈڈو مپن لگ پئے..... مٹھو پھیر اڑگندی اے تے گل
وچ پئے سنگل نال کچھ دھرو کر کے سنگل توڑن چاں بگا مپن دا جتن کردی اے.....

مٹھو نوں دھنواں ماں نے بڑے چا نال پالیا۔ مٹھو اجدوں تیناں مہینیاں دی سی
اوہدی ماں گل مٹھو دے روگ نال مر گئی۔ چنگی نسل دی اصل مجھ سی، پورے پندراں
سیر دودھ دندی۔ اوہدے مرن نال تان گھر دا جیویں لک ای ٹٹ گیا۔ بیٹے توں بچ سو
روپے اوحار لے کے ٹٹ لئی سی۔ اوہدا دودھ وچ کے تے بھر دار دے کھیتاں وچ کم کر
کے باپو مسان ساڈے لئی روٹی دی نرکی پوری کردا۔ مجھ دے مرن نال ساڈیاں نرکیاں
ہی نہیں گھسیاں، ساڈا تے ساہ لینا دی اوکھا ہو گیا۔

دھنواں چنگی طرحاں یاد اے۔ اس دن ماں پلہ لے کے بیت روٹی جیٹی،
گواہنڈھناں نے دی سمجھایا، باپو نے تسلی دیندیاں آکھیا، ”بکر نہ کر دھنواں ماں، مجھ
کئی چھڈ کے مری اے، لیہوں پال، بھلوان چنگیاں کرے گا۔“

کئی دے متھے تے چھنے جیڑا گول بگا نشان سی، سارے اوہنوں مٹھو اکھن لگ

ہے۔ ماں بڑے موہ نال دین دی روٹی بھور بھور کے اوہنوں کھواندی تے نال ۔۔
نال اوہنوں تیل پیاؤندی۔ اک وار تیل اوہدے مونہوں باہر ڈلھ گیا تے اوہنوں
اوہدے سارے وال چھڑ گئے، ماں چر تائیں اوہتے کالکھ لاؤندی رہی۔
ہینے دا ادھار ول نال گئے ہوانے وانگ ودھدا پھلدا جارہیا سی۔ نواں ادھار
لے کے بھور بھو لیتا دسوں باہری۔ بس بُن تے بڑی مَھلوا ہی آس تے امید دی ڈور
سی۔

دھنوی ماں ہر وار آکھدی، ”لے توں کادہی چٹا کردیں، دھنو دے باپو! دو ڈھائی
درھیاں وچ میری مَھلوا بول پئے گی۔ ساویں آچی ماں تے گئی اے، وارے نیارے کر
دے گی۔“

”بھگوان سبھ چنگیاں کرے گا“ باپو یقین نال سکھ واسا لیتا۔

بُن مَھلوا دے ویرن دا ویلا آگیا اے۔ اوہ جن دی بو کے چوتھے وچ لگ گئی
اے، دھنوی دی بو گئی اے، بٹھ دے وال لے تے سنگھنے بوکے نوں تے بحرے
پکیرے گھو وانگ ڈلھکاں مار دے نیں، دھن تے بٹھ اتے ماس بھر گیا اے، نور
وچ اولی جیسی مستی آگئی اے، اوہدے متھے دا مَھل ڈوڈا گدا اے تے اکھاں دی
بلک ددھ گئی اے۔

جناں دتاں توں مَھلوانے ات تلکی ہوئی اے۔ پرسوں ڈنگراں نال باہر پھرن گئی
تے زورواں نال اڑنگدی ہوئی بھیج انھی، چھیرو نے بڑا اوکھیاں ہو کے گھیری تے اک
وڈی بھہ نال نر کر دتا، تاں اوہدی ات مٹھی ہوئی۔

شامیں چھیرو نے آ کے ساری وارنا سنائی تے دھنو دی ماں نے چھیرونوں بھلکے
توں وگ نال بیچانوں ورج دتا، کدھرے نس بھیج ہی نہ جائے؟
اچھے دن مَھلوا کھلے نال بچی رہی۔ دھنو تے اوہدی ماں بھی روٹی کھا کے باہر

گھاہ کھوترن چلیاں مھیاں تے مَھلوا رسہ ٹھووا کے نس گئی۔ پنڈ دیاں بندیاں گھیر کے
قاہو کیتی۔ ڈری کہ ایہ پھیر نہ نس جائے، ایس لئی دھنو دے باپو نے ٹاہلی دا اک پکا
بکھا شوک کے اک مونے سنگل نال اوہنوں بٹھ دتا۔

اج دی اوہ سارا دن بکھا پُٹن دا بل ماروی رہی، کھلے دوآلے وار وار بھونڈیاں
سنگل نوں ول پے گئے تے اوہدی دھن دوآلیوں بھینرا ہو گیا، پر پھیر وی اوہ بکھا پُٹن
دا جتن کرنوں نہ مڑی۔ پیشاب نال بھگی تے ٹھراں نال مٹی تھاں دا اک ٹکار جیہا بن
گیا۔ مَھلوا ٹکار وچ پدی، بھونڈی، بکھا پُٹن دا جتن کردی سارا دن اڑنگدی رہی۔

دھنو دی ماں پھلے کئی دناں توں اوہدے باپو نوں آکھ رہی سی کہ اوہ مَھلوا نوں
راے پور لے جائے۔ جانا تے اوہ وی چاہوندا سی پر ولینے تے نمبردار دی واری سی۔
جد تائیں واری نہ ٹنگدی اوہ کیوں جاندے۔

راتیں جدوں دھنو دا باپو روٹی کھان آیا تاں اوہوں وی پھلوا زورواں نال اڑنگدی
پئی سی۔ دھنو دی ماں نے آکھیا، ”ایہہ مَھلوا بول پئی اے، دھنو دے باپو، بھلکے لہیوں
راے پور لے جا۔“

”ایڈی دی کیہڑی آخت آگئی اے“ باپو نے نال دیاں آکھیا، ”واری تک لین
دے۔“

”واری! تینوں واری دی پئی اے تے ایس تھی دا اک اک بل اوکھا لکھ رہیا
اے۔“

”اوئے ہوئے ایڈی دی کیہ سوڑ پے گئی اے لہیوں۔“

”نہ تے تینوں کیہ پتہ ہووے سوڑ کیہ ہوندی اے۔“

”شیت“ پُپ کراندیاں دھنو دے باپو نے اکھ دی سینت نال سمجھایا، ”باہر دھنو
پنچی اے۔“

باہر بیٹھی بھاڑے مانجھدی دھن دے موہرے ہنری پکان والی چٹلی نو دھی پئی سی،
دھن آچے جے دھن دی تلی پورے بل نال اوہدے تھلے تے گھسائی جا رہی سی۔ ایس
کھسر نال اک سوادی جیہی بھر بھر دی اوہدے شریہ وچ کھل دی جاندی، اوہ ہور زور
نال چٹلی دے تھلے تے آہنی تلی گھساؤندی.....
روٹی کھا کے پاؤ دینے دی داری تے فر گیا۔

مُھلوا جیہا بنی تھان نوں لگا تار گھر چدی تے ہندی آپنے گل وچ پئے سنگل نوں
نچکے مار مار کھے نوں پُچن دا بل وی ماری جاندی۔ دھن اوہدے کول آ کے اوہدے متھے
تے جتھ پھیرن لگ پئی۔ پیار دی چھو نال مُھلوا نے اوہدے اگے سر نیواں دتا۔ متھے
تے جتھ پھیر دی پھیر دی دھن، مُھلوا دی گھنٹی ملائم دھن تے جتھ پھیرن لگ پئی، گھنٹیا
ہو یا لکھا جیوندا ماس چر تائیں دھن دے دماغ اندر بلدے تندور وچ بجھدا رہیا.....

”دھن“ اندروں ماں نے ہاک ماری، ”جیسے کتھے گئی ایس؟“

”ماں، آئی!“ نہیں دھن دا دھیان بیا کہ اوہ چرکئی اتھے کھلوتی اے۔

جیستی جیستی مُھلوا دا سنگل بکے نالوں کھولیا تے اوہنوں اندر ڈھارے دل لے
فری۔

مُھلوا دے دھنکئی ورے ساہواں دی اواز دھن دی منجی تائیں اپڑ رہی سی۔ اوہ بکے
دو آئے بھونڈیاں اُڑنگدی جا رہی اے۔ بھکھدے کولیاں درگیاں اوہدیاں اکھاں کسے
خونی سانہ دیاں اکھاں دا انگ لٹک رہیاں سن.....

دھن منجی توں اُنھ کے مُھلوا دے کول آ گئی تے بڑے موہ نال اوہدے متھے تے
جتھ پھیرن لگ پئی، مُھلوا نے اوہدے اگے پھیر آہنا سر نیواں دتا، دھن نے آہنی تہدی
گھٹ مُھلوا دی تھندی کند نال لا دتی.....

مُھلوا پھیر زور نال اُڑنگن لگ پئی تے چکد نال لہری آہنی پوچھل ایہر اوہر بھوان

لگ پئی، بھونڈی پوچھل دھن دی منجی تے آ دتی، ال ہریاں ونگاں اک چنکارے نال
فٹ کے کھل رہیاں.....

مُھلوا نے دھن لئی کر کے آہنا مونہہ دھن دے نیڑے کر دتا، دھن نے اوہدے
پوتے تھلے آہنا جتھ دکا دتا۔ مُھلوا آہنیاں ناساں چڑھا کے لے لے ساہ لین لگ پئی،
اوہدے ہر ساہ نال اوہدیاں ناساں وچوں ہواز دی بھو بار نکلدی۔

رات کئی کو بیت گئی اے، سوال دھن دے من اندر اُگھڑا اے، کھڑکا بنا کے اوہ
باہر آ گئی۔ گھنٹی چانن دا خر بوزہ تھانی وچ اک لائچے اُڑیا بیا اے۔ دھن سوچدی اے،
”کھنٹا پتہ نہیں ایس ویلے کتھے ہوئے؟“

اندروں پھیر مُھلوا دے اُڑنگن دی اواز آؤندی اے، دھن بھج کے اُچ اندر جاندی
اے جیویں رونڈے بال نوں چپ کران چلی ہووے۔

مُھلوا اُڑنگی جاندی اے تے دھن دا حوصلہ بُدا جاند اے، اوہ آہنی ماں دی منجی
دل جھات ماری اے، نکا بھرا اوویں ہی بھر بھر کر رہیا اے تے ماں بے سندھ نسی
پئی اے.....

دھن اک ریک بھری بگاڑ مُھلوا ول ماریاں اگے ودھ کے اوہدے گل وچ پئے
سنگل دا سگڑا کھولن لئی جتھ ودھاؤندی اے، ٹھنڈے سیت سنگل دی چھو نال اوہنوں
اک ہُکا جیہا ودھا اے، مُھلوا فر گئی تے..... تے جیسے دے بیان دا کیہ بنے گا؟ باپو دا
کیہ بنے گا؟

باپو دا بھر یاں بھریا لکھ ہنرے وچ ترن لگ پیا..... دھن نوں لگا جیویں اوہنوں
کسے زہر وچ بھیجی سول چھو دتی ہووے۔ اوہ ڈکو ڈولے کھاندی آہنی منجی اُتے آ پئی۔

اوہدا سر بھوانیاں کھان لگ پیا، اکھاں ہی اکھاں، چنگاں دا انگ اوہدے ساہنے
نچن لگ پچیاں، مُھلوا دیاں اکھاں، خونی سانہ دیاں اکھاں، مکھنے دیاں اکھاں، بیان

گروہ

مینہ لگاتار دس رہیا سی، جھوں تائیں میری نگاہ جاندی، پانی ای پانی دکھائی دیندا۔ پانی ورحن دے نال تھلن والی ٹھنڈی سیت ہوا ڈھرا اندر ہڈاں نوں دی ٹھاری جاندی۔ میں آپنے آپ نوں لیف وچ لھوئی باری دے شیشیاں وچوں باہر دیکھ رہیا ساں۔ پانی وچ ڈبے کھیت، پانی وچوں باہر جھاکدے ہوئے جھانڑیاں دے سر، پنڈ دل پرتی آؤندے ڈبے دے ڈھگراں نوں دیکھ دیکھ کے میں اک گیا۔ ہنیرا ہون والا سی۔ حویلی دے پچھواڑے، کھوہ توں پانی بھریاں پنڈ دیاں زنانیاں تے ٹکڑیاں کچے لیڑیاں وچ بڑیاں چنگیاں لگدیاں۔ میری چٹکی سوچ کھوہ دے دوآلے ہی ٹھمدی سی۔ میں اُنھ کے تولیے نال باری دے شیشے پونجے تے تھوڑی جیہی باری دی کھول لئی۔ اُنج تے میرے کول کرن لئی کم ہے سی۔ کھاس لئی نوٹس تیار کرنے سن، کالج دے رسالے وچ جچن والی گل بات، "ویلے دی صحیح درتوں" دا ٹکھ بند لکھنا سی۔

ایکس راکھی دیاں ٹھنڈیاں گھٹ بلیاں پر میں چار پنچ 'سی ایل' وی نال جوڑ لیاں۔ جتنی پہلاں ای پیکے فرمئی سی۔ پچیر زمانے بھر دے ٹل تے سفارشاں کارن مئے مئے گھر دے نیڑے بدلی ہوئی سی۔ چٹا جی دا حکم دی آپڑ گیا کہ تیری ماں برت رکھ رہی اے۔ جہدے وچ پوجا پانھ، کھانا پینا، سگواں اک جشن جیہا سی۔

کچھلے چار پنچ وتاں توں لگاتار مینہ پے رہیا سی، اج دوپہرے تے دریائے دی آپنے کنڈھے چھڈ دتے، لوڈے ویلے تے پنڈوں بار دار ٹھکیاں زرخن دی خبر دی کھنڈ گئی پر ایس بڑے شکھی ساں۔ ساڈی حویلی پنڈ وچ اُچی تھاں تے سی تے پچیر

خور بیٹے دیاں اکھاں تے پچیر باپو دیاں نموجہان، اوہ مریاں اکھاں.....
ایہناں ساریاں اکھاں دا سیک دھتو تو سہ نہ ہویا..... اوہا سارا شریر سنگدون لگ بیٹا۔

مُھلوا پچیر آڑگن لگ پئی تے جھکے مار مار سنگل نوں توڑن جاں بکھا پُٹن دا بل مار دی اے۔

دھتو خدائیاں واگم آپنی جی توں تڑپھ کے اُٹھدی اے، نس کے ڈھادے وچ پئی ڈاگم چٹک کے پورے زور نال مُھلوا دی جوتھ تے مار دی اے، "لے!"
ڈاگم دی سٹ نال مُھلوا ہور زور نال آڑگن لگ پئی تے بکھا پُٹن لئی ایدھر اودھر مہدی پاگھاں واگم سنگل نوں جھکے مار دی اے۔

دھتو ہور دی زور نال ڈانگاں وگان لگ پئی تے ڈاگم دی ہر سٹ نال کھج کے آکھی جاندی اے، "لے، کراماں مارے! ہور لے!"

ڈانگاں مار مار دھتو ہف جاندی اے پر مُھلوا آڑگنوں نہیں بھدی۔
روڈا سُن کے دھتو دی ماں بڑبڑا کے اُٹھدی اے، "کیہ اے دھتو، ایہہ روڈا کاہدا اے؟"

"گجھ نہیں ماں!" دھتو ڈاگم اک پاسے سٹ کے ہنیری نال لٹے ناہن واگم آپنی جی تے ڈھے پیندی اے تے آپنی ہک اندر چھالاں مار دے ہڑھ نوں آہنیاں دوبان مُٹھاں وچ کس لیندی اے۔

□

مگر وچ پوجا پانھ دی تے ہو رہی سی۔

میں اپنے کمرے وچوں بنگل کے چوپال وچ آ گیا۔ بڑھ نال علاقے وچ ہوں والے نقصان بارے لوک اپنے نیوے لا رہے سن۔ کوئی جنازی وٹ رہیا اے، ساہنے تخت پوش تے چوڑ دی بازی پھسی ہوئی اے، باراں، چھ، اٹھاراں دے نعرے لگ رہے نیں۔ اک پاسے بیٹھے کچھ بزرگ فصلاں دی بربادی دا رونا رو رہے سن، تے اندروں پوجا دے کمریوں آؤن والی تے دے نال ہتھ دی جوڑی جاندے سن۔ اک جنا ہو رہی تھیاں زڈھ جان دی خبر لے کے آیا، میرا نکا بھرا خبر نوں سچ من لئی اُتے کوٹھے ول دوڑ گیا۔ اوہ کوٹھے توں بڑے زور نال چکیا "آہا بڑا مزا آ رہیا اے۔" رانا باہروں ونگر لے آیا۔ بھاء جی ونگراں دے پٹے دتھے لئی باہر آ گئے۔ میں دی چوپال وچوں اُٹھ کے ونگراں دے ڈھارے ول نر پیا۔ رانا بھانگاواں نوں بھکیاں نال بھہ رہیا سی۔ بھاء جی نے مارچ نال دیکھیا، "اوئے بکلی نہیں آئی؟" راسے نے ایہر اودھر دیکھیا، بکلی نہیں سی، بکلی بھہ پار ہی رہ گئی سی۔ بھاء جی گجے "ماں نوں پار ای جھڈ آیا ایں، جانیئے لے کے آ، نہیں تے اج تیرا زڈھ چوآں گا۔"

رانا کتب رہیا سی، ایس مارڈ پالے وچ دی اوہنے چھڑی پوری دی بنگل ماری ہوئی سی۔ اوہ بھاء جی دا سچا چنگی طرحاں جانداسی۔ "نہ" دا مطلب آپنا چم لہاوتا سی۔ اوہ ٹسکیوں بنا ای پرت گیا۔ میں دی سارا دن اندر بہہ بہہ کے اک گیا ساں، چھتری لے کے چپ چپتا اوہ دے چکھے چکھے فر پیا۔

میں کنڈھے تاکیں اپز آیا، ہوا دا زور ہو رہا سی۔ راسے نے اک ہل بھرویں بنگا د نال نبھوترے پانی ول دیکھیا تے دھون بھواں کے بنگا د میرے اُتے بکا دتی۔ میں اوہنوں اکھٹا چا ہوندا ساں "چل بُن رہن دے کاکا"..... پر میرے مونہوں کچھ نہ بکھیا، کیوں جے میں ایس موقع دی گھیرتا اُتے سوچ ہی نہیں رہیا ساں۔ میںوں لگا

خبرے راسے لئی پار جانا کوئی بُھا اوکھا نہیں۔ انج دی پار دیاں چھاڑیاں دے سرے دکھائی پئے دیندے سن۔ تھوڑا چر پہاں تاں رانا بھہ دی پوچھل پھر کے اوہ دے آسے تردا ہویا آیا سی، پر بُن پار جان لئی اوہ دے کول کوئی سہارا نہیں۔ اوہنے اسان ول دیکھیا تے چپ چپ کردا پانی وچ ڈر گیا۔ تھوڑے چر وچ ای پانی دے زور اگے اوہ زور بُن لگ پیا، پھیر دی اوہ پورے واہ نال پانی وچ ہتھ جیر مار دا رہیا، پر اوہ پار گھٹ تے پانی دے وہن نال تھلے نوں بُھا زڈھدا جارہیا سی۔ میں اوہی سیدھ وچ رہن دا جتن کردا ہویا کنڈھے کنڈھے لگ بھگ اڑھے کلو میٹر تاکیں دوڑدا رہیا۔ بُن اوہ دے ہتھوں جیراں دا ہلنا اصلوں ای مشا پے گیا۔ اوہ ہل لا کے چکیا "نکے بھاء جی!"

میرے کلیجے دا ڈگ بھریا گیا۔ جان بچان دے جتن وچ ہتھ جیر ماردا، تڑفدا، ترلے پاؤندا بندہ میریاں اکھاں دے سامنے سی۔ میںوں انج لگا جے راسے دی مدد نہ کیتی تے اوہ نہیں پئے گا..... میںوں اپنے آپ تے دی کھج آئی کہ ایڈے گھمبیر موقع تے میں ڈر پوک کیوں بنیا رہیا؟ بھہ پانی لبھن مگروں دی آسکدی سی؟ میں راسے نوں پانی وچ دوڑن توں کیوں نہیں درجیا؟ پر بُن کیہ کراں؟ اوہ پرتن لئی نر پیا۔ میںوں جابیا پارلا کنڈھا اوہ دے نیزے اے، اوہ ایہر پرتن دی تھاں پار سوکھیاں اپز جائے گا۔ میں آپنی ہک دے پورے ہل نال چکیا "راسے پارلا کنڈھا تیرے نیزے اے" خبرے اوہنے میری آواز سنئی جاں نہیں پر اوہی اک اخیرلی ڈراؤنی چپک میرے کن وچ ٹکر مار کے میری ہونڈ نوں بے ہونڈ کر گئی۔ پر پانی آپنی ہمیش رہن والی ہونڈ نوں مٹاؤن لئی ڈٹ کے دولا پاؤندا رہیا۔ خبرے میں گھر کیوں اپزیا؟ میں ڈردیاں ڈردیاں بھاء جی نوں دیا کہ "رانا ڈب گیا اے" اوہ میںوں دھڑکے کے اک پاسے لے گئے "پڑھ لکھ کے دی تیتوں عقل نہیں آئی، اندر آرتی ہو رہی اے..... آ جائے گی بکلی وی۔"

دو جن ویاں بعد دریا آپنے کینڈے وچ پرتیا۔ کسے نے راسے دی لاش کھنڈو دے
 زکھ وچ پھیسی ہوئی دیکھی۔ راسے دی برادری دے بندے اوہنوں لین چلے تے میں
 دی نال فریا۔ راسے دی جتی وی نال سی۔ سانوں نیستی دور نہیں جانا پیا۔ اسیں
 سارے پُپ سال، پر اوہدی جتی ویاں چیکاں تے وین ایس پُپ نوں لیر و لیر کر رہے
 سن۔ دو بندے زکھ تے چڑھے، اک دے نال۔ منھ کے اوہدی لاش تھلے لہائی۔ میں
 دیکھیا اوہدا مونہ نہایت بھیڑا نوہدھریا تے چھپیا ہویا سی۔ اوہدا شریر پانی دے جانوراں
 نے تھاں تھاں توں گھسیا تے کھادا ہویا سی۔ ماس خور کھیرو اوس زکھ تے مل ماری
 بیٹھے سن۔ اینج چا پدا سی اوہدیاں اکھاں منے کسے کال جاں چیل نے ٹھنک کنڈھیاں
 نیں۔ لاش ساڈے قبے وچ آون مجھوں دی داء مارن لئی اوہ سانوں گھیرا پائی
 پھر پھر اوندے رہے۔ راسے دی جتی لاش نال جمبو کے وین پاؤتا چاہندی سی پر لاش
 ایس قابل ای نہیں سی۔ لاش تے اک دو بچیاں لیراں کارن ہی راسے دی پچان
 ہوئی۔ ہسپو نے اگے ہو کے آپنے موڈھے تے رکھیا کپڑا راسے دی لاش دے لک
 دوا لے ولھیت دتا۔

لاش ساڈی چوپال وچ لیاندی گئی۔ مینوں اوہناں دے نال دیکھ کے پتا جی نوں
 نہت وٹ چڑھیا، سارے گھر وچ ہڑبڑج گئی کہ میں اچھوت دی لاش لین لئی اوہناں
 دے نال کیوں گیا۔ داوی گنگا جل لے آئی۔ بھیریا پنڈت نوں بکاؤن لئی دوڑ گیا۔
 سارے جے لاش نوں کسے گند کوڑے دے ڈھیر داگوں دیکھ رہے سن۔ لاش دے کول
 ای لکڑ دا اک شیتیر بیا سی جینوں راسے نے پرار پانی وچوں پھڑیا سی۔ بھاء جی دا
 سارا دھیان اوس لکڑ ول سی کہ ایس لکڑ دا ہل نہت دھیا بن سکدا اے۔

مینوں پنڈت جی نے پوچر کیا تے میں اندر آ گیا۔ زنانیاں، مرداں نالوں دودھ
 نرم ول ہونڈیاں نیں، میں سوچیا، راسے دے نمبر نال نرمی، پیار تے ہمدردی نال دقت

گیاں۔ بھر جانی رسوئی وچ پکا ٹکھہ رہی سی۔ دو درھیاں دا کاکا کھجڑوں تیک تیک
 جاندا سی۔ اوہناں کاکا کھنی نوں پھر اوندیاں آکھیا "باہر دیکھ کوئی تماشے والا آیا اے؟"
 گھر والیاں دا ٹھنڈا تے زکھا ویہار راسے دی جتی توں گھبرا نہیں سی۔ اوہ سارا راہ
 وین بان لگ پئی، اوہدی آواز نہت بے ڈھمی نکلی، ایہدا کارن وی سی، اوہ سارا راہ
 روندی تے وین پاؤندی رہی سی۔ لاش دی حالت دیکھ کے اسیں سارے پُپ چیتے
 فردے رہے تے کسے دا دھیان وی اوہنوں حوصلہ دین تے پُپ کراؤن ول نہیں سی
 گیا۔

اخیر پتا جی باہر آئے، "دیکھ راجو (راسے دی جتی) مرن جیون تے سارا بھگوان
 دے اختیار وچ اے، خیر توں نہن آئی ایس تے دس پندراں بکاؤ اتاج لے نیا" اوہناں
 نے اک کی نوں نوکری بھر اتاج راجو نوں دین دا حکم دتا۔ راجو اک نوکری اتاج آپنے
 پتی دے جیون بدلے لے کے فُرن لگی تے بھاء جی نے اوہنوں نوکریا، "نوکری موڑ
 جائیں انج کل مہنگائی بڑی دودھ گئی اے۔" اوہ لوگ لاش لے کے چلے گئے۔

دوسرے دن میں راسے دے گھر گیا۔ راجو دے تار تار لیوے، بالاں دے
 پنڈیاں تے لکھدیاں لیراں، پو دے بدلے بلیا اتن مینوں نہت کھلیا۔ میں گھر آ کے
 ماں نوں اوہدا حال دسیا۔ میں ماں تے بالاں دے گُجھ پُرا نے کپڑے اکٹھے کر کے راجو
 نوں دے آیا۔

راما دا چھوٹا بھرا اٹھویں وچ پڑھدا سی، نہن اوہ راسے دی تھاں ساڈے ڈگر
 چاردا۔ راسے نوں چاہی کہ اوہ آپنے یکے بھرا نوں گھٹو گھٹ میٹرک ضرور کروائے گا۔
 ایس لئی اوہ پچھلے کنکیاں درھیاں توں اوکھیاں ہو کے دی اوہنوں پنڈوں باہر قصبے دے
 سکول بھیج رہیا سی۔ پر اتھے سوال راسے دی سدھر دا نہیں سی، ساڈیاں ڈنگراں دا سی،
 راسے نوں دتے ہوئے قرعے دا سی، راسے دے بالاں دی بھلکھ دا سی۔

پانی تے پل

گڈی نے لبور دا نشین چھڈیا تے میں اندروں اک وارگی کسب گیا۔ من اسیں اوس دا جا رہے ساں جھے پلو داں درے پہلاں ایہو جیہی اک گئی سی جیہدے وچ لکھاں سڑ گئے، لکھاں سڑے ہوئے گھراں دے نشان بنن تاں میں اکھاں وچ سن۔ مینوں انج لگا جیویں ساڈی گڈی کسے ڈوٹھی ہیری کھوہ وچ دھسی جا رہی اے تے اسیں آپنا آپ ایس ہیر دے دس وچ دئی جا رہے آں۔

اسیں لگ بھگ تن سو یاتری ساں، ساڈے وچ نیاں تے زانیاں دی بھتی دی جھیری سی۔ اسیں لبور دے سارے گردواریاں دے درشن کیے۔ اتھے ساڈی جیہو جیہی آؤ بھگت ہوئی اوہدے کارن اگے پنجہ صاحب دی یاترا لئی ساڈے اندر کسے ہوئی دے واپرن دا شک جاں ڈر گھٹ جاندا، ایہو جیہی تے کوئی گل نہیں سی۔ خبرے، بندے دے اندر دا پٹو کدوں جاگ پوسے تے سمجھ کجھ ڈکار جائے۔

میں ایہناں سوچاں وچ ڈبیاں تردیاں ماں دل نکلیا۔ دیکھیا، اوہ باری وچ آپنی ارک ہنگائی تلی تے لکھ رکھی اک سار باہر دیکھدی پئی سی۔ واڈھی ہوئی سی تے دور دور تاں پدھری تے سکھنی دھرتی دکھائی دیدی۔ مینوں جاپیا جیویں ایہہ سکھن ماں دیاں اکھاں وچوں لنگھ کے اوہدے من تے وچھ گئی ہووے۔ پھیر میں آپنے ڈبے وچ بیٹھے یاتریاں تے جھات پائی، اوہناں اُتے دی اُداسی دے سکھنے پرچھاویں مل ماری بیٹھے سن۔ اجن چیت ساریاں اُتے ایہناں پرچھاویاں دا کھنڈ جانا میری سمجھوں باہر سی۔

میں کجھ دیاں مھروں پھیر پنڈ آیا۔ ماں نوں راسے دے بالاں بارے پچھیا، اوہنوں کجھ وی پتہ نہیں سی۔ میں ایویں فُردا بھر دا راسے دے گھر جا اپڑیا۔ رجو آپنے بالاں تال ویزھے وچ بیٹھی سی۔ شام (راسے دا پتر) مینوں دیکھ کے بولیا، ”ماں انج دی دریا چڑھیا ہو یا اے، جے انج کا کا (راسے دا بھرا) کڑھ جائے تے کجے بھا جی مینوں دی گھوتا لیا دین گے۔“

میں ہکا بکا رو گیا، پہلاں اوہنوں کوئی لیرا نہیں سی ملیا۔ رجو دیاں اکھاں وچ اقرو ڈولن لگ پئے، میں غوجھانا جیہا ہو کے کجھ کہے ہنا اوہدے گھروں باہر نکل آیا۔ دیر تاں شام دی گل میرے دماغ وچ سٹاں ماردی رہی۔ اوہدے لئی گھوتا کرنا مہنگا اے؟

”تینوں تے ایہہ راہ پکا چیتے ہووے گا؟“ میں ماں دی اک سارنا توڑی۔ ”کوتر سو وار لکھی ہوویں گی انتھوں؟“

اوہ میرے دل وکھ کے مسکائی، ایہہ سمجھ لھا کے کھٹی ہوئی مسکان سی۔ آکھن لگی، ”میتوں تے ایس راہ دا اک اک نیشن چیتے وے، پر بنن ایہہ آلا دوالا کناں پرایا پرایا لگ رہیا اے۔ ان پندواں ورحیاں مگروں انتھوں لکھ رہی آں۔ پہلاں وی ایہجے ہی لکھدی ساں۔ لیور پندیاں ہی اک ایل جیسی لوں لوں دے منڈھ پھٹ کھلندی۔ سرائی (ساڈا پنڈ) جیویں جیویں نیزے آؤندا اوتھوں دا اک اک ٹکھ میریاں اکھاں موہرے لشکن لگ پیندا، نیشن تے کئے ہی جئے آئے ہوندے۔“

ماں دیاں اکھاں وچ پندواں ورھے پہلاں دا ڈبیا چیتا ترن لگ پیا۔ چٹا جی نے آپنا روزگار اتر پردیش وچ ہی بٹکا لیا سی۔ ایس سارے بھین بھرا پنجابوں باہر ہی جئے۔ میتوں یاد پیندے، چٹا جی تے خبرے سال وچ اک اوہ وار پنجاب آؤندے، پر ماں دے دو جن گیزے لگ ہی جاندے۔ ساڈے وچوں جیہڑا بٹکا ہوندا ماں دے نال جاندے۔ جھوں تائیں میرا چیتا کم کردا اے میری بجی بھین ہی ماں دے نال جاندی آؤندی سی۔

اوتی ونیس جدوں پنجاب دی دنگ دا جرم ہو گیا سی۔ پنجاب دیاں پنجاباں دریادوں دا پانی جھل دی بیکھی شراب بنیا ہو گیا سی۔ ماں نے پھیر پنجاب جان دا فیصلہ کیتا۔ ساریاں نے انج وڑدھ کیتا جیویں اوہ بلدی لگ وچ چھال مارن لگی ہووے۔ ایہجے اوہ بے دنی لگ وچ چھال مارن جیہا سی۔ پر چٹا جی سمیت ایس سارے جاندے سال کہ ماں نوں آپنے ارادے توں بوڑھا سوکھا کم نہیں۔ ماں نے ساریاں دیاں گھاں بس کے نال دتیاں۔ ویہاں بانیاں دناں مگروں اوہ پرت آئی۔ پنڈ دے گھر دا بہتا سان اوہ بگ کردا آئی سی۔ آپنا چھو تے دودھ روکن والی مٹائی اوہ آپنے نال لے آئی۔

پھیر سارے پنجاب نوں لگ مچھو لگی۔ گھراں دے گھر، پنڈاں دے پنڈ تے شہراں دے شہر ایس لگ وچ مڑن لگ پئے۔ اک دا جن اتھا تے چاہیا ڈور تائیں رکھنڈی ہوئی پچھری دھرتی امرتسر تے لیور دے وچالیوں جیویں پاٹ لگی ہووے تے پاڑ دا پالا پاسا وچالے ڈوٹھی کھنڈ جھنڈ کے خبرے کنا کو پرانہ سرک گیا اے۔ ایس دسار بیٹھے ساں کہ کھنڈ دے پار ساڈا آپنا پنڈ وی سی، پکی سڑک دے کنڈھے، کچھے اک پاسے نہر وگدی سی تے دوہے پاسے جہلم دریا، الہ ٹوی واگت کچھ اچھاں ماردا۔ میں انج ماں دے نال کھنڈ دے آتے بیٹے ہوئے اوس ٹل توں جیہڑا سرکار نے ذیاداری بھٹاؤن لئی آسار یا سی، لکھ کے اوس پاسے جا رہیا ساں جیہڑا کل آپنا سی تے انج کنا پرایا۔

میں اک بستاب دے پئے ٹھل رہیا ساں کہ ماں نے چٹھیا، ”ایہہ گڈی سرائی نیشن تے کھلووے گی؟“

میں جھٹ کو سوچ کے آکھیا، ”ہاں، خبرے کھلووے، پر اپڑے گی رات دے اک دو دے، ایس تے ڈوٹھی نیندرے تے پئے ہوواں گے، نیشن دے لشکن دا پتہ وی نہیں لگتا، تے نالے بنن ساڈا اوتھے پیا وی کیہ اے؟“

ماں کھیانی جیہی ہو کے آکھن لگی، ”تیرے لئی پہلے وی اوتھے کیہ پیا سی؟“ میری گل نے ماں نوں ڈکھی کر دتا سی۔ میں جواب دتے بنا سر نیواں کے آپنی کتاب دے چنیاں وچ ڈر گیا۔

میرے نے ہوئی ہوئی اساناں توں لبہ کے دھرتی نوں آپنی بنگل وچ ولھیت لیا۔ ماں نے روٹی والی پوٹلی کھول کے کھان لئی ساڈے سامنے رکھ دتی۔ ڈور پار دا میرا اک ماما وی ساڈے نال سی۔ ایس جتاں دل کے روٹی کھا دی تے سون دے آہر وچ زبھ لگے۔ ماما جی تے جھٹ گھراڑے مارن لگ پئے۔ میں دی اک پاسے کھسک گیا پر

ماں اوویں ہی بیٹھی رہی۔

تھوڑے چڑچھوٹے اک دم میری اکھ کھلی تے میں دیکھیا ماں اوویں ہی بیٹھی باہر
وچھے میرے وچ اک سار دیکھی جا رہی اے۔ میں گھڑی دیکھی، دس دسے سن۔ میں
کہیا، ”ماں توں وی لک سدھا کر لے نا۔“

”چنگ“ تے اوو ایویں زرا چہا کھسک کے اوو لی جیہی پے گئی۔

اوو نندرے نے خبرے کوئی شفا دیکھی سی، چنگی طرحاں چیتے نہیں پر ایس جاگو
مئی وچ من کاٹھا جیہا ضرور پے رہیا سی۔ خبرے کسے اوو وچدھے شے دا ہی کارن
ہوے۔ جیویں کوئی لال جیہی گھی شے میرے چارے دا کھلری ہوئی اے تے میں
اوس لال لال گھی تے کھنکھنی شے وچ چھپ چھپ پیر ماردا ٹر یا جا رہیاں۔ پھیر میں
برہڑا کے اُٹھ بیٹھا۔ ماں مینوں بھون رہی سی۔ گھابری ہوئی دے جتھہ تر تھرکب رہے
سن۔

”کیہ اے؟“

”وکیہ، ایہہ باہر روٹا کاہدا اے؟“

میں باہر جھانکيا، ساڈی گڈی اک نکلے جیہے شیشن تے کھلوتی سی، بجلی دے بلب
دے بھکے جیہے چائن وچ پلیٹ فارم تے بھاڑ وکیہ کے میرا لوں لوں کب گیا۔
چوداں سال پہلے دیاں اینک سنیاں سنیاں بجلی دا گنگ چکارا مار گئیاں، جدوں ایسے
طرحاں تھاں تھاں گڈیاں روک کے لوکاں نوں گاجر مولی دا گنگ وڈھ ٹنگ چھڑیا سی۔ ماما
جی دی جاگ پے تے چھوٹوں میرا موڈ حا بلون رہے سن۔

”اوئے، کیہ گل اے؟“

تانبیوں بھیر وچوں اک آواز میرے کنیں پئی، کوئی مچھ رہیا سی..... ”ایس گڈی
وچ کوئی سرائی دا ہے؟“

”ایہہ کیہوا شیشن اے“ میں ماں نوں مچھیا۔

ماں نے آکھیا، ”سرائی..... آپنے پنڈا شیشن۔“

باہروں پھیر آواز آئی، ”او ایس گڈی وچ کوئی سرائی دا بندہ ہے اے۔“

میں ماں ول دیکھیا، اوہدے ٹکھ تے ٹکھ دی لٹک سی۔

”ایہو مچھ کیہ گل اے؟“

میں باری وچوں ہر باہر کھدھیا، کسے ہی بندے ایہہ اوہر بھر دے مچھ رہے

سن، ”او کوئی سرائی دا ہے؟“

نیزویں ٹکھدے اک بندے نوں گول پلا کے میں مچھیا، ”کیوں کیہ گل اے
جی؟“

”تھاڑے وچ کوئی سرائی پنڈا دا ہے؟“

”ہاں، میں آں ایس پنڈا دی.....“ ماں اگے دھکے کے بولی۔

”توں سرائی دی ایس؟“ اوں بندے نے زور دے کے مچھیا۔

”ہاں جی۔“

ماں دا جواب سن کے پلیٹ فارم تے ایہہ اوہر بھوندے لوک ساڈے ڈبے

سابنے اکٹھے ہون لگ پئے۔ بھیر وچوں ڈھیر سارے بندیاں دی اکٹھی آواز آئی۔

”توں سرائی دی ایس؟“

”جی ہاں میں سرائی دی آں.....“ ماں نے تھوڑا زور دے کے آکھیا۔ ”ایسے پنڈا

دی۔“

جواب سنن لئی تھرہے نال کھلوتی بھیر وچ ڈھائی پے گئی، بھیر وچوں کسے مچھیا،

”توں کیدے گھروں ایس؟“

ماں نے میرے ول دیکھیا، میں آکھیا، ”میرے پتا جی دا ناں سردار مولانا سنگھ

اے۔ ایہ میری ماں اے۔“

”توں مولا بنگھ دا پتر ایں؟“ کہنے ہی بندے اکٹھے بول پئے۔ ”توں مولا بنگھ دی دوہنی ایں..... روئل بنگھ دی بھر جانی؟“ ”کیوں نہیں اوہ سارے؟“ کہنے ہی ہتھ ساڈے ول وچن لگ پئے۔ لوک ساڈا تے دو جیاں دا سکھ شانت پچھدے آپنے ہتھاں وچ پھڑیاں پونلیاں مینوں تے ماں نوں پھڑان لگ پئے۔ اوہناں وچ بدام، اخروت، میوہ، جیسے سکے پھل بٹھے ہوئے چاڈے سن۔ میں تے ماں ڈور بھروسے جیسے اوہناں نوں پھڑ پھڑ اپنی سیٹ تے رکھی گئے۔ تھوڑے ہر وچ ساڈی سیٹ کپڑے دیاں نکلیاں نکلیاں پونلیاں نال بھر گئی۔

میں بکا بکا جیہا ایہ سب کچھ دیکھی جا رہیا ساں۔ ماں آپنے ہر دی چدر وار وار سنواری سمجھال دی ہتھ جوڑی جاری سی۔ بے وسے نل خوشی نال کبھی جانڈے پر مونہوں کچھ نہیں سی نکھدا، گھدا سی اکھاں نئے چوچن گیاں۔

اوتے کول ہی کھلوتے گاؤڑ نے ہتھ وچ پھڑی ہری بتی اتانہ لٹکی تے دو بے ہتھ نال کوٹ دے کیسے وچوں سینی باہر کڈھی۔ میں دیکھیا، تن چار بندیاں دوڑ کے اوہوں جا پھڑیا۔

”باؤ جی دو چار ہنٹ ہور کھلوتی رہن دے گڈی، دیکھ انہیں ایہ بی بی ایسے ہی پنڈ دی اے.....“ تے اک بنے اوہا بتی والا ہتھ پھڑ کے نواں کر دتا۔

”بھر جانی، سردار جی کیوں نہیں؟ اوہ نال کیوں نہیں آئے پچھ صاحب دے درشن کران؟“ اک ہڈھے مسلمان نے پچھیا۔

دوہاں ہتھاں نال ہر دی چدر ہور اگے کھسکاؤندیاں ماں دے نل کنبے، ”سردار جی نہیں ساڈے وچ نہیں رہے.....“

”کیہ؟ مولا بنگھ ٹور گیا اے؟ کیہ بویا سی اوہوں؟“

ماں پپ رہی تے میں جواب دتا، ”اوہناں دے ڈھڈ وچ رسولی بن گئی سی، اچن

چیت ہی اک دن پھس گئی تے اگلے دن اوہ پورے ہو گئے۔“

”بڑا ہی نیک بندہ سی اوہ، رب اوہوں آپنی جناب وچ تھاں دے“ اک بنے افسوس کر دیا آکھیا تے کچھ ہلانی اوتھے پپ درت گئی۔

”بھر جانی تیرے ہال کیوں نہیں؟“

”واہیلر دی کر پا اے، سبھ چنگے بھلے میں“ ماں نے بولی جیہی آکھیا۔

”رب اوہناں نوں لی نھر دے“ بھیڑ وچوں نکلیاں ہی آوازاں آئیاں۔

”بھر جانی توں آپنے بالاں نوں لے کے اتھے آ جا“ کہنے نے آکھیا تے بھیڑ بھیڑ وچوں کئی آوازاں آئیاں، ”بھر جانی تئیں لوک پرت آؤ..... مڑ آؤ.....“ پلیٹ فارم تے جیویں رولا جیہا پے گیا۔

”پرت آؤ“

”مڑ آؤ“

”میرے بچھے کھلوتے ماما جی دی یو یو میرے کنیں پئی،“ ”مونہ..... بد معاش، پہلے سانوں مار مار کے اتھوں کڈھیا تے نہیں کہندے میں پرت آؤ..... لٹھے“

پر پلیٹ فارم تے کھلوتے کہے دی بندے ایہہ گل نہ سنی۔ اوہ اپنی گل وگائی جا رہے سن۔

”بھر جانی توں آپنے بالاں نوں لے کے پرت آ۔ دس بھر جانی کدوں آویں گی؟

آپنا پنڈ تے تینوں چیتے آؤندا ہووے گا، پرت آ بھر جانی پرت آ.....“

ماں دے مونہوں کچھ دی نہیں سی نکھل رہیا۔ اوہ ہر دی چدر سمجھال دی ہتھ جوڑی جاندی۔

پرے کھلوتا گاؤڑ، ہتھ وچ اُچی لٹکی ہری بتی بلاؤندیاں دو بے ہتھ نال پھڑی مونہ

قوم

اودوں تا کہیں ایسہ نہو اچا ہو گیا سی کہ میں غلط ہی پھس گیاں۔
 ”جے شین دی انج ہی سوچو گے“ ساہنے ٹیٹی فریدہ مٹی دے پلے نوں آپنی انگلی
 دوالے ولجیدی ہوئی دکھ تے مایوسی وچ ڈبی آواز نال بول رہی سی، ”تے پھیر کسے
 توں کیہ امید رکھی جاسکدی اے، ماں، بیو تے باقی سارے گھر والے.....“ اوہنے آپنی
 گل اودھ والے ہی چھڈ دتی۔
 چپ بڑ کھلوتی تے میرے اندر ”کیہ آکھاں تے کیہ نہ آکھاں“ وچ پھیر توں کھینچ
 دھرو ہودن لگ پئی۔ ایسہ تاں مینوں چانن سی کہ اودھ پکا لیتین تے دڈی آس لے کے
 میرے کول آئی اے تے میں اودھنوں لارے لے لا رہیاں۔ اودھ آؤن توں کھینچ پل
 پہاں بے مینوں ایس مسئلے دی بھورا کو بھٹکھ دی پے جاندی تے گھٹو گھٹ میں اپنے
 آپ نوں کھینچ سواہرا کر لیندا۔ ہویا انج کہ میں اچن چیت ہی پھریا گیا، بے ایمانداری
 نال دساں تے اے تا کہیں میں ایسہ بھہ ہی نہیں سکیا کہ سچ ایشن فکشن دی کسے شاہکار
 کا توں لئی مٹی اے جاں ایسدا واہ کھل تے جیوندے جاگدے ہندیاں نال اے۔ ایس
 بھہل بھوسے وچ بھسیا میں فریدہ ساہنے ایویں مونہہ بنائی بیٹھا ساں۔
 ”کیہ ایسہ ہو سکدا اے؟“ میں اپنے آپ وچ نہو بولیا۔

”سلیم بھاء جی، مینوں معاف کرنا“ فریدہ دی آواز وچ مایوسی تھاں بنائی بیٹھی
 سی۔ ”کیہ نہواڈے سوچن تے جیون وچ اپنی وتھ اے؟ میں تے نہوانوں دوہے لوکاں
 توں کہے دودھ ایماندار تے کھلے دل دماغ دا سمجھدی ساں۔“

وچ نہی بیٹھی وجا دیا سی۔
 انج نے چپک ماری تے جھک جھک کردا گندی نوں لے فریا۔ بیڑ دی بیڑ ڈبے
 دے نال نال ٹرن لگ پئی۔
 ”چچا، بھرجائی، سلام..... چنگا بڑ سلام..... روہیل سنگھ نوں میرا سلام آکھیں.....
 ساریاں نوں میرا سلام کہیں۔“

ماں دے ہتھ جوئے ہوئے سن تے کنبہ لے گیاں وچوں مٹی جیہی آواز وچ نئے
 بچے بول ہوئی ہوئی کر رہے سن۔ گڈی دی چال جڑی ہوئی جا رہی سی تے اسیں
 دودھن جھجڑی باری وچوں ہر باہر کدھی لوکاں نوں پلیٹ فارم تے کھلو کے اڑیاں
 چپک چپک ہتھ بلاؤندیاں، سلاماں کردیاں تے دُعاواں دیندیاں دیکھدے رہے۔
 گڈی، شیشن چھٹے چھڈ آئی سی، میں سیٹ توں پٹلیاں چلکدیاں ماں نوں کھینچ آکھن
 لئی اودھ لے ول دیکھیا۔ ماں دیاں اکھاں وچ ساؤن دی جھڑی لگی ہوئی سی، ماں آپنی
 چدر نال واردار اکھاں پونجھدی پر نئے ہوئے ہتھ دا پانی فٹھن وچ نہیں سی پیا آؤندا۔
 ساڈی گڈی جہلم دے پل توں لکھ رہی سی، کنگلی رات وچ کھڑ کھڑ دیاں
 بٹھیاں چپک چپک دی گونج دور دور تا کہیں کھل رہی سی۔ میں باری وچوں باہر جھاکدا، جہلم
 دا پل دیکھن لگ پیا۔ میں سٹیا سی کہ جہلم دا پل نیٹ پکا اے۔ پتھر تے لوہے دے
 بنے ہوئے ایس کپے پل نوں میں ہنیرے وچ دیکھ رہیا ساں۔ خبرے کچھ ہوور دیکھن
 لئی میری نگاہ ہوور تھلے جا رہی سی، اوتھے ٹھپ ہیرا سی، پر مینوں پک سی کہ اوتھے پانی
 ہے، جہلم دریا دا ٹرٹیل ٹرٹیل کردا زول پانی، جیہڑا ایس پتھر تے لوہے دے بنے
 ہوئے پل دے تھلے ویہہ رہیا اے۔

"میں کیہ آکھ دتا اے بے تیری رائے بدل جائے؟"

"آکھ دے تے خبرے مہر آچاندا۔" فریدہ دی آواز وچ رنج کے کوز بھری ہوئی سی۔ "نہاڑی حیرانی تے نرکان، بستی چڑ والی گل اے۔"

"نہ تے میں حیران آں، تے نہ ہی گل نوں نرکا رہیاں۔" اوہنوں دین دی تھاں خبرے میں آپنے لئی کچھ بور ویلا لینا چاہندا ساں، میں اُباہی لیدیاں یو بڑایا۔ "دراصل میوں دو ہی دن پہلاں اک بیللی نال ہويا میل پیٹے آ گیا، جیسی گلوں اسے تائیں نہیں ملکی۔"

میں چپ ہو گیا پر اوہ کچھ بور سنن لئی میرے مونہہ ول ویکھدی رہی۔ "توں وی میرے راپیں جاں کسے بور ویلے اوہنوں جاں اوہی ووبتی نوں جاندی ہو دیں گی۔"

رومال نال آپنی عینک دے شیشے صاف کردیاں میں آکھیا۔ "دو دن پہلاں مسلمان منڈیاں دی سٹارٹ لے کے اوہ میرے کول آیا سی، اک چڑ تے اُلاہم لے کے کہ اج کل نلک وچ مسلماناں نوں منجھدا ہی کوئی نہیں۔ میں مسلمان ہون دے ناطے کچھ کراں۔"

فریدہ دی ہنسی توں میں نیوا لایا کہ خبرے اوہ میرے اس بیللی نوں سیان نہیں سکی۔

"میں،" تھوڑا خضر کے آکھیا، "باطل دی گل کر رہیا..... پچھانیا؟"

اوہ پچھان گئی، اوہنے چھڑا سر بلایا تے پنجھی اوتی جیہی بنگاہ نال میوں گھوردی رہی۔

"انج دی ہوندا اے" بدھے سبھا، آپنا مطلب دین دی تھاں میں آپنے آپ نوں سینت دے حد بنے وچ ہی رکھیا، "کچھ سال پہلاں دی گل اے کہ ایہہ باطل ہی سی جینے آپنے گھر والیاں نال تعلق واسطے توڑ لیا سی۔ انج دی ہوندا اے۔"

"آخر تئیں کیہ ثابت کرنا چاہندے او؟" ایس سارے مندے نال میری بے

پردہ سی تے اواز داری وکچے کے فریدہ دی آواز وچ تھکایاں جیہا اُبھر آئی سی۔

"بھجدار، کھلے دل دماغ داتے میں باطل تے پمانوں دی بھجدا ساں۔ دیاہ کرن ویلے آپنی آپنی برادری نال دشمنی لیندیاں کوئی اُدھارن کوئی ایہ اوہناں دے آپنے موہرے دی تے ہووے گی۔ پھیر چہ درحیاں تے دو ہالاں دے بنن گھروں اچن چیت دوہاں وچالے اسلام کتھوں آ گیا۔"

"پچھیا نہیں تئیں؟" دلیر بن دا جتن کردیاں ہوياں دی فریدہ دی آواز وچ ڈر بھریا ہو پائی۔

"پچھیا سی؟" میں کھج کے آکھیا۔ "دن لئی کچھ وی نواں نہیں" کسے یار جتن نے منجھ لیا تے جھٹ گنڈھڑی کھول کے بہہ گئے۔ اوہو لیراں تے گند، دیاہ توں پہلاں جیدے آتے ٹھکدے سن۔ گندا اے چہ درحیاں وچ ایہو کچھ اکٹھا کردے رہے نیں۔ ہالاں نوں کلہ یاد کران، قرآن پڑھان توں لیکر قبر تے موت توں بعد دی زندگی.....

سبھ ستاؤن لگ پئے۔ ایہو جیہاں توں کیہ پچھنا۔

"خکڑ اے" فریدہ نے اک لما ساہ لیدیاں آکھیا، "تئیں کچھ تے میرا حوصلہ دودھایا۔ ایہو جیسے یو دل تے کم عقلاں دی گل ہی نہیں کرنی چاہیدی۔ میوں تے تئیں یو دل نہیں بھجدا؟"

میں چپ بیٹھا ایر کنڈیشن دی گھوک سُندا رہیا۔ لکھ چاہندیاں وی میں فریدہ نوں صاف صاف ایہہ نہ کہہ سکيا کہ جدوں دنیا جہان دی دشمنی نل لے کے باطل تے پمانے دیاہ کیتا سی، یو دل تے میں اوہناں نوں وی نہیں بھجدا ساں۔ سگوں میں اوہناں نوں بڑا دلیر تے آؤن والیاں پڑھیاں لئی اک سبق اک نمونہ بھجدا ساں۔ دوہاں نوں نیزیوں جاندیاں ہوياں اوہناں نوں بے عقل جاں تھڈائی کہنا وی میرا نہیں سی بندہ۔

"میں تے فرا ایہہ کہہ رہیاں" اوہدا سوال لائے کردیاں تے اوہی اکھ وچ اکھ

پا کے اکسار دیکھدیاں میں پھیر آکھیا، "انج دی ہوندا اے۔"

"پر میں بڑول نہیں آں سلیم بھاء جی، فریدہ نے اک ایک لفظ تے زور دیندیاں
ہویاں آپنی منہ تال میرنوں دی پولا پولا تھاپڑیا،" تے "اک پل رک کے پھیر بولی،
"تے نہ اوہ۔"

"کون؟" میں انجان بن دا تانک کیتا۔

"سلیم بھاء جی،" میرے ایس تانک نوں خول جاندیاں ہویاں شوخی تال ہس کے
بولی، "تھانوں ایس ویلے دی خول کھج رہیا اے۔ بھاء جی، میرے لئی، اللہ دے واسطے
تھوڑا چر سیدہ ہو جاؤ۔"

"تینوں پتہ اے" میرے طور آتے آواز وچ گھیرتا بھر گئی۔ "باسط تے پدا دے
ویاہ وچ ساریاں توں اگیرے اگیرے میں ساں۔ کورٹ میرج لئی جے اوہتاں نوں
کسے پیو بھرا جاں وڈ وڈیرے دی لوڑ پیندی تے اوہ دی میں ہی ہوتا سی تے تین توں
آپ وکھ لے اوہتاں دا حال۔ پدا لگا تار بیمار رہندی اے۔ سچہ درھے پہلاں والی پدا
کئی شوخ، ہمدی کھینڈ دی، دلیر تے ہمت والی لڑی سی، کوئی سوچ دی نہیں سکدا، تے
باسط! جیویں خدائی ہو گیا ہووے۔ اوہدے گھر والے 'مسلمان' اک فکشل سنس دی
زہتل والے، خبرے زندگی وچ کدیں نماز پڑھی ہووے جاں روزہ رکھیا ہووے
اوہتاں۔ ایہہ باسط تے پہلاں انتہائی بنیا تے جھٹ چکھوں مومن بن گیا! خبرے
ہندوستان وچ دی 'کھام مٹھنے' ورگی کسے شے دی آس رکھدا اے۔ مینوں اوہدے
تال کوئی ہمدی نہیں پر دماغ ایہہ سوچن لئی زور ماردا اے کہ ایہہ کیویں ہویا۔"

"گلد اے!" فریدہ نے کچھ کے آکھیا، "پر میں تھاپڑیے کولوں ایہہ وعظ سنن نہیں
آئی۔ میں تے اہل ویاہ کرنا چاہونے آں۔ ایہدے وچ اصولی طور تے تھانوں کیہ
ناظ گلد اے؟ جے گلد اے تے دو ٹوک دس دیو کہ تھیں ساڈی کوئی مد نہیں کر

سکدے۔ جے کوئی اعتراض نہیں، تے پلیز! سلیم بھاء جی، اللہ دے واسطے ایس طرحاں
سانوں جاپن پرکھن دی تھاں ساڈی دوہاں دی کجھ مد کرو۔"

مینوں 'ساڈی دوہاں دی درتوں کجھ رہی سی، جس منڈے نوں میں جاندا ہی نہیں
اودے لئی آپنے من وچ کوئی مدہ آسار تا میرے لئی سوکھا نہیں سی۔

"فرض کرو" میں بڑی تسلی تال میرنوں پیچہ ویٹ نوں چک کے منگھیاں سہدیاں
کر دیاں آکھیا، "فرض کرو میں تانبہ کر دیاں؟"

فریدہ بکی بکی ہو گئی، جیویں اودے تال کوئی آن ہونی ورت گئی ہووے۔

"فرض کرو" میں آواز دی نرمی نوں پھڑی رکھیا، "فرض کرو میں تانبہ کر دیاں تے
ایس ویاہ دا وزدہ کراں..... تے کیہ ہووے گا؟"

"ایہہ ویاہ ہووے گا سلیم بھاء جی، فریدہ بولی بولی آپنے آپ وچ آؤندیاں
میری اکھ وچ اکھ پا کے بولی، "چنگا!" چھہ نوں اکڑا کے پچھو تے وایک کوڑ بھری
آواز وچ آکھیا، "اک بور بھٹکیا مکا۔ خبرے سارے ہی اندرون کجھ تے باہرون کجھ
ہور دکھائی دیندے نیں۔"

فریدہ آپنے من دا غبار کڈھ دی رہی، میں پُپ میٹھا سندا رہیا۔ جدوں اوہ جان
لئی ٹری سکھا کے انھی تے میں ذرا غصے تے ناراضگی تال "بہہ جا" کہندیاں میر دی
دراز وچوں اک لفافہ کڈھ کے اودے دل سرکا دتا، "دیکھ لیتوں" تے آپنی نگاہ
دوسرے پاسے کر لئی۔ مابری تے جھجھک دا بدل بل دی بلں اودے ٹکھ اُتے چھاں کر
کے لٹکھ گیا تے اوہ میرنوں لفافہ چک کے کھولن لگ پئی۔

"ایہدا مطلب؟" لفافے وچوں بنگی اک جوان منڈے دی تصویر میرے دل
کر دیاں اوہنے مینوں پہنچیا۔

"ایہہ نعیم اے" میں اک نہ میلدیاں بولی بولی آکھیا، "انجیر اے! بھئی وچ

نوکری کر دے، لگ بھگ چار ہزار مہینے دے گاؤندا اے، فلیٹ کار سبھ کچھ اے۔ ماں
 بیٹھیں بیٹھیں۔
 ”میں بھی نہیں؟“
 ”میں لہیوں چنگی طرحاں جانتاں۔ کچھلی وار جدوں اتھسے آیا سی، تینوں وی دیکھیا
 سی ایسے۔ خبرے توں وی دیکھیا ہووے لہیوں۔“
 ”میںوں یاد نہیں پیندا“ اوہنے اک وار پھیر تصویر تے نگاہ ماری، ”دیکھیا وی
 ہووے۔۔۔ تے؟“

”اصل وچ“ میں رُک رُک کے آپی گل نوں پکیاں پیڑیاں کر دیاں آکھیا، ”میں
 تہاڈے ول آؤن ہی والا ساں۔ اماں تے اہتے بوراں نوں ملن۔ نعیم نے تینوں
 دیکھیا، توں اوہنوں چنگی گل تے اوہ چاہوندا اے، میں ایس معاملے وچ گل شروع
 کراں، اج ہی بھئی فون تے اوہدے نال گل ہوئی سی کچھ رہیا سی، گل بکھوں تاں
 اپنی اے۔“
 فریدہ چپ جیہی مینوں انج تک رسی سی جیویں کوئی پالتو جانور آپنے ہی مالک
 ہتھوں ست کھا کے کھدا اے۔

”بڑا چنگا منڈا اے، دھیا نوکری، تے کس سوہرے دے سیاپے توں پاک۔
 بڑے ہی بختاں والی اوہ لکڑی ہووے گی جیہوں نعیم درگا در لے گا۔“
 ”بیلو جا کے اماں تے اہتے بوراں نوں“ بُت ہی دھلی آواز وچ اوہنے آکھیا،
 ”بھردر او تا، تہاڈے کولوں ایہو اُمید ہو سکدی اے۔“

”توں“ میں جھٹ اک ہور وار کہیا، ”ایہ سوچیا اے کہ آپنی ذات برادری توں
 باہر تیرا اوس آپنے چارنگک پرفس“ کیہاں دسیا سی توں اوہدا؟..... شعلی؟ نہیں،
 نہیں، اُتل، نال دیاو دا گھر دے باقی لوکاں اُتے، برادری اُتے کیہاں اُتے؟“

”کیہاں اُتے؟“ فریدہ چو کے بولی، ”برادری والے جدوں کوئی
 آپنا کم کردے نہیں تے سوچدے نہیں کہ ایہدا ساڈے اُتے کیہاں اُتے؟ کیہاں وی
 کسے اوکھے دپلے برادری وچوں کسے نے آکے ساڈا جتھ دٹایا اے؟ ہاں جدوں
 بدخوی کرنی ہووے تے پھیر سبھ توں اگے ہوندا اے کسے کسے دیاں گھاں کرن لئی
 ایہ برادری!“

”مرن جیون دپلے تے ایہو لوک نال ہوندے نہیں۔“
 ”ہوندے ہون گے، مینوں آپنی زندگی دی بُتھی لوڑ اے۔“
 ”دور دی ساکا چاری نوں جھڈ، توں آپنے گھر والیاں بارے سوچیا اے۔ آپنے
 ماں پو بارے؟“

”سوچیا اے“ اوہدی آواز وچ رجوں کوڑی، ”ایسے مارے تہاڈے کول آئی آں
 جے ٹسیں تھوڑا جیہا ساتھ دے دیو تے بُت کچھ سوکھا ہو جائے گا۔ اتا تے اماں دوویں
 ہی تہاڈی گل سُن دے دی نہیں تے مندے دی نہیں۔“
 ”تے باقی گھر والے؟“

”میرے اُتل نال دیاہ تے میریاں بھیناں نوں بھلا کیہ اعتراض ہو سکدا اے! اوہ
 دی اُتل نوں چاندیاں نہیں، پسند کر دیاں نہیں۔“
 ”تینوں ایس گل دا دھیان ہے کہ توں ایس گھر دی وڈی دھی ایں؟ تینوں ایہہ دی
 دھیان رکھنا چاہیدا اے کہ تیری من مانی نال اوہناں دیاں زندگیاں اُتے کیہاں اُتے
 گا؟“

فریدہ دا پھک ہوندا منکھ میرے موہرے سی۔
 ”جے نہیں دھیان دتا تے میں تینوں دسناں، من مانی کر کے جو کچھ دی ہووے گا
 اوس سنے لئی توں آپنے آپ نوں سواہرا کر لیں گی، جے بختاں نے ساتھ دتا۔“

ہوسکا اے اپنی زندگی دی شکھ نال بندہ لوں۔ مسئلہ بنے گی بہن والی اولاد، خیر ایہہ تے دیر دی گل اے، چلو ویاہ دے فوراً بعد ویاں اوکڑاں تے گوہ کرنے آں۔ ہوسکا اے ماں بیو، اولاد دے مودہ وچ پھس کے ویاہ لینی راضی ہوجاں۔ بے نہیں ہوں گے تے دودھ توں دودھ ملنا چھڈ دین گے، تعلق توڑ لین گے، عاق کر دین گے، جیوندے جی تیری شکل نہیں دیکھن گے۔ کیہ فرق پیندا اے۔ اوہ لوگ اپنی زندگی بند ورت بیٹھے نیں۔ رونا کو پر بور جی لین گے، دو چار سال۔ بکیاں بھیٹاں دا کیہ بنے گا؟ شمس کوئی اپنے سوکھے لوک دی نہیں کہ جیہڑی بچ توں لائیں گی اونہوں بھل کے لوکیں دولت دے لالچ وچ آکے اوہناں دا رشتہ منگن۔ گھوگھٹ سوکھے تے نہاڈے برابر دے لوک تے ایہہ موبہ نہیں کردے۔ بلا؟ کیہ اوہناں نوں دی تیرے وانگ آئیڈلٹ تے یکوڑ سوچ دے بندے لہہ جان گے، جاں برادری دے نکلے تے گھٹیا لوکاں نال ہی زندگی گھسنی پوے گی؟

فریدہ موت بنی سن رہی سی۔ اوہدیاں بھیجاں اکھاں وچوں اتھرو ڈھنسن ڈھنسن کردے سی۔

”تے“ گچھ پاں پچھوں میں اک لما سادہ لیدیاں آکھیا، ”وڈی بد قسمتی ایہہ اے کہ گھر وچ کوئی منڈا نہیں، بے کوئی منڈا ہوندا تے خبرے ایہہ سارا گچھ اینج گھیر نہ ہوندا۔“

”میں نہیں کیہ آکھاں؟“ فریدہ دا رون نکل گیا، اوہ ہچکیاں لے لے رون لگ پئی۔ میں پُپ جینا بچہ ویت نوں نہ لکھا سدھا کردا رہیا۔ مینوں ایس جھکھو دے ٹھلن دا پورا پک سی ایس لئی اوہدے شکھ جان دی اڈیک وچ دیکھا جینا رہیا۔ رُت وچ جھکھو نال اڈوا گند، گھٹنا، مٹی، مینہ دا پانی کیوں دھو کے پاک صاف کردیندا اے، میں کئی وار دیکھیا اے۔ بدل پاٹ جانداے نیں تے بکھری چٹی دھپ ہر پاسے کھنڈ جاندی

اے۔ وناں توں پاک سدھ پدھری انسان دی چور ساڈے اُپر تن جاندی اے۔ کدوں ایہہ جھکھو نہیٹے ٹکھن گے، کدوں رُت بکھرے گی تے امیں اپنی من مرضی دا جہان جہان جوگ ہواں گے؟

فریدہ میری سکی بھیج نہیں سی تے بے دیکھیا جائے تے میرا اوہدے نال دور دا دی کوئی خوئی رشتہ نہیں سی۔ ایہدے ہوا کہ امیں دوویں مسلمان آں۔ اوہداں ماں بیو تے دو جیاں بھیٹاں دی میرا نیت آدر کردے نیں کیوں بے اک دن، جدوں فریدہ کوئی دساں یاراں ورھیاں دی سی اوہنے مینوں آہنا بھرا بنایا سی۔ ایہہ رشتہ بڑا پکا ثابت ہویا تے بنن بھادریں میں کئی کئی ہفتے اوہناں دے گھر نہ جاواں تاں دی ایہہ گل پکی اے کہ اوہ کوئی دی وڈا کم میرے صلاح مشورے بنا نہیں کردے۔ ایس لے پینڈے وچ فریدہ اپنے حساب نال مینوں سمجھن دا جتن دی کردی رہی جیہڑا گچھ ٹھیک تے گچھ غلط دی سی پر میرے لئی اوہ میری چھوٹی بھیج ہی سی۔

”میں سلیم۔۔۔!“ آپنے سانبے کھلوتے منڈے نوں آپنا تعارف کراندیاں آکھیا، ”فریدہ دا بھرا۔“

منڈے دی شکل جیہ کوئی خاص نہیں سی۔ قد لما، ٹکھ دتا رنگ تے کالے چھلے دار وال۔ اک اوہدیاں اکھاں ہی سن جیہڑیاں عام جیسے ٹکھ نوں خاص بناؤندیاں سن۔

”نمستے“ میرے اگے دھسے ہوئے ہتھ نوں آپنے ہتھ وچ لیدیاں اوہنے آکھیا،

”آؤ جی، اندر آ جاؤ آفس وچ۔ فریدہ اکثر نہاڈیاں گلاں کردی رہندی اے۔“

”نہیں ابل،“ میں اوہنوں سمجھاؤندیاں جیہا آکھیا، ”پھیر کدیں، سچ پچھیں تے

ایس ویلے میں اک ضروری کم۔۔۔۔۔ تیرے نال اک ضروری گل کرن آیاں۔ خبرے اندر

آفس وچ ٹھیک نہ لگے۔ توں ایہہ دس تینوں ادھے کو گھننے دی پٹھٹی بل سکدی اے؟“

”اوہنے اک بل سوچن پچھوں آکھیا، ”شمس کھلوو، میں ہننے آیا۔“

اُتل کالج وچ لاہریریں سی۔

”کنا کو چر ہویا اے تینوں سروں جان کیتیاں؟“ اُتل دے پرتن تے ایس
دوویں کار وچ آئینے، ”تے ایس شہر وچ آیاں؟“
”تین سال ہو جان کے اگے مینے“ اوہنے اکھاں تھمکدیاں میرے دل دیکھیا،
”بس اوووں دا ہی اتھے آں۔“

”فریدہ تیریاں بڑیاں بھٹاں کردی اے“ گل نوں بدھی راہے پاؤن دا جتن
کردیاں میں آکھیا۔

”بھیرا تے خبرے میں نہانوں وی نہیں لگا“ آپنی گل نوں ٹھکویں بنان دا جتن
کیتوں بنا سکے نال بس کے اوہنے آکھ دتا، ”اُنج تے فریدہ میرے اگے نہاڈے ہی
گنن گاؤندی رہندی اے۔“ اوہنے کہیا، ”فریدہ دسدی اے ٹھیس بیت دھیا کہانیاں
لکھیاں نیں“ اک بل دی پُپ پچھوں اوہے گھیرتا نال بولیا، ”نہاڈیاں گجھ کہانیاں
تے، جویں میں نہانوں دیا اے کہ اُردو تے میں پڑھ لکھ نہیں سکدا۔ فریدہ نے پڑھ
کے ستائیاں۔ مینوں وی چٹکیاں لکھیاں۔“

”اک اوجی دا مینوں دی پتہ لگے؟“ میں کار دا بوہا کھولی بیٹھا ساں تے ساڈے
آلے دوالے دور تاں میں ہریالی تے اُجاڑ کھنڈی ہوئی سی۔ ایس کالج توں واہ واہ
دوراڈے نکل آئے ساں۔

اُتل آچیاں گھیر اکھاں وچ بس کے بولیا، ”ایس دپلے تے مینوں اِکو ہی جیتے آ
رہی اے“ پھیر بڑی نرم آواز وچ آکھن لگا، ”جیڑی ٹھیس ہندو مسلم ویاہ آتے لکھی
اے۔“

”ہوں“ میں ویگ وچ ڈبا اک ہنگورا بھریا تے پھیر ہر پاسے پُپ ورت مٹی۔
اسان تے اُڈویاں چلاں جے چپک دی رہیاں سن تاں اوہناں دی آواز ساڈے

تاں میں نہیں سی اُڑ رہی۔

”تینوں پتہ اے“ میں گجھ پالاں پچھوں پُپ توڑی..... کھلوتی کار دا سیرنگ وار
دار ہلاؤندیاں میں بولدا گیا، ”میرا من کردا اے؟ کردا اے، جو گجھ میں لکھیا اے سارا
پاڑ پڑ کے ساڑ پھوک دیاں..... خاص کر کے اوہ کہانی جیہدا توں نئے نئے ذکر کیتا
اے!“

”کیوں؟“ ترکیبن دکھائے بنا اوہدی آواز مینوں سوال کر رہی سی۔

”کیوں جے اوہ سبھ جھوٹھ اے، بُرا لکھیا جاسکدا اے، جی یا نہیں جاسکدا۔“
”ٹھیس جو گجھ دی کہہ رہے او“ اوہ ٹھنڈی تے مٹھی آواز وچ بولن لگ گیا،
”اوہدے وچ بیت گجھ ہووے گا۔ ایہہ جی اے۔ ایہہ دے توں میں انکاری نہیں، مگر
نال دی فرق چنیدا اے، ضرور چنیدا ہووے گا میں سمجھ سکناں، پر ایہہ سبھ کاسے توں اُڈ
زمانہ بدل رہیا اے، تے خبرے ہر ساں آچیاں لوڑاں تے آپنے سکھاں موجب بدلدا
رہندا اے..... تے خبرے ایہہ دی میں کوئی نویں گل نہیں آکھی۔ ٹھیس تے میرے
ہالوں دودھ دینا دیکھی اے، نہانوں یُتنا اندازہ ہووے گا۔ تے سلیم بھاء جی اچے ٹھیس
مینوں بھرا کہن دا حق دیو تے میں دُنیا نوں بدلن وچ جی جی یقین رکھناں۔ آپنے
ڈھنگ نال جتن وی کردا رہناں تے مینوں پک اے اک دن ایہدا بنا ضرور نکلے
گا۔“

”کسے سیانے دا اکھان اے، جیہڑا اٹھاراں درمیاں دی غمر وچ انقلاب پارے
نہ سوچے اوہدے دل وچ کوئی گڑبڑ اے تے جیہڑا چالیہاں دا ہو کے دی سوچا رہے
اوہدے دماغ وچ کوئی خرابی اے!“ میری غمر توں دیکھ ہی رہیا ایں!“

گل پوری ہون توں پہلاں ہی اوہدا ہاسا نکل گیا، زور آور ہاسے نال اوہدیاں
اکھاں بچھ گیاں۔ دودھ اُتل مار کے اوہنے ہاسے نوں تھمیا۔

”میں تے جو دی آں خباڈے سامنے آں، تے برا ایس کارن نہیں کہ میری عمر چالیہاں توں گھٹ اے۔“ اوہدا پاسا پھیر موندہ زور ہو گیا۔
 ”آپے آپ نوں اٹھالی مناؤن دا چھڑا ایہو اک دل رہ گیا سی کہ مسلمان گروی نال دیاہ کر مارو!“

اوہدے ہاسے دی آواز تے اوہدے ٹکھ اُتے کھلری سُکناں اک ہل وچ غائب ہو گئے تے گھیرتا دے دُکھے پر چھادیاں مل مار لئی۔ میرے آکھے نال بے اونوں کوئی سٹ وجی ہووے جاں دُکھ ہویا ہووے، اوہدی ترچھ اوہناں پر چھادیاں بیٹھ لگ گئی جاں پھیر گھوگھٹ مینوں دکھالی نہیں وئی۔

”نہانوں چائن اے“ سُکناں اوہدے ٹکھ اُتے پھیر اُجھڑ آئی۔ ایہکس ایہدے وچ نیانیاں والی شفی دی تھاں سیانیاں والی گھیرتا دی لُٹک سی، ”میں فریہ نال دیاہ آپے آپ نوں کوئی وڈی شے مناؤن لئی نہیں کرتا چاہوند۔ مینوں پک اے کہ ایس گل دا اندازہ تے نہانوں ہو ہی گیا ہوتا اے، بے نہیں، تے پھیر میں نہانوں نہیں سمجھا سکدا۔“

”توں ایس دیاہ دے دو بے بیٹیاں دل دھیان دتا اے؟ فریہ آپے گھر وچ بھ توں وڈی گروی اے۔ ایس دیاہ چنچھوں اوہدیاں بکلیاں بھیناں دا کیہ بنے گا؟ اوہناں دے دیاہ کیویں ہون گئے؟“

”جیویں دنیا وچ دو جیاں گولیاں دے ہوندے نیں اوہناں دے دی ہوجان گئے۔“

”ہر گھر دی گروی اپنی آپ مدد نہیں ہوندی کہ آپے مذہب توں باہر دیاہ کرن دا سوچے! پھیر ایہدے دی تے تینوں پتہ ہی اے کہ فریہ اک بڈل کلاس گھر دی گروی اے، دھچوں وڈے داج دی کوئی کچھ نہیں۔ جو گھجھ دی ہے بس ایہدے پڑھیاں

لکھیاں گولیاں نیں۔ خان صاحب، فریہ دا بیچ، ہور گھجھ بھینیاں وچ رینائر ہو جان گئے۔ اوہناں دی کوئی نسبتہ اولاد دی نہیں۔ ایہدے بھ گھجھ ٹکھ رکھ کے فریہ دا اک ہمدرد ہوندیاں توں ایہدے سوچ، اوہدے گھر والیاں دا، اوہدیاں بھیناں دا کیہ ہودے گا؟“

اوہدے اندر ہون والی کچھ دھرو نال اوہدے ٹکھ تے کھنڈ دی ڈھپ چھاں میں گود نال وکھ رہیا ساں۔ مینوں جاپیا جیویں میں جو گھجھ دی اونوں آکھیا اے اوہدے وچ اوہدے لئی گھجھ دی نواں نہیں۔ اوہ آپ اوہناں اوکڑاں اُتے گود کر بیٹھا اے۔ خبرے برا اتھوں تاں نہیں، ہور اگے تاں دی۔

”پھیر شمس دسو!“ اوہنے بڑی گھیر آواز وچ آکھیا۔ اک ہل لئی اوہدا ٹکھ کورا ہو گیا..... اوہنے گھجھ دی نہیں سی پڑھن لئی، ”کیہ کیتا جاسکدا اے؟“

پُچ! اسان تے اُڈیاں چنچاں دی اکھوں اوہلے ہو سکیاں سن۔ کار وچ بیٹھیاں بیٹھیاں وٹ دی لگن لگ پیا۔

”تینوں کوئل ہو رہی اے“ میں گٹ گھڑی دیکھدیاں پُچ توڑی۔ ”نہنے نہیں، چاہویں تے سوچ سمجھ کے مینوں پھیر دس دئیں۔“

”سوچتا کیہ اے“ اوہنے بڑی تسلی نال بگریٹ دا ٹھل جھاڑیا تے ٹھرے نال بولیا، ”حد تے ایہدے دے کہ میرے بارے نہانوں جو سوچتا چاہیدا سی، شمس دی نہیں سوچیا۔ بھیناں، بھرا، گھر والے تے برادری، میرا دی بھ گھجھ ہے۔ دیاہ توں گھروں جو حالات دی ہون گئے ساری حیاتی مینوں ہی اوہناں نال بڑوتا پئے گا۔ خیر، ایہدے تے میریاں آہنیاں اوکڑاں نیں جیہناں دل دھیان نہ دین دا خباڈے نال مینوں کوئی بھلہ نہیں۔ فریہ دی اوکڑ جیہڑی شمس سامنے رکھی اے..... تے میں عرض کرتاں۔ مذہب وڈھب میرے لئی کوئی وڈی گل نہیں۔ بے چھڑی دکھاوے دی گل اے تے میں جیہا ہمد و تیا مسلمان۔ میں کوئی جذباتی ہو کے ایہدے گل نہیں آکھ رہیا۔ بے ایہدے نال فریہ دیاں

بھیناں دا اگا نور سکدا اے تے میں مسلمان ہو جاناں۔ میرے گھر والیاں دی شیں
بکر نہ کردا وہ میرا مسئلہ اے پر.....“ اوہ بولدا ہویا اک پل لئی چپ کر گیا۔“ ایہہ بدھا
بدھا پکھنڈ ہوئے گا، چھڑا دکھاوا۔ ایہہ دے نال بے کسے دا گچھ وگزنوں بچ جاندا اے
تے میں تیار آں۔“

میں بت بنیا اکھاں نڈی اوہدے مونہہ دل دیکھدا رہیا۔

“میتوں فریدہ چنگی گدی اے، زندگی اوہدے نال بھڑاؤنی چاہتاں..... ایس پک
نال کہ اوہ دی انج ہی سوچدی اے۔ مرد ہون کارن میں گچھ ایہو جیسے اوکھے پیر دی
پت لوں گا جیناں دی آس زانی ہونیاں اوہدے توں نہیں ہو سکدی۔“
“ایہہ گل“ میں زک زک کے منجھیا، “ایہہ گل توں فریدہ نال تے نہیں کیچی؟“

“نہیں، پر بے دیا آیتے.....“

“ایہہ گل توں اوہدے نال کدیں نہ کریں“ اک اک لفظ تے زور دے کے میں
آکھیا، “کدیں دی نہ۔“

“ایہہ فالتو جیہی گل اے،“ میری گل گلن توں پہلاں ہی خان جی بڑبڑا کے بول
پئے، “پرینیکل! قریشکل! یار جیہوے پنڈ ہی نہیں جانا اوہدا راہ منجھنا، جاں جیہوے شے
دی لوڑ ہی نہیں اوہدی صفت کرنا میری جاسے بھ کواں اے۔“

“مذہب دی“ سمجھل کے ہولی جیہی آواز وچ میں آکھیا، “لوکاں لئی انج کل ایہو
جیہی شے ہی بن گیا اے۔“

“توبہ توبہ“ خان جی دی دہنٹی نے آچنیاں گھماں نوں پولا جیہا تھا پڑیا۔ خان جی
ہر بلا کے سوچیں پے گئے تے اوہناں دی نگاہ باریوں باہر کھنڈی ہوئی پٹی زھپ
وچ دھکے ٹھنڈے کھان لگ پئی۔

“سلیم، دیکھ پڑ“ خان جی میرے دل پر تے، “تیرا آپنا سوچن کجھن دا ڈھنگ

اے۔ اوہنوں رد کرنا جاں اوہدے بارے رائے دین دا میتوں کوئی حق نہیں پر جیہوے
نہ شکل سانوں ایس ویلے بنی اے، بہتر اے بے لیتوں ہی ملکہ رکھ کے گل کرے۔
توں ہی ٹھنڈے دل دماغ نال سوچ کے کوئی صلاح دے، کوئی راہ دے، میں من توں
انکاری نہیں۔ میرے سارے حالات تیرے سامنے نیں، تینوں چنگی طرحاں چانن اے
کہ میں کوئی کنوٹلاں نہیں، پر ایہہ گل نیت اگے دی اے۔“

“پڑ“ خان جی دی دہنٹی دیاں اکھاں وچ اتھرو بھر آئے، “دھیاں توں اڈ ساڈا
ہور کون اے..... جاں.....“ اک پل ٹھہر کے پھیر بولن لگی، “رب تینوں لمی حیاتی دے،
اک توں ایس جیہوے ویلے کوئے اوکھیاں کرنے آں۔ مایاں نوں اولاد دے شکھ توں
دوہ ہور کیہوے شے دی لوڑ اے؟ ایہو ہی سوچنے آں کہ پل دا شکھ غمراں دا رونا نہ
بن جائے۔“

“پر“ میں نیت ہی نرم آواز نال بولیا، “ایہناں سمجھداری دیاں گھاں کر دیاں ایس
اک گل اصولوں ہی بخلائی بیٹھے آں۔ ایمانداری نال دیکھیا جائے تے فریدہ بالغ اے،
دھکو زوری اوہدا ویاہ اوہدی مرضی توں بنا ایس نہیں کر سکدے۔ تباڈیاں منجھکاں نوں
ملکہ رکھ دیاں، اوہناں نوں مندیاں ہویاں دی میں فریدہ آتے اوں منڈے دی بھلی
مانی ہی آکھاں گا کہ اوہناں نے تباڈی مرضی بنا اے تاں کوئی پیر نہیں پڑیا۔ ایہہ
جانداں ہویاں دی کہ کوئی دی اوہناں دا ساتھ نہیں دے گا، سارے ہی اوہناں دا
دردہ کرن گے۔“

“کیویں چکدی“ فریدہ دی ماں کڑکی، “گھر، برادری دی کوئی شے اے، پھیر میں
پالیا اے اوہنوں۔ اپنی بہت کھنوں لیاؤندی۔“
“شیں لوک اوہدا جاں اوہناں دوہاں دا کیہ کر لیدے؟“ میں پھیر نیت نرمی نال
منجھیا۔

”بیچن بھن دیندی میں اوس کیندی دیاں“ کڑک ہوو اُچی ہو گئی، ”جیوندے جی اوہی شکل نہ دیکھدی، آپناں جی دھاراں نہ بندھدی۔“
 ”نہیں ایہہ سارا گجھ کر سکدے او“ میں بڑی تسلی نال آکھیا، ”پرتونی طور تے دیاہ کرن توں نہیں ڈک سکدے۔“

فریدہ دی ماں گجھ یو بڑائی، خبرے آپنے نصیحاں نوں رو پٹ رسی سی۔ خان جی دیاں لکھدیاں اکھاں باریوں باہر گجھ لھسن لئی کھیل ہو رہیاں سن۔ صبیحہ، فریدہ دی چھوٹی بھین چاہ، بسٹ لے کے اندر آ گئی۔

”لے پڑ“ فریدہ دی ماں نے ہسٹاں والی پلیٹ میرے دل کھسکائی تے چاہ والے کپ وچ کھنڈ گھولن لئی چچہ بلاؤن لگ پئی۔ تاہوں فریدہ دا پیو ہکا مار کے اُچی اُچی ہن لگ پیا۔ میں تے فریدہ دی ماں گھاہر کے ہٹ ہٹ اوہناں دا مونہہ نکلن لگ پئے۔

”گجھ نہیں“ خان جی نے آپنی دوہنی دیاں اکھاں وچ اکھاں پا کے آکھیا۔ ”ایویں اک خیال جیہا آیا سی، کہ سلیم جیہوں خطرہ بنا کے ساڈے موہرے رکھ رہیا اے، اوہ کم بکتے ہو ہی نہ گیا ہووے!“

”کیہ مطلب؟“ اوہناں دی دوہنی دے گجھ پلے نہ پیا! اک سدھڑ تے مگر مستن زبانی دا کن اوہنوں آپنی عقل مت دا کوئی گھمنڈ نہیں سی۔

”مطلب ایہہ کہ جہاڈی لاڈلی نے ہن تاں میں دیاہ کر دی لیا ہووے۔“

”بائے بائے رہا“ اوہناں دے جھ وچ چھڑیا چاہ دا کپ ڈول گیا، ”کیہو جیہاں منہوں گھاں کر دے او۔ مونہوں کڈھن توں پہلاں کدیں سوچ دی لیا کرو! سارے مرد اکو جیچے ہوندے نیں!“ اوہناں دیاں اکھاں وچوں اتھرو ڈھن لگ پئے، نیکے گلن لگ پئے، تے سازھی دا پلہ بھا ہون لگ پیا۔ ”تے، کدیں ماں دے دل نال دی سوچ لیا

”کر۔“

”خان جی نے تے ایویں اک گل کیتی اے“ میں فریدہ دی ماں نوں حوصلہ دین دا جتن کیتا۔

”جیہڑی ٹھیک دی ہو سکدی اے“ اک وار پھیر خان جی دا کوڑا ہاسا کھلایا، ”کیوں سلیم پڑ؟“

”ٹھیک تے کوئی گل دی ہو سکدی اے“ بل مار کے روکن دا جتن کردیاں دی میں آپنی کچھ نوں نہ ڈک سکیا، جیہوں خان جی نے جھدے ہی جات لیا۔ کھنڈی پُپ وچ کدیں کدیں فریدہ دی ماں دی ہسٹن ہر چلیدی۔ ”جے اسے تاں میں نہیں یو یا“ میں آپنی کچھ نوں دس وچ کردیاں آکھیا، ”تے گدا اے ہن ہو جائے گا!“

”لے“ خان جی ہن ضرور رہے سن پر ایس ہاتے دے اوہلے نیٹ گجھ فٹ بھیج رہیا سی، ”وکیچے لے“ آپنی دوہنی توں آپنے اندر دی فٹ بھیج نکاؤندیاں ہسٹیاں سی بولی گئے۔ ”ساڈا پڑ ہی سانوں تری لا رہیا اے، بھرا اے تا فریدہ دا۔ ہن دس، کیہ کریئے؟ نوبت تریاں تاں میں اپڑ گئی اے۔“

”کوئی تری نہیں“ میں خان جی دل تھوڑا جیہا ٹھکدیاں بڑے ہی پیار نال آکھیا، ”میرا یقین منو میں جہاڈی مرضی دے دُردہ گجھ نہیں ہون دیاں گا، بھادیں اوہ توڑو توڑ میری مرضی دے دُردہ ہی کیوں نہ ہووے۔ بزرگاں دا آدر اوہناں دا احترام کرنا ساڈی ریت اے تے ریت دی ایس ڈور لئی ایس بڑیاں دُڑیاں دُڑیاں فُربانیاں دیتاں نیں۔ کیہ ہوئے گا؟ دُردہ توں دُردہ ہوو دو بندیاں دیاں زندگیاں برباد ہو جان گئیاں۔ ایس ڈور نوں پکایاں کرن لئی ہر تھسے تے۔ تسلی رکھو، اہل تے فریدہ دلوں میں گارنٹی دیناں، سبھ گجھ جہاڈی خفا موجب ہی ہووے گا۔“

فریدہ دی ماں دے ہسٹن دی آواز نے پھیر بر چلایا۔

”پھر ایہ کوئی پہلی وار تاں واپس نہیں رہیا“ میں کوئل سر وچ ہی مغل ٹوری رکھی،
 ”دیس دے خبرے کئے ہی منڈے گویاں، ریتاں، رواجاں دی ایس ڈور نال آچیاں
 زندگیاں پچا ہے لائیتھے نیں، تے.....“ میرے اندر اک ٹھنڈا سیت ہوکا تاہر ہو کھلوتا،
 بارہویں باہر میں اک اوپری جیسی جھات ماری، چائن وچ میرے دی میل رلن دے
 کارن سے دی سؤز اُسرے پئی سی۔ ”تے نیستی دور جان دی کیہ لوڑ اے، آپنے آئے
 دوآئے، آپنے نیزے، سگواں آپنے آپ نوں ہی مکھ رکھ لئیے تے گھاں سوکھیاں پلے
 چن گئیاں۔ گھوگھٹ میں تے آپنے آپ نوں مکھ رکھ کے گل کر سکناں۔“
 فریہ دی ماں دیاں اکھاں وچ پھیر اُتھرو ترن لگ پئے، تے خان جی دیاں
 اکھاں نوہ لین لئی میرے دل بٹ بٹ کن لگ پیاں۔

میں جدوں فریہ دی ماں ول موہنہ کر کے گل جھوہی تے مینوں آپنی آواز دور
 دوراڑیوں آؤندی سنائی دتی۔ ”میرے نال نبھاؤ جان بچان تے مل ورتن دی ایس
 لمی مدت وچ چاہ نال بھیجا اک سوال جیہا ’کیوں‘ توں بچ بچا کے شہاں کئی وار مینوں
 چُکھیا اے، ’کہ میں ویاہ کر لوں‘ مینوں پک اے جو ایہدے چُکھے نبھاؤ میرے نال
 خب، میرے بھلک دی فکر ہی کارن بندے رہے۔ اُنج دی میں چالیہاں نوں جتھ لاؤن
 لگاں، ایس لئی باقی دے کُجھ درحیاں لئی ایہو جیسی کوئی وڈی چھال مارن دی مہنہ
 نہیں پیندی۔ پر میں اتھے، غم دے ایس حد بنے تے سکھنا ہی کیوں اپڑیا۔ کُجھ سوہ
 ہے تہا نوں ایہدے بارے، جاں تھیں کدیں کوئی نیوا لایا اے؟“

چاہ دا اخیر ٹکھٹ پئی کے کپ میز اُتے رکھ دیاں میں دیکھیا خان جی دی چاہ
 اوویں دی اوویں پئی سی، اوہناں دا سجا پیر بل رہیا سی تے دوویں جتھ پک اُتے رکھے
 سن، دھون کجے پاسے مڑی ہوئی سی تے اکھاں باری وچوں باہر چائن نوں بولی بولی
 میرے وچ گواہیاں بے دی نال دیکھ رہے سن۔

”تہا نوں خبر ہے پہاں توں کُجھ سوہ ہے جاں نہیں“ پُپ نوں اک وار پھیر میری
 ہی آواز نے توڑیا۔ ”جیہاں توں ایس دیوے دا علم ہے اوہناں نوں وی انج بھادیں
 ایہدے بے عقلی تے ہڈائیاں والی گل جا پدی ہووے۔ انج تاں میں ایہدے گل آپنی زبان
 تے نہیں لیاندی۔ ہے انج ایہدے موقع نہ ہوندا تے کدیں نہ آؤندی۔ سناواں تہا نوں؟“
 اوہناں ساریاں دا میرے دل دیکھنا ’ہاں‘ من کے میں گل جھوہی، ”ہے دی کیہ
 دس نوں، بیٹ تھوڑا۔ زندگی دا پہلا تے اخیر تال میل آپنے نال پڑھدی اک گوی
 نال جیہڑی ربوں ہندو سی۔ ایسں دوویں اک دوسے نوں پسند کر دے ساں تے ویاہ
 کرنا چاہوندے ساں۔ وچ کد پئے دوہاں پاسیوں وڈ وڈیرے، آچیاں آچیاں ریتاں
 رواجاں تے تہاں دیاں بلماں، پھوپیاں تے پتھرے پھڑی۔ پلے.....؟ ہمیشاں دا لگ
 ساڈی بار۔ اسان دوہاں سر جوڑ کے بھٹیا کہ آپنے وڈیاں نوں اوکھیاں کرن دی تھاں
 اوہناں دی گل من لئیے۔“

”پُر“ میری گل مکھ دیاں ہی خان جی نے گھیرتا نال میرے دل دیکھ دیاں آکھیا۔
 ”اوس گوی دا تے ویاہ ہو گیا سی، ایس ویلے اوہ آپنے گھر وچ آپنے بچیاں نال شگھی
 وسدی ہووے گی۔“ گل وچ سوال نہیں سی سگواں میرے چیتے نوں چھنڈیا گیا سی۔
 ”شگھی“ میرے سر وچ ٹکوتن سی، ”خبرے شگھی ہی ہووے، ہے دو بندے شگھی
 دسدے تے نیچا چنگا نہ ہوندا؟“

”ایس سارے جذباتی آں یار“ خان جی جیویں آپنے آپ نوں ہی چوڑے آکھ
 رہے ہوں، ”غم، دانے تے پھک، دوہاں نوں جھٹ کے دکھو دکھ کر دیندی اے۔“
 ”مینوں کیہ آکھو گے؟“

کوئی جواب نہیں دوویں پُپ وئی زمین نوں مگھو دے رہے۔
 ”تے کیہ جذبات کوئی گاہل جیہا لفظ اے؟“ میں آپنے نیاں وچ بُوڑا اندا رہیا،

”جراتی آپنے آپ وچ جیون والی کوئی شے ہی نہیں؟ کیوں سانوں نوجواناں نوں
آپناں ہڈیاں ورتیاں سنا سنا کے، آپنی عمر دی گنتی دے بھارتوں ڈرا ڈرا کے ویلے
توں پہلاں ہی ملبا کرنا چاہوندے او! ساڈا قصور کیہ اے۔ ہر بندے لئی غلط تے صحیح
”تھن دا کوئی اک ماہو ہوسکدا اے؟“

”ایہ تے تیری بھلی مانی اے سلیم پتر کہ ایڈی وڈی سٹ کھا کے، اپنی جڑ جڑ
کے دی کسے نوں بلیم نہیں دے رہیا“ فریہ دی ماں اینج آکھ رہی سی جیویں مینوں تسلی
دینا اوہناں دا فرض ہووے۔“ تے اوہنے گھر دس لیا، ایہہ فرق ہوندا اے۔“

”ہندہ تے مسلمان دے وچ؟“ تے گل خان جی نے تھول تال، زہر وچ بھیجی
سول ورگی آپنی آواز تال پوری کر دتی۔ ”مسلمان کوارا ہی رہتا تے مرنا ہتھ لیدا اے!
ایس حساب تال تے خبرے آپنی فریہ دی کواریاں ہی زندگی ہٹا دے گی! ایہو ہی کہنا
چاہوندے او تاشیں؟“

فریہ دی ماں آپنی ہی کپڑی وچ پھس کے توبہ تھلا کرن لگ پئی تے پھیرا جھن
چیت اوہناں اوہ گل کہہ دتی جیہدا مینوں ڈر دی سی تے اڈیک دی۔

”ایج کیوں نہیں کردے“ اوہناں ہمت جیہی کردیاں اپنی ہولی آکھیا جے برا میں
ہی سناں! ”اوہنوں آکھو اسلام قبول کر لوے۔“

مینوں ایہہ پک سی کہ خان جی نے آپنی دوہنی دے مونہوں نکلیا اک اک لفظ
چنگی طرحاں سن لیا اے! پر اوہ بے خبرے جیہے بنے بیٹھے رہے۔

”خان جی“ کچھ پلاں دی پچ مگروں میں بولیا۔ ”تھیں سٹیا اے جو کچھ
ایہناں نے آکھیا اے؟ شہانوں منکورا اے؟“

اوہ چپ رہے، پر اوہناں دا پیر ہلدا رہیا۔

”سوچ لو تھیں کہ ایہہ مناسب رہے گا؟“ میں جیویں آپنے آپ لوں ہی آکھ رہیا

ہوواں۔ ”اوہل دے اگے ایہہ شرط رکھی جا سکدی اے۔ اوہنوں منکورا اے جاں نہیں،
اڈیکنا پنے گا۔ ایج اوہنے تے کہیں دی فریہ نوں آپنا مذہب چھڈن دا نہیں آکھیا۔“
”اے نہ آکھیں پتر“ فریہ دی ماں بول پئی۔ ”آخر تے زبانی نوں ہی مرد دے
رنگ وچ آپنے آپ نوں رنگنا چیدا اے۔ پھیرا اولاد تے پیو دے ناں تال۔۔۔۔۔“
”ایہو جیہے ویلے سبھ توں وڈی موت تے اولاد دی ہی ہوندی اے“ خان جی دے
تلی کھل کے بند ہو گئے۔

”بہر تھئے“ میں آپنا ہر نواں کے آکھیا، ”پر جیہو بندہ اج اک ٹکڑی لئی آپنا
مذہب چھڈ سکدا اے بھلکے کسے ہور شے دے لوبھ وچ شہاڈی دگی نوں دی بھڈ
سکدا اے۔ کیوں اوہنوں اک فضول جیہے امتحان وچ پاؤنا چاہوندے او؟“
گل کسے سنے تے اپڑن دی تھاں کھو دوالے ہی بھوندی رہی۔

”توں دس کیہ کرے؟“ گل اک وار پھیر میرے موہرے لیا کھباری۔ ”توں جو
صلاح دیکس گا سانوں قبول اے۔“

”صلاح میں شہانوں کچھ نہیں دے سکدا! پر جو کچھ میرے اندر اصل وٹ لیدا
اے اوہ کڈھ کے شہاڈے اگے رکھ دیناں“ میں تھک ہار کے آکھیا، ”کوئی گارنٹی نہیں
کسے دی شے دی۔ ہو سکدا اے جیہو ڈر جاں خطرہ تھیں سوچ رہے او جاں شہاڈی
کھیتی وچ نیں اوہ اوہیں ہی واپرن، ہو سکدا اے کچھ دی نہ واپرے۔ ریسک تے ہے۔
خبرے ایہدے تالوں کچھ بیٹا ہی ہووے چتا کسے مسلمان منڈے تال دیا ہوندا یاں ہو
سکدا اے۔ میں کچھناں اول تے ایہو جیہے دیاہ ہوندے کہنے کو نہیں، تے جیہوے دیاہ
توڑو توڑو شکس ساندی بھدے نیں اوہناں دی گل کیوں نہیں کردا کوئی؟ چھڑا اوہناں
نوں کیوں بھنڈیا جاندا اے۔ جیہوے راہ وچ ہی ٹٹ بچ کے کھلر جاندا نہیں،
اوہناں دیاں اُدھارناں کیوں دیندا اے ہر کوئی۔ میں شہانوں دوش نہیں دیندا، ہر کوئی

انج ہی کردا اے، میں دی کرتاں۔“

”کدوں تاہیں اسیں شیواں نوں گواہ نال جانن پرکھن توں ہنا ری ایکٹ کردے رہواں گے۔ مینوں کجھ نہیں چاہیدا آپنے پڑکھاں دیاں کرنیاں توں، ہندوستان اُتے صدیاں راج کرن دی شاندار توارخ توں، دکھ ہون دے اوس جوش جذبے توں جیدے کارن دیش دے دو ٹوٹے ہوئے۔ میں آپنی زندگی اتھیں ایہناں لوکاں دے وچ ہنداؤنی پتاؤنی اے جہڑے سارے آڈو اڈو تے فرقو فرقی ہون دا ڈھنڈورا پھیر دیاں ہویاں دی اکو جیسے لگدے نیں۔ اسیں کدوں مناں گے کہ ایہ نفرت دی پیلٹی، کجھ لوکاں دی منڈلی دا آٹا ڈھڈ بھرن تے آپنی ہوند توں بنائے رکھن دا اک ٹر اے تے گھانا اوہ لوک چُک رہے نیں جیناں دیاں کرنیاں توں لوک اک دوجے دے نیزے آ سکدے نیں۔“

”ایہناں دیا ہواں توں جمن والے بال! کینے ویاہ تے کینے بال!! ایہناں بالاں دی اپنی کینیتی تے ہو جان دیو کہ ایہناں نوں کینیاں جائے جاں ایہناں دیاں اُدھارناں دیتاں جاسکں۔۔۔۔۔ تے ایس مسئلے داخل میں جاں شمس نہیں، اوہو ہی لوک لمھن گے جہڑے ایس میل توں جمن گے۔“

”ہور کجھ چر! انجے ہی رہے گا۔ آپسی ڈر، گلے، اُلاہے، جھاکے۔۔۔۔۔ پر کدوں تاہیں۔ دکھو دکھ مذہباں دے لوکاں اک قوم بن کے ساہ لیٹا اے۔ بھلکے جدوں رُت بدلی، لوک ایس رشتے دانستہن مانن لگے تے پھیر ایہہ دی من وچ آئے گا کہ دکھو دکھ تے اکلے اکلے وڈ دیتاں لوکاں وچ مذہب نالوں دی دودھ گوزھی سانجھ اے۔ کدیں نہ کدیں تے کجھ چنگا ہووے گا خان جی، ماں جی۔۔۔۔۔ کوئی نہ کوئی تے سکھ نال زندگی ہنڈائے گا۔ ویاہ ہوون دیو۔ ایہناں دوہاں دے دچالے آؤن دی تھاں ایہناں نوں دیلے دے سپرد کر دیو۔ تاں جد بھلکے سوئی رُت آئے تاں فریدہ تے اوہ منڈا اوہناں

پچھوتاؤن والیاں دی ڈھانی وچ نہ کھلوتے ہون، جیناں ہمت تاں کیتی، پر پھیر کجھے ہٹ گئے۔ تہاں توں پتہ نہیں مینوں انج سبھ توں وڈا کیہ پچھوتاؤا ہے؟ جو میں اوہناں ریتاں رواجاں دی پرداہ کیوں کیتی تے آپنی زندگی انج نہیں ہنڈا رہیا جیویں میں ہنڈاؤنی چاہوندا ساں۔ پر مین میں چھڑا پچھوتاؤا ہی سکناں۔“

”جوانی بڑی بچی، بڑی دریا دل ہوندی اے خان صاحب۔ اک اشارے تے ساری زندگی خیرات کر دین دا حوصلہ ہوندا اے اوہدے وچ۔ نہ خان جی نہ فریدہ تے اُبل توں دکھو زوری اوہناں دیاں زندگیاں دی خیرات نہ منگو۔ ایہدے بدلے، بھادریں میں کسے خدا جاں بھگوان نوں نہیں مندا، ساری زندگی جھولی اڈ کے تہاڈے لئی خیر منگدا رہواں گا۔“

مینوں پتہ ہی نہ لگا کہ میں بولدا بولدا کدوں کرسی توں اُٹھیاں تے باری دی پنگاٹھ نوں آپنے ہتھاں وچ کس کے پھڑی کھلوتاں، میریاں سلیاں اکھاں کارن عینک دی دھندلی تہی ہو گئی سی۔

”سلیم پتر! سلیم پتر“ خان جی میرے کول کھلوتے مینوں بٹا رہے سن۔ خان جی تے اوہناں دی دوہتی دے ہتھاں دی بکھ میں آپنے سر آتے کنڈ آتے سہی کر رہیا ساں۔ ”یار توں کیہو جیہا پتر ایں ساڈا“ اوہناں دی رون بکی آواز میرے کنیں پئی۔ ”ساڈے تے بھروسہ نہیں۔ بُن تیرا جاں ساڈے جیسے سٹھیاے لوکاں دا کیہ بنے گا؟ لے پانی پئی! بہہ جا۔ ایہہ دیکھو فریدہ دے دلیر بھرا دا حال؟“ اوہناں نے میریاں گھٹاں تے تھاپڑا دتا۔

”سدو نا! ایہہ ملوی رکھتے وے۔“ اوہ آپنی دوہتی نوں منجھن لگے۔ ”دیکھو ایہہ اندر کدھرے ہوئی اے۔“

جدوں میں پرتیا، رات ادھیوں بیتی بیت چکی سی۔ سڑکوں اُتے سنگھنی دھند کھنڈی

ہوئی سی۔ بیٹا دور دکھائی نہیں سی دیندا۔

میں بیٹ خوش ساں، آپنے آپ نوں ہولا چاچا ساں، ملوٹی میرے نکاں اُتے
سُکھن ترن لگ پئی تے اگلے ہی ہل میں کسے ڈونگی سوچ وچ ڈُب گیا۔

□

ایس آر ہرنوٹ

وچھی بولدی اے

کس وڈے ویلے توں نوہہ دے چکھے پئی ہوئی اے کہ گرنو دے جا کے بلد لے
آئے۔ پر نوہہ اندر باہر دے کماں دا زنجیراں جیہا دکھا کے بُن تائیں نالدي آئی
اے۔ ایہہ جانندیاں ہویاں دی کہ جاتا تاں چٹا امی اے۔ بھادیں لکھ بچ لاوے۔ کس
دا حکم اے۔ ایہہ بچ کدوں تائیں چلن گے۔ اوہ سوچیں پئی اے، ابے بچ مینے دی
نہیں ہوئے ویہیاں۔ گاں جھ جاں بھید بکری دی وی کوئی اپنی سمجھ نہیں۔ اپنا ملن
دترن دی نہیں۔ پھیر ہر کئے وڈے دی اکھ دی ایس نوں ویہی اُتے بکری رہندی اے۔
کھوہ توں پانی بھر دیاں جاں باہروں گھاہ پتر لیاؤندیاں اوہنوں دیکھ کے کرمو تے کُجھ
بیٹا امی روں وچ آ جاندا اے۔ رشتہ ناٹھ جاں ساک سمبندھ دی نہیں دیکھدا۔ کس
دس دی اے، کرمو آ پئی سی برادری دا اے۔ پر پھیر دی اکھیاں بلد لین جاتا تے سیاپا امی
اے۔ اوہنوں تے بچ دی لوڑ اے۔ دار دار چکھے گا، وچھی کدوں بولی اے، کبہو جیہی
دکھائی دیندی اے، پہلا نواہ اے جاں ڈوہا۔ اِنجے ایہہ کم تے مرداں دا اے، پر کس
نوں کیوں سمجھاواں۔ اوہنوں تے ایہہ دی نہیں پتہ کہ بلد لیاؤن دا کیہ کُجھ طے کریدا
اے۔

ہے دی تے اوہ سوئی۔ پنڈ وچ انج تائیں کسے دے گھر ایہو جیہی نوہہ نہیں آئی۔
کس تے وڈیاؤندی پھر دی اے۔ شرمیلی اے، وڈیاں تے بُزرگاں دا آدر تے دپد لحاظ
کرنا جانندی اے۔ طور طریقے نال خُردی پھر دی، اُٹھدی بہندی اے، سیوا کردی اے۔
مجال اے کدی چچی برتوں کھسکے۔ انج کل دیاں گُردیاں درگی نہیں جیہناں نوں کسے دا

دید لحاظ ای نہیں۔ مگر وج کوئی کچھ دی آکھ دے اوہدی چہرہ نہیں ملے گی۔ غلطی ہووے جاں نہ ہووے، من لئے گی۔ خاندان تے سس دی گل برہمتے۔ مگر ویزھا اپنا صاف جیوں چو یاں نے اک اک ککھ چک لیا ہووے، کیزی تاں نظر نہیں پندی۔ برہمتے آپ اپنی تھائیں، بھادیں مگر دی ہووے جاں باہر دی۔ آپنے آپ نوں دی بڑی ستنی طرحاں سنوار کے جٹنگھار کے رکھدی اے۔ آپنا، مگر والیاں دا، ڈھگراں دا سب دا دھیان رکھدی اے۔ ڈھارے دا تے نقشہ ای بدل گیا اے جدوں دی نوبہ آئی اے۔ ڈھگراں دی اپنی سیوا، اپنی صفائی۔ کوئی کہہ کے تے دکھائے جے کسے بھید بکری جاں مجھ گاں دے ذرا دی گوبا لگا ہووے۔

سس بڑی چاک اے۔ کبندی اے جے اوہ آپ گئی تے کرمو گاں کرے گا۔ اکھیاں مچھلیاں ساریاں کسراں کڈھے گا۔ دو وار پہلاں دی اوہناں دی گاں سوئی سی پر اوہنے اوہا دو سیر گھیر دا بھار نہیں پرتا۔ ہر وار اگلے سوئے دا بیج لا کے اوہا بلد لے آؤندی۔ بھیر اوہا پتر چو یاں دی تے اوہنوں کرمو دے جاں آؤن توں بھکدا اے۔ انج کرمو نال دی اوہدی نہیں ضروری۔ نوبہ نوں وچلیاں گاں دا کیہ پتہ، اوہ تاں جے ای سدھی۔ پنڈ دے لوکیں اوہدی سس نوں کہندے نہیں تیری نوبہ تاں گاں اے بڑی گاں۔

کرمو دے نال اوہناں دا کوئی پڑانا لیکھا اے، زمین دا تھیوا۔ چو یاں دے پو نے بہت چر پہلاں لیکھا کڈھیا سی کہ اوہے کول دوئم بھوئیں جے تے کرمو کول اول۔ چو یاں دا پو چاہوند سی، اول تے دوئم بھوئیں دوہاں کول اکو جیسی ساویں ہونی چاہیدی اے۔ پر کرمو ہر وار ولاء گیا، آپنی فطرت دکھا گیا۔ اوہے وڈیاں دی انج ہی کہتا۔ ایسے لئی دوہاں مہراں دی آپس وچ نہیں بندی۔ جد تاں چو یاں دا پو چوند رہیا کرمو اوہناں دے مچھی مٹے دے نیڑے دی نہیں سی بھٹکیا۔ جھوں تاں بھلاں دا معاملہ سی

چو یاں دا پو دوہے پگئے توں لے آؤندا۔ کرموں دے بلداں توں کدی وی آپنی مجھ گاں نوں نہیں کروائی۔ پیو مریا تے گل آئی گئی ہو گئی۔ چو یاں تاں بھیر وی پو دی گل دیا ہوندا اے پر اوہدی ماں تھلی اے۔ من وچ کوئی کھوٹ نہیں۔ جیہڑا ویلا نپ جائے اوہو ای سوہنا۔ جینے چاہے بڑی بیا دتی اوہدی ملے۔ جینے دو منٹھے بول بولے اوہو ای جین بھادیں اوہے من وچ رج کے کھوٹ کیوں نہ بھری ہووے۔ کئی لوک تے ایس بھول پن دا منھا ای مطلب کڈھدے نیں۔ چو یاں دی ماں نوں بھلا مانس نہیں سمجھدے، شک کردے نیں۔ کوئی کہندا اے اوہ جادو نوٹا دی کردی اے۔ کئی تے ایتھوں تاں کس گھس مہر کردے نیں کہ اوہا کرمو نال تعلق اے۔ چو یاں لکھ دیکھ بھڑے اوہ بھیر وی کرمو نال گاں مار ای لیدی اے۔ جد کدی گاں جاں وچھی بولے کرمو دا بلد برہمتے۔ من دوہے پگئے کون جائے۔ کتھوں اپنا بھار بھرے۔ کئی وار کرمو اوہے اگے آکر دی کھلوتا پر اوہ اوہے اگے اک بڑی سٹ کے اوہا مونہہ ٹھپ دیندی۔ اتوں دو چار منٹھے منٹھے بول۔ من جدوں دی نوبہ آئی اے چو یاں دے گھر نہ ہونیاں کرمو کسے نہ کسے جج اوہناں دے گھر دیہازی دے اک دو بھیرے مار ای لیندا اے۔

چو یاں دا پو دو ورھے پہلاں پورا ہو گیا۔ من گزستی دی ساری ذمہ داری اوہے اُتے اے۔ کوئی بھین بھرا وی نہیں۔ تن جپاں دا مہر۔ آپ پنڈ، پگئے وچ محنت مزدوری کردا پھردا اے۔ کدے کسے راج مستری نال تے کدے بیلداراں نال۔ کدے سڑک تے دیہازی، تے کدے کسے دے کچھراں نال۔ اوکھیاں سوکھیاں گھر بار ٹور ای لیندا اے۔ اوہے پو دا وی کوئی وڈا کم کار نہیں سی، پر اوہ گزارے لائق راج مستری دا کم جاندا سی۔ کسے دے ڈھگراں دا ڈھارا بنا دتا۔ کدے کسے دا کچا کوشا بنان دا ٹھیکہ لے لیا۔ اوہنوں چاہ سی کہ پتر نوں دس تاں ضرور پڑھائے گا۔ پر اٹھویں توں

اے میں پڑھا سکيا۔ سکول پنڈ وچ ہوندا تاں کچھ نہ کچھ کردا۔ مین شہر وچ سکول توں اڑاينا زيادہ خرچ کیتھوں پورا کردا۔ پھیر کچھیکو اولاد، پنجابواں دے پنے وچ۔

کرمو چالیہاں دا تے ہووے گا، پر آہنی جج بن توں پیچیاں دا ای لگدا اے۔ تن بھرا نیں جیڑے دھرے رہندے نیں۔ دو بھیناں آپنے آپنے گھر سکھی وسدیاں نیں۔

اودے آپنے تن دھیاں تے اک پتر اے۔ وڈی دمی ویاہون جوگ اے۔ پر اکھ سنکے دا ٹھک نہیں گیا۔ کیڑا کم رہ گیا اے جیڑا کرمو نے نہیں کیا۔ پنڈ وچ کوئی کم ہووے کرمو اودے وچ۔ کوئی بیچ پنچانت ہووے اودے وچ جا تنگ اڑائے گا۔ ویاہ شادی ہووے جاں کوئی بورکار ج اگیاں دے گھر جا دس ماردا اے۔ نئے وچ گھٹو گھٹ بیچ دن داڑو پنی کے مستیا بھرے گا۔ گھر جاں باہر کھیتاں وچ آپنے درگے تن چار لندوراں نال تاش دی بازی جاں پھیر بوتل دا دور۔ جے موج آئی تاں بھنگ ای بھنگ۔ کسے نوں دارو دی لوڑ ہووے کرمو۔ کسے نوں سنکے دی لوڑ ہووے کرمو۔ کئی وار نیس چھاپے دی مار پئی اے پر کرمو سنکے دا سکا۔ کدے کوئی عزت والا کم اوہنے نہیں کیا۔ اودہی گھر والی بڑی سنگھو زبانی اے۔ بھجاں گاداں تے بھید بکریاں پال کے گھر نوروی اے۔ رچ کے دودھ گھیر۔ کسے کماؤ دے ویاسی ہوندى تے گھر سونے ورگا ہوندا۔

پنڈ والے اودے تے ترس دی کھاندے تے وڈیائی دی کردے نیں اودہی۔ آکھدے نیں، دچاری دے ماڑے بخت جو ایس گھٹو دے پلے کچھ گئی۔ پر اودے لئی تاں پتی رب دا روپ اے۔ کدے سی نہیں کرے گی۔ سبھ سہہ جائے گی۔ سلفا جاں بھنگ پنی کے آئے، پوجا۔ دارو دا رچ مار کے آئے، پوجا۔ مجال اے جے من وچ میل دی آ جائے جاں تھسے تے دت۔ اولاد دی لائق اے، سارے ای سکول جانے نیں۔ آپ ای اوہتاں ویاں کاپیاں کتاباں دا بنگا زکردی پھردی اے دچاری۔

کرمو دے کارے اودے نالوں اکا ای منجھے نیں۔ اودہی اکھ تے لوکاں دے

دھاریاں جاں داڑیاں اندر پھردی رہندی اے۔ کبیدی وچھی اسے کواری اے۔ کبیدی گاں نوں ہون والی اے۔ کبیدی کدوں بولے گی تے کبیدی کدوں سونے گی۔ مانگ نوں بھادیں کوئی علم ہے جاں نہیں، پر کرمو نوں پوری جانکاری ہووے گی۔ پہاں تاں اودے کول اک سنڈھا وی سی تے دو بلد۔ سارے علاقے دیاں بھجاں گاداں دی قسمت کرمو دے ہتھ۔ اوہتاں تاں جیویں ایس کم دی لت پے گئی ہووے۔ سنڈھا تاں مین نہیں رہیا پر بلداں نوں ہر تھاں لئی پھرے گا۔ جیہدے گھر دی جائے گا، گاں وچھی دل دھیان گھٹ تے اوہتاں دیاں نوہناں دھیاں دل بنگا ہیتی۔ بولی ہوئی گاں کول جدوں اوہ آپنا بلد چھڈدا اے تاں اودیاں پنجاں پھڑ پھڑاؤن لگ چنیاں نیں۔ اودیاں اکھاں لٹ لٹ کرن لگ چنیاں۔ نیاں آتے پھردی جیب وچ پھرتی آجاندی۔ جیویں اوں گھڑی کرمو آپ بلد ہووے۔ بھادیں نوہناں دھیاں اودیاں حرکتاں دیاں جانو ہون کادوں کوٹھیاں وچوں ای باہر نہیں نکلیاں پر کرمو تے وڈ وڈیریاں، تانیاں، مچھیاں، چاچیاں نال دی اوں گھڑی گندیاں پنجاں کرنوں نہیں ملدا۔ ایہہ تے اوہتاں دی مجبوری اے۔ گاں، وچھی دی بنگر کرنی پیندی اے۔ ونے مرد تے گھر ہوندے نہیں کماں کاراں تے گئے ہوندے نیں۔ ایہہ کم تے پھیر زبانیوں نوں ای کرنا پیندا اے۔ گاں، وچھی دا کیہ بھروسہ، کدوں بول پنے؟ تے جے دلیے سر بلد نہ اڑے؟ دودھ گھیرا ای تے غربیاں دا آسرا اے۔ اپنی مہنگائی وچ جے دودھ گھیر داند ہووے تے پھیر نکھیاں ای مرن والی گل اے تا۔

کرمو لئی اودے بلد بھگوان نیں۔ اوہتاں دی راکھی تے ٹہل سیوا اوہ آپ کردا اے۔ مجال اے جے کسے ہور نوں ہتھ دی لان دے۔ اک تیر تے دو شکار۔ پیسے دی کماؤ، اکھاں دی سیکو تے ٹھک دی جھازو۔ اک گاں تے بلد چھڈن دا اک بھلو گھیر جاں اک سو دس روپے۔ نہارت اپنی کہ مجال اے جے اک وار بلد چھڈن نال گاں

”ننھا نہیں توں؟“ سس پھیر بھڑکی۔

”روئیاں سیک ری آں جی۔“

”روئیاں سیک ری آں“ سس نے پوٹی تھپی دوہرایا۔ پھیر اوہدے تیور بدل گئے۔

تاہ وج آکے بولی، ”وچھی نے بول بول کے دو وار بکھا چٹا اے، وار وار ہر کندھاں نوں مار دی اے، تند کند کے بُرا حال اے اوہدا۔ اہل ٹوبیاں لبو درگیاں اکھاں جو مکیاں نیں اوہدیاں۔ کتا چر ہور پھڑی رکھاں۔ اکو امی تے وچھی اے، بڑیاں مُشکھاں نال بولی اے۔ جے ٹھنڈی پے گئی تے پھیر دودھ گھبو ٹنڈیاں وج ای لہے گا۔ اُنھہ اُنھہ، روئیاں پھیر پکالیں پہاں جا کے بلد لے آئے۔“

سس نے وچھی نوں پھیر بندھ دتا۔ اوہدے اڑنگن دی آواز باہر تائیں آ رہی سی۔ کیویں جان بھڑاواں؟ جھپٹے خلیے تے دال اُبالے کھا رہی اے۔ اوہدے اندر دی اینج دے ای اُبال اُنھہ رہے سن۔

ہانڈی دا ڈھکن چٹک کے پانی دے اک دو چھنے مارن نال اُبال مٹھا پے جاندا اے۔ سس دی وچھی دے اُتے ٹھنڈے پانی دے چھنے کیوں نہیں مار دیندی۔ ایہ سوچ کے اوہ اپنے آپ وج شرما جاندی اے۔ ہانڈی وج ڈوٹی پھیر کے خلیے دی اک مٹھی کر کے ہانڈی اُتے ڈھکن رکھ دیندی اے۔ توہ تے پکدی روٹی نوں بٹنے نال پھڑ کے کوکیاں اُتے سیکدی اے۔ ٹٹائی وج پچھا ٹٹکا آئے والے کنسٹر وج لُڈ کے پکیاں روئیاں نوں چھابے وج ولھیت کے رکھدی اے تے پانی والا بھاٹا چٹک کے ہتھ دھون لئی اُنھدی اے۔ تاجیوں ویزھے وج ٹُری آؤندی سس دے حیراں دا کھڑاک آؤندا اے، گھبرا جاندی اے۔ سس اندر آ کے سچ ہو جاندی اے جیویں اوہنوں لارا لپا لار رہی ہووے۔

پاں وچھی نوں نہ ہووے۔ تڑکے اوہ اپنے مونہہ تے پانی دا چھٹا مارن توں پہاں بلداں نوں جا تھا پڑے گا۔ جیویں اوہ ڈھارے وج دُڑا بلد چوکس ہو جاندے۔ اوہ اندر دُڑدیاں ای بلداں دی کنڈ تے ہتھ پھیرے گا، اوہناں دی دھون تے ڈھڈ اُتے پولا پولا گھر کے گا۔ بلد کرمونوں دیکھ کے ہتھ گھڑ جاندے۔ اوہناں نوں وار وار بکھے نالوں گھٹن دی آس رہندی۔ گھر والیاں نوں سخت بدانت سی بلداں دے پٹھے دتھ دی۔ آنے دا بیڑا تے روٹی روز اپنے ہتھیں دو دو وار کھاندا۔ آپنی تے بلداں دی بکر پہاں، باقی سارے جان ڈھٹھے کھوہ وج۔ ڈھارا اوہدے اپنے سون والے کوٹھے دا جگ صاف ستھرا۔ جے گوبا جاں چکوکے نظر آ گیا تاں گھر والیاں دی شامت۔ ایس لئی گھر والے دی بلداں دی ٹہل سیوا پہاں کردے تے آپنی بھیکوں۔ کئی وار تے گواہنڈھناں کرمو دی گھروالی نوں لچکراں کردیاں، ”شادنی دے بلداں توں جج کے رہتا، اپنے مستیائے ہوئے نیں کہ گاں تے زبانی دا فرق ای نہیں کروے۔“

اوہ جیجی دا پلا مونہہ اگے رکھ کے ہس پیندی۔ نیاں اُتے بھادیں پل دی پل ہاسا نکھو پیندا، پر اندر من اُتے مناں مونہہ بھار ہوندا۔ کسسم دیاں کرٹو تاں ڈنگراں درگیاں ہون، دل تے دُکھے گا۔ بُن تے جی دی سیانی ہو گئی اے۔ ایہ کم دھندہ کوئی عزت پریت والا تے نہیں تا۔ جدوں دی کرمونوں بلد بکھے نالوں کھول کے لیجانڈیاں دیکھدی اے، اوہنوں گھدا اے، بلد نہیں، جیویں اوہنوں بکھے نالوں کھول دتا گیا ہووے۔

سس پھیر چلکی۔

”مٹوئے توں گئی نہیں اے تاں؟“

اوہنے روئیاں پکائیاں چھوہ دتیاں سن، خبرے ایسے جج جج جائے۔ سس دی آواز سُنی تے وائس دی پھوکی نال خلیے وج پھوک مارن لگ پئی۔

”ٹکویے باقی داکم میں کرلوں گی، پھر توں جا۔“
 رونا ہور بچ لاواں۔ کیویں نانہہ کراں۔ کوئی واہ نہیں لگدا۔ جانا ای پے گا۔ اس
 موئے کرمو نال تے گل کرنا وی اوہنوں پنگا نہیں لگدا۔ اُرخ تے اوہ پو دی مر دا اے۔
 زردیاں اک جتن ہور کردی اے۔

”میرا خیال اے، شمس وی نال چلے تے۔۔۔۔۔؟“
 ”کیوں ٹکویے اکھیاں دن دیہاڑے کوئی کھا جائے گا تیں۔ میں ہور رونا چر
 رہواں گی۔ اخیر توں ای گھر بار نورنا اے۔ پھیر کرمو وی تے نال آئے گا۔ اوہ بلد
 تیرے نال متے نہیں نورے گا۔ توں تے اوہنوں سدنا اے، بس۔ توں آپ بلد نال نہ
 آویں۔“

”میںوں تے گل کرنی وی نہیں آؤندی۔“
 ”تے کیہ اوہ آپنے آپ آئے گی۔ ایسے طرحاں اپنی عادت پئے گی۔ مہن توں ای
 کم کار نہ سکھیا تے گل نوں شریک بر تے چڑھ کے دھول وجان گے۔ میں وی تے
 اگلی نے ایہ سب سنبھالیا ہوا اے۔“ پیڑی بالندیاں نس متاں دین لگ پئی۔

نوبہ باہر پئی جی پیریں پاؤندی اے نہ وال وی نہیں سنوادی۔ مونہہ تے کئی
 تھاں آہ لکھیا ہوا اے۔ والاں وچ دی پھریا ہوا اے۔ گورے ٹکھ اُتے ایہہ کھلار پڑا
 ای سوہتا لگدا اے۔ بھول پن آپنے آپ اوہدے ٹکھ تے اکھاں وچ بکھر کھلوتا اے۔
 من وچ رو نہیں لچ دیاں پتاں نیں۔ تھے اُتے لگی سندور دی ہندی مڑھکے نال
 تھلوے دا کھلری ہوئی اے۔ اک سچ اُن نچوہیا جیہا روپ۔ پکدا ہوا۔ شرم تے حیا
 نال فُجودا۔ جیویں رتے ٹھاب دی کوئی کلی ہوئی کھڑ رہی ہووے۔ نہ جھکنا نہ
 ج بن۔ ہٹھی جیہی ہٹک۔ رتیاں مھماں اُتے کھل بھرے نیں۔ برائے دیاہ والی گونا
 کناری لگی لال مچی۔ کناں وچ ہمارے لیندے چاندی دے ٹھمکے۔ گل وچ لکدا

دوہاں چھاتیاں نوں چھوہندا تین لڑیا چاندی دا ہار۔ ارکاں تائیں پائیاں کچ دیاں
 سُوہیاں دنگاں دی مٹھی جیہی چھکار دھر اندر تائیں کاٹ کردی۔ جیویں تڑکے کوئی ہستی
 جاں پنڈ سورج دی سنہری ڈھلک وچ دلچسپیاں اُسا رہیا ہووے۔

ویرھے وچ فوری چاندی نوں وچھی دی زبانی روک لیندی اے۔ اوہ پرت کے
 دھارے دا بوہا کھولدی اے۔ بکے نال بدھی وچھی نوں بکے دوالے پدیاں دیکھ کے اوہ
 سہم چاندی اے۔ ٹھٹھمر چاندی اے۔ مونہہ اگے پٹھیاں دا ڈھیر، پر جمال اے جے
 اوہر دیکھے وی۔ پورے شریر تے رجویں مستی۔ بھورے تے گئے والاں وچ اک بکھر یا
 نکور روپ۔ اک بھری بھرائی ات دی جوانی۔ وچھی دے انگن دی آواز اوہدے اندر
 تائیں جس چاندی اے۔ اچن چیت اوہنوں کل دی گل یاد آ چاندی اے۔ اوہدی ننان
 لگدی پنڈ دی اک ٹکوی نے اوہنوں چھیڑیاں آکھیا سی:

”چاچی! بھرجائی دا پیر ہمارا لگدا اے، ذرا دھیان رکھیں۔“
 ایہ سوچیاں ہویاں وچھی نوں دیکھ کے آپنے آپ وچ شرما چاندی اے تے
 جھمتی نال دھارے دا بوہا دھو کے نس چاندی اے۔

ڈری سہی کرمو دے ویرھے آؤی۔ چٹکے تھیں کرمو دی دھی نے وکھ لیا۔ بچان
 کے دوڑدی ہوئی ویرھے وچ آگئی۔ چاچی نوں پہلی وار آپنے گھر دیکھ کے بڑی خوش
 ہوئی۔ تاپوں اوہنے آکھیا، ”کلی شہاڈا بلد چاہیدا اے، وچھی بول پئی اے۔“

کلی نے تے خوشی وچ سنیا جاں نہیں سنیا، پر اندر بیٹھے کرمو دے کناں وچ ایہہ
 آواز رنج پئی جیویں بھگوان نے آپنے بھگت نوں پیار نال نکھایا ہووے۔ ہتھلا کم وچے
 ای جھڈ بوہے وچ آکھلوتا۔ کلی اوہدی بانہہ پھڑی اندر آؤن لئی غصے پئی ہوئی سی۔
 اوہنے بوہے وچ کھلوتے کرموں دل نکھایا دی نہیں۔ کرمو پہلاں دی کئی وار آئیاں
 بھیریاں حرکتاں توں اوہدے کولوں ہوتاڑ بھنوا بیٹھا اے۔ کرمو آپنی دھی نوں اکھاں نال

سیناں کردا رہیا کہ لبوں اندر لے کے آ۔ پر اوہ نہ مٹی اوتے ای کھلوتی ٹھکر کردی رہی جو کھلی گھراے۔ نہیں تے کرمو دا کیہ بھروسہ، کیہ پنڈا بھیرا کر جائے۔

کھلی نے پھیر دوہرایا، ”چاچی کبندی اے بلد چاہیدا اے، وچھی بول پئی اے۔“
 آنھے نوں کیہ چاہیدا اے دو اکھیاں۔ جھیتی نال اندر جا کے پھیریں بوٹ پاؤندا اے۔ باہر آؤن توں پہلاں شیشے اگے کھلو کے آپنے آپ نوں سجانا سنوارنا نہیں بھلدا۔
 گل وچ مظر، میری کٹ دی تھیں اُتے ہلکے لال رنگ دی صدری۔ شیشے وچ دیکھ کے دو چار وار وال سنواردا اے تے ہڑ بڑایا ہویا دوڑ کے ڈھارے وچ جا ڈوڑا اے۔ خوشی تے مستی وچ اوہنوں پتہ ائی نہیں لگدا کہ اوہ بھٹاں گاواں دے ڈھارے وچ آؤر یا اے۔ شرمندہ جیہا ہو جاندا اے تے پھیر ٹھسے نال زور دی بوبا بند کر کے بلداں والے ڈھارے اندر وڑ جاندا اے۔ کچے بلد دی کٹ تے ہتھ پھیردا اے۔ ہتھ دی چھو توں بلد بچان لیندا اے جو ایہ ترکے والی چھو نہیں۔ خبرے بلد دی اندرون خوش اے کہ کچے نالوں اوہدا رس ٹھلنا توں نسل دا بھٹنا اے۔ بلد پیدا ہویا ویزھے وچ آجاندا اے۔ کھلی اوہدا رخ موڑ دی اے۔ اگے اگے بلد تے چھچھے کرمو تے دور چھچھے ہر نیوئے نوہ۔ کرمو بلد نوں جی زور دی سوئی ماردا اے، بلد اوتا ای ترکھا ٹردا اے۔ کرمو دی نور دیکھن لائق اے۔ انج گدا اے جیویں بلد نوں نہیں کرمو نوں کچے نالوں کھول دتا گیا ہووے۔

اودھر سس، وچھی نوں ویزھے وچ اک رکھ نال دو موٹے رسیاں نال بندھ کے پوری تیاری کر کے کرمو تے بلد دی آڈیک کرن لگ پئی۔ جیویں ای اوہنے دوروں ٹرے آؤندے بلد دے گل وچ پیاں لٹیاں دی آواز سنی جھیتی نال اک موٹا ڈنڈا ہتھ وچ پھڑلایا، تاں جے گرمائی ہوئی وچھی نوں دیکھ کے بلد، گھیاڑ دا ٹنگ ٹنگ کے نہ پے جائے۔ انج وی اوہ جاندی اے کہ بلد نوں کیویں چھڈیدا اے۔ کس طرحاں دی آڑ دی

لوڑ ہوندی اے۔ آخر ایس معاملے وچ سیانی اے، تجربہ وی اے۔ بلد ویزھے وچ ڈوڑا اے تے نوہ اندر نس جاندی اے۔ ٹنگھ دا ساہ لیندی اے۔ بُن اوہناں دوہاں دا کم اے۔ کرمو دوسری گلاں دے پھلے دو سویاں دا آہنا بٹایا وی بھل گیا۔ مستی وچ کدے اوہ وچھی ول دیکھدا اے تے کدے رسوئی ول، جتھے اندر نوہ ڈوڑی بیٹھی اے۔ وچھی دیکھ کے بلد ہنگورا بھردا اے۔ اوہ پہلی وار بولی اے۔ نوں اے۔ نوں وچھی کول پہلی وار بلد چھڈنا کوئی سوکھا کم نہیں۔ پہلاں سس ای بلد نوں چھیر دی اے۔ اٹکل دیندی اے۔ تاں جو اوہ سدھا وچھی کول چلا جائے پر گل بندی نہیں۔ بلد ہنگورا بھردا اے تے وچھی کول جا کے آرام نال کھلو جاندا اے۔ کرمو آہنیاں کھاکاریاں شروع کردا اے۔ گندیاں بے شرم حرکتیں۔ پر وچھی تے بلد دی آڑ وچ سبھ بے دھیانی کر جاندا اے۔ اک دو وار بلد وچھی دی پچھل ٹنگھدا اے پر چھال نہیں ماردا۔ کرمو سارے کرج کر کے ہار جاندا اے۔ دوویں حیران پریشان نہیں۔ رسوئی دے بوہے اوہلے کھلوتی نوہ دی ایہہ دیکھ کے حیران اے۔ خبرے وچھی نوں ٹھیک طرحاں بھٹیا نہیں سس نے۔

پریشان سس یوڈاؤندی اے۔

”کسے دی نظر لگ گئی اے۔ کرمو شریک کسے دے سکے نہیں ہوندے۔“

”انج ای گدا اے“ ہار یا جیہا کرمو ہاں وچ ہاں رلاؤندا اے۔

سس نوں پیتا آؤندا اے۔ اوہ کرمو نوں کبندی اے۔

”توں جا کے رسوئی وچوں تھوڑا آتا تے دھوپ (اگر تھی) بال کے لے آ۔“

سس دی گل سن کے کرمو نوں اپنی غلطی دا احساس ہویا جو اوہ ہمیشاں بلد چھڈن توں پہلاں روٹی تے دھوپ دیتا دی نذر کردا اے۔ انج نوہ دے دھیانے اوہ ایہہ سبھ بھل گیا۔ جدوں دی نوہ آئی اے اوہی اکھ اوہ بے اُتے وے۔ کرمو رسوئی وچ

دو دیاں ای بوہے جیجھے کھلوتی نونہ دی وینی پھر لیندا اے۔ اوہ جھکے نال آپنی وینی
جھنڈاؤندی اے۔ اوہ دیاں دو چار دنگاں دی ٹٹ جانداں نیں۔ اوہدا من کردا اے جو
حرا حرا دے نوں خلیسے وچ دھکا دیوے۔ پرس دا لحاظ مار گیا۔ پھیر اوہ نوں دیاں آئی
اے لوکاں دی اوہوں ای بُرا بھلا کہتا اے۔ نونہ نوں کرمو دی ایہہ حرکت پانی پانی کر
گئی۔ بھلا میرے تے ایہدی وچی کیہ فرق اے۔ اوہ آپنے من وچ دھکے ٹھینڈے
کھا ای رسی سی کس نے آواز ماری۔

”کرمو جھتی آ کیہ کرنا پیا ایں اندر؟“

کرمو روٹی تے دھوپ لے کے باہر آ جاندا اے۔ ماچس نال دھوپ بالدا اے۔
پھیر دوہاں ”جاخ دیوتا“ دی کوٹھڑی ول مونہہ کر کے روٹی ٹٹ کے ہتھ جوڑے۔
دھوپ بالی۔ جاخ دیوتا دی منت کیٹی۔ بلد تے وچی آتوں دی آنا واریا۔ دیوتا دی مہر
نال جیہڑا دی کوئی بھوت پریت اے مگروں لھے۔ کسے دا کیتا کتیا دی دنگ ہووے۔
دیوتا دی مہر، جیہڑی نظرتوں دی بچائے۔ چنگا تے بھلا کرے۔ وچی نوں ہو جائے پہلی
دار بولی اے۔ پہلیاں دھاراں دی اک گڈوی دیوتا دی نذر کراں گی۔ رتو مندر وچ
ست دہاں تائیں دودھ چڑھاواں گی۔ دیوتا اگے عرضاں کر کے، منٹاں من کے دھوپ
نوں اک پاسے رکھ کے بلد نوں پھیر وچی کول لے کے جاندی اے۔ کرمو دی بلد ول
ہوندا اے۔ وچی اڑگڈی اے، ہدی اے۔ پر بلد دا اوہو ای حال۔

کرمو نوں تام چڑھ جاندا اے۔ بلد دی پوچھل پھڑ کے زور نال کھچدا اے۔
اوہ دیاں لہاں وچ پولا پولا ڈنڈا پھیردا اے۔ وچی دی پوچھل آتا نہہ چکدا اے۔ پر مجال
اے جے بلد آپنی تھاؤں پیر دی پئے۔ ایس سارے رولے رپھڑ دے ہونداں دی وار
دار کرمو دی نظر رسوئی اندر نونہ ول جاندی اے۔ کس بُت پریشان اے۔
کرمو ہار کے آتا ہر پھڑ کے اک دا پیٹہ جاندا اے تے کس نوں پھنڈا اے۔

”وڈی، ایہہ وچی کیہڑی اے؟“

”بھل گیا ایس کرمو، اوہ گلاں دی اے جیہدا تیرے کول ایہہ بلد اے۔“

کرمو نوں پچتے آ جاندا اے۔ چنہ یے نے ایہہ بلد پنڈ دے پرے کول دھج دتا
سی۔ پر کرمو دی اکھ ایہدے آتے سی ایس لئی دوتا نل تار کے کرمو نے پرے توں
ایہہ بلد خرید لیا سی۔ پر کرمو نوں بن انج جاچا جیویں وچی بولی نہیں جاں پھیر بول
کے ٹھنڈی ہو گئی اے۔

نونہ نوں بلد وچی دی چنٹا گھٹ تے کرمو دیاں حرکتاں دی پریشانی بُنتی اے۔
اوہدا من کردا جو آپنے پتی نوں سبھ کچھ دے۔ پر نہیں، سبھ توں پہلاں تے اوہ کس
دی مرمت کرے گا۔ ایہہ لفظی کرمو تاں انج دی اوہدے رزکدا اے۔

کچھ سوچ کے اوہ رسوئی دچوں باہر آ جاندی اے۔ نونہ نوں دیکھدیاں ای کس،
بلد دا سارا ٹھہر اوہدے آتے کٹھہ دیندی اے۔

”دیکھ لے کڑیے آپنی کروت۔ جے بلد جھتی لے آؤندی وچی ٹھنڈی تے نہ

پیندی۔“

نونہ نوں پتہ اے کہ وچی تے بلد اکو ماں جائے نیں۔ تزک کر کے کس
نوں جواب دیندی اے، ”وچی دا کوئی دوش نہیں۔ بلد جاندا اے کہ گاواں بھٹاں،
بھٹیاں بکریاں دا وی آپنا آپنا کوئی ساک کوئی رشتہ ہوندا اے۔ اوہوں دی آپنے
پرائے دی پہچان اے۔“

نونہ دی گل خبرے کس دے پلے پئی جاں نہیں، پر کرمو نوں انج لگا جیویں کسے
وٹ کے جیہڑا اوہدے مونہہ تے ماری ہووے۔

□

1- اک دیو تے دا ناں۔ خاص کر پنڈاں وچ ایس دیو تے دی وڈی مانتا اے تے

پوجا کیٹی جاندی اے تاں جے فصل چنگی ہووے۔

ورھے گندھ

اج ساڈے دیاو دی ورھے گندھ اے۔ ایس وار ایہہ مٹھیا ہویا سی کہ اج دا ون ایس دویں اکٹے پتائیے۔ بھجوا، ماں، باؤ جی تے اُرملا دلوں مٹھریا۔ ساڈے دہاں دلوں سی ایسا دزدہ ہویا 'پُرانے کھاگڑ آں اکھیاں کبیرا نواں تیر مار لوں گے' پر اوہتاں ہتاں اگے ساڈی کوئی پیش نہ چلی۔ اُرملا نے کہیا "بھاء جی تھیں فکر ہی نہ کرو 'راہول تے سمپا نوں میں سانجھ لوں گی۔"

شامیں گھر پر تیاں مینوں اتھ دج مٹھے نیں۔ آؤندیاں آؤندیاں ایہہ ویلا ہوا ای جاندا اے۔ پہلاں فیکٹری توں پُرانے ریلوے سٹیشن تائیں جاناں، پھیر ٹرین لیناں، پھیر کدھرے گھر اپناں۔ باؤ جی نے کئی وار آکھیا اے "پُر آپنے شریر اُتے لوڑوں ددھ بھار پا رہیا ایں، صحت دا کیہ حال ہو گیا اے، گے وال، مونہہ تے ہوائیاں، پتھیاں وچ بچا ہواں دا لگتا ایں، ولی وچ کوئی مکان لہے لے۔"

اوہتاں دیاں ایسناں مگلاں دا کیہ تے کئی وار جواب دیاں؟ کیہ اوہ نہیں جاندے کہ میری تنخواہ وچ اپنی ہمت نہیں ہے اوہ دو گھراں دا بھار چک لوے؟ ولی جاواں تے انوراودھا دی نوکری چھڈوانی چندی اے تے پھیر ولی وچ دی لوک کبیراں موبال لٹ رہے نیں؟ مکاناں دے کرائے، بالاں دی پڑھائی، کھان چین دی تنگی، ہر شے نے تے لک توڑیا ہویا اے۔ اتھے گھنٹھ میری، انوراودھا تے اُرملا دیاں تنخواہاں کارن گھر گھر بستی دا بجائے قائم اے۔

گھر اپن کے دیکھناں راہول تے سمپا سٹے پنے نیں۔ کوئی نویں گل نہیں روز ایس

ویلے سوں جاندے نیں۔ سگوں انوراودھا دے لکھ تے مازا جیہا سُرخنی پوڈر دا لیپ چڑھیا ہویا اے، مطلب اوہ باہر جان لئی تیار اے۔ تنکایں نال میرا بھیرا حال اے۔ ریل گڈی دے پندھ نے میرے شریر دے انگ انگ نوں، گتے دے ڈبے وچ رکھیاں وٹ وٹ دیاں شیواں واکن تھاؤں بے تھاؤں کر چھڈیا اے۔ من کردا اے روٹی ٹک کھا کے سوں جاواں پر انوراودھا دے لکھ تے روٹی دیکھ کے سویر دا وعدہ پیتے آ گیا اے۔ میں ہی تے آکھیا سی، "رات نوں کتے کھمن پھرن جاواں گے۔"

ایس توں پہلاں کہ میں باہر نہ جان دے ج لئی کوئی گل نوراں، انوراودھا پتے نہیں کدوں میرے لئی چاء بنا کے لے آئی، تے پیالہ میرے ہتھ وچ بھڑا، کمرے دی کندھ وچ بنی الماری دی تاکی اوہلے آپنا بلاؤز بدلن لگ پئی۔ اوہدا انج کپڑے بدلنا مینوں کدے چٹکا نہیں لگا۔ میں کہناں، "دیکھو دن بھر ایہہ کمرہ اندر باہر لئی لاکھتے دا کم دیندا اے، رات نوں جرف سون ویلے ایہہ ساڈا کمرہ ہوندا اے۔ ایس ویلے جے کوئی کمرے وچوں نکھے تے کیوں جاوے؟"

"اج تائیں تے کدے ہویا نہیں" اوہ جواب دیندی اے تے میرے دیکھدیاں دیکھدیاں آپنی ساڑھی دی بدل لیندی اے۔ اج توں چھ ست ورھے پہلاں تائیں، جدوں وی میں اوہنوں ایس طرحاں کپڑے بدلدیاں دیکھدا، میں اوہدے کول جا کے اوہنوں آپنے نکاوے وچ ٹکٹ لیندا۔

جارجٹ دی ہٹکے جو گیا رنگ دی ساڑھی وچ انوراودھا دا روپ نکھر یا ہویا اے۔

"سوئی لگتی ایں ایہدے وچ! نویں اے؟"

"یاراں سال پُرانی! داچ دی اے۔"

"داچ دی؟"

"بور نہیں تے! کدے دھیان نال دیکھیا ہووے تے پھیر نا؟ تنہا نوں تے ایہہ

دی پتہ نہیں ہونا کہ میرے کول کیہڑی کیہڑی سازگی اے۔"

"بیت چڑھیں پائی اے" میں آکھیا۔

"کوئی خاص ویلا ہووے تے پاداں" اوہ جواب دیندی اے۔

میں خبرے ایسے گل نون اگے دودھاؤندا، پر مینوں انج چاپیا، پتہ نہیں میں جیہڑی گل دی کراں گا اوہ کسے نہ کسے ڈکھدی رگ نون جا چھیرے گی۔

اوہ ویلے اُڑا پتے ماں اندر آ جاندیاں نیں۔

"بھاء جی تئیں باہر کھنکھن نہیں جا رہے!"

"ہاں"

"تے پھیر تیار کیوں نہیں ہوندا" ماں نے آکھیا۔

"ایہہ کپڑے بھیرے نیں" میں آہنیاں کپڑیاں دل اشارہ کرناں، خبرے کیہ عادت اے میری، خوشی دے موقع تے اُداس ہو جاناں۔ میری ایہہ عادت کسے نون وی چٹکی نہیں گلدی۔ ایسے گل تے کئی وار اُتورا دھا نال دی میری تون تراں ہو چکی اے۔ اوہدا آکھنا اے، "نجاؤا مونہہ دیکھ کے انج چاپدا اے جیویں نوکری نھت مٹی ہووے۔"

جدوں پہلی وار اوہنے ایہہ گل آکھی سی تے میں جواب دتا سی، "کسے ویلے دی بھٹ سکدی اے۔"

پرت کے اوہنے آکھیا سی، "پچھلے پاراں سالاں تون ایہو ڈھول چا رہے او۔"

ایس تون مگروں جدوں دی اُتورا دھا ایہہ گل کردی، میں اگوں ہس دیندا۔ پر ہن، ہولی ہولی کسے اُن ڈٹے خوف دے گوزے ہوندے پر چھاویں پٹھ ڈریا ڈریا جی رہیاں! میرے کول روزگار ہے اے، شکل دجہ تون بے روزگار جاپناں۔

ہوں! تے جانا ہی پنے گا! ویاہ دی درے گنڈھ اے، کسے دامن ڈکی کرنا چٹکی

گل نہیں۔ فرض پورا کرن دے جوش جذبے نال میں سوٹ پاؤناں تے اُتورا دھا نون ہال لے کے گمروں باہر نکل جاناں۔

ایہہ سڑک سدھی 'فرانک ٹین' ریسٹورینٹ تک جاندی اے۔ ہمیرا اے، سڑک دے دو پاسے گلے گلے دے کھمبیاں دے چائن وچ ایس گل دا احساس ضرور ہوندا اے کہ کئی دور فُ کے جانا اے۔ اگلے دو گلے لوک آ جا رہے نیں، دو زنانیاں دی فُری آؤندیاں نیں، میں سوچتاں، جدوں ایہہ زنانیاں کھجے دے تھلیوں چائن وچوں لکھن سہاں، میں ایہناں نون گودہ نال دیکھاں گا۔

اُتورا دھا نال کوئی گل شروع کراں! پر کیہ گل کراں۔ اچکل مینوں سبھ تون وڈا فکر آہنی نوکری دا لگا رہندا اے۔ لالہ جی پچھلے مینے دو بندیاں نون نوکریوں کڈھ چکے نیں۔ اوہ انج کیوں کردے نیں؟ خبرے ایس لئی کہ دوسرے نوکراں نون کن رہن کہ کل نون اوہناں دی واری دی آسکدی اے۔ مینوں دھڑک لگا رہندا اے، کل جدوں میں کم تے جاواں گا، میری معطلی دا کاغذ میری میز تے پیا ہووے گا، میں کل کم تے جانا ہی نہیں چاہوندا، پر گھر رہ کے دی کیہ کراں گا۔ مینوں سمجھ نہیں آؤندی کہ میں پچھلے دس پاراں ورعیاں تون کم تے کیوں جا رہیاں، راتیں گھر کیوں آؤناں، روز سویرے شامیں ریل گڈی دا پندھ کیوں کرناں۔

اوہ زنانیاں اک کھجے دے چائن وچوں لکھدیاں نیں، اوہناں نون میں چور اکھیں دیکھناں، جدوں اوہ نیزے والے کھجے دے چائن وچوں لکھن کپاں پھیر اوہناں دے شریر تے مکھ صاف دکھائی دین گے، دیکھاں گا۔

"جے انج پُچھتے ہی کُنا سی تے نہ ہی آؤندے" اُتورا دھا کہندی اے۔

اوہ زنانیاں کول والے کھجے دے تھلیوں لگے رہیاں نیں، اوہناں دے شریر تے مکھ چائن وچ بڑے بڑے پھیر ہنیرے وچ گواچدے جا رہے نیں، اوہناں دے

نال اک مرد دی اے۔
میں آنورادھا نوں پچھناں، ”پچھلی وار ایس طرحاں ٹھہمن پھرن کدوں نکلے
ساں؟“

”ہیت پہلاں، راہول دے جمن توں مہینہ کو بھر پہلاں۔“

”کیہ“ میں تریک جاناں، آپنے آپ نوں کل وچ پرتاؤن دا جتن کرناں، آپنی
دوبئی دے ہال ہون والے دنوں نوں چیتے کرنا ہیت اوکھا اے، آپنے دماغ تے زور
پاؤناں، حاملہ آنورادھا ایسے سڑک تے بولی بولی فر رہی اے، کدے کدے میرے
موڈے دا آسرا دی لے لیندی اے۔ ڈاکٹر نے ہر روز رات نوں سون توں پہلاں فون
پھرن دی تاکید کیتی ہوئی سی۔

ایہہ کیویں ہو سکدا اے کہ اوس توں بعد ایس دوویں اکٹھے ٹھہمن پھرن باہر نکلے
ہی نہ ہوئے؟ میں آپنی حیاتی دا اک اک ورقہ پنھاں سدھا کر کے ویکھنا چاہو ناں۔ اک
وار باؤجی، ماں تے ارملا کہتے باہر گئے ہوئے سن! اوو؟“
سوچناں ایس گل نوں نہ ہی گولاں! خبرے پھیر کے ڈکھدی رگ نوں ای نہ چھینر
دیاں۔ میں اج وچ جیوتا چاہو ناں۔

میرے دماغ وچ میرے روزگار دی فکر پھیرا گھڑ رہی اے۔ اج سویرے لالہ جی
نے آپنے کمرے وچ نیا کے میری جمور لائی سی، فائیل میرے مونہہ تے کڈھ ماری
سی۔ کل پھیر اوہ میرے کولوں ڈی ڈی اے دے فینڈر دے کاغذ منگن گے۔ میں
اوبناں نوں کیہ دساں گا۔ پتہ نہیں کیتھے رکھ بیٹھاں۔ کاغذاں دے ڈھیر وچ ہی بکتے
گواچ گئے نیں۔

کیہ آنورادھا نال ایس بارے گل کراں؟ نہیں! فیکٹری دی گل فیکٹری تاں نیں!
اوتھوں دیاں گھاں نال گھر دا ٹکھ کیوں برباد کراں، ویاہ دی ورھے گنڈھ اے،

اکھیاں دن، سارا سواد برباد ہو جائے گا۔

بڑی اوتی جیہی گل اے میری زندگی جتاں پکھاں وچ ونڈی ہوئی اے، اک گھر
دا، دو جا سفر دا، تیرا فیکٹری دا۔ لالہ جی کہندے نیں گھر دے مسئلے مسائل گھر چھڈ کے
آیا کرو۔ گھر والے کہندے نیں فیکٹری دے سیالے گھر نہ لایا کرو۔ ریل گڈی وچ میں
اوکاں نال تاش کھیڈ کے ویلا ٹپا لیناں۔ میں ایس گل دا دھیان رکھناں تے جتن دی
کرناں کہ اک تھاں دی زندگی دوجی تھاں دی زندگی نال نہ کھبوے پر ان کل فیکٹری
دے مسئلے میرے نال گھربا تیں دی اپزن لگ پئے نیں۔

ایس توں پہلاں کہ لالہ جی کل مینوں آپنے کمرے وچ سد کے جھاڑن، میں آپ
ہی استغفی دے دیاں گا۔

مینوں ایہہ گل آنورادھا نوں دس دینی چاہیدی اے۔

ریسٹورینٹ اک تاریخی عمارت دے نال اک گھلی تھاں اے، ایہہ اوہر سجائیاں
میزاں ٹرکیاں، ہر اک میز اُتے رکھیاں موم بیتیاں، اوبناں دا مشا مشا چائن، میزاں
اُتے رکھے پیالے اوبناں نوں پھرن والے تھپے، ایٹش ٹرے۔ مینوں ایہہ سارا گھجھ ہی
اک وکھرا دیس لگدا اے۔

”بال دی آجاندے تے چنگا ہی ہوندا۔“

”ہاں بڑا من کر داسی اوبناں دا۔“

پر میں آپنے پلے دا بھار چاچدیاں، میزاں دوالے بیٹھے لوکاں دی سوکھائی نال ٹلنا
کرن دا جتن کرناں۔

پٹھن لئی ایس اک ایہو جیہی میز چننے آں، جیہدے نال دی میز اُتے اک پروار
بیٹھا اے، گل بات سنائی دیندی اے پر مونہہ وکھائی نہیں دیندے۔

”سنو“ میرے مونہوں آپنے آپ نکلا اے، پھیر میں گل پرتا کے آکھناں ”بکئی

سہتی ہوا ہے۔“

آنورادھا جان گئی اے کہ میں کچھ گھاں توں بچ بچا کے گل بات کرناں۔

موم بتی دے چائن وچ آنورادھا دا منکھ میریاں اکھاں وچ لٹک چنڈا اے۔

ششکار دے کارن دی اودھیاں اکھاں تھلے کالے نوئے آپنا آپ وکھا رہے نیں۔ اینج گدا اے میں ورھیاں کچھوں آنورادھا نوں بل رہیاں۔

ویٹر آؤندا اے، ایس مینو دیکھنے آں۔ ڈشیاں دی تھاں ساڈیاں نظراں اوہناں دے ٹلاں تے رہندیاں نیں۔

”کیہ کھائیں گی؟“

”کچھ دی۔“

ویٹر کول ہی کھلوتا اے۔

نالدی میز تے اک بائری ضدے پئی اے ”ای..... ای.....“ آنورادھا پلٹ کے دیکھدی اے۔

سمجھ نہیں آؤندی آنورادھا نال کیہ گل کراں؟ ایہدا کیہ کارن ہو سکدا اے؟ ہمیشاں کسے نہ کسے دے ہونڈیاں ہی بلندے رہے آں، اج اکیاں آپس وچ کرن والی کسے دی گل دا ہرا ہتھیں نہیں پیا آؤندا۔

ویٹر نوں چل، مٹر پنہر تے روٹی لیاؤن دا آؤر دینے آں۔

کیہ میرے تے آنورادھا وچالے کوئی تھوڑ آگئی اے؟ ایس پتی پتی آں! رات نوں جدوں سارے سوں جانے نیں، برانڈے آتے کرے دے وچالے پردے دا اوبلا کر کے ایس پیار دی کرنے آں۔

سویر دا شرمئی چائن جدوں پردے وچوں جھاتی مار کے اندر آؤن دا جتن کر رہیا ہوندا اے، اوہوں آنورادھا چاہ دا پیالہ میری مٹی کول لیا رکھدی اے تے کول بہہ کے

آپ دی چاہ چندی اے، ایسے آرام نال کہ مینوں اوہے اک پیالے وچ دو پیالیاں جتی چاہ چاچی اے۔ مینوں اوہا سویرے سویرے میرے کول آکے اینج بہنا بہت ہی چنگا گدا اے۔ سویرے دے اوہ پل مینوں آپنی زندگی دے سبھ توں ودھیا پل گدے نیں، اصلوں میرے اپنے پل جدوں نہ اوہ کچھ بولدی اے تے نہ میں، پر اینج گدا اے جیویں ایس رن رن گھاں کیتیاں نیں۔

اوس توں بعد اک کچل دن دی شروعات ہوندی اے۔

اوہ جھمکتی جھمکتی اٹھدی اے، سمیٹا تے رابول نوں چکاؤندی اے۔

میں دودھ لین چلا جاناں۔

اوہ کس سویرے لئی چاہ بناؤندی اے۔

میں دودھ لے کے پرتاں۔

اوہ بالوں دا ناشتہ بناؤندی اے۔

میں نہان چلا جاناں۔

اوہ میرا ٹیفن تیار کردی اے۔

میں کپڑے پاؤناں۔

اوہ بالوں نوں سکولے بھیجی اے۔

میں سویرے ست وچے والی ٹرین پھرتاں۔

اوہ تے اڑلا اٹھ وچے سکول جانیاں نیں۔

ویٹر کھانا لیا کے میز اُتے رکھ دینا اے۔

میرے تے آنورادھا وچالے کبھڑی اوتی تے دکھری گل اے جیہڑی دو جیاں وچ نہیں۔ ایس دیاہ توں پہلاں پریم کردے ساں، ایس لئی کہ دیاہ توں بعد سکھاں بھری اکائی وچ زندہ رہاں گے۔

اسیں پُپ آں۔
 انورا دھا میری پلیٹ وچ پڑل پاؤندی اے، میں ویکناں اوہدی اک انگلی اُتے
 "بیزاڈ" لگی ہوئی اے، میں پُچھناں "ایہہ انگلی تے کیہ ہویا اے؟"
 "سٹ لگ گئی سی۔"
 "کدوں؟"
 "ایہو ای کوئی اک ہفتہ پہلاں۔"
 "پُچھن دی ہمت نہیں چینی، کیوں؟ کسے نے دیا وی نہیں! نہ ماں نے نہ بابو جی
 نے نہ ہی اُملائے۔"
 "کھانا سوا دی اے!"
 "ہاں" بکو لگی وچ آں، انج گلد اے انورا دھا توں نیٹ دُراڑے ہو گیاں۔
 "اُملاء، ماں تے بابو جی توں وی نال لے آؤندے!"
 "مگل کیوں جھیراں جاں کیوں دساں کہ میں استغنی دینا چاہوتاں! دساں جاں
 نہ دساں؟ انورا دھا ایہہ مگل سُن کے کیہ آکھے گی؟ اوہ آکھے گی ٹھیک اے جھڈ دیو نوکری!
 ایہہ وی آکھ سکدی اے، نوکری جھڈ کے بھیر کیہ کرو گے؟ دفتر اں وچ ایہو جیسے
 جھڑے تے ہوندے ہی رہندے نیں! استغنی دی مگل کل کراں گا اج تے دیاہ دی
 درحے گنڈھ اے، ایویں بے سوا دی ہودے گی۔" بابو جی تے کہندے نیں باہر کیوں
 جانندے اوہ گھری کھانو، باہر پیسے برباد کرن دی کیہ لوڑ اے۔"
 "نالدی میز تے بیٹھا ہویا پردار اُنھ کے چلا گیا اے، اوہ بے ہوندیاں، اک شکھی
 تے بٹائی پردار ہون دا جیہڑا احساس ساڈے اندر لگاتار مٹکر رہیا سی اوہیاں جڑاں
 ساڈے اندروں شک سمٹیاں نیں۔"
 "انورا دھا کہندی اے، "اوہ پاڑی زری سمیہا گلدی سی۔"

رات ہوو زونگھی ہو گئی اے، ساڈے وچ اک دوسے توں دور ہووون دا احساس
 ودھ گیا اے۔
 "ہیرا سکول کیوں دا چل رہیا اے؟"
 "گھس رہیا اے۔"
 "کیوں؟"
 "پرنسپل کدھن تے ڈٹی ہوئی اے۔"
 "کیوں؟"
 "کوئی بورگل کرو۔"
 "ایہہ کیوں نہیں؟"
 "دشئیں نہیں سمجھ سکدے!"
 "پھیر دی!"
 "جھڈو ایس مگل نوں، میں اپنی سوکھی نکلن والی نہیں! میرا مسئلہ اے میں آپ نیڑ
 لواں گی۔"
 "میںوں گلد اے پُچھلے کئی درحیاں توں ساڈے دوہاں وچ کوئی اک آری لگاتار
 چل رہی اے۔"
 "اسیں پُپ چیتے روٹی کھاندے رہنے آں۔"
 "میں کہتاں، "راہول تے سمیہا نوں وی نال لے ہی آؤنا چاہیدا سی۔"
 "ہاں اوہناں دا بُت من کردا سی۔"

□

چاء

اج دے دن دی بانو نوں دھیاں توں اُڑیک سی۔ بال پنے وچ بنگرے ایس
جھانڈا چا دے پورا ہون دی اُمید سی۔ جاگو پئی پیتے دی ڈوکیہائی وچ تلی نال
بکواں بیٹا ایہ چا جد کہ اُسٹوٹ لیندا تاں بکواں بھر بھر بانو دیاں اکھاں وچ اشک
ڈولہ دیندا۔ چم چم کردا اک چائن اوہدے موہرے کھلر جاند۔ بانو ایہناں چکاریاں
توں بیکل ہو جاند۔ من موہنے نٹنے دی کچھ وچ آ کے اوہ اوہدے اندرے وڑ جاند۔
ست رگی کھن گھیری ات سٹھنی ہو کے پٹا وچ بدل دیاں ای اوہنوں باہر دھک
دیندی۔ بانو بوش وچ آ جاند، اوہ جتا وی بھٹن دا جتن کردا چیتا ہور بکھر جاند۔ بانو
بے چین ہو کے نٹنے تے حقیقت دے حد پنے دے آ پار پکڑ ماردا ماردا ہن جاند۔
پورا دن ایہناں پکیراں وچ رزہ جاند۔ ہتھ پُڑیاں اتاں نوں توڑ توڑ روڑی وچ بدلی
جاند۔ ٹھیکر دے ویکھن دی آواز کتیں پیندیاں ای اوہ گھار کے کم دی نور ترگی کر
دیندا۔ ہتھوڑا دھرم دھرم روڑی دا ڈھیر لا دیندا۔ ہتھ رتا کو ڈھلا ہوندا، دھیاں بھورا
کو کم توں لانجے ہوندا تے سُٹنا پالے چریں اوہنوں آ جکڑدا۔ نٹنے اوہدا کھیرا نہ
چھڈ دے، ہتھاں وچ روڑی بھردی۔ من چندرا بے دتا ہو ہو جاند۔ خرگوش جیہا
..... خیالاں دے سہن نیلے وچ لٹن مٹی کھڈ دا نرم نرم گھاہ تے چھالاں ماردا، بانو
نٹنے دے قابو آ جاند۔ اوہ دیاں دھندلیاں تے چٹپلیاں اکھاں چائن نال اشک
جاندیاں۔ دماغ بدلاں دا گم ہولا ہو جاند۔ نوں نوں سستی نال ہمارے لیندا۔
اوس دی ایہ دنیا غریبی دی پٹی توں دھیر ڈراڈے سی۔ جیسے بھکھ ورجت سی۔

مٹی بھیجی تھکی دند نہ پکاؤندی۔ ہڈے اوہ موئے پو دی کھار کھاندی چو چو، پیار ماں
دی ہر ویلے دی ریں ریں توں اوہلے، اوتھے لگے لگے سر مل جیسے بھین بھراواں دیاں
اکھاں چوں ڈھلادی بدھواں کھائی نہ دیندی۔ گم گار، ذات برادری توں دیکھ مٹھ پنے
دی دنیا۔ بال پنے تے جوانی دے وچکارے چاواں تے سٹھاں نال بھری اوہدے اندر
دی اوٹی، طلسمی دنیا۔ ملوک، پاک ان چھوٹی جیہوی حقیقت دے رُے دی ماڑی
جیہی چھوہ نال پلے وانگوں پاٹ جاندی۔ اوہدے من اندر لے خیالاں دے گور ساہواں
توں نٹنے نچے کے ٹوہلندی رہندی۔

غریبی دی بھٹھی وچ بانو دا بال پن سڑ کے سواہ ہو گیا۔ بانو اک مزدوری، روز
مزدوری کردا، روز نٹنے توں ساد نچے لیندا۔ اوہدا سُٹنا اوہنوں جیہندا رکھدا تے اوہ وی
نٹنے دی خوشی لئی جیہندا۔ رگھی تے بے دی دنیا وچ اوہدی خوشی دا اک نکا جیہا سُٹنا سی
..... میلہ..... سیتا باڑی دا میلہ..... ایہو اوہدی خوشی دا سُٹنا سی۔ بانو گول اوہنوں بوش
آؤن توں لے کے بُن تانیں سیتا باڑی دے مینے دیاں یاداں دی اک پٹاری دی
ہے۔ بانو ہر سال میلہ دیکھدا پٹاری بھرن دی تھاں ہور خالی ہو جاندی۔ میلہ اوہدے
ہتھوں ہلکدا جاند۔ ہولی ہولی ہلکدی جاندی ایس خوشی دا بانو نوں ڈاڈھا چائن اے۔
اوہ ہر سال میلے جاند..... میلہ دیکھدا..... ویکھن تے جان وچ ہوتی ہوئی پچھیں گنڈھ
نوں کھولن لئی ترسدا رہندا۔ ہر سال میلے وچ ٹھہردیاں ایہ ہر کہ اوہنوں چھانگدا
رہندا۔ دوسرے دے رقم تے آسے آتے ہون دے احساس نال اوہدی روح
ٹکراؤندی رہندی۔ پو نوں گڈ وچ بلد جوندیاں ویکھ کے بانو بھور وانگ اوہدے
دوالے پکڑ لاوندیاں چاء نال ٹکڑھن گدا۔ پو دیاں جھوکاں وی اوہدے اُبال نوں
نٹھنیاں نہ کر دیاں..... تینوں آوارہ گردی دی پٹی اے، بکے سارے کم نہیں کرن والے
..... پتل دی ولہوی نوں تھلا لوانا تے..... تیری بھین سوہرے نورن ہتھوں بیٹھی اے

کپڑے لئے دی لوڑ اے۔ کیاں پریشانیاں نہیں۔ دے واریاں دے بھار تھلے
دے بے بے واریاں سزیاں بانو دے چاہ نوں دھکے مار دیاں۔
بانو ملے وچ جا کے کھلا بو جاندا۔ بے اوویں دا اوویں۔ اوزار تے ڈھلا مشا
..... اوہ دے بے دا ایہ وطرہ بانو دے چاہ تے خوشیاں پو ریاں کرن دا اوہر توڑ نہیں
سی۔ نیاں دیاں خواہشاں، چاہ تے نخرے پورے کرن لئی اوہ دے بے کول نہ تے
گنڈہ پلے ہی تے نہ ای من۔

ملے وچ ون سوٹا دیکھ کے بانو دیاں اکھاں پاٹ جلدیاں۔ سرکس، چڑیا گھر، بجلی
دے بھسورے، جھانچر، کھڑو، کھڑو، دیاں مٹھنیاں بوتلاں، پکڑے، جلیب،
سکے۔ من دی کوری چڑ تے آتوں رتی جھیتی جھیتی ایہ سارے چھاپے لگن نال اوہ
گھایر جاندا۔ رلی بلی اک اوتی کا جگ اوہ دے اندر سر چکدی جیدے تے اوہ کوئی
وس نہ چلدا۔ اوہ ڈر جاندا۔ رون باکا جیہا ہو کے ملے وچ بے دے چھپے چھپے
کھسوردا رہندا۔ اک گاڑھا جیہا تاہ اوہ دیاں نساں نوں چڑھ جاندا۔ بانو ملے وچ
ہونڈیاں دی ملے توں بکے دور جا بھکدا۔ اک اولڈ زور اوہ دے کناں وچ کھسور
کر دا، "تیرے وس وچ گھج نہیں، جیدے وس وچ اے اوہ تیرا بے اے"۔ بے دا مٹھنڈا
دوتا دیکھدا تاں بے اوہنوں ڈٹن جاچدا۔ سارا دوش ای بے دا ہے۔ اوہ آپی بے دی
دے خوف نال ہونڈل جاندا۔

ورے دے ورے سچا بازی دا میلہ بھکدا۔ بانو دا سٹنا اک ورے لئی ہور مر
جاندا۔ بانو دی غم وچ اک ورے دا بور وادھا ہو جاندا۔ من اوہنوں سمجھ آگئی کہ
میلہ بے دے وس وچ دی نہیں، میلہ تاں روپے پیسے دے وس وچ اے۔ ہر تھاں
دیکھن لئی بکٹ، تھاں تھاں چسپاں دی لوڑ۔ بانو خیالاں نال اپنے سنے نوں جیہا
رکھدا۔ میلے بارے دیکھے سنے قے کہانیاں نال اوہ اپنا میلہ گھڑ لیندا۔ میلے وچ

محمد امجد دا پوٹے جیہاں تہنوں دے اندر جا وڑدا۔ ملوکی دی بنی اکوں لکھ دیاں
اوہی جیہاں مٹھیاں دا سواد مانندی۔ سبھ دیکھ بندھا لیندا۔ گجھ دی ان دیکھیا تے
لٹیا مٹھیا نہ رہندا۔ جنگل نیلے وچ رہن والے سارے جنور سرکس وچ کھڑے تماشہ
دکھاؤندے۔ شیر، رچہ، سیار، باندر، ہڈی، کاں، ملوٹا، پٹا، بگا۔ سرکس وچ جوکر ال گولا
سک تے مٹھیاں پکامہ پا رن کے اڑھو پا پاؤندا۔ الہ گولیاں بنا لیزیاں ترا کھیا آگئی
پاکی ہراں تے ہٹا آسے گا ساں دا اُچا سارا منارہ۔ جیہا رکھی ٹھہر دیاں بھر دیاں،
کیہ جال بے کوئی گاس ایدھر اوہر کھسے۔ جھانچر، مٹھنیاں سوہیاں زہانیاں
فلمی گیتاں تے ٹھہریاں۔ مرد لوک اوہناں توں روپے وار دے۔ بانو نوں ہوش آؤندا
تاں اک میلی تے گندی چڑ دے چکڑ وچ لیز جاندا۔ میلہ دیکھ دیاں دی میلہ اوہ دے
کولوں کوہاں دور ہوندا۔ اوہ سوچیں بے جاندا۔ اوہ نکا اے تے دنیا وڈی۔ اک
دن آئے گا۔ اوہ وڈا ہو جائے گا۔

تے دنیا اوہ دے لئی نکئی۔ بکے جیہا گیند واکن۔ اوہ ایس گیند نوں نیچا کائے
مٹھیاں بدھیاں کر کے چٹکی طرحاں دیکھے گا۔ اوہ اوہ بے آسرا، بے وس نہیں
ہو دے گا۔ جدوں اوہ دے کول پیسے ہون گے۔ رن موبال کرے گا۔ چاہ تے
ہر کھ پورے کرے گا۔ بے باؤ لوکس جو چاہن کر دے نیں اوہناں نوں ہونڈن بھگن
والا کوئی نہیں ہوندا۔

سچا بازی دے میلے نوں بھکھیاں اج بچوں دیاں اے۔ میلے نوں یاد کر کر
بانو دے من نوں اچھی لگ جاندی۔ پہلی وار اوہ اک گھجے آدم وچ بنیا ہویا اے
..... پہلی وار اوہ جھوٹھ بول رہیا اے۔ مٹھاہ دے احساس وچ مٹھیا ہویا اے۔
زودمان بھرے سکھ دے بٹارے وار وار اوہ دے من نوں لٹکاپاں کھدے لائیاں
کردے۔ دوسری لہر آؤندی سبھ گھج روڑھ کے بونج کے لے جاندی۔ خوشی دی موج

اندرو جیسا ڈر خوف دا بھوت اوہدے مجھے لگ جاندا۔ جے انیری ویلے کوئی اڑج پے گئی
 جان! جے بیونوں سو لگ گئی تان؟ ایہاں بانو نے کیاں ای میلہ دیکھن دامت پکایا۔
 بست ترلا مار کے ٹھیکیدار توں پورے بچاؤ روپے پیٹھ لے لے۔ سوچ دا تان اوہا نوں
 نوں بٹیا۔ جاندا۔ بانو وڈے ویلے توں ای میلے جان دے آبر وچ بٹ گیا۔ اوہوں
 گلدرا اوہ دھرتی تے نہیں فر رہیا، بدلاں وچ اڈ رہیا اے۔ پون اوہدے کتاں وچ گیت
 گوندی لکھدی۔ پتر بیکیاں بیکیاں تاڑیاں ماروے۔ چھپر وچ نہاؤندیاں اوہوں گلدرا
 جویں اوہ پسرے پانی دیاں بیکیاں بیکیاں چھلاں دی پڑھت وچ ڈیدا تے رزحدا
 جارہیا اے۔ من اے جو کسے بکدا ای نہیں۔ اوس سٹنے، خوشی تے چاہ اُتے دی نہیں
 بکدا جیہڑا ان پورا ہوتا اے۔ جو بھٹ کے ڈھے پائے کپڑیاں دے سکن دی اڈیک
 وچ جیسا بانو بیتا بازی دے میلے وچ چھلاں ماردا اٹھے واہ نئی جارہیا اے۔

بانو کپڑے سکا کے راجہ رام دوزی توں استری منگ لیا۔ کولے بھٹکا کے کپڑے
 استری کرن لگا تان اوہی بھین نے اوہوں چھپر کیتی، ”ٹکوی والے تیرا ساک دیکھن آ
 رہے نیں جو بھٹکار ہو رہیا اے؟“ ٹکوی تے ساک دی گل سن کے تیراں چو داں
 ورحیاں دے بانو دا مونہہ شرم نال کتاں تائیں لال ہو گیا۔ اجے اک سال پہلے تان
 اوہی بھین دا دیاہ ہو یا سی۔ اوہیں ای بچہ ٹھکی دے اندر آ وڑیا۔ پو دی کئی اوہدے
 توں بھلی نہیں سی جاندی۔ پہلی وار بانو نے گھر والیاں توں دکھ آپنے موڈھیاں تے
 ایہ فیصلہ کیتا سی۔ اکھیاں بیتا بازی دا میلہ دیکھن دا فیصلہ۔ ”اماں دی رات نوں بیتا
 بازی دے میلے وچ کسے اٹھان کرن چلاں گے۔ کتا کسے کھیل ہوتا پھر یں گا میلے
 وچ ہجری کوئی کر کے۔“ پو نے ٹھکوری دئی، ”ٹھیکیدار جی لے کے جا رہے نیں“
 بانو نے ٹھوٹھہ دلیا تے آ پئی ایس دلیری توں ترک کے سہم گیا۔ اوہوں لکھا مٹنے مٹنے
 جو گچھ اوہنے آکھیا اے اوہ اوہنے نہیں کسے بور نے آکھیا اے۔ اوہدے ول دی

دھڑکن دودھ گئی۔ اوہنے پنڈ دے نکلے جیہے لاری اڈے ول دوزا دتی۔ اوہوں لگ
 رہیا سی جے اوہ رتا لگو ہو ٹھکی وچ رہیا تان پو اوہا ٹھوٹھہ پھڑ لے گا، اوہوں ڈک
 لے گا۔

بانو نے بڑا بل ماریا سی، میلے توں پہلے آپنے لئی سستی جیہی میری کارٹ دی اک
 نوں پتلون سواں لوے۔ روز کم تے پا کے جان والی پتلون چٹتی نہیں لگدی۔ اوہ وار
 وار آ پئی قمیض نوں تھلے کچھ کے پتھراں توں تھسی پتلون نوں کچا تے ہر وار بھون بھواں
 کے چھچھے دیکھدا، اسنے تان ٹھیک اسے پر اڑیاں دکھائی دیوے گی۔ شوٹی بانو دے کورے
 من تے کھوڈی خوشی نوں جیسے وچ لین لئی اوہدے اندر اک ایل انھی جیہوں بانو
 نے اوہے ای نپ لیا پر آ پئی ٹھل دے احساس وچ ڈب کے اوہ خیالاں دے ریشمی
 رنگاں نال کھینڈے پے گیا۔

لاری اجے تا کیں نہیں آئی سی۔ بانو نے میلہ دیکھن دی کئی پیدھی منہ آ پنے
 من وچ مار لئی سی۔ روز مزدوری کرناں۔ ساری کمائی گھر والیاں دے ڈھڈ وچ
 ہضم ہو جاندی اے۔ ٹھیکیدار دامت ترلا کر کے بچاؤ روپے پیٹھ لے لے نیں۔ پو
 نوں پتہ تے لگ ای جائے گا۔ اوہ ڈانگ سوئے نال پھڑکائے گا۔ ہر مونہہ ہتھ
 پیر بھنے گا۔ کھا لوں گا دو چار۔ مزدوری تے روز کرناں۔ بیتا بازی دا میلہ تے
 روز روز نہیں لگدا۔

لاری دی اڈیک وچ اگھڑدے دھم نال اوہوں اچھی جیہی لگ گئی، اوہ کدے
 چاہ والے کھوکھے دے بیچ تے جا چھدا کدے ناہلی تھلے آ کھونڈا۔ کدے سڑک
 کنڈھے کھلو کے دور تائیں سڑک نوں گھوردا۔ بک اندر دی دھڑکن مٹھی مٹھی دودھ
 جاندی۔ من اندر سٹھیاں تے چاواں دے چھاپے جھیتی جھیتی بدلے۔ اوہ جیہر
 سٹھیاں، چاواں دیاں خوشیاں دی دنیا وچ گواچ گیا۔

”ایہہ تہاں نسا پیا سی“ بالو دے نال بیٹھے اک بزرگ نے گل ٹوری۔

بالو گھبرا گیا، ہکاؤندیاں بولیا، ”نہن بکٹ کٹ دیو باؤ بی۔“

”نہن تے جرمانہ وی پوے گا، چل تھلے اتر“ چیکر نے بالو نوں دھکے مار کے لاریوں تھلے لاہ لیا تے چھوہلداری وچ لے وڑیا، چھوہلداری وچ بیٹھے بندے نے کنڈیکٹر نوں آکھیا، ”دو لو رکھ کھاں ایہدے“ تے کنڈیکٹر نے دو چار جڑ دتیاں، بالو نے باگا اڈ دتا، ”نہن کٹ دیو بکٹ“ اوہ ڈہائی دین لگ پیا۔

لاری وچ بیٹھیاں سواریاں چھوہلداری دے اندر توں بے خبر خواتواہ چڑھون ہال اوازدار ہون لگ پیاں، اتوں قبر دی گرمی۔ چھوہلداری وچ بالو نوں ڈرا ڈرا کے اوہدا موجود لگ رہیا سی، ”چنگا ٹھیک اے، چل سٹھ روپے کنڈے نہیں تے حوالا دی ہوا کھان لئی تیار ہو جا۔“

بالو خوف نال سہم گیا، بیگی لیندا بولیا، ”میرے کول تے دس روپے نہیں میلہ دیکھن چلیاں۔“ اوہنوں اُمید سی جو نئے کسے چٹکار دے کارن ایس پتا توں اوہدی جان خلاصی ہو جائے گی۔ مڑھکیو مڑھکی ہویا بالو اوہناں آگے نہں ترلے پاؤن لگ پیا۔

”اک تے پنا ٹیکوں سفر تے اتوں کہندائے پیسے نہیں پلے، تلاشی لے ایس بھین پاڑے دی“ افسراں دا حکم سن کے کنڈیکٹر نے بالو دی پتلون دے کھیسے پھولے تہاں پڑ مڑ ہویا چٹا ہاں دا نوٹ اوہدے ہتھ آگیا، ”کہندائے پیسے نہیں، ٹھوٹھ بولدائے سالار“ کنڈیکٹر نے جوڑ کے اک مٹکا اوہدیاں نوڑاں تے مار دیا۔

بالو ڈگدا ڈگدا پچیا..... اکھاں وچ ہدیہی جیہی آگئی..... سنبھل کے اوہنے آپنے اتھرو پونجھے۔

جرمانے سمیت اخباراں روپیاں دی بکٹ کٹ کے باقی دے پیسے انیکڑ دے کھیسے وچ اپڑ گئے۔ بالو نوں آ پنا آل دوال ٹھمدا جاپیا، اوہنوں لکیا جیویں اوہ دھرتی

اوہ دچاوا روپیاں دا کیہ کرے گا؟ دس روپے تے ہو گئے آن جان لئی بس دا کرایہ بھارا..... چکھے نیچے چالیہ..... پورے چالیہ روپے..... سبھ توں پہلاں تہاں اوہ خضدی بوتس پے گا..... کیہ کہندے نیں؟ ہاں لپیکا سنیا اے چندیاں ای کتوں دھواں کنڈہ دیندی اے..... پھیر چو یا گھر..... جہانجر ٹھہر..... سرکس..... بجلی دا پنکھوڑا..... بڑا ڈر دے نیں لوکس اوہدے تے تھمن لگے..... کیجے نوں رگ بھریدا اے..... بھین لئی پڑیاں..... خوش ہو جائے گی۔

لاری آگئی۔ کتے جیسے لاری اڈے تے لوک دھکو دھکی ہو پئے، خبرے ساریاں ای سہتا بازی دے میلے جاتا اے۔ بالو نے جتن کر کے اگلے پاسے بس ڈرائیور دے نیڑے تھمن دی شاہر بنا لئی۔ سیٹاں نالوں نوڈیاں بندیاں نال ٹھوسی لاری فُر پئی۔ رام رام کر کے ہوا ٹھکی تہاں گرمی مڑھکے توں جان ٹھکی۔ مہوے دی نشلی خشبو وچ بھیجی ہوا اندر آئی تہاں بالو ڈھلا پے گیا، جھوکا لیندا لیندا ڈونگھی پندرے جا ڈیا۔

اجن چیت جھکے نال اوہدی اکھ لٹھل گئی، بوند لے بالو نوں سمجھ ای نہ پئی کہ اوہ کتھے اے۔

”بکٹ دکھا اوئے۔“

تہاں بالو نوں پتہ آیا جو اوہ تے لاری وچ بیٹھا اے، ارمان نال آپنے آپ اوہدا جھ پتلون دے کھیسے وچ دڑ گیا تے خالی ہاں آگیا، بکٹ تہاں اوہنے ہاں ای نہیں سی۔

”کھیسے چوں پیسے کنڈے کے بولیا،“ حالے تاہیں نہیں کٹوایا، نہن کٹ دیو۔“

”کیوں بھئی ایہدا بکٹ کیوں نہیں کٹیا؟“ اوہ بندہ کنڈیکٹر نوں جھن لگ پیا۔

”تھک تہاں پاڑی جا رہیاں بکٹ کٹاؤ بکٹ کٹاؤ“ کنڈیکٹر نے کچھ کے آکھیا۔

میلے سے سیش لاریاں چل دیاں تے تھان تھان چیک پوسٹاں دیاں چھوہلداریاں

لگ جاپیاں۔

شسیں بھاء قربان نوں نہیں جانندے؟ بھاء قربان ایس ملاتے دا سبھ توں ودھیا تے شاندار بندہ اے۔ ایس قصبے دی جان اے ایہہ ”آزاد“ چونک، تے عین آزاد چونک وچ بھاء قربان دی کریانے دی اک بکلی جیہی بنی اے۔ آنے آنے دوو آنے دا سودا منگدے پچیاں تے وڈیاں دی بھیر وچ پٹا لٹوٹا پجامہ پائی بھاء قربان شہانوں ہر ویلے گھرے نظر آؤن گے۔ بے گاکلی نہیں ہووے گی تے جیہاں بھاء بیٹھے گجھ لکھدے رہن گے۔ گھڑی مڑی تک توں کھسک جاندی موئے فریم دی عینک نوں آپنی تھاں تے وار وار دنگاؤندے، متھے تے کھلے اودھ کھجوری وال آہنیاں انگاں دی سنگھمی بنا کے کجے بچے سنوار دے..... جی آیاں نوں بے شسیں انتھوں سودا لینا چاہو..... سبھ توں سؤلا، سولہ آنے نچا قول تے خالص شیواں۔ جس شے تے اوہناں نوں آپ تسلی نہیں ہووے گی، کدے نہیں دین گے تے بے بھلکھے ہال آ جاوے تے دکان تے پچی پچی سڑ جاوے گی۔ شہانوں نہیں دین گے ہر چاں رنگ ملپاں آکھیاں نیں غلطی مال، تیل سوادی نہیں، رلا ہے ایہدے وچ، ہاں بے دیوے تھی لئی لوڑ ہے تے لے جاؤ کھان پکان لئی ٹھیک نہیں۔

ایہو گل اے، جیہو اک وار انتھوں سودا لے گیا پھیر اوہ کسے ہور دکان جوگا نہیں رہندا۔ اینج تے چارے داء وڈیاں وڈیاں بیٹیاں ہیں..... ہندھیاں دیاں..... مارواڑیاں دیاں..... پر بھاء قربان دا مطلب اے ایمانداری، بھاء قربان دا مطلب اے اودھار دی سہولت تے اعتبار۔

وچ ٹھہرا جاو بیا اے۔ اجن چیت اُمید دی اک لوہ لٹکی، بانو انیسٹر دے جیریں ڈگ بیا۔ ”باقی دے پیسے دے دیو صاحب جی بڑیاں اوکھیاں ہو کے میلہ دیکھن دا بنگاڑ بنایا اے۔“

’چل، لاری چ بیڑ۔ حرامی نے دیر کروا تی۔‘ کنڈیکٹر نے بانو نوں دھکا مار دیا۔ بانو دی بندر نے تے کھینی دے ملازماں دی اتلی کمانی دی ظالم ریت نے اوہدے ٹٹنے تے چاہ پورے ہون دی نیزے آئی گھڑی کھوہ کے اک ورھا ہور پیچھے سٹ دتی۔ بانو نوں لکھا اوہ پل پل وڈا ہو رہا اے۔ ٹٹنے دے پورا ہون دی خوشی دا پل چکارہ مار کے گواچ گیا اے۔ غربی نہیں، غربی توں وی وڈی تے بھاری اڑک گھل کے اوہدے سامنے آگئی..... اک نویں دُنیا۔

’ایہ کیس وی پو مال ای میلہ دیکھنا پوسے گا بنا پیسے دھیلے‘ سوچیاں ای بانو دا اندر بابا کار کر اٹھیا۔ لاری بانو نوں چھڈ کے جان لئی تیار سی۔ ٹٹسے نال بھرے بانو دو چار روزے تک..... نشاندہ پنہ پنہ کے لاری دل ٹٹن لگ پیا..... فُری جاندی لاری دا ہچکھلا شیشہ بڑک گیا..... بانو نے دوڑی جاندی لاری دے ٹٹسے پاسے اپنے پنڈ ول ٹھوٹ دت لئی۔

□

ذکان نوں اک ۱۱ء کے مینوک شٹیا، اگ ساک پاکستان نس گئے، دو بھرا وڑھے گئے،
 پیو نے غم نال منی پھڑلنی تے ہوا ہو گیا۔ نوکر چاکر گھر وچ بنو بھیر گئے۔
 رہندیاں کتھو ہندیاں نوں نال لے کے بھاء خربان "ہاگور" چلے گئے، اچھوں "میزچا"
 پھیر "نوک" کتھے جان کتھے سر لکان؟ کیہ پاکستان فر جان؟ نہیں گئے۔ کیوں
 جے بھاء خربان نوں چنگ لگن والے بے بہا لوکی نہیں گئے۔ جوش نہیں گیا۔ فلسفار
 ثریا نہیں گئی، تے پھیر بھاء خربان کیوں چلے جانے۔

ہولی ہوئی گھر دیاں وکن والیاں سبھی شیواں وک سمیاں پر کم کار کتے نہ بھیا بھرا
 اوس ویلے مسلماناں نوں لہنا ڈاڑھا اوکھا سی۔ کسب تے جتے وچ کوئی ہے نہیں
 سی۔ پڑھائی ادھوائے رو گئی۔ خیر اک سینھ نے حساب کتاب جوڑن لئی رکھ لیا، پر
 آچی ایمانداری، نیک نیکی تے سچائی درگیاں بھیریاں عادات دے کارن جتتی ویکار مل
 گیا۔ مالکی دی آکر وچ اک وار تریز آئی تے پھیر بوتکدی ہی گئی گئی پر اسلی کارن بور
 دی سی جے ہندواں نال ملن درتن دا جتن کردے تے بے اتاری تے شک لہجے دیاں
 مچوایاں نال چھائی بو جانے تے جے مسلماناں نال دل کے فن دا جتن کیتا تے
 لپکاپ (مسلم لیگ) دے مذہبی زہر نوں ٹھلے ٹھلے فٹ بچ کے کھڑوے
 گئے۔ ڈگدے گئے۔ تھلے ہی لہندے گئے مزدوری تک۔ فلی، پانڈی تائیں، بکے
 مارے کم۔ اکھ، مان، ہندیائی دی فٹ بچ ہو گئی۔ نویں نویں کم۔ لوڑ تے بے دی
 سبھ گھج سکھا دیندی۔ اے۔ بائی سکھاں دے پتھر۔ پتیاں، کنسٹراں، بائیاں دے
 تھلے، ڈھکنے۔ جندے، گنجی دا کم۔ لالیناں دی مرمت، جھڑیاں دی مرمت،
 کپڑیاں دی رنگائی، ہاتھی دند دیاں پڑیاں دی کٹائی، شہر شہر، محلے محلے، گلی گلی پر
 ہن حملہ مذہبی چاں فرقہ دار نفرت دا نہیں سی بلکہ مشیناں دا سی۔ مشینی دور۔ جس
 شے نوں ہتھ پاؤندے ریت وانگوں کر جانندی۔ پتہ نہیں کتھوں کتھوں دی کھبہ

پر اک دھیان رکھنا۔ جیہڑا سودا شمس لے کے جا رہے او، اوہا لفافہ جاں پڑی
 دیکھے ہنا نہ شٹا، بوسکدا اے اوہے تے کوئی بڑا ہی اٹھی جیہڑا شعر لکھیا ہووے۔ پتہ
 نہیں کتے لوکاں نے کئی وار آکھیا اے، گئے وچ اک کاپی رکھ نو، شعر گھڑو تے
 اوہے وچ درج کر تو، بھاء خربان من دی لیندے نیں۔ من دی جانے نیں۔
 گواپاں شیواں تے دیکھی وی ہوندے نیں۔ پر کردے گھجے نیں۔

میرا میل تے میری جان پچان دی ایس دھیان بندے نال ایس طرحاں ہوئی
 سی۔ میں دفتر پر تھیاں بھاء خربان دی بنی توں کوئی شے نکل لئی، گھر جا کے ویکھیا
 تے لفافے اُتے لکھیا سی۔

فقط پاس وفا داری ہے، ورنہ کچھ نہیں مشکل

’بچھا سکتا ہوں انکارے، ابھی آنکھوں میں پانی ہے‘

تے ایہ بندہ اج وی دوانی دوانی، چانی چانی دا سودا وچ رہیا اے تے کیوں
 وچ رہیا اے، ایہدے پچھے وی اک کہانی اے۔

بھاء خربان دے پیو دا امیر وچ رنگ دے کاروبار دا بڑا کھار سی۔ دو وڈے
 وڈے مکان۔ مکان کیہ سگوں حلیاں اکٹھا چاہیدا اے۔ نویں بازار وچ گودام جیڈی
 وڈی بنی، دس بارہ نوکر چاکر۔ گھر دی کتھی تاں ہے ہی سی پر اک بے بی آسٹن (کار)
 سیل پائے لئی وی رکھی ہوئی سی۔ بڑا سکھی تے اتفاق پیار نال کھار رہن والا نمبر، پیو
 مولانا آزاد دے شیدائی۔ وڈے وڈے لہڑاں، کوپاں تے سابت کاراں دا گھر وچ
 آؤن جان۔ بھاء خربان دی "میگز" یونیورسٹی وچ پڑھائی۔ نہ بھلک دی فکر۔
 نہ ہنچے دا ڈر۔ بوشل دیاں موبیاں۔ عشق معشوقی۔ شعرو شاعری۔ الہز
 نشتیاں دا نہیں۔

تھوں ہی وٹہ دا رولا پے گیا، ہر پاسے دتے فساد دی آگ دے لالہ بھڑک پئے،

خراب کردے، کیوں تے کدوں ایس قہے وچ آؤے تے اک مسلمان نمازی بزرگ کولوں بچاؤ (50) روپے ادھار لے کے ایس آزاد چونک وچ کریمانے دی ہٹی پا لئی، دال، چول، لون، مریج دیاں بکیاں بکیاں پٹیاں، خطائیاں، گولیاں..... کیہ دساں تے کیوں دساں اک بندے دے اندر باہر دی ٹٹ بچ دا حال؟ ایس کچھ دھڑو، ٹٹ بچج تے اوکھے جتناں دے لے پینڈے نوں آپنی سستی کارن پلاں وچ دسناں بیٹھانی تے دھرو دے نال نال اوس بندے دی بے عزتی وی اے تے اوہی ہمت دی بے ترستی وی۔ پر کیہ کراں جیہڑی کہانی میں جہانوں سنان لگاں اوہ کوئی ہور اے۔

ہولی ہولی گجھ چر وچ ہٹی چل پئی تے بھاء قربان نے اخبار دی باندھ لوائی تے رسالے دی منگوائی شروع کر دتے۔ بھیا بن گیا..... پاؤن نوں دو جوڑے کپڑے..... ہر لکاؤن نوں چھت..... حیاتی دا پیہہ رڈھ پیا..... گاکھی بن گئی، ہور کوئی خواہش تے مراد ہے ہی نہیں سی..... نانا کوئی جیوندا نہ رہیا..... سیل ساٹے، موج میلے چر دکنے دساری بیٹھے سن..... دوہاں میاں بیوی لئی رب دا دتا بیت گجھ سی..... اخبار رسالے کیوں نہ منگواندے، اونہیں ونیس جد کوئی رسالہ آؤندا بھادوس بک پوسٹ جاں وی پی لین لئی بھاء قربان آپ خود بڑے اوم نال ڈاکخانے اپڑ جاندا، رسالے نوں بڑی سنبھال نال رکھدے، اوہدا اک اک ورقہ، اک اک حرف چٹ جاندا، کئی کئی وار، جیویں چڑاں دے ٹھکے پیارے نوں کھان چین دا ڈھیر لہجہ جاوے۔ ساہت دی لگن اچے دی بھاء قربان دے سن وچ اوویں ہی الہڑی۔ رسالے نمل لے کے پڑھدے تے نمز اوہناں نوں بڑی ساہت سنبھال نال رکھدے۔

بھاء قربان دے اندر لگیا جیٹا اصلا کھڑ پیا تے اوہی خشبو چارے بنے کھنڈن لگ پئی۔ لوکاں دیکھیا ایہ بندہ جھوٹے نہیں بولدا..... دھوکھا، ٹھکی نہیں کردا..... گھٹ نہیں تولدا..... ٹوں تراں تے اوئے توئے نہیں کردا..... لچر نول نہیں کردا..... ساہت نال

پیار کردائے تے اوکھے ویلے لوکاں دے کم آؤندائے، ایہدے کم کار تے طور طریقے وچوں بندیاں لکھاں ماردی ہے۔ ایسے کارن علاقے وچ بھاء قربان دی عزت تے احترام وچسن لگ پیا..... علاقے دے معتبر تے آدر والے لوکاں نال بہن بھلون، مسام دُعا، ملن درتن ہون لگ پیا، کارہ باری لوکاں والوں اوہناں دے اکھیاں تے ویاہ شادیاں دے سدے پتر تے بھاؤے آؤن لگ پئے۔ بھاء قربان توں پوی بو کے اوہناں درگے لوک اوہناں دی ہٹی تے آؤن لگے۔ بھاء قربان چاہ پانی نال اوہناں دی سیوا کردے، ہٹی دی چلدی تے "غالب" آتے وچار دناندرا۔

ہولی ہولی بھاء قربان دی ہٹی وڈے لوکاں دا اڈا بن گئی۔ سکواں دے ماسٹر، کالج دے پروفیسر لکچرار، لکھاری، اخباراں دے رپورٹر ایڈیٹر کالم نگار تے ہور پڑھ لکھے معتبر لوک شام ہوندیاں ہی آکھتے ہوندے۔ ناٹ جاں بوری باہر تھڑے تے وچہ جاندا، چاہ والے یکے نوں واجاں پیہہ پیاں، بھول ٹھنٹے تے علمی وچار دناندرے نال بھاء قربان دی ہٹی کھڑ کھڑ جاندا۔

وچ وچ ایہناں ساریاں کولوں یکے موئے کم لیندیاں بھاء قربان ذرا نہ چکدے۔ کسے نوں چھابی پھڑا کے پرے پئی بوری وچوں کوکے منگ لیندے، کسے توں لون دی پڈی تے کسے نوں دس شیواں دا حساب جوڑن دے آہرے لا دیندے۔ کئی وار تاں نظارہ دیکھن جوگ ہوندا، انگریزی دے پروفیسر صاحب سرک تے کھلوتے تھوم دی چھان چھٹ کر رہے نیں، مقامی اخبار دے ایڈیٹر صاحب زمین تے پیراں بھار بیٹھے تھڑے تھلے پئی بوری وچوں ملٹانی مٹی کڈھ رہے نیں جان توارنخ دے استاد.....

ساڈے ملن درتن نال بھاء قربان دا سبھا رنگ دناؤن لگ پیا۔ پھلی وار اوہناں نوں اساس ہویا کہ اوہناں دے اندر اک لیکھک لگیا بیٹھا ہے۔ اسیں اوہناں کولوں اُردو سیکھی، اوہناں دی لائبریری (جیہڑی بُن واہوا وڈی ہو گئی ہوئی سی) نوں ڈھب

بہر بعد حاضرا کیجا، رسالیاں دیاں چلداں بنوائیاں تے لائبریری دا خوب لابھ چلایا۔
 اسیں اوہناں نوں کچھ دھڑو کے مشاعریاں وچ لے جانے۔ ایسیاں ایسیاں لکھتاں
 پڑھائیاں جیہڑیاں اوہناں ساری زندگی نہیں سن پڑھیاں۔ ایسے کویاں تے لیکھکاں
 بارے دیاں جیہڑے اوہناں دے خیالاں وچ ہی سن۔ ایسے شاعراں دا کلام سنایا جیہڑے
 ہندیاں توں ساقی تے شراب، رقیب تے وفا آدو نوں جھڈ چکے سن تے ایسی عکسیتی
 سیاست چل جاکاری کرائی جسدے بارے بھاء قربان نے چھڑیاں ایہدوں اودھروں
 ہی دو چار گھاں سنیاں ہوئیاں سن۔ اوہناں دے دماغ وچ واہوا مذہبی کھاڑ دا بک
 ٹک بھریا ہویا سی، بڑی چوکی سوچھ والے بندے ہونڈیاں دی اسیں بوکھ لے کے
 اوہناں دے پیچھے پے گئے۔ ایسے اخبار دا چکا لودا جیہڑا پہلے کسے نے نہیں سی لویا۔
 امید ابد امید بھلیا کہ بھاء قربان ہفتے وچ اک دن بنی بند کرن لگ پئے۔ رات
 دی روٹی کھان محروم ساڈے نال آوارہ گردی کرن نکل جانے، آپنے ماضی بارے
 سوچ سوچ کے کچیاں وٹن دی تھاں آپنی بیلک دل وکھے کے کدیں کدیں کھو دی
 اٹھدے، مطلب ساڈے نیزے توں نیزے ہوندے گئے، اک نویں طرحاں دا سہما
 اوہناں دے اندر پھٹن لگ پیا، اوہناں نوں ساڈی لت پے گئی، رات دی روٹی کھان
 محروم سانوں آؤیکدے جے اسیں نہ اپڑوے تے اوہ آپ ساڈا گھنڈا آ
 کھڑکاؤندے۔

نہن ایہہ دی بویا کہ بھاء قربان دی مستیری، عزت داری تے نیک نامی دا لوکاں
 دی نظر وچ سانوں فائدہ ہویا جاں نہیں ہویا پر ساڈی صحبت نال بدنامی دے ویویں
 وچ اوہ ضرور آؤن لگ پئے۔ جیویں جیویں ساڈے نال بھاء قربان دی میل ملاقات دا
 ویلا وودھا جاندا اوویں اوویں ہی اوہناں دا آپنے پڑانے پاراں بیلایاں لطیف صاحب،
 حاجی صاحب تے امام صاحب وغیرہ نال انھن بہن دا ویلا گھنڈا جاندا..... نماز..... اوہ

صرف ہفتے دے ہفتے پڑھدے سن۔ نہن اوہدی دی ہفتی۔ مدرے نوں اوہ پہاں
 دی چندہ دیندے سن نہن دی دیندے۔ ہاں کدیں کدیں علاقے دے سیاسی کتے تے
 پٹھکاں وچ جان تے علاقے دی سیاست وچ ہتھ ملے مارن نوں خطرہ سمجھ کے برادری
 والے بھاء قربان نوں نوکرن ضرور لگ پئے۔ پالکس ساڈے لوکاں دے دس دی
 کھینڈ نہیں، سمجھے؟ سچ نال دال روٹی کھاؤ تے رب رب کرو۔ شکھی رہتا ہے تاں اسیں
 کھکھر نوں دوروں ہی سلام بھلی، اینویں خواہ خواہ کسے نے مفت وچ اڑ گئے
 دیناے..... نال اسیں وی نکلے جاواں گے..... نہن تے اسجھے ہی رہتا اے..... پانی
 وچ رہ کے مگر پیچھ نوں دندیاں چکاؤن دی کیہ لڑاے۔

آپنی مستی دی لور وچ نہ سانوں سمجھ پئی تے نہ ہی بھاء قربان نوں کہ امام
 باڑے والے ہی نہیں گوں "شاکھا" والے دی اوہناں نوں گھور دے نیں۔ رات نوں
 ہٹی تے بہن کھلون والے کچھ دیس بھگت جیسے لوکاں دی بھل وچ لگی تھکی دی دی
 سانوں کسے نوں سہ نہ پئی۔ ایسے کارن اوہ گھٹنا دا پری جیسے اسیں کہانی نوں اک اچھی
 افسوس ناک پدھر تے اپڑا ہوتا جسدے کارن سن گوتیا جاندا ہے۔

اک دن دوپہر دی گل اے۔ اک گاڈی نے سین بھاء قربان دی ہٹی دے سامنے
 گھڑ لیا کھلباری..... بلد کھولے تے گھڑ دا اگلا پاسا ہٹی دے تھڑے تے بٹکا دتا۔
 پنڈاں توں آؤن والے اکثر لوک ایسے چوٹک وچ آچیاں گھڑاں کھلباروے..... بلد
 کھولدے..... اوہناں اگے دانہ پٹھا پا کے آپنے کم کار نیڑن فر جانے..... شاماں نوں
 پرت کے گھڑاں جوندے تے پنڈاں نوں مڑ جانے۔ اوہ کدے وی کسے دی ہٹی
 اگے گھڑ نہ کھلباروے۔ گھڑ دا اگلا پاسا کسے دی ہٹی دے تھڑے اُتے بٹکاؤن دا تے
 سوال ہی پیدا نہیں ہوندا۔ پر اسیں بندے نے گھڑ ارج کھلباری کہ کوئی گاہک بھاء
 قربان دی ہٹی توں سودا ہی نہ لے سکے، گاہک تے اک پاسے گوں بھاء قربان نوں

دی بنی دے اندر باہر آن جان لئی ہالڈی بنی دے تھڑے توں لٹکنا پیندا۔ گاڈی، وکیل
 اُوکھ چند دا گاماسی تے بھاء قُربان نوں پکا پتہ سی جو ایہ بن مڈ کھلہار کے گیا تاں
 شاموں اگے نہیں پرے گا۔ بھاء قُربان نے اوہنوں مڈ بنی توں لائے کھلہارن دا تے
 بلدان نوں اک پاسے نھن دا کیا۔ اوہنے سُنی آن سُنی کر دتی، بھاء قُربان نے پھیر
 کیا تے اوہنے ٹھوڑی وٹ کے بھاء قُربان دل دیکھیا تے آپنی راہے پے گیا۔ بھاء
 قُربان نے مڈ دا اگھا پاسا بنی دے تھڑے توں چلیا تے مڈ نوں اک پاسے کرن لئی
 دھکیا۔ پرت کے اوس بندے نے بھاء قُربان نوں گھمبوں پھڑ پھڑک لہ کے اوہ سُنی
 تے گہلاں کدھیاں دو چار جزوی دتیاں، مین اوس ویلے پکھریوں گھر جانیاں اُوکھ
 چند وکیل اوتھوں لٹکے تے دُوروں ہی آپنے کاسے نوں داچ مار کے چھٹیا، ”کیہ ہویا
 اے گومیا؟“ گومیا نے جواب دتا، ”مینوں کت رہیا اے۔“ وکیل اُوکھ چند نے چھٹیا
 ”کون؟“ گومیا نے جواب دتا، ”ایہ مینوں۔“

بھاء قُربان سنن ہو گئے، گل سمجھ آؤندی آؤندی دھر اندر تائیں دھس گئی۔ اکھاں
 اگے چٹکیں نچن لگ پٹیاں۔ دوہاں مٹھاں نال بر پھڑ کے زمین تے بہہ گئے سگوں
 دھسے پئے۔ کیجے وچوں ہنیر ٹھپ گھر دا اک دادرلا جیہا اُٹھیا تے سنگھ وچ آ
 مھیا۔ رون اگے درحیاں توں بھٹیا بھہ جوکن لگ پیا۔

ایہہ کیہ ہویا۔ کیوں ہویا۔ کیہ گومیا مینوں جاندا نہیں؟ میں اک ہل وچ بھاء
 قُربان توں ’مینوں‘ کیوں بن گیا؟۔ اک ہل دی نہیں لکھا؟۔ بھورا بھورا کر کے
 درحیاں وچ جوڑی عزت۔ ہر دن ہر گھڑی جیویں اک دے دریا وچوں لٹکھ کے
 جیہڑا مان، پیار کمايا۔ ہر ہر ویلے آپنے آپ نال لڑ کے آپنے من نوں سمجھایا۔
 پاکستان جا کے دی کھڑی نوابی مل جانی اے۔ جیویں ہاں ٹھیک ہاں۔ رب تاں
 سب دکھدا اے۔ دفعہ مارو جوش نوں، دُبن دیو تریا دا تارا، بھل جان دیو یاراں

بیلیاں نوں۔ لٹایا جائے کاروبار۔ لُپے بد ماش کر لین جوہلی تے قبضہ۔ اُجڑیاں
 رہن بھیناں بھراواں تے ماں بیو دیاں قبرواں۔ مٹی پاؤ وڈے سوہنے تے بھرے
 بھراے گھر دے سُٹے تے۔ کدیں تے دن بھرن گے، خبرے کیہ کیہ نل مار کے
 لوکاں نال بہن کھلون، ملن ورتن تھوڑا جیہا مان، عزت، دھار، سنگھ، پیار کھنایا سی
 کئی وڈی کمائی سمجھی بیٹھا ساں ایہہ سب کچھ۔ تے تو۔ تل تل کر کے بتایا ایہہ
 پہاڑ اک پھوک نال اُوکھ کھل گیا۔ اک اُچھ بندہ۔ پر اُچھ اوہ اے جاں
 میں؟۔ میں اُوکھ ہل وچ بھاء قُربان توں ’مینوں‘ ہو جاواں گا، مینوں پہلے کیوں نہیں
 چھٹیا؟۔ آپنے جھپک کمانے آں، آپنی منت دا کھانے آں، پھیر وی ایہہ لوک آپنی
 بک دا بھار ہی سمجھدے نہیں ساں۔ ایہہ گل پہلے کیوں میرے پلے نہیں پئی؟۔
 پاکستان چلا جاندا، لکھ غریبی کت لیندا پر ایہہ جیہی ہو جیہی بولی تے نہ کوئی ماردا۔
 ٹھو۔ بھٹے موہہ۔ ذر لعت اے ایہہ جیہی زندگی تے۔

ہائے اور بتا۔

وکیل اُوکھ چند آپنے کاسے گومیا نوں سمجھا سمجھو کے نال لے گیا۔ مڈ تے بلد
 اوتھے ہی کھلوتے رہے۔ آڈھیاں گواڈھیاں آ کے بھاء قُربان نوں سانجیا اوہناں دا
 پڑھ پچھا گیا تے درپچھاں وچوں جھک نکلن لگ پئی۔ لوکاں مڈ تے بلد اک پاسے
 کھتے، بھاء قُربان نوں زمین توں چک کے بنی دے تھڑے اُتے لسیاں پاہ کے ہوا بجلی،
 موہہ تے ٹھنڈے پانی دے چھنے مارے، وکیل اُوکھ چند نوں گہلاں کدھیاں تے بھاء
 قُربان نوں حوصلہ تے تسلی دین دا ہتھ کپتا۔

پر لوکاں نوں کیہ پتہ سی جو بھاء قُربان دے اندر کیہ کچھ ٹٹ بچ کے کھیر وکھیر ہو
 گیا اے جیہڑا اوہناں کئی درحیاں توں دس وچ کیتا ہویا سی۔ بھٹی مٹ کیتوں دکھائی
 دیندی اے۔

لوکیں کھٹے ہون لگ گئے۔ جیسوں پتہ لگا دوڑیا آیا سارے علاقے وچ گل کھینڈ
گئی۔ اسیں دی اڑ پئے۔ لوکاں دی بھڑ لگ گئی، دن دن دیاں گھاں تے صلاح
مشورے۔ ایہہ بڑی وڈی زیادتی ہے۔ دھرو ہے۔۔۔۔۔ اصلوں نہیں سہیا
جاسکدا۔۔۔۔۔ ڈیر بڑھک بازی مگروں بھجیا گیا، تھانے جا کے ریٹ وچ کروائی
چاہی اے۔

جلوس تھانے ول فریا۔۔۔۔۔ پر راہ وچ کسے نوں ضروری کم یاد آ گیا کسے نوں موٹر
تے کسے نوں نئی آگئی۔۔۔۔۔ تھانے اڑ دے اڑ دے بھاء قر بان دے نال صرف اسیں
رو گئے۔

تھانیدا ر صاحب تھانے وچ حاضر نہیں سن اوہ نئے نئے موٹر سائیکل لے کے
کدھرے نکلے سن۔ منشی حاضری۔ منشی نے ریٹ وچ کرن توں کوری تانبہ کر دتی۔
کیوں نہ کردا؟ تھانیدار نوں اگدوں ہی وکیل اڈک چند دا ٹیلی فون جو آ گیا سی۔ وکیل
اڈک چند سرکاری پارٹی ولوں ضلع دا ڈزری۔ بھاء قر بان کون سی؟۔۔۔۔۔ اسیں کون ساں؟
ادھا گھنٹہ منشی نال متھامارن تے کوئی ڈڈھ کو گھنٹہ تھانیدار دی اڈیک کرن مگروں
نوبہ لکائی اسیں پرت آئے، شام نوں پھیر آواں گے۔ شام نوں ساڈے توں اڑ بور
کوئی نہ بچیا۔ بھاء قر بان نے ساڈے نال تھانے جان دی بھورا دی اٹاول نہ دکھائی،
اوہ ہٹی تے گامکی وچ آئے آپ نوں انج زہما ہویا دکھا رہے سن جو اوہناں گول
ساڈے نال گل کرن دی وی وہیل نہیں۔

آپنے من تے اک ٹنہا دے بھار نوں محسوسدے اسیں دی بھاء قر بان توں دکھ
دک رہن لگ پئے۔ انج تے ایہہ واقعہ کوئی ایڑا وڈا دی نہیں سی جو ایہدی کچھ دھرو کھیتی
جانیدی۔ تھانیدار تے کیہ۔۔۔۔۔ کوئی دی ہوندا۔۔۔۔۔ ٹکس کچہری دے پھڈے وچ چین دی
تھاں اک اُجھ جامل بندے دی نورکتا جان کے بھل بھلا جاندا۔ پر اسیں۔۔۔۔۔ سانوں

لگ رہیا سی۔۔۔۔۔ ساڈے ساتھی تے وار ہویا اے تے اسیں گجھ دی نہیں کر سکے۔
اوہ دے کم نہیں آ سکے۔ انج دی باپ رہیا سی ہے اسیں ودھ پنہا کے کوئی تیزی دکھائی
تے بھاء قر بان نوں بور اوکھیاں ہونا پڑے گا۔ اسیں گجھ دی نہیں کر سکاں گے۔
سانوں ایہہ دی لگ رہیا سی کہ ٹکس توں حفاظت جانا حمایت دی آس کرنا آپنے آپ
نال ٹکسی اے۔ ایہہ امتیاز سیاسی پھرہتے ہی کیٹا جاسکدا اے۔ جیہدے لئی جیتی توں
جیتی اپنی طاقت ودھان دی لوڑ اے۔ بچ توں پنہا ہو جان دی لوڑ اے۔

پر ایہہ ساری بھانے بازی سی سارے بچ سن۔ بچ تے ایہہ سی پئی اسیں بھاء
قر بان نوں اکو ساہے کلیاں چھڈ دتا سی۔ خبرے اسیں اوہناں دی پیڑ نہیں ساں وڈا
سکدے۔۔۔۔۔ پر سانوں جتن تان ضرور کرنا چاہیدا سی۔

کئی دن بھاء قر بان دی ہٹی تے پہلے ورگا رنگ نہیں سی رہیا۔۔۔۔۔ اوہ نچے نچے
رہندے۔۔۔۔۔ گھٹ بولدے۔۔۔۔۔ سانوں دیکھدے ہی ہٹی دے کماں وچ زہمہ جاندا۔
اوہناں دے اندر دی گنڈھ پیڈی ہوندی جا رہی سی۔۔۔۔۔ اوہ بولدے ضرور سن پر
گنڈھدے نہیں سن۔۔۔۔۔ اسیں دی اوہناں نوں نہیں کھول سکے۔ اک دن میں اوہناں دی
ہٹی تے گیا اوہناں دی میرے ول کٹھ سی تے کسے نوں کد رہے سن، شمس کیہ سواہ
تے مٹی ہسٹری پڑھاندے ہو؟

کد رہے سن۔۔۔۔۔ ونڈ ہوئی سی؟۔۔۔۔۔ ونڈ ہوئی نہیں سی، ونڈ ہو رہی اے۔۔۔۔۔ مینوں
دیکھدیاں ہی پُپ ہو گئے تے ہٹی دے کم وچ زہمہ گئے۔

ایس کہانی دا انت چنگا نہیں۔ میں تے کہناں ٹکس لہسوں نہ ہی پڑھو بے پڑھو
تے ایہہ ضرور سوچو کہ آیا ایس دا کوئی بور انت دی ہو سکدا سی۔۔۔۔۔ سوہنا تے چنگا
انت؟ بے ہو سکدا سی۔۔۔۔۔ تے اوہ کس طرحاں؟

گل صرف اپنی کو رو گئی اے کہ اک دوپہریں میں 'آزاد' چوک وچوں لگھ رہیا

پکاش کانت

سچھی مٹی

”ایک ہی سنڈھس کے لوگ“

گل بڑی اچھپے دی اے پر ہے پچی، سواں آنے پچی۔ مٹی اوتھے قومی ایکتا دی راہ دا کارن بن رہی اے۔ اوس کٹڑی واسطے۔
 ہلکی جیہی کٹڑی سی، بُہت ہلکی تے نہانی۔ مٹی چالی گھر۔ ایسے امی مہر۔ ایسے سارے مہراں لئی اوتھے صرف دو ٹپاں سن۔ اکیاں دو ٹپاں۔ دیسی، ٹین دیاں بنیاں ہونیاں۔ اک دوسرے دے نال جوڑیاں۔ اک زانیاں لئی۔ اک مرداں لئی۔ اک زانہ، دوجی مردانہ۔ ایہہ دھڑ خیرے کدوں ہو گئی سی۔ کیوں ہو گئی سی۔ کجے پاسے زانیاں جاندیاں۔ جے پاسے مرد۔ ایہہ دے لئی اک دم زانیاں نوں زانیاں سن لین دا کوئی اوتا کارن نہیں سی۔ ایہہ آپنے آپ خُرد ہو گیا سی۔ پہلے بھرم بھرتے پھیر اک ریت بن کے اگاہہ فر پئی۔ بعد وچ جدوں مردانہ مٹی دی کچھ ٹٹ بھج ہوئی، خاص کر کے چھت وچ اک دو چٹیک ہون کارن ایہہ ریت اک پکا پڑا قون بن گیا۔ مردانہ مٹی دی چھت وچ چٹیک کارن ایہہ بے پردے تے غیر محفوظ ہو گئی۔ ایس لئی ایہہ سوال ای نہیں سی پیدا ہوندا کہ زانیاں لیسوں ورتن۔ خاص کر کے آپنی باپدہنی نوں چھڈ کے۔ اُنج دی ایس دیس وچ زانیاں لئی مذہبی تے سمجھوتہ ضروری شے ہوندی اے، رکھیا۔ ایس لئی اوہ ویاہ کر کے رکھیا لوڑیاں نہیں۔ نیانے جم کے رکھیا لوڑیاں نہیں۔ راکھی بچہ کے رکھیا لوڑیاں نہیں۔ رکھیا دی گرہنی نہ ملن کارن اوہ ستی ہو جانا لوڑیاں نہیں۔ ٹکدی گل اے اوہ آپنی رکھیا چاہوندیاں نہیں۔

ماں... جیہدا ہاں بنن 'جے' چوک رکھ دتا گیا اے... تے ایہہ بُھے دا دن سی...
 میں دیکھیا... بھاء خُربان دی بنی دے ساہنے لطیف صاحب کھلوتے نہیں... بھاء
 خُربان بنی نوں جندرا ماروے پئے نہیں... دوہاں دے براں اُتے ٹوپیاں نہیں...
 تے پھیر اوہ دو دیں سپت ول فر پئے۔

□

۱۔ شکا: کٹڑ بھدراں دا اک گردہ جیہدے اڈے قماں قماں سارے ہندوستان وچ نہیں،
 اوہتاں اڈیاں تے ہندو بھائی چارے دا پرچار کرن دے نال آپنے بچا لئی وردی (خاص کر خاکی
 ٹیکر) پاکے ڈھیاں نال ”مارشل آرٹ“ دی سکھائی دی کرائی جاندی ہے۔
 2۔ مٹیوں: مٹیاں، مسلمان۔

خیر، من کیوں ہے مٹی دے مسئلے وچ دی حفاظت لازمی سی تے حاجت ہون کارن کجے پاسے دی مٹی ہی محفوظ سی ایس لئی مرداں تے زنانیاں وچ ٹپیاں دی کجے جے دی دھڑنے اک آن لکھت اخیر فیصلے دا زوہپ دھار لیا۔ اُنج تے سوال ایہہ دی کھڑا ہو سکدا سی کہ جے دو دی تھاں اک مٹی ہوندی تے اوہ ٹٹ بچج جاندی تاں پھیر کیہ ہوندا۔ پر ایہو جیہے سوال نوں اک لوک قصہ جیہا من کے کناں ریزھے مار دتا گیا۔ بھاویں کجھ لوکاں نے ہر جوڑ کے ایہہ بے بارے سوچن دا جتن دی کیتا کہ ایس حالت وچ مٹی دی مرمت کیتی جاندی تاں جے زنانیاں تے مرداں کے ایس مٹی نوں دتن۔ آخر "ارد روہ تارپور" دی مذہبی سوچ نے وی تے ایسے دی دھرتی اُتے جنم لیا سی۔ مٹی دے مسئلے لئی ایہہ سوچ تھکویں "لاچنگل" ہو سکدی سی تے اک مٹی نوں ایس سوچ اُتے اُساریا جان والا پہلا ادارہ کجھیا جاسکدا سی۔ خیر، جیویں قیامت جاں روہمشر توں نئی طرحاں ڈر کے سوچیا جاندا اے، لگ بھگ ایسے طرحاں ایس سوال اُتے لوکاں جیہڑی طرحاں ڈر کے گوہ کیتا سی، جے مردانہ مٹی کسے دن پوری دی پوری فٹ بچج مٹی تاں پھیر کیہ ہووے گا؟

توڑے توڑے ای لائن لگ جاندی، اوتھے۔ اک مرداں دی تے دوجی زنانیاں دی۔ مرد تے زنانی وچ دھڑی ہوئی دُنيا۔ کڑی دیاں جیہناں گلوپاں دی گل کڑی دے منڈیاں تال ٹری ہوئی سی اوہ بور دی چھتی غڑ جاندیاں۔ دڈے دیلے مونہہ ہیرے۔ منڈے تولیہ جاں چادر لوٹ کے آؤندے۔ اوہ ایس موقعے دا پورا فیدا چلکدے۔ پریم درشن دا موقع۔ دراصل مٹی دی پریم درشن دی کوئی تھاں ہو سکدی اے ایس توں پہلاں ایس منڈے تے وچار ای نہیں کیتا گیا سی۔ نہ ای دھیان دتا گیا سی۔ جد کہ بڑی کامیابی تال ایس موقعے اُتے تھاں توں فائدہ لیا جا رہیا سی۔ ایس طرحاں آؤندیاں جاندیاں پریم پتراں دا داندرا سوکھیاں ہو جاندا۔

مٹی، اک ویزھے جاں دارے دی طرحاں وچار داندرا دے دی تھاں داکم دی کردی سی۔ جیہڑے لوک ایہہ الزام آؤندے رہندے نہیں کہ ساڈے دیس وچ کسے دی منڈے اُتے لوکاں دی پھرتے کوئی مٹیجیا تے گھنیر وچار داندرا نہیں ہوندا۔ اوہناں نوں اک وار ایس تھاں پھیرا پاؤن دی لوڑ اے۔ آکے دیکھن کہ لوکاں دیاں اوکڑاں اُتے ایس دیس وچ کئی گھنیر تال تے کئی ڈوگھیاں وچ گل بات کیتی جاندی اے تے کنا کنا چڑ۔ لائن لئی ہون کارن لوک جیہہ جانداے۔ کوئی چوڑی مار کے کوئی جیراں بھار اُتے کوئی بٹھ۔ پانی بھرے لوٹے، ڈبے آپنے آپنے نیڑے رکھ لیندے۔ جیڑیاں پھوٹکدے۔ تہاٹو مٹکدے۔ تھناں شروع ہو جاندیاں۔ آپنے آپ۔ کسے نوں شروع کرن دی اُچھا لوڑ نہ چندی۔ اچن چیت آپنے زور تال ٹرن والی بحث۔ پنا کسے اُشکل دے شروع ہون والی بحث۔ کسے آٹو جاں لیڈر پنا۔ ہر اک دی سادیں سا جھے داری تال۔

زنانیاں دی محفل اک پاسے لگ جاندی۔ مرداں توں وکھری۔ گل بات تے وچار داندرا دے دے منڈے دی وکھ ہوندے۔ جیویں نوہہ سس، درانی جھانی تے ننان بھرجائی ورگے ازلی تے سدا بہار منڈے۔ کیدی سس جیتا قلم کردی اے۔ کیدی نوہہ بھونکدی اے۔ کیدی ننان نے کیدہا گھر اُجاڑن تے لک بھیا ہویا اے۔ کیدوی درانی، جھانی وچ آڈا لگا ہویا اے۔ اسطرھاں دی ہر جانکاری مع ثبوت دے ٹہانوں اوتھوں بل جاندی۔ ایس توں اڈ، اج کل کیدے تال کیدی گل ٹری ہوئی اے تے کتھوں تاہیں اپڑی اے۔ کیدے گھر کون آؤندا جاندا اے۔ کینوں بکواں مینہ اے تے بال کدوں جے گا۔ ایہہ سب کجھ۔

اسطرھاں گرما گرم تے دھاکے دار مونہہ زبانی مارنگ لیٹن والی تھاں سی اوہ۔ جیہدے وچ سب کجھ ہوندا۔ دیس دی سیاست دا جوڑ توڑ، لہا چڑھا۔ بازار وچ چیزاں

دی تھوڑی، مہینائی۔ پلو قلماس دے چوندے چوندے سن۔ سبھ گچھ۔ ایس ٹیٹین دی اہمیت دا اندازہ ایس گل توں دی گلد اے کہ لوک خاص کر زنانیاں حاجت نہ ہون کارن دی اوتھے اپڑ جانداں۔ اوہ کسے خبر توں وی آپنے آپ توں دا نبھنا نہیں چاہوندیاں سن۔ ٹیٹین وی اؤیک ساریاں توں رہندی۔ کیوں بے ٹیٹین پورے دن لئی دودھ گھیکو دا کم کردا۔

دیکھی تئی۔ لوہے تے ڈبے والی۔ پلو ہڑی روز آؤندی۔ ونے۔ ٹونہ چٹن، اک ادھ وار پلو ہڑی نہ آسکی۔ بھڑنھو پے گیا پوری کٹڑی وچ۔ کھیتی دے دفتر جا کے شکایت درج کروان دا کم شرمابی نے کیتا۔ پلو ہڑی آئی، صفائی ہوئی، تے شرمابی کٹڑی دے بیرو بن گئے۔ اک بیرو واکن اوہناں دا آور ہون لگ پیا۔

پلو ہڑی توں ہر گھرتوں بدھا مینہ ملدا۔ ایہ پیسے ہر مینے دی پہلی تریک توں ٹیٹیا جی کٹڑی دے ہر گھرتوں اکٹھے کردے۔ ایہ کم اوہ درھیاں توں کر رہے نیں اک مقدس فرض واگ۔ بیاج تے پیسے دینا اوہناں دا جدی پٹشی پیشہ اے۔ اگراہی لئی اوہناں توں چنگ بور کون ہو سکدا اے۔ ہر مینے ہنا کوتاہی ہنا کسے مونہہ نکاحے اوہ ہر گھرتوں پہلی تریک توں پیسے وصول لیندے۔ پھیر بعد وچ لوک آپ ہر مینے پہلی تریک توں اوہناں کول پیسے جمع کروان لگ پئے۔

ایہہ شکایت عام اے کہ ایس دیس وچ کدھرے کوئی اصول کوئی قانون نظر نہیں آؤندا۔ پر اتھے ایس تھاں بھادیں لوک کھل کے بیٹھے ہون، اکٹھے بیٹھے ہون جاں لائن وچ ہون اوہناں توں آپنی واری دا پتہ ہوندا۔ ہر کوئی آپنی واری بر ہی جاندا۔ کوئی کسے دی واری نہ اردا۔ ایس اصول دی عزت احترام دا نمونہ آپنے آپ اُسر یا۔ جدں سماج وچ ہر پاست کھچ دھڑوہ تے ٹٹ مار پئی ہووے۔ ہر کوئی دوسرے دا حق مارن لئی اُٹریا بھر دا ہووے۔ تاں ایہو جیہے ماحول وچ دوسرے دے حق دا دھیان رکھنا

تے لاسطرحاں دے آپنے آپ بن گئے تانکے قانون دا احترام ہوتا، اسانوں اُتیا جی باچدا۔ اک ایہو جیہا جی جیدے اُتے دُنیا وار سوکھیاں یقین نہیں کر سکدا۔ ایس لئی۔ جد کہ ہسپتال، راشن ڈپو، ریلوے سٹیشن اُتے شیشاں درگیاں تھواں اُتے اُٹن جاں کسے تانکے قانون لئی پلٹس دے ڈنڈے دی لوڑ ہوندی اے۔ کئی وار جاں پلٹے دے ہوندیاں وی گزربو ہوجاندی۔ ایس لئی اتھے کسے پلٹے توں ہنا امن امان بنیا رہتا، وڈی اچنبھے والی گل گلدی۔ پر ایہہ انج ای سی۔ اک مثالی سرکار دا تصور وی تے ایہو اے، ہنا ڈنڈے دی سرکار۔ تے اتھے ہنا پلٹس دے اک راج اُسر رہیا سی۔

اک بور گل وی اے۔ بڑی خاص گل۔ بندیاں دے اُتے ٹٹاں دی ہوند۔ سماج وچ ایہناں ٹٹاں دی گھٹا تیزی نال دودھ ری اے۔ منافقت، اچے نبھانوں ہر رشتے وچ تے ہر تھاں عام نظر آئے گی۔ پر اک دوجے دیاں لوڑاں توں سمجھنا اک دوجے دی حاجت دا دھیان رکھنا تے لوڑ چین اُتے آپنی واری دوجے توں دے دینا اتھوں دا عام رواج سی۔ لوک ہنا سوچے سمجھے جھٹ آپنی واری دوجے توں دے دیندے بدلے وچ گچھ دی ملن دی آس کیتے ہنا۔ جد کہ دوسریاں تھواں تے انج نہیں ہوندا۔ گیس دا کنکیشن ہووے جاں کسے فلیٹ دا نمبر لوک دودھ توں دودھ پیسے لئے ہنا نہیں دیندے۔ ہر کم وچ سودے بازی۔ کاروبار۔ پر اتھے لوک آپنی واری دے بدلے وچ گچھ لین دی خواہش کیتے ہنا دوجے توں دے دیندے۔ آپنی خوشی نال۔

سچ تے ایہہ سی کہ اوتھے سارے لوک برابر سن۔ آپنیاں حاجتاں تے آپنیاں لوڑاں لئی۔ اوتھے کوئی چندو، مسلمان، سکھ جاں عیسائی نہیں سی۔ دوسریاں تھواں تے اوہ ایہہ ہو سکدے نیں تے ہو دی جانداے نیں۔ پر اتھے نہیں سن۔ امیر غریب دا کوئی سوال ای نہیں سی کیوں بے اوتھے کوئی امیر نہیں سی ایس لئی کوئی غریب وی نہیں سی۔ سارے لوک نوکری پیشہ جاں نکا موٹا کم کرن والے سن۔ ویسے امیر غریب نہ ہوندیاں

ہو یاں دی بندو، مسلمان، سکھ جاں عیسائی ہو کے اوہ اک دوسے توں دکھ ہو سکدے سن۔ جیویں کہ دو جیاں تھواں تے اوہ دکھ ہو جاندا ہے نیں۔ پر، اوتھے نہیں سن۔ اوتھے آؤندیاں آؤندیاں سارے فرق ملک جاندا ہے۔ کیوں جے مٹی جاں بیت اللہ، ای اک ایہو جیہی تھان ہوندا اے جیسے ہر بندو ہمیش اکو جیہا ہو جاندا اے۔ تے ایہہ پک اے کہ اوہ اوتھے ای ہوندا اے۔ جد کہ مرگ تے وی اکو جیہا نہیں ہوندا۔ جاں تے اوہوں ساڑیا جاندا اے جاں دنیا، اترجی جاں جنازو۔ جنازے اترجی دا فرق پھیر دی روہ ای جاندا اے۔ پر بیت اللہ، جاں مٹی وچ ایہو جیہا کوئی فرق نہیں رہندا۔ اوتھے ہر کوئی اکو جیہا ہوندا اے۔ ہو جاندا اے۔ خبر کنوی دے سارے لوک اک سن۔ برابر سن۔ مذہبی پھر اُتے۔

کنوی دے لوک آپوں آپوں رنج، نسل، بولی تے مذہب دھرم نال دکھریے دکھریے دکھائی دیندے۔ کئی گھاں تے اک دوسے نال وردھ کردے، لڑدے جھگڑدے، دشمنی پالداں پر اندروں تے مذہبی پھر اُتے اوہ اک سن۔ کیوں جے اوہناں ساریاں دی مٹی اوہناں دا بیت اللہ، اک سی۔ اک مٹی جاں اک بیت اللہ، والے لوک۔

فول دی ایٹا والے لوک۔
مکھلے کجھ دناں توں ہوا خراب ہوون لگ پئی سی تے ایس مشہور ایٹا نوں دی خطرہ پیدا ہو گیا۔ لیٹوں توڑن دے جتن شروع ہو گئے سن۔ خاص کر جدوں دے فرقہ وارانہ دنگے فساد جھڑپے سن، اوہوں توں۔ پورا شہر دنگیاں دی لویٹ وچ سی۔ اک، خون خرابہ تے ٹٹ مار دیاں وارداتیں عام تے دوجریاں ہو رہیاں سن۔ اک دو تھلیاں وچ بھب دی پائے۔ فوج نکلاؤن دی لوز پے گئی۔ لوکاں دے رب تے لپشور نے اوہناں نوں اک دوسے دے وردھ اک دوسے دا دشمن بنا کے کھڑا کر دتا۔ بندیاں، بھائی چارہ، ہر جسم دے رشتیاں دے دھماکے ٹٹ گئے۔ چھڑا دشمنی دے رشتے

دا دھماکے دے داگھ مونا تے مونہ زور ہو گیا۔ بُن تے اوہ اک دوسرے لئی جانی دشمن سن۔ بس۔

پر ایس کنوی وچ کجھ دی نہیں سی ہویا۔ رشتے، رشتیاں دی بکھ، سب کجھ پکا پڑا سی۔ کدھرے رتی بھر دی فرق نہیں سی بیا۔ کنوی دے سارے لوک بڑے آپے آپے پانی والے ڈبے، گندو یاں تے لوٹے لے کے مٹی والی تھان اپڑ جاندا ہے۔ ویہلیاں ہون لئی، بیڑن لئی۔ سگرٹ پیڑی چندے، تماکو پھلکدے۔ دہل کے گھاں وڈدے۔ اوہ ہر پاسیوں اک دکھائی دیندے۔ اوہناں دا رب اوہناں دا لپشور اوہناں دا کجھ دی نہیں سی وکھڑا سکيا۔ اوہناں دے من وچ کوئی میل کوئی کھوٹ نہیں سی رالا سکيا۔ اوہناں دی ایٹا پکی تے پیڑی اے۔ باہر دے لوکاں نوں جد ایہدا پتہ لگ جاں اوہ بیت جہان ہونے۔ جہانی دی ہوئی تے شک دی بیا۔ سوہ لین تے کھون کاری توں بعد کسے واردات دے نہ واپرن دے کارن اوہناں نوں ڈوٹھی ست دتی۔ بیت ڈوٹھی۔

اوہناں نے کنوی دے مسلماناں نوں سمجایا کہ بندو صرف اک بندو اے تے مسلمان، مسلمان اے۔ مسلماناں نے کئی سو ورے ایس ملک اُتے راج کیتا اے۔ بندو بُت پرست نیں۔ تے ایہہ کیوں ہو سکدا اے کہ مسلمان، کافراں دا مٹی خانہ ورتن۔ ایہہ تے سر بہ سر آپے دین دی توہین اے۔ کفر اے۔ قیامت والے دن کیہ جواب دیں گے۔ کیہوی صفائی پیش کرن گے۔ اک مسلمان لئی ایس توں وڈی بُرائی تے شرم جین گل ہو کہیڑی ہو سکدی اے کہ اوہ کافراں دی مٹی دا سا جھے دار اے۔ کافراں دی مٹی ورتدا اے۔ ایہدے نالوں تے چنگا اے جے اوہ کتے ڈب مرے۔

ایسے طرحاں بندواں نوں دی بُھماؤ دتا گیا کہ اوہ مہان آریہ نسل اے۔ دلیر آریہ مٹر۔ دُنیاں دی سبھ توں مہان قوم۔ جیسے ساری دُنیا نوں گیان دتا اے۔ ایہہ کیوں ہو سکدا اے کہ اوہ مٹچھاں دی مٹی وچ ویہلیاں ہون لئی جان۔ ایہہ آریہ قوم دے

سورمیاں دی توچن اے۔ بندواں دی بے عزتی اے۔ دیوتاواں، ”نپند“ تے
 ”نڑاواں“ دی توچن اے۔ سورگ وچ بیٹھے ”رشی منو“ آپنی اولاد دی ایہہ تھاں دیکھ
 کے، ایہہ کروت وکھ کے ڈھانکس مار مارو رہے ہون گے۔ کئی تکلیف تے عذاب
 سہہ رہے ہون گے۔ آخر ساڈا ”بندو ازم“ کتھے سوں گیا اے۔ ساڈی خودداری کیوں
 مر گئی اے۔ کیہ ایسے دن لئی ”پرات سرے“، اوتاراں نے ایس دھرتی اتے جنم لیا
 سی۔ کیوں ہووے گا ایس مناد دا کفارو۔

ایہہ چمڑے دین ای نہیں سن پائے گئے۔ سگوں ایہناں تیاں نوں ٹھکواں بنان لئی
 ایہدے کچھ وچ جھڑیاں دلیاں وی دتیاں مھیاں سن۔ بڑے زور تے ٹل نال آکھیا گیا
 سی جے ایثور تے اللہ دکھو کہ نہیں اوہناں لئی مسیت تے مندر دکھ نہیں تے پھیر گئی
 جاں بیت اللہ اک کیوں ہو سکدا اے۔ ایس جھجھو لئی بولی نوں وی دیتا گیا۔
 بندواں دے چیتے نوں بلوینا کہ جیہڑی تھاں تھی آپنے آپ نال بیڑن جاں دیہلیاں
 ہون لئی جانداں او اوس تھاں دا ناں ”شوچالیئے“ اے۔ ٹھیک ایسے طرحاں مسلماناں
 نوں آکھیا گیا کہ اوس تھاں دا ناں بیت اللہ اے۔ کیوں جے بیت اللہ تے
 شوچالیئے دو دکھ چیزاں نیں ایس لئی بندو تے مسلمان دی دو دکھریاں دکھریاں
 توہماں نیں۔ اوہ نہ کدے اک سن تے نہ کدے اک ہون گے۔ مندی گل ایہہ اے
 کہ شوچالیئے تے بیت اللہ دو دکھریاں تھاواں نیں۔ شوچالیئے تے بیت اللہ۔ بولی دا
 بکا قائم رکھن لئی، ایثور، اللہ تے مندر، مسیت دا کن شوچالیئے تے بیت اللہ دا اک
 نواں خانہ بنایا گیا۔ خانہ سی جاں کالم، جیہدے وچ بندیاں نوں دی جنس دا کن درج
 کرتا سی اک دوجے دا جانی دشمن بنا کے۔

ایس طرحاں ہرجوڑ کے اک نمم چٹائی گئی۔ اک زبردست نمم۔ دھرم چاریاں تے
 منلاں، مولویاں دے وچار وماندے تے صلاح نال نوری گئی نمم۔ مٹی دے وڑدھ نمم۔

کڑی دے لوکاں دی اکیتا دے وڑدھ نمم۔ اک اجیہی نمم جیہدے لئی دھرم چاری تے
 منلاں دو ویں سمت سن۔ سیاست دان وی ایس نمم نوں موڈھا اؤندے۔ نفرت تے
 دشمنی دیاں کندھاں اُسار کے سارے شہر نوں اوہناں منڈ ہتا سی۔ بس ایہہ کڑی اک
 اجیہی تھاں سی جتھوں دے مسلماناں تے بندواں وچالے دشمنی تے نفرت دی کندھ
 نہیں سی اُسری۔ اوہناں نوں کڑی توں باہر وی گھیر کے سمجھایا جاندا۔ مسیتاں تے مندر اں وچ نیا
 رکھی۔ اوہناں نوں کڑی توں باہر وی گھیر کے سمجھایا جاندا۔ مسیتاں تے مندر اں وچ نیا
 کے نصیحتیں کردے۔ راہ جانڈیاں نوں جھجھو دتے جانداں تے آس کیتی جانڈی کہ اوہ
 آپنے فرض تے کرم نوں پچھانن گے۔ ٹکڑ جاں پاپ کرن توں ہٹک جان گے۔

ایہناں نصیحتاں تے صلاح مشوریاں دا اثر ہوتا چاہیدا سی۔ ہر تھاں جو جاندا اے۔
 پرستھے نہیں ہویا۔ خبرے کیوں نہیں۔ ایثور تے اللہ نوں اک دوجے توں دکھ کر دتا۔
 مندر تے مسیت نوں وی اک دوجے توں دکھ جگہ اک دوجے دی دشمنی وچ کھڑا کر
 دتا۔ ایس دیکھے شوچالیئے تے بیت اللہ، نوں وی سوکھیاں ای اک دوجے توں دکھ کیتا
 جاسکدا سی۔ اک دوجے دے وڑدھ کیتا جاسکدا سی۔ پر نہیں کیتا جاسکدا۔ ایس مسئلے
 وچ کڑی دے واسیاں نے بڑی سمجھداری تے سمجھیرا دا ورتاہ کیتا۔ اوہناں نے آپنے
 آپنے دھرم گرواں، پنڈتاں تے مولویاں دیاں گلاں بڑے دھیان نال سُٹیاں، اوہناں
 تے وچار کر کے اوہناں سارپاں متاں تے ہدایتاں نوں کناں ریزے مار دتا۔ چوکھے
 وچار وماندے مچھو سارے اک گل تے سمت سن۔ اوس تھاں دا ناں شوچالیئے
 ہووے تے بھادریں بیت اللہ۔ جے تے اوہ مٹی۔ تے اوتھے جھڑا بیڑن تے دیہلیاں
 ہون ای جابا جاندا اے۔ پھیر اوہ آپنا دکھرا دکھرا شوچالیئے جاں بیت اللہ بنان دی
 کتھے۔ کتے کوئی تھاں وی تے نہیں سی بنان لئی۔ جو گچھ وی ہے سی، بس، اوہ اک مٹی
 سی۔ اوہناں دی مٹی۔ اوہناں ساریاں دی ساخھی مٹی۔ اوہناں نوں اک منڈھ رکھن والی

مٹی۔ اوہ اک منٹھ سن، کچے اک منٹھ۔ دوسرے ہر کچھوں اوہ دکھو دکھ اک دوسرے دے
 وڑدھ۔ اوہناں نوں آپنی ایس ایتھا تے رنج کے مان اے۔ اوہ جاندے نیں کہ ایس
 ایتھا دی بید اوہناں دی مٹی اے۔ اوہناں دی مٹی اک اے۔ ایس کارن اوہ وی اک
 نیں۔ صدیاں توں دندے ہوئے تے اگا تار ککے ککے نولیاں وچ کھل دے جا رہے
 لوکاں نوں اک منٹھ رکھن دا آخری تے پکا پیزا کارن۔ جس ویلے سارے شہر وچ دنگے
 فساد تے نفرت دی آگ دے لائبو بھڑک رہے سن اوں ویلے کٹڑی دے لوکاں دے
 مناں وچ ایتھا دے مان تے ہاز دا اُبال اک قدرتی کارن سی۔

پر ایہدے مال اوہ ڈاڑھے ڈرے ہوئے وی سن۔ اوہناں نوں ایس گل دا پکا فہم
 سی کہ اوہناں دی ایہدے فولاوی ایتھا توڑن لئی اوہناں دی مٹی اُتے ضرور بلا بولیا جائے
 گا۔ اوہناں دی مٹی۔ اوہناں نوں ایتھا دے کچے سنگل مال بھنن والی مٹی۔ شہر دی
 وڑنی ہوئی حالت ایس خطرے دا بوکا دے رہی سی۔ دھاوا ہو سکدا اے۔ اوہ ہوشیار
 ہو گئے۔ پریشانی توں بھن والی ہوشیاری۔ آئے دوالے جو گچھ واپر رہیا سی اوہنے ایس
 ہوشیاری نوں بور ہوشیار کر دتا۔ اصل وچ اوہ کسے طرحاں دی مصیبت وچ نہیں سن
 مہسنا چاہوندے۔ ایس گل دا اوہناں نوں پورا چائن سی کہ ذرا جیتی لاپرواہی جاں بے
 فکری بےست وڈے نقصان دا کارن بن سکدی اے۔ گچھ وی ہو سکدا اے۔ وڈی
 بربادی۔ اوہ شہر وچ لگی ہوئی آگ دا سیک چٹکی طرحاں محسوس دے سن۔ اوہ ایہدے
 جاندے سن کہ شہر وچ لگی آگ دے لائبو کٹڑی تائیں وی اپڑ سکدے نیں۔ کسے ویلے
 دی۔ جے ایہدے آگ کٹڑی وچ آگ لگی تاں پھیر نہیں بچھائی جاسکے گی۔

گٹھ جوڑ تے جوڑ توڑ دا خطرہ لگا تار اوہناں دے ہراں اُتے ڈول رہیا سی۔
 اوہناں دی مٹی دے خلاف کسے ویلے وی گٹھ جوڑ ہو سکدا اے۔ شہر وچ لیبیاں
 جھراں کم کر رہیاں نیں۔ گٹھ جوڑ وچ نیلیاں ڈھانیاں۔ ساڈی مٹی دے خلاف گٹھ جوڑ۔

جد کہ ایہدے مٹی خاص کر کے اوہناں دے اک منٹھ ہون دی پہچان اے۔ اوہناں دی
 ہوند تے ایتھا دی۔ اوہ اک منٹھ نیں۔ کیوں جے اوہناں نوں اک منٹھ رہنا چاہیدا
 اے۔ ہر حال وچ اک منٹھ۔ اوہناں دی ایتھا دا کارن مٹی اے۔ اوہناں دی مٹی۔
 اوہناں دی مہان مٹی۔ اوہناں دی ایتھا دا مذہب مٹی۔ خیر ایس احساس نے اوہناں دے
 اندر اک اکٹھی ہوند دا متا پکایا۔ آپنی مٹی نوں پہچان دا متا۔ ہر طرحاں دے گٹھ جوڑ تے
 جوڑ توڑ نوں فسلن دا متا۔ ایہدے لئی اوہ گچھ وی کرن نوں تیار سن۔

ہر روز شہر وچ گچھ نہ گچھ ہو رہیا سی۔ نویں توں نویں واردات۔ ایہناں واردات
 دی خبر اوہناں تائیں آپڑ رہی سی تے اوہناں دی چٹا دودھ رہی سی۔ اوہناں نوں ایس
 گل دا پک سی کہ شہر دے چوٹی اوے لوکاں نوں ایس گل دا پورا چائن اے کہ اوہناں
 دی مٹی اوہناں دی ایتھا دا مل اوہدی جڑ تے اک منٹھ بنائے رکھن دی اکلم اکلی اُٹھل
 اے۔ ایس لئی مٹی اُتے کسے ویلے دی دھاوا بولیا جاسکدا اے۔ وڈی ٹٹ بچھ ہو سکدی
 اے۔ کوئی بھب ای رکھیا جاسکدا اے۔ کہیاں گھنٹیاں لے کے ویہہ پچی بندے اکٹھے
 آکے مٹی نوں پہاں توں ای بُت مارن۔ رہی گل بھب دی، اوہدا تے اکو دھماکہ بھیرا
 اے۔ اک دھماکے نال پٹیاں توں چلیا آ رہیا ایہدے گچھ ختم۔ ایہدے دھماکہ جاندیاں
 ای اوہ سارے سن ہو جاندے۔ گھبرا جاندے۔

مٹی دی راکھی دے مڈے اُتے وچار کرن لئی کٹڑی دے لوکاں دی اک بیٹھک
 بنائی گئی۔ ایہدے بیٹھک۔ ہر اک نے حاضری دتی۔ اسطرھاں دی بیٹھک اوتھے
 پہلاں کدے نہیں سی جڑی۔ شادی ویاہ تے تیجے ورگے دن دیہاراں تے لوک اکٹھے
 ضرور ہوندے سن پر اپنی گھمبیر تال نہیں۔ اصل وچ کٹڑی اُتے ایس توں پہلاں ایہو
 جیہی کوئی اوکڑ نہیں سی بنی۔ ایسے لئی ہر اک دے منکھ اُتے گھمبیر تال دا گار حارنگ چڑھیا
 ہو یا سی۔

ہینک وچ سہ توں پہاں رحمت میاں نے گل شروع کیتی۔ رحمت میاں دا دھندا
 ڈھنچاں دی والائی سی پر اوہ بندیاں دی فطرت دے وی پٹے جانوسن۔ آپنی تقریر وچ
 اوہتاں نے کٹری دے سر آتے نچو لدی پتا دی بڑی سوتی تصویر کھچی۔ کٹری دے
 واسیہ اج ایس بڑے اوکھے ویلے وچوں لنگھ رہے آں۔ ایس توں پہاں کدے ایہو
 جیہے خطرے والی اوکڑ تال ساڈی کٹری نوں واو نہیں سی پیا جو ساڈی ہوند نوں خطرے
 وچ پا جائے۔ ایہہ بُت اوکھی گھڑی اے تالے ساڈے استخان دی وی۔ شہر وچ جو کجھ
 داپر رہیا اے، خباں ساریاں نوں اوہا چائن اے۔ سارا شہر اگ وچ سڑ رہیا اے۔
 بس اک ساڈی کٹری اے جیہڑی ایس اگ توں بچی ہوئی اے۔ ایس سارے
 جانے آں کہ ایہہ اچھا کارن، ساڈی نئی اے۔ ایس لوک دھرم جاں مذہب دے
 لحاظ نال بندو، مسلمان جاں گجھ ہور ہوسدے آں، پر ایس توں پہاں آتے ایس توں
 سمروں مندھلی پھر آتے ایس اکو تے ساٹھی نئی دے لوک آں۔ نئی دا اک ہوتا سانوں
 آپس دا وی نہیں سکھاؤندا۔ اکو نئی دے لوک آں اسن تے سانوں اک منٹھ رکھن والی
 ساڈی نئی اے۔ پر باہر دے لوکاں نوں ساڈی ایہہ سوتی نئی رزکدی اے۔ اوہ سانوں
 پاؤن دے کوتر سو جتن کر بے نیس۔ پر اوہتاں نوں سمجھ آگئی اے کہ اسن ساٹھی نئی
 دے لوک آں۔ ایسے کارن مندھلی پھر آتے اک آں۔ بُن ایس گل دا پکا خبہ اے
 جے کسے ویلے دی ساڈی نئی آتے بلہ بول دتا جائے۔ اوہتاں تباہ ہر باد کر دتا جائے۔
 ایس نئی سانوں غفلت نہیں ورتنی چاہیدی۔ اج دا ایہہ اکھ نہاں ساریاں نوں خبردار
 کرن لئی سدیا گیا اے۔ خباں دن لئی تال جے نئی دی رکھوالی لئی کوئی جج داتے پکا
 پٹا پر بندھ کیتا جائے۔

رحمت میاں دی گھنیر تقریر نے بُت اثر دکھایا۔ گھنیر منکھ ہور گھنیر ہو گئے۔
 رحمت میاں گچھوں ہور لوکاں دی گل بات کیتی۔ شرما جی، رام پرسان جی، خُدا بخش،

جو کہدر رتکھ۔ سہ لوکاں ایس گل آتے زور دتا کہ ساڈے اک منٹھ ہون دا کارن ایہہ
 نئی اے۔ ایس لئی بے ایس آپنی اکیٹا نوں بچاؤ تالے تال پھیر ایس نئی نوں بچاؤ تال
 پنے گا۔ ایہدی رکھوالی کرنی پنے گی۔ بُت گجھ سہتا پنے گا۔ بھاویں سانوں وڈی توں
 وڈی خُربانی دینی پنے۔

نئی دی رکھوالی لئی لگا تار وچار وٹاندر شروع ہو گیا۔ بُچھاؤ آؤن لگ پنے۔ اوہتاں
 آتے گھنیر تال گوہ کیتا گیا۔ اک بُچھاؤ آیا کہ دلی سرکار توں مدد منگی جائے۔ نئی دی
 رکھوالی اوہدی ذمہ واری اے۔ دلی سرکار دا وجود وی تے نئی دے کارن ای قائم اے۔
 پر پھیر جاپیا کہ دلی سرکار کجھ بُتیا نہیں کر سکے گی۔ وڈو توں وڈو قومی اکیٹا کیتی دی
 ہینک بٹا لئی گی۔ قومی اکیٹا بارے اک گول مول جیہا بیان بھار دے گی۔ پھیر ایہہ
 سوچ دی ابھری کہ اج جیہڑی آفت ساڈی نئی آتے آئی کھلوتی اے اوہدی ذمہ واری
 تے دلی سرکار اے۔ ایس کارن نئی دی رکھوالی لئی دلی سرکار توں امداد دی آس کرنا سہ
 فضول اے۔

اک بُچھاؤ آیا کہ ساریاں سیاسی پارٹیاں دے لیڈراں نوں جل کے اوہتاں کولوں
 نئی دی رکھوالی لئی امداد منگی جائے۔ پر اوہ ویلے ایہہ کہہ کے رو کر دتا گیا کہ ایہہ
 چواتی اینہاں حرامی لیڈراں ای تے لائی اے۔ سارے جہاں توں چٹکی ساڈی ایس نئی
 آتے اینہاں دے کارن ای آفت آئی اے۔

پھیر مولویاں تے دھرم چاریاں نوں ایس کم وچ جتھ پوان تے گوہ کیتا گیا پر
 نہیں۔ جے اینہاں نوں وچ لیندا تال ساڈی نئی اکو دن وچ ملیا میٹ۔ اوہتاں آپنیاں
 مقدس کتاباں دے حوالے دے کے اگلے پل ای ساڈی نئی ٹووا دینی اے۔ بھاویں اوہ
 آپ ای توڑن لگ چن۔

پلیس دل دھیان گیا جو اک آنکھی درخواست لکھ کے پائی جائے۔ امن امان قائم

رکھنا ای تے پلس دی ڈیوٹی اے۔ کوئی لڑائی، جھگڑا نہ ہووے۔ ایہہ بُھاؤ بڑا جھگڑا اگا۔
پھیر جاپنا، پلس دودھ توں دودھ کیہ کر لے گی۔ اک ادھ کانسٹیبل ای آکے کھلو جائے گا۔
جدوں لوکاں دی بیڑ نے بلہ بولیا تاں سبھ توں پہلاں پلس والا ای نئے گا۔ پھیر ایس
گل دی وی کیہ ضمانت اے جے پلس والا آپ وی نئی آتے دھوا کرنا والیاں دے
نال دل جائے۔ ایج اچکل پلس والیاں دا کردار ایہو جیسے معاملیاں وچ ایسے طرحاں دا
ای اے۔ خیر ایہہ بُھاؤ وی رد ہو گیا۔

نیت وچار وٹاندرا ہو یا۔ نئی دی رکھو لئی۔ نئی دی سلامتی لئی۔ اوہناں دی آپنی
نئی دی سلامتی لئی۔ اخیر ایہہ مٹھیا گیا کہ جے ایس آپنی نئی دی راکھی چاہوندے آں۔
جے آپنی نئی دی سلامتی چاہوندے آں تاں پھیر سانوں آپ کُجھ کرنا پئے گا۔ نہ تے
ایس کم دی ذمہ داری کسے دوجے دے متھے مزھی جاسکدی اے تے نہ ای کسے
دوسرے آتے بھروسہ کیتا جاسکدا اے۔ ایس مسئلے وچ کوئی وی نچا، سچا تے اعتباری
نہیں۔ جے کراس اک مُٹھ رہنا اے تاں آپنی نئی سانوں آپ بچانی ہووے گی۔ تے
جے نئی بچانی اے تاں ایہدی ذمہ داری سانوں آپ چُکینی پئے گی۔ سانوں آپ کُجھ نہ
کُجھ کرنا پئے گا۔

خیر ساریاں دی صلاح نال ایہہ مٹھیا گیا کہ ایس آپ دل بل کے راکھی کراں
گے، آپنی نئی دی، آپنی ایتنا دی۔ کسے وی گٹھ جوتوں کامیاب نہیں ہون دیاں گے۔
بھدے ای ایس مٹھی ہوئی صلاح آتے ڈٹ کے کم شروع ہو گیا۔ پوری
ہوشیاری تے ایمانداری نال، عقیدت نال۔ کنڑی دے داسی دل بل کے بکیاں بکیاں
نولیاں بنا کے دن رات نئی دا پیرو دین لگ پئے بنا کسے غفلت تے بنا کسے لاپرواہی
دے۔ تے بنا ایہہ دیکھن وچ آیا کہ حال دی گھڑی اوہناں دی نئی سلامت سی۔
اوہناں دی آپنی نئی۔ سارے جہان توں چٹکی نئی۔

کہانی وچلے اوپرے لفظاں دے معنے

- 1: ہندو متاں وچ 'بندہ' اوہا مرد تے اوجی زبانی اے، جاں زبانی بنا پورا نہیں ہوندا جیویں شو دیوتا
دی مورتی اوجی شو دی ووتنی پاروتی دیوی دی اے۔ 2-3: ہندواں دیاں مقدس کتاباں۔ 4: پرہیزگار
لوک۔ دنیا داری توں دور۔ ایہناں دیاں دھرمیاں وچ پڑھاک علم دی حاصل کردے تے رہندے
دی۔ امیر لوک تے راجے مہاراجے وی آپنیاں اوادانوں پڑھن لئی ایہناں دھرمیاں وچ بھیجے دے۔
5: مونہہ پھیرے اُنھ کے عبادت کرن والے، جیویں جہڑ گوار۔ 6: بیت الخلاء۔ پانخانہ۔ نئی۔

شروع کہانی ختم کہانی

گلی کچھوں چھوہاں؟ گنگرام خیل توں؟ شمس اوہناں نوں وسار تے نہیں بیٹھے نا، خبرے دساری تیسے ہوو کیوں بے شہریا ہون لئی بیت کچھ بھلا نا ای پیندا اے۔ اک گل بور وی اے، میری جیڑھی تے گنگرام خیل نوں جاندی وی نہیں۔ بے اچن چیت بکے میل ہو وی جائے تے وکھ کے ترس آؤندا اے جاں پھیر ہاسا۔۔۔۔۔ ہائے وچارے گنگرام! کیہ ایہ سارا دوش میری جیڑھی دا ای اے، شمس نہیں ایہدے وچ رلے ہوئے؟ چنگ، اکھ بچا کے کھسک جاؤ کولوں دی۔

اچ جتا کو میری جیڑھی دے سوہرے ہے۔۔۔۔۔ اوہ جاندی اے۔ جیویں، اوہ سلیم جاوید نوں جاندی اے، آند بخشی اوہناں دے ٹلاں اُتے تے نازیہ حسن اوہناں دی صیجھ اُتے۔ اوہ بھیشم سانی نوں ہراج سانی دا بھرا ہون دے کارن، کئی اعلیٰ نوں شبانہ اعلیٰ دے بچو دے روپ وچ جاندی اے۔ بے اوہ ایمانداری نال بتن کرے تے غلام علی دیاں غزلاں توں فُر کے گھار گندھرو تا میں اڑ سکدی اے۔ پر میں گنگرام خیل توں ای شروعات کرناں۔

میریا سیانیا ہزا، جیویں تھوڑی بیت جاںکاری سانوں ساریاں نوں ہے کہ دھرتی دے پانی وچ ڈبے ہوئے نوئے نوں چمڈ کہ سکے تھاں "تھو دیپ دے اتر گت بھرت کھنڈ" ناں دا اک دڈا گھلا واس اے۔ اوتھے ای "آریہ دت" اکھوان والے علاقے وچ کھنڈے ہوئے پنڈاں وچوں کسے پنڈ وچ اک مشہور قہہ کار رہندے سن۔۔۔۔۔ "گنگرام خیل"۔

ہاں، اوہناں سی۔۔۔۔۔ گنگرام، پنڈ دا پھار وڈا سی، وتر زمین وچ کنگ، والاں، بل، کپاہ وغیرہ دیاں فصلاں ہمارے لیندیاں۔ پہاڑاں دی کنگھ وچ چوٹے، پتھر دیاں کاٹاں، اُپر نیسے اُتے کئے جنگل۔ نال نال وگدی بونبو گنگا مینا ورگی اوتارندی۔ دو پیراں والیاں دے نال چار پیراں والے دی وسدے رسدے۔۔۔۔۔ گھر سن، چن دیاں تھاواں سن۔ سورج، چن تے ہوا سی۔ روز دیہاڑے دیاں لوڑاں جھوڑیاں پُریاں ای نہیں سن ہونڈیاں، سگن ٹھکڑیاں پُریاں ہونڈیاں۔ کسے خاص شے دی لوڑ گواہنڈیاں توں منگ بھگ کے پوری کر لیندے جاں پھیر چار جی رل کے شہروں منگ لیندے جیہڑی سانجھی دوتوں وچ رہندی۔ اچ دے زمانے دیاں سہولتاں نہ ہونڈیاں دی لوک تنکھی وسدے سن۔ ایس سبھ کاسے توں ایہہ گویا گلدکا کہ ایہہ لوک "جیونا" لوڑ دے سن۔ گنگرام دے نال کچھ کارنے جُوے ہوئے نہیں۔ جیویں، ٹھاکر اکھوان والے پچو دا کلا کارا پتھر ہون کارن، پچو دے چاواں تے مولوی دی سوئی دے آسرے اوہ چار جماعتاں پاس کر کے آپنے ویلے، پنڈ وچ سبھ توں بیٹا پڑھیا لکھیا جی بن گئے۔ آوارہ گردی دا شوق بکے لا توں سی۔ مچھا ویلے دے بچ، جوار دی جیہی روٹی دُڈہ گلو نال ڈھڈ وچ سٹ کے کدیں کدیں وڈے ویلے ای جنگل ویلے دی راہے پیندے جاں پھیر سورج ڈبے ای پرتدے۔ خیر ایویں ای رزحدے کجھ دے اوہ وڈے ہوئے جاں الف بے دی پچان رکھن والے اوہناں دے کچھ ہائی "وکنوریہ کراس" جتن لئی یورپ دی وڈی لڑائی لڑن فر گئے۔ "رامانین۔۔۔۔۔ مہابھارت" توں لے کے ہنسی پتر پڑھن لکھن لئی پورے پنڈ وچ اکو ای پڑھیا لکھیا بندہ رہ گیا۔۔۔۔۔ تے اوہ سن۔۔۔۔۔ گنگرام۔ منگدی گل ایہہ اے، تحصیل تھانے دے چڑا سی اُتے سپاہی توں لے کے توڑ تحصیلدار تے دروئے نال اوہو ای نیردے تے گل بات کردے۔ دورہ کیمپ دا پر بندہ، لوکاں توں دگار لین دی ذمہ داری اوہناں نوں ہی چٹکئی پیندی۔ چڑھدے چڑھدے چڑھ گئے

سرکاری اہلکاراں دی نظرے ضلع تے صوبے نے بخش دتا نصیب 'خیل' دا گنگارام دے نال۔ لوک دسدے نیں کہ اوس دن بڑا دڈا جشن ہویا سی پنڈ وچ۔ پورے پنڈ نوں ودھیا تے رجویں روٹی ورتائی۔ میرا لھن توں لے کے سورج چڑھے تاکیں، جن جن کھیریاں دا نچرا۔ لوکاں بنا بکت ای مزے لے۔ ایس طرحاں جوی سی 'خیل' اوہناں دے نال، پر 'خیل' دے کچھ لوازمات دی ہوندے نیں..... جیویں، چنگ تے پیڑوہا، بھ تے پلم۔ پلم بھرن لئی، بھ تازہ کرن لئی تے ہاں وچ ہاں ملان لئی سی، 'بھاتی' بنی۔"

بھاتی بنائی ہنگارام خیل انج سی جیویں بنا کافی دنے گھوڑا تے ہنا مواد دے پھوڑا۔ عر دے نال نال ترقیاں ہونیاں۔ اوہناں دی جیہ وچ شہدی تے جتھ وچ فاکری دی کرنی ڈانگ۔ ڈانگ نالوں پیسے زور آور اوہناں دے شہرے بول ہی بڑی سچ نال اپنا مطلب کڈھ لیدے، ایس لئی ڈانگ نوں اوکھیاں ہون دی لوڑ کدے کدائیں پیندی۔ ٹھلے تے نرم سہاہ کارن، گنگارام خیل، دنیا نوں اکھ کھول کے دیکھدے۔ تیرتھ یا تیرا دے جگ گھم بھڑ کے جانکاری اکھی کر دے، پھیر اپنی جانکاری تے تجرباں نوں قصیاں کہانیاں وچ ڈھال کے پہلاں بھاتی نال ریسرسل کردے۔ کسوٹی اُتے کھرے کھوٹے دی پرکھ کر کے کھرے قصیاں نوں داسے وچ بہہ کے پنڈ دے پروڈے چھوٹے نوں سناؤندے۔

کارگیری تے تجربے نال قصہ کہانی تے اوہناں دی پکڑ گھڑی ہو گئی۔ وڈا وسب سی سنان دا دل، چھکراں تے تھول دے نال نال قصہ لوکاں دے دن رات دے زحمیویں، ہسن کھیندن، دکھ سکھ، دیس پردیس دے ویرے نال رجیا ہوندا۔ گنگارام خیل دیش دیاں اوکڑاں اُتے گودو کردے، اوہناں نوں پچھاندے، ساری ساری رات اوہناں نوں وچاؤدے، اوہناں کارنیاں دے گھرے لحدے، اوہناں دیاں نشانیاں آچنیاں قصیاں

وچ گھول کے سنان دایاں نوں انج پیاؤندے کہ اوہناں نوں موتن دا پتہ دی نہ لگدا۔ گنگارام ایہناں اوکڑاں دا توڑ لوکاں نوں آپنے قصیاں راہیں دسدے۔ کئی قصے مشہور نیں اوہناں دی قصہ کاری دے، کیہ کیہ دساں تے کیہ کیہ سنو گے شمس لوک۔ بس ایہناں کو جان لو کہ قصیاں دی ڈھپ چھال وچ ہی اوسے توں ودھ دیون بیت گیا اوہناں دا۔ ودھدی پھلدی گزستی دے دو پتر پڑھ لکھ کے نوکری لگ گئے تے آچنیاں دوہیاں نال شیر جاوے۔ گنگارام خیل ویلے کوٹے گڑا، گھو تے کھک نال اوہناں دی اداؤ کر دے رہندے۔ پتر دی کدے کدائیں کوئی کپڑا کوئی جتی نوئی بھیج کے، تابع دار پتراں دا پتہ ہوندا دا احساس دواندے رہندے، جیہاں وچ بھانجرتے مانگ وچ سندور نال جی سبائی خیٹن چھوکنی سورگ دیاں پڑیاں چڑھ گئی ہوئی سی۔ پتر انگریزی سرکار بنام بھارت سرکار دے سیوک سن جیہناں دیاں ذمہ واریاں تے رجھیاں دا گھیر نوں ودھ رہیا سی تے گنگارام دے اکاپے دا گھیر ستھو رہیا سی۔

پنڈ دی رت بدلی، لوک بدلے، چاہ لوڑاں تے پسنداں بدلیاں۔ نویں نویں لوک، نویں نویں گھاں، نویں نویں چالے۔ منڈے گل وچ فرانسسز لکائی قلمی گاون سُدے رہندے۔ گنگارام خیل دے قصے سنان دی ویل کبیدے کول سی؟ لوک من دی آؤندے ضرور سن پر سفارشی چٹھی پتر لکھوان جاں آہنڈ گواہنڈ دی چٹکی مندی نال اپنا ڈھڈ بولا کرن۔ گنگارام نوں وڈیاؤندے، ادبی ہاں وچ ہاں ملانڈے، دو جیاں دیاں پھلیاں، بدخونیاں کردے۔ گنگارام خیل دے موہرے گھٹن والی ہر مٹھ وچوں ایہو امی شیواں بنگدیاں۔

اوبو! بھئی شمس اواز نہ ہووو۔ سناواں گا ضرور سناواں گا، اوہناں دے سارے قصے مینوں موبہ زبانی یاد نیں۔ قصے سنان لئی تے میں اتھے آیاں..... ایسے گل دا تے مینوں..... خیر، گدا اے شمس سارے اک گئے او۔ ہاں، ہاں، شروع کرتاں، میں موبیا

سی قصہ سن توں پہلاں قصہ کار بارے خباناں بگی موٹی جانکاری ہو جائے۔ ایس جانکاری دی خباناں ڈاڑھی لوڑاے کہ اک قصہ کار لفظاں دی اک اک اپنے وجود دی ہوند وچ درحیاں تاکیں گلز کے سدھ پھری کردا اے تاں پھیر جا کے اک چٹکے قسے دی کندھ اُساردا اے..... جسدے اک پاسے اوہدا آپنا آپ ہوندا اے تے دوجے پاسے شیس..... چلو خیر۔

تو پھیر بھا، جی! اوہ قصہ سنو جیہڑا گنگارام خیل دا اے..... گھر دا اے، دیش دا اے، میرا اے، شہزاد اے، گل دا سی، اج دا اے، گنگارام خیل نے ایہہ قصہ بھلائی نوں سنایا۔ بھلائی نوں ایس لئی کیوں ہے اوہ اک تے بُرائی سنن والا سی، بڑے دھیان نال سندا سی، دوسرا قصہ سندا یاں اوہ سندا نہیں سی..... بٹکورا دیندا رہندا سی۔ قصہ بھادیں پنڈ دا ہووے پر جاہل دے دس دا نہیں..... نہ اکھنا نہ سنا۔ گنگارام خیل توں سنایا قصہ بھلائی نے پنڈ دیاں خبراں نال دلا کے آپنے طوطے نوں سنایا۔

کسے پنڈ دی اک ٹرے دھرے قد دی اک حویلی سی۔ حویلی دے نال ای اک باراں دری بنی ہوئی سی۔ ایہناں دوہاں دے سامنے دو تین بھیکیاں دا رڑا تے رڑے وچ اکھا کھوتا ہویا بوہڑ دا پنڈھا رکھ۔ باراں دری وچ رنگے دھو دار نواری پلنگھ دے نال نال تین چار وان دیاں مچیاں ڈھکیاں ہونداں تے نال اک پاسے دھو دار پڑھا، جڑھے دے اُپر آلے وچ تھاں تھاں توں قلمی اکھڑا اک پتل دا ٹھہ۔ تھلے اٹھکھٹی جسدے وچ سواہ نال ڈھکیاں پاتھیاں اٹھ پھر ڈھکھدیاں رہندیاں۔ ٹھہ ساری رات جاگدا کیوں ہے اوہنوں کوئی اُسیاں لو درحیاں دے جن بھوت دا پرچھاواں چھوڑیا رہندا۔ دے اوہ پنڈ جڑھے دے نال بوہڑ تھلے آجاندا..... ساڈے قسے دی شروعات ایسے رکھ توں ہوندا اے۔

ایس پنڈھے رکھ نے جیون دیاں بڑیاں اُچاں نیچاں دیکھیاں سن۔ بڑاراں نوں

ڈھیندیاں دیکھیاں تے سیکڑیاں نوں اُسر دیاں۔ ہیری جھکھو، پوہ مانگھ دے پالے، جیندے ہاڑ دیاں اوواں۔ اوہدے پتر بھڑدے، ناہن دڑے جاندا، پر پھیر دی ہے کوئی چنگا بھیرا اوہدے تھلے آؤندا اوہنوں تھیاں دین لئی اوہنے کہے دی کنبی نہیں سی ورتی۔ اوہدے پیراں وچ تھیاں سی تے اوہدے شریر اُتے واسا۔ رکھ کیہ سی، اک پارے دا پورا..... بس کجھ دی سمجھ لوؤ۔

ایہہ نہیں سی کہ رکھ نرا کچھواں دا بی واس ہووے۔ اوہیاں اُچھریاں جڑاں وچ ناگ پر وار آباد سی۔ ایڈے دڑے رکھ وچ نکایاں مونیاں لکھداں اُتے گلچو دی مانگی دی کچی سی۔ دور دُراڈیوں آئے تھکے نئے پردیسی، بھلی پنے بھکھے پیاتے پکیر دتھے آؤندے تے پھیر انتھوں دے ہی ہو کے رہ جاندا۔ ہر کچی لئی رکھ آہنی جھولی اڈ دیندا، اوہناں دا بھار آپنے ہر لے لیندا۔ باز تے بی درگے شاطر تے بھیدی ڈھنساں دے درودھ لئی تے رکھیا لئی رکھ دے آپنے پر بندھ سن۔ بھادیں باز کچھواں دی ذات برادری دا سی تے گدھ توں اڈ دو جیاں دے سمجھاؤن تے وی جدوں اوہنے آچیاں بھیریاں عاداتاں نہ چھڈیاں تاں ساریاں دی صلاح نال اوہنوں برادریوں بیدل کر دتا۔ اک مٹھ زور اگے باز دا کوئی واہ نہ چلیا تے بے دس ہو کے اوہنوں رکھ چھڈنا ہی پیا۔ اوہ ہر دیلے تاڑ وچ رہندا کہ کسے نیکے موئے کنبی اُتے دا مارے۔ رکھ دی ٹیسی تے جیٹا گدھ بڑی بھیری نال باز دیاں حرکتاں نوں تاڑدا رہندا۔ نوہ لگدیاں ای خاص کچھواں دا اک ٹولا جاندا تے باز نوں حد بیوں پار دھک آؤندا۔

تھلے، رکھ دے آلے دوا لے ناگ پھر دا رہندا، بی دی کیہ بجال کہ اوہ رکھ دے نیرے وی پھڑکے۔ دوروں ای رکھ نوں دیکھ دیکھ اوہیاں رالاں لکھدیاں، اوہ آپنے پیر پچھے پھدی اندروں اندر کھجی رہندی۔ ہاں! کال کدی کدی کوئل نوں چھیر دیندا جال کسے دے آہنے دے ککھ تیلے ایدھر اوہر کر دیندا جال ٹیسی تے بہہ..... تھلے کسے

کھوتے دیکھ کر دیندا، پر ایہدے توں اڈ سکھ سی امن امان سی۔

باراں وری والے پاسے دوجی ایس زک دی اک مانی تے چڑی چڑے دے اک جوزے دا آبلتا سی۔ دوویں جوان، تندرست تے رن کے سونے۔ آپے وی ایسا سلوک پیار کہ اک گھڑی دا وچھوڑا وی نہیں من جر سکدے۔ بولی بولی سہاونی رت آئی۔ زک دیاں لکراں تیارے لیندیاں۔ ماکھو سارا دن بھر بھر کے رس اکٹھا کردی تے شام نوں لیا زک اُتے روزحدی۔ طوطا نہیں نیس، نہیں نہیں کردا اسماناں وی ہواواں دیاں پیٹھاں نچویندا، اکھاں پیریاں کر کے طوطی نوں رجھاون لئی زک دی مٹی تے بہہ کے آپی پوٹھل تال کھور تے نزل پتراس نوں تھاپڑیاں دیندا۔ کبوتر دی مستی بے شری واحد بنا ٹپ گئی۔ زک دیاں ساریاں مادہ مونہہ لٹکائی سُکاؤندیاں تے کبوتری بارے اک ذوجی تال گھاں کردیاں تے بکاں نوں گدہ اگے شکانت کرنی پئی کہ کبوتر دیاں حرکتاں کارن منہ سے گویاں تے نیانیاں دے وگڑن دا ڈراے۔ تے بھاہ جی وارے وارے جاداں ایس رت دے کہ ادھی رات نوں کدی ایس مانی دے تے کدی اوس مانی دے پتے کھڑکن لگ پیندے۔

جیویں میں تھانوں پہلاں دیا اے کہ چڑی تے چڑا جوان، تندرست تے سونہے سن، بھیر رت دا اثر تے اوہناں تے وی ہونا ای سی، ہویا، چڑا دھون آڑائی بجیاں بھار پدا چوں چوں کردا چڑی دل دودھا۔ چڑی چیں چیں کردی آپنا شریر تے کھبب مٹھاؤندیاں بڑے مان تال بھر کر کے اڈ کے پرے جا پھدی۔ چڑا تھلے آؤندا گوہے وچوں دانہ لہہ کے بچھ وی تھپ چڑی دے تال آہندا۔ بچے تال چڑی دا بر پلسدا اوہدے وال سنواردا، مٹن چڑی بر چمنڈی، مکدی، آپنے کھبب مٹھا کے انج کھڑدی کہ دو گھنٹاں کسے ازلی کچھ تال نچو جانداں تے ہونداں ہونداں ای دکھ ہونداں۔

دن بڑے سنکھی بیت رہے سن۔ مٹی تے بیٹھے گدہ دی نگاہ چارے دا چوکس، تھلے ہانگ اپنے ناکے تے بھیار۔ پر ہونی نوں کیہ آکھئے؟ اوہ تے چار ہر اگے اگے فردی اے۔ اک تھاں بیٹھے چڑی چڑا کدرت دی کھپڑ ویج مست..... مٹی کھیاں دہاں توں تاز ویج سی..... چڑے دی اک مٹھل، مٹی دا اک جھپٹا..... چوں چوں کردا چڑا مٹی دے مونہہ ویج۔ مٹن گدہ گھجھ دی کرے، ہانگ لکھ پھن کھارے، چڑے نے جانا سی سو گیا۔ سارا زک ماتم دے ڈونگھے پر چھاویں ویج ڈب گیا۔ چڑی دا رو رو کے بھیرا حال ہو گیا۔ اوہ چڑا چوں چوں، چڑا چوں چوں کردی مٹن مٹی راہ ول دیکھیاں چپک مار کے بے ہوش ہو جاندی۔ بے حال چڑی دیاں اکھاں وچوں اتھرا ڈھلے رہندے۔ سارا زک چڑی دے دو آلے اکٹھا ہو جاندے۔ گدہ تے ہانگ اپنے آپ نوں قصوردار سمجھدے۔ اوہناں دیاں اکھاں زمین ویج گڈیاں جاندیاں۔ ”پڑ لکھا“ بچھ ویج پانی لیا کے چڑی دے مونہہ تے تر دھندا۔ ”پڑ لکھا“ کھیاں دی ہوا تھلدا۔ چڑی بولی بولی اکھاں کھول دیندی تے کوئل اوہدے کول ہرک آؤندی تے موقعے موجب ہٹھیاں ہٹھیاں گھاں کر کے حوصلہ دین دا جتن کردی۔ دور ڈراڑے دیش توں ہنس آؤندا، دودھ پانی دا کھینڈ کرن ولہیاں علم تے عقل ولہیاں کہانیاں سنا کے چڑی دے من نوں سہارا دیندا، اوہدے پھٹاں اُتے ملیم لاؤندا۔

ایہہ تے من ساڈے تھباڑے دس دیاں گھاں پر سبھ توں وڈا حکیم تے ویلا اے جیہڑا سارے پھٹ بھر دیندا اے۔ چڑی دا دکھ دی ہولا پے گیا۔ اُنج دی مرن والے نوں کوئی کرنا کوہر روئے؟

مٹھلے گھجھ دہاں توں اک نویں گل واپری۔ دانہ پھکا پگھن لئی چڑی مٹن کئی دہاں توں اگو پاسے جان لگ پئی۔ پہلاں تاں کسے دھیان ای نہ دتا پر ہر روز چڑی دا اگو پاسے جانا دوجے کھواں دی اکھ ویج رزکن لگ پیا۔ اوس دن دی تے مٹھو ای نہ جس

ون مینا نے ایہ خبر اُڑائی کہ جیہڑے پاسے چڑی روز دانہ چلن جاندی اے، اودھر کوئی اک کوہ دے بندھ تے اک پھر دانہ دے رکھ اُتے اک چڑا بیٹھا ہوندا اے۔ مینا نے اوبھتاں دوہاں نوں اکھیاں دانہ چلندیاں وی دیکھیا اے۔

مادہ توں ہوندی ہوئی گل نراں تاہیں اپڑی تاں اوہ تر بک گئے، جواناں دا لہو ابلن لگ پیا۔ کوئی بچے نیسے کردا تے کوئی بچہ نوں پھر اُتے مہساؤندا۔ کوئی رائے دیندا کہ چڑی نوں بے دخل کر دتا جائے تے کوئی چواری انجول چڑی نوں جانوں مارن دے حق وچ ہوندا۔ اوبھتاں وچ سبھ توں اگے چڑی دی ذات دے اوہ ہانی چڑے سن جیہڑے کسے کارن اہجے تاہیں چھڑے ہی سن۔ ایہہ اگے ہو ہو، ٹپ ٹپ کے گھاں کردے، چڑی دے ہاں تے تھکدے۔ ونے شامیں چھپڑتے جا کے نہاؤندے، سواروے، بٹکھاروے تے بن ٹھن کے پرت کے چڑی موہریوں اک جاں دو وار لکھن دا جتن ضرور کردے۔

ہنگور دیندے جاؤ بھرا جی..... ہنگورے پتا بات رک جائے گی، بات رک گئی تے رات کیڑیں بیٹے گی؟ رات کئیں لئی بات دی لوڑ اے تے بات نوں ہنگورا۔

شادا میرے بھرا..... نورن لئی جیویں گھوڑے نوں لگام، مالک نوں سلام، باہمن نوں "جیو" تے مزدور نوں بھاڑے دی، اُنج اکی قصہ کار نوں ہنگورے دی لوڑ ہوندی اے..... جو گجھ واپر رہیا سی گدھ دی نگاہ وچ سی۔ ایس توں پہلاں کہ پانی سردوں پیدا، مھر وچ بھانجڑ پیدا۔ اوہنے کبوتر نوں سدیا۔ اُڑ گیا کبوتر چٹھی لے کے جیہڑی گدھ نے اوہنوں دتی سی۔ شامیں کبوتر پرت آیا جواب لے کے تے بھاء جی سارے شوقی چھڑے موہہ دیکھدے وہ گئے۔ بھھ دتی چڑی دی منگنی، جی بھاء جی، اوہے چڑے نال جیہڑوں خبرے کسے رکھ واسی دیکھیا سی پر جانکاری ساریاں نوں سی۔ کسے کسے پاسیوں نامی دا نعرہ دی لگا۔ مجرم بھاء دی کوئی شے ہوندی اے، پھیرے حیاتی

وچ اکو وار ہوندے نیں، بچ اکو وار چڑھدی اے۔ وچ وچ ایہہ من من وی سُٹائی دیندی 'سٹھیا' گیا اے ایہہ گدھ۔ لہنوں چڑی دی پہاڑ جیہڑی زندگی دی تے بڑی پرواہ اے پر رکھ دے چھڑیاں دی کوئی فکر نہیں جیہڑے اُچڑ مَنجور رہے نیں۔ بے چڑی دا گھرای دساتا سی تے رکھ اُتے چنگے بھیرے دا کیہ گھاتا اے؟

اک تے گدھ چڑی دے گلن نوں وڈی اہمیت دے رہیا سی، دو جا رکھ اُتے سوتی جوان چڑی دے ڈھیر چاہوان ہون کارن اوہ "موئیکور" نہیں سی رچاؤتا چاہوندا، تہجی اک اندر خانے دی گل ہو وی سی، اوہ ایہہ سی کہ اوہنوں چاہدا جیہڑی اوہدی آپنی دجی دا ویاہ ہو رہیا اے۔ گدھ نے پتیاں موہرے آپنی گل لیا رکھی۔ بنڈھ دے، اگے پچھے دا دھیان، گیان رکھن والے پتیاں دا نیاں گدھ دے کچھ وچ ہویا۔ مُکدی گل ایہہ کہ بھرم بھاتے رساں رواجاں موجب چڑی دے پھیرے تے نہ ہوئے پر باقی دے سارے شلن گج وچ کے دھوم دھڑکے نال ہوئے۔ بچ دی سیوا تے آدر وچ، ویوا بال کے دی کوئی نقص جاں کسر لہنا اداکھا سی۔ مٹنی ویلے کوئل نے ایہو جیہڑیاں سٹھیاں وتیاں تے گند کیا کہ دُڑے دُڑے کاکار موہہ تھکدے رہے۔ مور نے آپنے تاج وچ آپنی جان کدھ کے پاؤتی۔ "منڈپ" دی سجاوٹ وچ طوطے نے کمال دی کاراگری دکھائی۔ کاس نے بھلی ماسی تے تمیز داری وچ ساریاں نوں مات دے دتی۔ راہ دی صفائی وچ گالٹوڑنے آپنی چھاپ ٹھوک دتی۔

سجنوں قصہ ایتھے تک جانا چاہیدا اے، پر مجبوری اے۔ شمس زرا باسے بکھیرے لئی نہیں سگوس حیاتی دی جانکاری لئی اکٹھے ہوئے او۔ زندگی کوئی فلم نہیں جیہڑے وچ وڈی توں وڈی بھیر سوتی تے رنگل چاہدی ہوئی تھک جاندی اے، ڈھانچاں گھنٹیاں وچ۔ زندگی دی جانکاری لئی صبر دی لوڑ اے تے اوہ تھوڑے وچوں بھتیاں وچ ہے اے

زندگی دا نچا بھد تے دیا، پھجوں فردا اے جدوں لوڑاں لئی دھرتی دے پڑ
پندے نیں، تھوڑے گھاٹ دی لو دے جھکڑ چھوڑاں مار دے نیں۔ کسے سیانے دا
یہ تے دھیا اکھاں اے، ”زحپ اے، دھوڑ اے، پسند اے، زندگی جیئہ دا مہینہ
اے۔“

تے جیئہ دا مہینہ آیا۔ زکھ دے پتر لوہن لگ پئے۔ سال بھر خربکا خربکا سا بھیا پانی،
زکھ صرفے نال ورتن لگ پیا۔ گوڑی اوہڑی پھیر دی نہ سنگڑی۔ اک دوپہرے کھیر
بھریا بر، پیاس نال پڑیاں جے نل چکڑو چکڑو ہویا اک باندر اوتے اپڑیا۔ گدھ دے
اشارے اُتے جاگ نے پھن کھلاریا۔ ڈروے مارے باندر دا رنگ اڈ گیا۔ اوہنے جھک
کے بھوئیں تے جن وار مستار گڑیا، دندان وچ کپڑا نپ، ہتھ جوڑ کے عرض کرن لگا،
”خسود فریب نواز، بندہ پرورد۔ دڈا ناں سن کے آیاں، میری جھولی وچ رحم دی بھیکھ پا
دیو، بس ہر لکاؤن لئی تھاں بخش دیو۔ میں تھادی چاکری کراں گا، نچاں گا، گداں گا،
دیش دیش دیاں سوچاں نال تھادی گھر بھر دیاں گا۔ میں تھادی لوکاں دی سیوا کراں
گا۔ میں دیکھ دیاں کہ تھادی نویاں لگراں سک کے پھلیاں ہو رہیاں نیں۔ جڑاں
آکر کے سخت ہو سکیاں نیں۔ نویاں پتراں دے ٹکھاں اُتے وی بے رونقی کھلری ہوئی
اے۔ خبرے تھانوں پڑ نیں آئے دودا لے کھا دھت گئی اے..... اُن دی ونو دن کھلدا
جا رہیا اے..... ایہ کیوں تے کدوں تاں سرے گا؟ بھگوان نہ کرے۔ جے تھانوں
گھ بھو گیا تے ایہاں پھجواں دا کیہ بے گا؟“

زکھ تے زکھ اُتے رہن والیاں پھجواں نوں جاپا کہ باندر ج آکھدا اے، کیوں
جے ساڈے وچوں کسے دی ایس کچھ اُتے کھل کے کدی سوچیا ای نہیں۔ بھلک دے
کے اُن دُھے خطرے دے پرچھادیں زکھ دے ٹکھ اُتے ڈولن لگ پئے۔ گدھ
تھدے تھلے اُتر آیا۔ باندر نے ویلے دا فائدہ چکایا۔ اوہنے آہنا جھولا کھولیا تے اک

مکھ لے کھاری والی دھوئی کڈھ، گدھ اگے، چھادی۔ گدھ نے آہنی ساری دیاں زکھ
دے اک فٹ تے کئی سی، اوہیاں اکھاں بندھیا سکیاں۔ باندر گدھ دا اندر تاز گیا،
اگے دھ کے بڑی دھت تے عزت پیار نال گندے مٹلے گدھ دا ہتھ پھڑ کے اس نوں
دھوئی اُتے بیٹھا دتا۔ پھیر ناگ نوں دی۔ ہر کوئی زکھ تھلے آکھوتا۔

رہن لگ پیا باندر زکھ تھلے۔ باندر ہر روز اپنے جھولے وچوں کوئی ایہو جی شے
کڈھ ماردا، جیئوں دیکھ کے پھجواں دیاں اکھاں پاٹ جاندیاں۔ نال نیانے تاں سارا
دن اوہدے دوالے ٹھمدے رہندے۔ شاماں نوں پرت کے پھجواں آہٹیاں آہٹیاں وچ
جان دی تھاں باندر کول آ جھدے۔ اوتھوں اوہتاں نوں نویاں جاکھاریاں
ملدیاں۔ اوہتاں نوں جی جی اُتے تائیں ایہہ جانن نہیں سی کہ اوہ زندگی کیوں تھوڑاں
نال ہٹا رہے نیں، تے ایہہ تھوڑاں دور دی ہو سکدیاں نیں۔ سوہ نوں دانہ چگن لئی
گھروں نکلتا تے سورج ڈبے گھر پرتا سی چھری زندگی نہیں۔

باندر بہن زکھ واسیاں دا بلی، سکا، آگو تے بور بھ گھج سی۔ ہر آہٹے وچ ہڑ بڑی
پئی ہوئی سی کیوں جے باندر نے دیا سی کہ زکھ دے کول ایہو جیئیاں شیواں نہیں
جیہو یاں ایسں دو جیاں تھاداں تے بھیج دیئے تے وٹے وچ دھیا دھیا شیواں زکھ لئی
آ سکدیاں نیں۔ باندر زکھ دے پھلے لئی وچولا جن نوں دی راضی سی۔

زکھ اُتے دھڑا دھڑا جھدے ہو رہی سی، انقلاب آ رہیا سی، پر اوہی سمجھ وچ
گھج دی نہیں سی پے رہیا۔ اوہ اٹھدا ایہدا، ڈردا، کنہدا، ساری ساری رات جاگدا پر جو
گھج ہو رہیا سی اوہنوں روکن دی جاں صبح تے غلط دا فیصلہ کرن دی اوہنوں ہمت نہ
چندی۔ زکھ لئی ایہہ سمجھ جی نوں سی، اک عجوبہ۔ باندر نال گل بات کر دیاں اوہنوں
پڑ لگا کہ اینج ہوندا ای اے۔

بہن تے دن رات بس کم ای کم۔ ماکھیا ڈھیر توں ڈھیر شہد اکٹھا کرن دا نل

باردی۔ مور آپنے پنکھ مچھتی مچھتی وڈے کرن دا جتن کردا۔ کئی پکھیر و دنگل، پٹلا، پہاڑ، تھاں تھاں کھیل بو کے جڑی بوئیاں لہے کے لیاؤندے۔ سبھ آہنیاں آہنیاں شیواں باندر دے سرور کر دیندے۔ ونے وچ ملدیاں ایہو جیہیاں اولیاں شیواں جیہیاں نہ کدی پہلاں دیکھیاں سن تے نہ ای اوہتاں دی لوڑی، پر اک گل ضرور ہوئی، ہر آہنیاں ج گیا، لٹک پیا۔ اک دوسرے دی ج وچ تے لٹک نوں مات دین دی بھاجڑ نے کم دے زحمیوں وچ ساریاں نوں دن رات دا فرق بھلا دتا۔ ہن کدی کدی اک آہنے وچوں شے غائب ہو کے دوسرے آہنے وچ اپڑ جاندی۔ حال ایہہ ہویا کہ باندر دے کہن تے ناگ اک اک ناہن دی رکھواں تے بٹ گیا۔

آہنیاں دی شکل وجہ تے طور طریقے دی بدلن لگ پئے۔ کوئی آہنیاں رج کے سوہنا ہوندا تے کوئی ترا لکھاں دا ڈھیر۔ لوڑاں دودھیاں تے گلہڑ دی گھنڈ اُتے ناگ پر پوار نے مل مار لئی۔ گلہڑ روندی پندی آہنے آہنے پھری پر کسے کول دی وہیل نہیں سی اودہی گل سنن لئی۔ گدھ نوں ہیشن دے کے اک پاسے بٹھا دتا۔ زکھ لئی نوں کھاد دا دچار دتا اندرا بکھر تے سی۔ لے دے کے اک باندر رہ گیا سی جیہڑا گچھ نہ کردیاں دی ہر دے زحمیاں چاچا۔ اوہنوں تے ملنا دی نیت اوکھا ہو گیا سی۔ ناگ دا منڈا اٹھے پھر پاہرے لئی اودے تال تال چوکس رہندا۔ زکھ اُتے اودہی رہن والی تھاں نوں ونو ونو دڈیاں کرن دی لوڑ چینی۔ زکھ پولا ہوندا چارہیا سی۔

ماکھیا آہن سارا شہد وچ دیندی۔ بال چکھن نوں ترسدے رہندے۔ چنگا مل بلدیاں سی بھڑا آپنے آہنے دا سودا کر دیندا۔ پنکھ آگاہندیاں آگاہندیاں مور جوانی وچ سی بڑھا ہو گیا۔ کوئل ہن کدی کدی آگاہندی اودہی بڑا باندر دے آکھن تے۔ اودے کانسرٹ دور دور تاہیں ہون لگ پئے۔

مکدی گل ایہہ کہ زکھ اُتے لٹکلاں، سجادناں تے خوشامالی دکھالی دیندی پر شکھ چین

مکھس گیا۔ موج میلہ تے مستی درگیاں شیواں لفظ بن کے کتاباں وچ جاوسیاں۔ باندر بے خبر نہیں سی۔ اوہنے زکھ اُتے تھاں تھاں نفسیاتی بیماریاں دے علاج تے دماغی شکھ لئی روحانی اڈے کھول دتے۔ ایس کچھوں پیسے دی کوئی گھاٹ نہیں سی۔ پنکھ دی بگرائی وچ ہر عبادت، پوجا باندر دے حکم موجب ہوندی۔ اوہنے آلوٹوں افسردی کرسی دتی تے کاں نوں کلرکی، باز فوجی بنیا تے چگاڑ پٹواری۔

آپ ہداری اپنی کہ کاں جیدے مرضی آہنے جاں دانے پھکے تے نکس شوک دیندا۔ ناگ جیہڑے پاسے سرکدا آہنیاں وچوں انڈے بچے جہم۔ آپا دھانی تے بے وسائی دا ایہہ حال سی کہ ہائی تے پتر اک دوسرے توں پاسا دندے۔ اک ہائی زمین توں مُراد مکدی تے دوجی اسان توں خیر۔ ہوا بھلدی تاں ناہنیاں اک دوسرے تال نکراؤندیاں۔ پتر جھردے، ناہنیاں جھکدیاں، آہنے آہڑ دے۔ آتوں سونے تے سہاگہ، باندر دندہ ناہنیاں۔ آہنے ون پونیاں شیواں تال کوک پر دانے پھکے دا گھانا۔ سبھ آزاد تے خود بخیر پر اُڑن دی حد بندی۔ زکھ تے ہر پاسے حال زبانی۔ جیدر زبانی سیتی مچدی، باندر اوس پاسے آپنے جھولے وچوں دانے پھکے دا چھٹا لا دیندا۔

ایدر زکھ دے شکے ناہن اُتے بیٹھا بے وس گدھ اُسل وٹ لیندا، پھر پھڑاؤندا پر اودہا کوئی واہ نہ چلدا۔ اودھر باراں دری وچ آپنے بیڑھے اُتے بیٹھا بچ اُپر پورے اسی دودھیاں دا گنگا رام آہنی سوئی اک پاسیوں چک کے دوسرے دا رکھدا تے پھیر اودھروں چک کے پہلے دا رکھدا کیوں بے کیوں سناے زکھ دی کہانی؟ کون سنے گا ایہو جیہے قصے کہانیاں؟ کسے کول ہے وہیل بچ جانن دی؟

سجنو، بلیو! نکاتی دے پوترے نوں بس اپنا کو قصہ ہی یاد سی۔ ہاں گچھ جانکاری اوہنوں ہور دی سی کہ گنگا رام پھیل آہنی ساری حیاتی دی پونجی سمیٹ کے جیوندیاں رہتا چاہوندا سی! کہانی سناؤن لئی اوس 'موتے' نوں جیہڑا پولے تے کھوکھلے ہو رہے ہڈھے

بوہڑ دی کٹھ وچ رکے رکے دڑا ہو رہیا سی۔
اے دی کہانی اوہدے توں بھنسی پوے گی۔

□

اودے پرکاش

چھینچیا تولیاں دی پٹی "چھین تولے کا کر دھن"

رات نوں گھر وچ سمیرا بیٹ ہوندا، دو جیاں دے گھراں تالوں دی دودھ تے
ڈونگھا۔ کندھاں دی اوہدے وچ گواچ چلچلیاں، ہوا بھاری تے سنگھتی ہو جاندی
جیہدے وچ ون ون دیاں ہواں، خوشبوواں گھلجیاں ہوجییاں۔ کئی وار میٹوں کیوڑے دی
خوشبو آؤندی چاچی جد کہ ساڈے گھرتے کیے سارے پنڈ وچ کیوڑہ نہیں۔ کدیں
پنڈوں باہر لے چھیاں والے چھپر دے پانی دی بو، نجھیاں دے نوٹھکے نال ساڈے
بھیر دے بھر جاندا، ساہ لینا اوکھا ہو جاندا، ہر شے سلی سلی لگدی۔

کدے کدائیں اینج دی ہوندا کہ کسے سڑی ہوئی شے دی بو ہوا وچ رل کے اک
مہین جیہی پرت بن کے سارے گھرنوں گھیر لیندی۔ ایس بو دے کھکھریاں ہی ہر
پاسے اک آن ڈٹھے خوف دے پرچھاویں دی پسر جاندا، ماں کہندی، "گدا اے
کے کوئی چوہا مر گیا اے۔" اوہی آواز وچ بے یقینی تے خوف رلیا ملیا ہوندا۔ پھیر اوہ
آپے آپ نوں آرام نال تسلی دیندیاں کہندی، "کا کا، جا کے دیکھ داوی کیہ کردی پٹی
اے سمیری کوٹھڑی وچ؟"

میں سمجھ جاندا کہ ماں دے اندر اس سڑی ہوئی بو دے نال جمبڑ یا ہویا ڈر دی بیٹھ
گیا اے تے اوہنوں داوی بارے فہم اے۔ ایس سارے اکثر داوی نوں بھلا
دیندے، کدے تے مہینہ مہینہ اوہنوں نہ دیکھدے۔ نہ اوہ ساڈیاں اکھاں دے سامنے
ہوندی تے نہ ہی اوہی ہوندا ساڈے پیسے وچ۔

جھنڈ وچ: پٹہ اٹاں موجب پوری دنیا نوں 7 جھیاں وچ ونڈیا گیا اے جیہدا اک حصہ
بھارت اے۔ تے بھارت نوں 9 جھیاں وچ۔ آریہ روت: آریہ نسل دے رہن دی تھاں۔
پڑگھا: اک پکھی دا ناں۔ پریا: اک پکھی دا ناں۔ جیٹو: برائمن ننگے پنڈے اُتے اک ڈوری
جیہی پائی رکھدے نیں۔ سوئیٹور: ویاہ لئی ملوی دے سامنے اُمید دار منڈیاں نوں کھلہار دتا
جاندا اے تے ملوی آپ آپنا در پندھ اے۔ منڈپ: جگی ہوئی تھاں جتھے ویاہ ویلے ملوی تے
منڈا اک دوالے بھیرے لاؤندے نیں۔

جیہڑی کوٹھڑی وچ دادی جالی دی اک پرائی مٹی تے سُتی رہندی، اوس کوٹھڑی دا
 ہاں 'میری کوٹھڑی' رکھیا ہویا سی۔ اوہ بچی تے بھیڑی جیہڑی، زمین وچ دھسی ہوئی دھر
 اندر اک کوٹھڑی سی، جیہڑی کوئی باری نہیں سی، صرف اک۔ نکا جیہڑا بوبا سی جیہڑی
 پچھلے تھ اپنی نیویں سی کے لگ بھگ بیٹھ کے اندر اترتا چنیدا۔ اوس کوٹھڑی دا فرش، زمین
 دی پھرتوں کوئی دو کوٹھ بیواں سی، اوتے ہر ویلے ہنیرا رہندا، دن ویلے دی۔ دادی
 سکیاں دتاں بچھوں، جاں کدیں کدیں مہیاں مچھوں اوس کوٹھڑیوں باہر نکلتی۔ اوہ
 خبرے اندر ہی کسے ٹکرے پیشاب کردی سی، ایسے لئی میری کوٹھڑی دی بند کھنٹی ہوا
 وچ "اسوئیے" دی بکھی بوریجی ہوندی، دادی دے شریر وچوں دی ایہو جیہڑی بو آؤندی
 سی۔

میںوں پورا پک سی کہ دادی کوٹھڑی دے میرے وچ دوی ساریاں شیواں صاف
 صاف دیکھ لیندی اے۔ اک دو واری جدوں اماں نے سڑی ہوئی بوتوں ڈردیاں،
 میںوں، دادی نوں دیکھن بیجھیا سی، میں میری کوٹھڑی دے اندر جھات ماری، تے
 میرے وچ، جدھر دادی دی مٹی سی، اوہر کچ دیاں دو بلدیاں اکھاں دیکھیاں سن۔
 میرے وچ بلی دیاں اکھاں دی ایسے طرحاں بلدیاں نیں۔ میں جدوں آواز ماری،
 'دادی، دادی' تے تھر تھراؤندی 'ہوں ہوں' دی آواز اوہناں دوہاں اکھاں وچوں
 نکلتی۔ میں میرے وچ ندا ہویا پرت آؤندا تے اُچی آواز وچ کہندا، 'اماں، دادی
 تے جیہڑی اے تے اماں میںوں جھاڑ پاؤندی، تے جے میں ایہہ کہندا کہ 'اماں، دادی
 تے نہیں سڑ رہی، ایہہ بو کسے ہور مری ہوئی شے دی اے، تے خبرے کیوں اماں بھر
 دی میںوں جھاڑ پاؤندی۔ ایس لئی جھلے لکھ دتاں توں گھر وچ رات والی بو کھلردی تے
 اماں ڈر دی ماری میںوں میری کوٹھڑی دل بھیجی، میں جھاتی مار کے، ندا ہویا پرتدا،
 تے گاؤندا ہویا دندا..... 'دادی بولے، ہوں، ہوں!.....'۔

پر راتیں میںوں بلی توں بڑا ڈر آؤندا، خاص کر اوس کالی بلی توں جیہڑی صرف
 رات نوں ہی آؤندی، کوٹھڑی اتردی، سارے گھر وچ بھردی، تے کدے کدے
 ساڈی مٹی تھلے آ کے بہہ جاندی۔ اوہ دیاں اکھاں دی کچ دیاں بلدیاں ہونیاں اکھاں
 سن۔ اوہناں وچوں مشا مشا نیلا تے پیلا چائن کردا رہندا۔ جیویں جیویں ہنیرا گاڑھا
 ہوندا اوویں اوویں چائن نہتا کردا۔ بلی راتاں نوں وین پاؤندی، تے میںوں انج گدا
 کہ اوہ بلی نہیں، 'دادی اے' تے خبرے بلی دا روپ دھار کے سارے گھر دی ٹوہ
 لیندی بھردی اے۔ ساڈے پنڈ دیاں زنبائیاں اسطرھاں دیاں کہانیاں سناؤندیاں،
 جیہڑے وچ ہوندا کہ لکھ زنبائیاں، جادو ٹونے دے زور تال آپنے آپ نوں کسے دی
 روپ وچ ڈھال لیندیاں۔ ایہناں زنبائیاں نوں ٹونے ہاریاں کہیا جاتا، تے بلی
 اوہناں دامن چچواں روپ ہوندا، کیوں جے بلی میرے وچ دی دیکھ لیندی اے۔

پر اوچی ونیں، صرف دادی نہیں، سگوں ہر زبانی میرے لئی چرچ ہوندی، تے میں
 ہر دم اوس بلی دی تاز وچ رہندا کہ جدوں کوئی زبانی بور روپ دھار رہی ہووے، تے
 میں اوہناں آپنی اکھیں دیکھاں، پر ایہہ کدیں نہ ہویا، بلکہ دادی کدوں بلی دا روپ
 دھار دی اے، میں ایہہ دی نہ دیکھ سکیا۔

چاچی، جیہڑے بارے مشہور سی کہ اوہنے دل دی تھاں ککڑ دا اک چورس ٹوٹا
 مڑھایا ہویا اے، جیہڑوں اوہنے، چاچے دے گھروں نُس جان تے پال نہ ہون دے
 کارن مڑھایا سی۔ چاچی بڑی چتر سی، اوہ گالاں دی کڈھ لیندی۔ اوہنے اک وار دیا،
 کئی ورھے پہلاں جدوں دادی جوان سی، بڑی سوئی سی، اوہدا ملن ورتن پنڈ دی اک
 تائن تال ہوگیا۔ تائن ٹوٹا جاندی سی، اوہدے کولوں دادی نے دی تھوڑا بیٹ ٹوٹا سکھ
 لیا۔ کدے کدائیں ٹوٹا مٹھا دی پے جاتا اے۔ دادی تال دی ایہو سی ہویا۔ دادی دی
 سوئی تے سولہ دیہہ جیہڑے اُتے گربیاں دی ڈھپ تال چھالے پے جاندے، تے

رات نوں جیدے وچوں مٹھلاں دی خوشبو مٹھدی سی..... اوہ شریر، ٹوٹا پٹھا پین تال
پہلے تانے رنگ تے بھر کھسے رنگ ہو گیا۔ دادی دے اکر چکھو تیراں بال ہوئے، جہاں
وچوں پتا جی، ”چنڈ پید“ والی بھمکی تے چاچا جیوندے رہے۔ چاچی دسدی کہ، دادی
دا اوہ سچدا ٹوٹا سی اوہناں دی اولاد کھا جائدا۔ ایہہ دی نوٹنے والی مٹھا اثر سی کہ، پتا
جی تے چاچا کدے گھروچ نہ بیکدے۔

ساڈا گھر اک بسا، بنار تے ہوئی ہوئی تنک دا جا رہیا گھری۔ چھت دے ہر
بالے، ہبیر نوں ٹھمن دے کیزے مہوے سارا دن سارے گھروچ چٹا جیہا ٹورا
کھلاوے رہندے۔ سارے گھروچ ہر شے تے چلے پورے دی تہہ جم جاندی۔ شام
نوں اماں جھاڑ پونجھ کردی بوکر دیندی تے ویزے دی اک ٹکرے، پورے، کھٹے تے
ہاں دے بھور دا ڈھیر لگ جائدا۔

اماں ایس گل نوں چٹکی طرحاں جاندی سی کہ ساڈے گھرویاں کندھاں اندروں کھو
کھیاں ہو کھیاں نیں تے اوہناں وچ اک وکری حیاتی تے سنسار دس رہیا اے۔
ایہہ سنسار چوہیاں، کئی رنگاں دے بے شکے کیزیاں تے ان ڈھکیاں ڈراؤنیاں روحاں
دا سنسار اے، جہوں ایس کدی نہیں دیکھیا تے اوہدے آپنے ہی قاکدے قتون تے
طور طریقے نیں۔ ساڈا باہرلا سنسار ایس اوہلے وسدے سنسار لئی کھاد تے ہوا دا کم کردا
اے۔ ایس گھر دے ڈھیری ہو جان دا سانوں ساریاں نوں چانن سی۔ ایہہ کدیں دی
کسے دپلے اکو ساہے ہو سکدا اے۔ رات نوں جدوں ہر پاسے چپ ورت جاندی تے
نچیاں دے نوٹھے نال سلاپی ہوئی بھاری ہوا وچ سارا گھر ڈب جائدا تاں کندھاں
وچ اوہلے دن والی حیاتی دی اوٹی تے برپک آواز سنائی دین لگ چندی۔ گھدا اوٹھے
اوہجڑ تے چلے نہ پین والی عجیب جیہی بولی وچ ساڈے آپنے سنسار دے لیکھاں تے
موت بارے گھس گھس ہو رہی اے۔۔۔ چیزاں دی توڑ بھن تے بناؤن دا کھڑاک آؤندا،

اوتھے کچھ نواں گھڑیا تے آساریا جا رہیا اے۔ کدی گھدا جیویں گھرویاں کندھاں دی
کھوڑ وچ اک ہیٹ دوا اثر دہاندا پیا اے تے اوہدے ساہواں دی تتی تتی ہواڑ ساڈیاں
ساہواں تے سٹھیاں تانیں اپڑ رہی اے۔

میں، بلی تے دادی، دوواں توں ہی نہیں، گھرویاں کندھاں توں وی ڈردا ساں۔
میںوں پکا یقین سی جے میں کندھاں نال کن لا کے دھیاں نال سٹاں تاں ایس دوسے
سنسار دا ہبید میرے تے مکمل سکدا اے۔ پر ایہہ سوچیاں ای میرے دل دی دھڑکن
ودھ جاندی، تے میرے اندر اوہجڑ، کوٹھے تے ان ڈھکیاں دی بولی سنن دی ہمت ہی
نہ آسردی، میںوں اینج گھدا جے میں ایس سنسار دی بولی سن لئی، سمجھ لئی، تاں میں جیوندا
نہیں رہواں گا۔

پر دادی دے بارے میرا خیال اے، کہ دادی چھڑا ایہہ بولی جاندی سمجھدی ہی
نہیں سکوں ایس سنسار دے ہیٹ سارے کم اوہدے اشاریاں نال ہی ہوندے نیں۔
ساڈے گھروں تہاں دل دھکن والی ہر مصیبت تے ہر واقعے دے ان ڈھکے دھاگے دا
ہر برا دادی دیاں انگلاں نال بھنیا ہویا اے۔ آہنی کھنڈی وچ دن رات، مہینہ
مہینہ بھر، آخر اوہ اگلی ٹیٹھی کیہ کر دی رہندی اے۔ دادی ساڈے گھروں دی دشمن اے۔
ایہہ دادی نوں وی پتا اے، سانوں تے خیر پتا ہی اے۔ اوہ ایہہ دی جاندی سی کہ
'راسے' (میرا بچو) توں اڈا اوہدی گل کوئی وی نہیں سمجھدا۔ اوہ آستیاں درھیاں دی ہو گئی
سی تے آپنے نال ایس گھروں دی مکان لئی جادو ٹوٹنے دی کسے کھیڈ وچ رُجھی ہوئی
سی، ایس جادو ٹوٹنے دے اثر نال ساڈا گھر وی آستیاں درھیاں دا گھدا، سانوں ساریاں
نوں جاچا جیویں ساڈے پھیر پھیر تے ساڈیاں بڈیاں دی آستی ورھے پُرائیاں نیں۔
آستیاں تہاں توں بچنا چاہوئے آں۔

دادی اٹھاں پہراں وچ اک وار کھاندی۔ چست دا اک ہیٹ پُرائنا چٹا جیہا چھٹاں

سی۔ وال، چاول، چینی تے ٹکیاں مرچاں اوہدے وچ پا کے، اماں اوہنوں بھیری کھڑی دی پٹکھ اے دکھ آؤندی۔ کدے کدائیں تے کتیاں دناں تائیں ہر وار اوہ چمتاں بھریا بھریا پوت آؤندا۔ تے اس نوں کوئی نہ کھاندا۔ کئی وار تے گھر دے لوگ وادی نوں اُکا ہی بھل جاندا دے وادی بارے گل بات دی نہ ہوندی۔ کئی مہینے لگھ جاندا تے بھر کے ان وادی چٹی میلی ساڑھی پائی، ویزے دی اس ٹکرے متا پڑی بیٹھی نظر آؤندی، جسے اماں گھر دا سارا ٹوڑا لہندی۔ چاچی اوہنوں دیکھدیاں ہی بولن لگ پیندی، دنگی اے بدھڑی، ان بھر گھر دا کوئی نہ کوئی جی ضرور بیمار ہونے گا۔

وادی دے باہر بنگھیاں ہی گھر وچ اک دوڑ بھج شروع ہو جاندی، ہر جی بھلا ہو جاندا۔ چاچی نڈیاؤندی بھر دی، ہتھی وادی لامیوں، تھپ تھپ زمین تے چیر ماردی لکھدی، اماں سارے گھر وچ بوکھر دیندی، کوڑا، بک ٹنگ تے ٹٹ بھج ویزے وچ لہندی جاندی۔ ہر کوئی وادی ول دھیاں نہ دین دا جتن کردا، پر میں چٹکی طرحاں جاندا ساں کہ سارا گھر وادی دے باہر نکلن دے کارن، چھپے وچ بھرے پانی واٹنگ اندروں چل گیا اے۔ وادی دے کارن ہی ہر کوئی کسے نہ کسے کم وچ زحیا بھر دا اے۔ اماں، ہتھی، چاچی ویاں آوازاں بکھیاں ہو چلیاں۔ میں جاندا ساں کہ ایہہ سبھ کچھ اینج دا نہیں۔ ایہہ تے وادی دی دشمنی تے نفرت دا مقابلہ کرن لئی اک فوج واگن آئے آپ نوں سدھا چھرا تے سواہرا کرن دا جتن اے۔

وادی گڑے دے دھیر تے دھچی پوری آتے بیٹھی رہندی، کدے کدائیں اوہ کوئی قیلی جیسی سیندی دکھائی دیندی۔ اک وار مینوں آپنے دل اک سار بنگھیاں، دیکھ کے وادی دے ٹکھ دے وٹ بور دی ڈوٹکھے ہو کے بے وی تے مجبوری دی مسکان وچ ٹٹھل پے گئے۔ وادی نے اشارے نال مینوں آپنے دل بتایا۔ ایہہ باہرلی دنیا دے کارن وادی دا اک پہلا تے کلا روٹل سی جیہڑا میں دیکھیا۔ خبرے وادی کولوں سوئی وچ

دھاگہ نہیں سی پرویا جاندا؟ ایس لئی؟ پر میں اوہدے کول نہیں گیا، میں ڈردا ساں کہ وادی بکتے چپ کر کے آپنا ٹونے والا وال میرے شریر تے نہ چہوڑ دے۔ چاچی نے اک وار دسیا سی کہ جادو ٹونے والیاں زبائیاں کدیں کدیں آپنا اک وال بااں دے شریر نال چہوڑ دیندیاں نہیں۔ بھر ٹونے دے زور نال اس وال نوں آپنے کول پتا کے، دودھ دے بھرے پیسے وچ پاؤندیاں نہیں تے دودھ لہو بن جاندا اے، تے ایہہ لہو اس بال دا ہوندا اے جیہدے شریر نال اوہ وال چہوڑ دیاں نہیں، تے وال اوہدا سارا لہو نچوڑ کے آپنے نال لے آؤندا اے۔ ایسے لئی میں ڈر گیا ساں۔ بکتے میرے نال دی اینج ہو گیا تے میرا شریر دی ٹنگ کے کانڈ ورگا چٹا نہ ہو جائے۔

وادی کسے ہڈی گد واٹنگ جاپدی جیہدے سر، تے دھون دے سارے وال جنمڑ گئے ہون تے اک تیار، پتلی جیسی ٹھریاں والی دھون دے آتے ٹنگی کھوپڑی بچ گئی ہووے، تے اس کھوپڑی دے اندر دا دماغ آپنے اخیری ویلے دیاں ساریاں آوازاں بولی بولی سُندا رہندا ہووے۔ مینوں وادی تے ترس دی آؤندا، پر اوہ ساڈی دشمنی سی کیوں بے وادی کول جھپٹا تو لیاں دی سونے دی اک چٹی سی، جیہڑی اوہنے گھر دی کسے ٹکرے زمین وچ، جاں کسے کندھ وچ، جاں پھٹلے ویزے دے کھو اندر جاں کسے درخت دے ٹڈھ لٹکایا ہویا سی۔

رات نوں جدوں گھر دا سارا کم ٹنگ جاندا تاں اماں، ہتھی تے چاچی لائین دے کول آبیہندیاں۔ گھر وچ لائین دی اکو ہی سی۔ اماں ساریاں دے روٹی ٹنگ کھان چکھوں، بھانڈے مانجھ کے، چٹھا چونکا صاف کر کے، آپنے کھان لئی لے کے لائین کول آبیہندی۔ اوہ ہر نہی نوں دیر تاہیں بڑے گھوٹال دیکھدی تے ہر وار کوئی نہ کوئی شے اوہدے وچوں لہے کے کٹھدی تے بُرکی نوں بولی بولی دیر تاہیں وچھدی رہندی، تے گھاں کردی رہندی۔ ہتھی دا دیاہ اڑیر دے لاگے جھپٹ پیر وچ ہویا سی تے پہلے

دورھے ای مہم جو دی موت مچھوں اوہ ساڈے گھر پرت آئی اوووں توں لے کے ہن
دساں درحیاں تائیں اوہ اتھے ایسے گھر وچ اے۔ اوہ ہر گل نوں حیران ہو کے سندی،
بولدی، ایسے کارن مچھیں دیاں اکھاں ہر ویلے پائیاں رہندیاں۔ اوہناں نوں دیکھ کے
اچ گلدیاں جیویں مچھیں لئی سارا سنسار ہی کوئی عجوبہ ہووے، ہر شے بھارت ہووے۔

چاچی دا قد نیست نکا تے شریر دی نیست پتلا سی۔ اوہدی عمر کوئی پنجاہواں دے لگ
بھگ ہووے گی پر حالے تائیں گودی خالی سی۔ چاچی نے آپنے ول دی تھاں نکل دا
اک چورس ٹونا مڑھا یا بویا سی، ایسے کارن اوہ نیست ڈاڑھی تے کوری سی۔ اک دن
چاچی نے تھی تھی کر جی میری ہانہ تے لا وئی، اوس دن اماں تے چاچی دی رجویں
جگ ہوئی، خبرے اوسے دن اماں تے نکل دے چورس ٹونے والی گل مینوں دی سی۔

لائین دا چوکا چائن، گھر دے ہنیرے نو جب نیست گھٹ ہوندا۔ رات دے
ہنیرے وچ نیست ساریاں شیواں، بھاری ہوا، پُہ اسرار بوتے ان دُھی اوئی گونج وچ
دُوب جیہیاں۔ کندھاں ویاں کھڑاں وچ وسدی مخلوق جیوں کھلونڈی تے اوہناں دی
پے دھمی بل نخل ویاں پڑیاں پڑیاں آوازوں ساڈے تائیں اپڑن لگ جیہیاں۔
ایس سارے لائین دے کول تنکے بیٹھے رہندے۔ اماں، چاچی تے مچھیں دچالے
ہون والیاں گھاں کدے نہ لکھن والیاں گھاں ہوندیاں۔ تے اچ گلدیاں جیویں کسے نیست
لے تھے کہانی دی شروعات دا جوگاڑ بنا رہیاں ہون۔ میں چپ کر کے سندا رہندا تے
سوچا کہ وڈا ہو کے میں ایس گھر دی کہانی ضرور لکھاں گا۔

اماں دا موجدہ نہ کی نال بھریا ہوندا، تے ملکہ لائین دے بھکے چائن وچ نھر یاں
نال بھریا، نیست نہ اتا، گندا تے تیار جیہا گلدیاں۔ اماں کہندی 'بے ماں جی (دادی) چینی
سانوں دے دین تے ایہہ گھر ہن دی فتح سکدا اے۔' چاچی کہندی 'میری گل پلے
نہہ ٹوٹھت کے، ایہہ پنڈھڑی جدوں مرے گی، اوہدوں ایہہ یاں آندراں وچوں نکلے

گی ایہہ چینی جیہہ ندے جی تے ایہہ نہیں دیندی نہاںوں۔' اماں دے ملکہ دی کالکھ ہور
دی ڈونکھی ہو جاندی، 'بھگوان کسے نوں ایہو جیہا مایا دا روگ نہ اوسے کہ اوہ کسے دا نہ
رہوے۔' مچھیں لگ بھگ چپ ہی رہندی، میں حیران ہوندا کہ دادی، مچھیں دی ماں
اے؟ اچ چاچا دادی ساریاں نوں وسار مٹھی اے، مچھیں، راسے تے چاچے نوں دی۔
جیویں ایہہ سارا سنسار دادی لئی اوہجڑ جاں خیر ہووے۔ خبرے اوہ کندھاں اندے
وسدے طلسمی سنسار دی بولی ہی چینی طرحاں جاندی اے تے ساڈی بولی بھیا مٹھی
اے، جیہدے کارن دادی دی کوئی گل دی ساڈے کسے دے وی پلے نہیں چینی۔

صرف پتا جی سن، جیہڑے تن چار مہینیاں مچھوں جدوں دی لکھتیاں پڑتے، ہر
وار پہلے دن اک دو کھنڈے دادی کول اوس ہنیری کوٹھڑی وچ ضرور بیٹھدے تے گل
بات کردے، دادی اوہناں دی ماں سی، اوسے ہی پتا جی نوں جنم دیا سی۔

اوہ مچھیاں تو لیاں دی چینی دادا جی لیاے سن۔ دادا جی ساڈے گھر دی کہانی دا منڈھ
تے آگونے۔ اوہناں نے ساری دُنیا دا سفر دی کیتا سی تے دُوبے دُوبے کارٹے دی
کچے۔ مینوں چاچا اے جیویں ساری دُنیا دادا جی نوں جاندی سی۔ اوہناں دی اک
دُھندلی جیہی تصویر اماں دی کوٹھڑی وچ کندھ تال لگی ہوئی اے۔ اوہ کلی تصویر سل تے
ویلے دے کارن ہیشے نال حمیڑ کے ہوئی ہوئی گھدی چار سی۔ دادا جی دے سر تے
مراٹھی گپ تے لہاں وچ بندوک لگی ہوئی سی، تے دُوبیاں دُوبیاں چھان۔

لائین دے چائن تھلے جدوں دی چینی دی گل ہوندی، دادا جی دی کہانی دی نال
ہی چھوڑ چینی۔ اماں وسدی کہ دادا جی نوں چڑیاں، کبوتر، طوطے، لکڑا، بٹھاں آدینچھی
پالن دا بڑا شوق سی۔ پنڈوں باہر لے جھنڈ دی ہر اک بٹھاں نال اوہناں دی ذاتی جان
پچھان سی۔ تے ہر بٹھاں نوں اوہدے آپنے نال نال باندھے۔ کئی وار تاں اوہ گھر لے
آؤندے، سارے گھر نوں دکھت پے جاندے۔ دادا جی نوں ایہہ وی خبر رہندی کہ جھنکی

وے کھڑے دکھ دے کھڑے ناہن اُتے کھڑے پکھیر دے بکے بچے نہیں تے بکے
وڑے ہوئے نیں۔ اوہ تے کانواں تے ڈسکیاں نال دی گل بات کر لیدے۔ اوہ
پکھیراں توں ہنچھ کے پکا پکا دس دیندے کہ صبر دے گا جاں نہیں۔

پنڈ دے اوس محبت تے جسدے وچ دادا جی دیاں بھٹیاں، مرغائیاں، بنگے،
”بھ چاہے، مناور، بھری“ تے ون ون دے بور پکھیر و بندے سن، انگریز افسر آہنی میم
نال آؤندا تے آہنی بارہ بور دی بندوق نال شکار کر کے لے جاندا، دادا جی کدی کدی
نیت پریشان گھر پرتدے تے نیو آؤندے، ”اچ گورے نے موہن ساونت تے ڈھوٹی
نوں مار دتا اے۔“

اماں دسدی اے، اک شامیں دادا جی وڑھے وچ ننھی تے گم نم لے پئے ہوئے
اسمان تے ننھے ننھے ننگے ”کبرگرا، ڈھرو تے کھو“ تاریاں نوں دیکھ رہے سن کہ اک
دم بکر مچی نیلا اسمان پکھیراں نال بھر گیا، اچ گورے جیوس سارے سنسار دے پکھیر
اتھتے آگئے نیں، اوہ سارے ہی گھاہ دے ڈرے پاگھاں داگ چیک رہے سن، دادا جی
دے جیس خون وچ لیڑی اک مرغابی آؤگی، اوہا سارا شریر چھریاں نال چھانی تے
دھون لگ بھگ نئی ہوئی سی، دادا جی نے آہنی بندوق دیاں ہالیاں صاف کیتیاں،
کارڈس بھرے، ہر تے چک رکھی تے محبت دل فڑ پئے۔

ایہدے بعد کہہ دے نے، دادا جی نے محبت دے دوسرے کنڈھے تے کھلو کے
گورے نوں لکار ماری، ”ایس محبت تے شکار کرتا ترم اے، ایہ سارے پکھیر میرے
ذاتی پالے ہوئے نیں، میں نو تین اتھتے نہ دیکھاں اوس دن اوہ گورا افسر آہنی میم
نال اکلای ایس لٹی کن لوٹ کے چلا گیا۔ پر دوسرے ون دادا جی دے سارے کیت
خرق ہوئے ڈھور ڈھور پک کے لے گئے تے ساڈے پنڈ دے متھے تے ہیری داٹھیا
خوبک جت۔“

ہن انگریز افسر روز آ کے شکار ماردا، دادا جی وڑھے وچ ننھی تے لے پئے
دیکھدے رہندے، اسان چیکاں مار دے ڈور بھورے پکھیراں نال بھر جاندا، اوہناں
دیاں اکھاں ساٹنے لبو وچ لیڑے پھل پنگے، مرغائیاں، بھٹیاں تے دھریاں گھمن لگ
پنڈیاں۔ جیس دن گورے افسر نے پاگھاں داگ انھے دا بارہ بور دی بندوق نال شکار
ماری سی، کہندے نیں اسے دن پنجاب دے جیاناوالہ بان وچ گولی چلی سی۔

اک دن بھر دادا جی نے آہنی بندوق صاف کیتی تے محبت دے کنڈھے توں
پرے ہٹ کے اک دکھ دے ناہن تے پتریں وچ لگ کے بہہ گئے، انگریز افسر آہنی
میم تے کارندیاں نال آیا تے محبت دے دوسے پاس بٹائی ہوئی بھان تے شکار نئی
چڑھ بیٹھا، دادا جی نے اوہنوں لکارا، ”ایس ایس تھاں دا تے ایہناں پاتو پکھیراں دا
مالک، تینوں حکم دینا کہ ان توں ایہ شکار بند۔ آواز تے ساریاں سنی پر پتریں وچ
لگے دادا جی نوں دیکھ کوئی نہ سکيا، گورا بھجیا خبرے ایہ اوہدے اندر دا ڈر بول رہیا
اے، اوہنوں غصہ وی آیا۔ انگریز اوس ویلے سارے ہندوستان دے مالک سن، تے
اتھتے اک مرغابی مارن لئی دادا جی وڑھی ہو کھلوتے سن۔“

گورے نے آہنی بندوق مرغائیاں دے ٹھنڈ دول سدھی کیتی۔ غاہ.....
بندوق چلی تے کارندیاں نیں دیکھیا کہ مرغائیاں نیں اوہناں اُتے چھاں کر پتی اے،
تے ایہ وی دیکھیا کہ اوہناں وچوں اک دی مرغابی تھلے نیس ڈیگی، بلکہ مرغائیاں دی
تھاں گورے دی لوتھ اوہناں دے پیریں وچ آؤگی اے، دراصل دوہاں بندوقاں دے
گھوڑے اکٹھے دے گئے سن، دادا جی نے ناہن توں تھلے چھاں ماری، بندوق دا دھواں
صاف کیتا، پکھیراں نوں مسکان بھریاں اکھاں نال دیکھیا تے جتھ بلاؤندے ہوئے
جنگل وچ گواچ گئے۔ اماں دسدی اے، بھر بھیاں درحیاں تاکیں دادا جی دی کوئی
آگھ سکھ نہ ملی۔ کوئی دسدا سادھو ہو گئے نے، کوئی کہندا ڈاکو، زمین ساری خرق ہوئی

سی، مگر وچ بھکھ تک نے ڈیرہ جمایا، داوی اگلی مگر وچ جتاں بالاں، مطلب پتا جی، چاچا تے مچھی نون پالڈی دی، اس زمانے وچ دادا جی دیاں بڑیاں کہانیاں بڑے قصے بنے، مگر مگر باتاں پتیاں، دادا جی جرمی گئے، روس گئے، ست سمندر تر کے پار کہتے، انگریز دے جبری جہاز دے پتہ دے وچ چمیک کر ہتا، ریل گڈی لٹ لئی، کوئی کہہ اٹلس مقابلے وچ مارے گئے جاں گرفتار کر کے پھاسے لا ہتا، کیسز نال مر گئے۔

پر دادا جی مچھی دے، جمعرات دی رات، کٹک دے مینے دیوانی توں ٹھیک اک دن پہلے مگر پرت آئے، اوہ اسلوں ہڈے تے ماڑے ہو گئے سن، مکی داڑھی سروں گئے، تے کہہ دے نیں، دیوانی دی رات اوہناں نے داوی نوں جھنجھٹا توں دی اک جینی دتی سی، سونے دی۔

اوسے سال آزادی ملی، اوسے سال دادا جی مگر پرتے، تے اوسے سال اوہ بیمار ہو گئے۔ کہہ دے نیں دادا جی بڑے زور آدرسن، اک وار چلڈی ہوئی ریل گڈی دے انجن نوں مصلو کے دھکدے ہوئے ڈوڈھ میل مچھے لے گئے، پر ہنس آزادی مگروں اوہناں کولوں نئی وچ اپنے نال لے جاؤن لئی پانی والا لوٹا دی نہیں سی چلایا جاندا۔ اوہناں نوں دسی تے اوہ بیہ ویلے ہو کدے رہندے۔ اوس ویلے تاکیں پتا جی، چاچا تے مچھی جوان ہو گئے سن۔ مچھی دسویں اے جیس سال آزادی ملی اوسے سال توں اوہ سارے لوگ اک اک کر کے مرن لگ پئے جہاں انگریز دے خلاف یوڈ کھتا سی۔ دادا جی دی اوسے سال مر گئے۔ آخری ویلے اوہناں دے موہنہ تے کھیاں چٹھیاں رہندیاں، اوہناں دا منکھ چپ چپا تے ٹھو وی بھیلی جیہا گدا۔ دادا جی دی کسے ہڈی گدہ دے جاپے، اوہ کچیرواں دی بولی دی نعل گئے۔ جیس دن اوہ مگر پرتے اوسے دن اوہ پانی دے محب تے دی گئے، کسے دی کچیرو نے دادا جی نوں نہ

سہانیا، سارے پڑانے کچیرو مر نک گئے سن تے نوں پیڑھی لئی دادا جی اوہڑ سن۔ اوہ اندرون لٹ گئے، ”سبھ کچھ بدل گیا“ اوہناں دے مونہوں چٹرا ایو ہی بھکیا سی، اوہناں دا نئی والا جتل والا لوٹا ایو دی ساڑے مگر وچ پرچمتی آتے بیاسی، جیس نوں میں نہیں چک بکدا ساں۔

اماں، مچھی تے چاچا دے منکھ، لائین دے پیلے تیار چانن وچ کیڑیاں کھا دی پڑانی بکتاب دے درتے آتے نئی بھکی تے ڈھنڈی تصویر ورگے لکدے۔ پتھیاں دے منو کھکے دی بو نال بھی گاڑھی ہوا وچ تھوڑے پر لئی اوہناں دیاں مگھاں تر دیاں رہندیاں تے پھیر بل نال بھاری ہو کے کتے ڈگ پتہ دیاں۔ سانوں ساریاں نوں چنگی طرحاں چانن سی کہ ساڈا مگر بولی بولی کھیہ ہوئی جا رہیا اے، اماں دی کھیہ ہوئی جا رہی اے۔ پتا جی دے کھنڈ وچ دو جاں تن وار ہی آؤندے، اوہ نکلتے وچ کسے مارواڑی سینھ دی کپڑے دی ہٹی تے منشی گیری کر دے سی۔ چاچا پہاں تاں کدے کدے آ جاندا سی، پر پچھلے چار کو درحیاں توں اوہ دی نہیں آئے، ہاں کدے کدے اوہناں دا پچھیا ہویا پتہ روپاں دامنی آڈر ضرور آ جاندا اے۔

اک دن اماں تے مچھی مگھاں کر دیاں سن کے چاچے نے ”6 گوبائی“ وچ کسے ”7 اسپیاہ مچھرن“ نوں مگر رکھ لیا اے، کہہ دے نیں اوہ بڑی سوتی اے تے ٹوٹا دی جاندا اے۔ چاچا جدوں دی مگر آؤن دا سوچدا، اوہ چاچے نوں ڈھکا بنا کے بکھے نال بخو دیندی اے۔ مچھی کہہ دی جے چاچا نے ہاں جے ہوندا تے تاجا ضرور مگر آؤندا، آخر پتا جی دی تے مگر آؤندے ہی نہ۔ اک وار پتا جی نے مینوں اپنے نال نکلتے لے جان دی کل کہتی، پر اوہناں کول تے اوتھے تھاں ہی کوئی نہیں سی، اوہ تے آپ پچھلے باراں درحیاں توں سینھ دی ہٹی وچ ہی سوندے سن۔

پتا جی نے وی اک وار داوی نوں جھنجھٹا توں دی پتہ دا پچھیا سی، داوی کنا چر

چپ رہن مگروں بولی، 'راے، جدوں تیرے پتا جی فرنگی نوں مار کے فرار ہوئے سن، اوہوں میرے کول دس تولے سونا ہے سی۔ میں آپنی بچی بچی اولاد نوں کھڑیاں دکھتاں تال پالیا، تباہ نوں دوداں بھراواں نوں پڑھایا، چار تولے سونا پچاسی اوہ میں دوداں نوںہاں وچ اوحا اوحا وٹہ دتا۔ ایہدے تے وی شمس سارے میرے تال جیویں دست رہے او تا پڑ، اوہنوں بھگوان ہی نہیں سارا پنڈ دیکھ رہیا اے۔ دادی رون لگ پئی، پھیر کہیں گئی، 'نیزر آجے تے نوبہ، وال چاڈل ہو ہے آگے رکھ جائی اے، تے جے میں جینی دے وتی تاں پھیر کھڑی آس رہ جائے گی؟ جینی جے جاں نہیں، پر اوہ تباہی تے میری آس لئی ضروری اے۔'

پتا جی تے چاچے نہیں سارا گھر بھرول ماریا، جڑکیاں تے نجوبیاں توں لکائی دولت لئی پھالیاں پوٹیاں حساب لوائے۔ اوہتاں دے بنائے نقصان موجب گھر دیاں کندھاں توڑیاں، زمین بٹئی، لوہا پھیریا، بجی گھمائی۔ پر دادی نے پتہ نہیں جینی کھچے لکائی ہوئی سی؟ اماں نے اک وار سُٹنا دیکھیا، کہ ویزھے وچ اناں دے بے شکسی دے تھڑے تھڑے اک کانسی دی ہانڈی وچ سونے دی جینی پئی اے تے ذودہ ورگے چنے جن سب اوہدے دوالے پہرہ دے رہے نیں۔ شکسی دا تھڑا دی توڑ بھن دتا۔ اک وار "8" تہیجے دے ون دادی نوں اوہدی جی سمیت چنگ کے ویزھے وچ لیاؤندا، نہایا جھوایا، پھمکی نے دادی دے ہر وچ سروں دا تیل تھسایا، کنگھی کر کے گٹ کیتی۔ حلوہ، کھیر، آلو گوبھی دی ہزری تے پوڑیاں بنا کے اماں نے دادی نوں کھوایاں، پکھا جھلیا۔ چاچی تے اماں گھاں دے داہ پچ مار کے دادی توں بھید لین دا جن کردیاں رہیاں تے دو جے پاسے پتا جی دادی دی ہیری کوٹھڑی نوں گینتی تال نوو نوو کے تھاں تھاں توں پندے رہے، پر جینی نہ لھسی۔

اک واری دادی نوں گرنی لگ گئی، اوہ بکے دن کوٹھڑیوں باہر نہ نکلی، بس اندر ہی

ہائے کردی رہی۔ چاچی دے دل دی تھاں تاں لکڑی دا ٹوٹا مڑھیا اے۔ کہیں لگی، 'ایہہ دیا اے جے مائی دس دیوے تے دس دیوے نہیں تے کوئی پتہ نہیں کھوے دے ایہدے ساہ نٹ جان۔' کہندے نہیں تیار دادی نوں چاچی نے بڑا ڈرایا دھکایا، ٹھہری دکھائی، دادی دا گھا گھٹایا، تک موبہ تے جتھ رکھ کے بکے چر تائیں اوہدا ساہ ڈکی رکھیا۔ ساہ ڈکن تال دادی دے ڈیلے باہر آگئے، شریر پکانے دا جک مٹل مٹیا، پر دادی نے پھر دی نہ دسیا کہ جینی کھچے وے۔ پھیر اک وار دادی نوں پورے اک مینے تا میں اُن دا اک دانہ نہ دتا۔ اماں، چاچی تے پھمکی، ہیری کوٹھڑی دے بوہے موبہ کھلو کے دادی نوں سُٹا کے آپنی آپنی گھاں کردیاں۔ نہیں تے گھر دیاں اناں وچن دی نوبت آ گئی اے، کسے دے ڈھڈ وچ اک نرکی تک نہیں گئی، راے نے وی پیسے پیچھے بند کر دتے نیں، کوئی دی سونا تال لے کے سوگ وچ نہیں جاندا، "9" ایم ڈوت" راہ وچ ہی کھو کے مجھ دے ڈھڈ وچ پا دیندا اے جاں پھیر تھچے ہی رہ جاندا اے، اوہ سونا جیدے ہونڈیاں پال بھکھے حرن، ٹوہہ ہو جاندا اے، اوہنوں کیزے کھا جاندا نہیں۔

پتہ نہیں دادی نے ایہہ سہ سُٹیا جاں نہیں، پر دادی جے سازی دشمن سی۔ پتا جی کدے کدے ٹھسے وچ آ کے اماں نوں کہندے، 'شمس ساریاں دل کے ناں جی توں دشمن بنا لیا اے۔' مینوں ڈر اے جے میں پڑھاتے تیار ہو گیا تاں میرے تال ایس گھر وچ کیہ سلوک ہووے گا، میں تباہوں بٹنے دس دیاں میرے کول کوئی نکایا ہویا دھن دولت نہیں۔ آپنا لہو وچ کے تباہوں لوکاں نوں پال پوس رہیاں، میرے تے رحم کرنا۔'۔ اک دن پتا جی نے کہیا 'کوئی جینی شیشی نہیں کدھرے، سارا ڈھونگ اے، میرے پتا جی (دادا جی) دھون، جرنی بکے نہیں گئے، لگدا اے اوہ نکلتے وچ کسے اناں والے بھٹھے تے مزدوری کردے رہے نے۔' ماں جی (دادی) نوں جنم لا توں ہی تھاکو

کھان دی لت اے، تے لت کدے نہیں مٹھدی۔ بے کدھرے چینی روندی تاں ماں
جی تہا کو دی لت پوری کرن لئی اوہناں لازمی باہر کڈھ دے۔ سبھ جھوٹھ اے، بکواس
اے کوئی چینی نہیں کدھرے۔

اماں اوس رات چراں تاں روندی رہی، پھر کئی دن تاں روندی رہی، غنہ
دیاں پکڑنیاں، بھانڈے مانجھ دیاں، جھاڑو دیندیاں، اوہ ڈر گئی سی۔ ساڈا گھر منک
جان توں، کھیرہ یوں توں جے تی سکدا سی تے اوہ جھنجھیا تولیاں دی چینی دی برکت
نال تی تی سکدا سی۔ چاچی دا اثر وی نہیں رہندا جا رہیا سی۔ جے چینی دا آسرا نہ ہوندا
تاں درمیاں دی بھول مٹی، گھن دے کیزے تے کندھاں دیاں کھوڑاں اندر دن والی
تھوڑی نے نہیں تاں کس ساڈا گھر تھیر کر رہتا ہوندا تے اوس تھیرہ تیشاں ساڈے ساریاں
دیاں بڑیاں دیاں ہونداں، تے ساڈا جھک دی۔

ایس وار جدوں پتا جی نے کہیا سی کہ چینی دی ہوند سارا ڈھونگ اے۔ اماں ویہہ
چینی دن تاں روندی رہی، چاچی دیہاں مچیاں دن تاں روندی رہی۔ دے وال چاؤل
والے چھنے وچ مٹی رلاؤندی رہی۔ پتا جی اوسے رات گلگتے پرت گئے۔ تے پھر
اوہناں دیہاں مچیاں رات تاں روندی رہی۔ ساڈے گھر وچ کولے نالوں دی کالا تے سکھناں
بھیرا کھل گیا۔ اٹھن پھک پھک کردی نہجہ جاندی۔ ہوا وچ کسے مری ہوئی شے دی
سزی ہوئی یو ہر دینے رہندی۔ اک دن اماں نے مینوں بھیری کونھڑی وچ بھاتی مارن
لئی آکھیا۔ میں دیکھیا داوی دیاں دونوں اکھاں بلور دا رنگ لٹک رہیاں نیں تے داوی
ہائے ہائے کر رہی اے۔ اندوں پیشاب دی بو دے پھکے آ رہے نیں۔ میں دیکھیا بوہے
اگے وال چاؤل دا بھریا چھتا ہیا اے جیہدے وچ چاچی مٹی دی رلا دیندی سی۔ اک
خونڈک جیہی جنگ بھڑی ہوئی سی ساڈے گھر۔ اک پات اگلی داوی، تے دوہے
پاتے سارا گھر، میں کیہوے پاتے آں، مینوں پکا پتہ نہیں۔

کالی بلی ساری رات گھر دی ہر ٹکڑے ٹھہردی۔ دن بھر گھن دے کیزے کھڑے
کتر دے، سارے گھر وچ چٹا پورا کھلدا رہندا۔ امیں سوہے نوں چدوں سوں کے
اٹھدے، ساڈی چدر، ساڈے وال تے ساڈا مونہہ چٹے بورے نال لپڑا ہوندا۔ اماں،
چاچی تے چھبھی دن وچ کئی وار بوکھر دیندیاں، ویزھے دی اک ٹکڑے، چھٹے مٹی،
چٹے بورے تے اماں دے پورے دا چنگا بھلا ڈھیر لگ جاندی۔ اک دن اماں دے
کمرے وچ دادا جی دی تصویر آپنے آپ ڈگ پئی۔ سارے ایہہ دیکھ کے حیران ہوئے
تے ڈر دی گئے کہ فریم وچوں دادا جی دا ٹکڑے غائب سی۔ بھکدی کنڈ والے چھوٹے
دڑے شہری کیزے فریم دی کھڑوں دی کھا گئے سن، تے میں دیکھیا پرچھتی توں دادا
جی دا چٹل دا لوندا وی غائب سی۔

پنڈ دیاں زبائیاں بولیاں مار دیاں، کہ پڈھڑی نوں اوہدی دھی، اوہدے بھراں
نوناں دل کے جیوندی جانیں دوزخ وچ دھک دیتا اے۔ بھگوان کسے نوں ایہو جیہا
نڈھیا دکھان توں پہلاں ہی چک لے۔

میرے چیتے وچ نیٹ پہلاں دی اک بور طرھاں دی داوی دی شہیدہ وی تر دی
رہندی۔ اوہوں ساڈے گھر وچ ایہہ جنگ نیٹے زورداں اُتے نہیں سی تے داوی وی اپنی
بڑھی نہیں سی، اک دن دادی نے آپنے تھیلے وچوں کڈھ کے کھڑی دا پھیاں والاں اک
ہاتھی تے ریز دی اک گیند مینوں دتی۔ دادی بھجن وی گاؤندی سی پر اوہناں نوں سمجھنا
نیٹ اوکھا سی، ہائے وت رام..... ہائے وت رام..... پر ایہہ سارا کجھ نیٹ زور دا
اے۔ آج دی داوی نال میل نہیں کھاندی۔ دادی تے مینوں سہان دی وی نہیں۔ خبرے
اوپے مینوں دی آپنے چیتے وچوں کڈھ کے آپنے دشمنان دے کچھ وچ دھک دتا
اے۔ اوہ سبھ کجھ و سار نیٹھی سی، ایس سنسار دی بولی دی۔

پہلاں پھل داوی چاؤل نہیں کھاندی سی، اوہ اتر دس دی جم پئی سی۔ دادا جی نئی

چاؤل پکدے پر دادی آپنے لئی دکھیاں دو روٹیاں سیک لیدی۔ پر میں جدوں دا چمنا
دیکھ رہیاں اوہدے وچ دال چاؤل ہی دیکھے نیں۔ اوہتاں دا تھاکو وی بھٹھ گیا اے،
اوہتاں دے پسند دی کوئی وی شے دنیا وچ نہیں رہی۔ تے جے جے دی تاں اوہ دادی
دے وسں باہری۔ جنگ وچ سب جائز ہوندا اے۔ دادی اُتے ہر طرحاں دے حربے
ورے جاندے، دادی وی آپنے جاوہ ٹونے تے بد زعاواں دے زور نال ایس گھرنوں
بدباد کرن دے ٹل ماردی۔ کدے کدے گندا کس دادی دی بار ہون والی اے تے
اوہ نئے مچھیا تو لیاں دی چٹی کڈھ کے ویزھے وچ دکھ مارے گی، تے ایس جنگ دا
فیصلہ ہو جائے گا۔ پر پھیر گندا کہ دادی تے چت رہی اے، اوہنے ساڈے گھرنوں
اندروں کوکھلا تے بھر بھرا کر پتا اے۔ میرا، بلی، بو بھری ہوا، گھن دے کیڑے،
چرے، پیاریاں تے بھیریاں خبراں، اوہدی ایہ فوج بڑی بھیری نال ایس جنگ وچ
زبھی ہوئی اے۔ مچھو مر گیا، چاچے نوں 'اسیاں' گھرنے ڈھکا بنا کے بکھے نال بھ
لیا اے، پتا جی کئی کئی سینے گھر نہیں وڑدے، چاچی اؤستری گھتری اے، میہ نہیں پیندا،
ساڈے چاروں کھیت دک گئے، مگر دے چھکے والی بھونیں گھنے پئی اے، دادا جی دا
پتل دا لوہا وی دک گیا تے اوہتاں دی تصویر نوں لٹکدی کنڈ والے کیڑے کھا گئے۔
دادی جنگ چت رہی سی۔

اوس دن شام نوں دادی میری کونھریوں باہر نکلی، چھکے دساں دتاں توں چاچی
نے اوہنوں کھان لئی گھجھ نہیں سی دتا۔ دادی بیمار سی تے ہڈیاں دے چلدے بھر دے
میر داٹ گدی۔ اوہدے شریر وچوں چیشاب دی بو کھنڈ رہی سی۔ اوہ بوری وچھائے
بغیر ویزھے دی ٹکرے گئے کوڑے دے ڈھیر اُتے آ بیٹھی۔ اوہدی تنگی بند تے اک
دی دال نہیں سی، اوہدے تھلے پتلے دوٹ دھون سی، اکھاں اندرون دھبیاں ہویاں،
انج گندا اوہ باہر نہیں اندرون دیکھ رہیاں ہون۔

دوٹ پتلے دھون تے رکھی گھنڈی زور نال کسب رہی سی، اکھاں دے ٹوٹیاں
وچوں پانی وگ رہیا سی، بلکہ دادی دا پورا شریر کسب رہیا سی تے ہانہواں اُسے گئے جتھ،
ہوا وچ ہلدے ہانہ نال لٹکدے پتراں دا ٹنگ مل رہے سن۔
میں دیکھیا کہ مچھیا، دادی نوں دیکھ کے ڈر گئی سی تے اوہنے اماں نوں دسیا، گندا
اے ماں جی توں لیریا ہو گیا اے بکے زور نال کسب رہی اے۔ جتھ اماں نے رسوئی
دی باری وچوں جھاتی ماری۔ ویزھے دی ٹکرے کوڑے دے ڈھیر اُتے کسے پدمی کہ
داٹک بیٹھی دادی بھار نال کنبدی ہوئی گا رہی سی، 'ہائے دت رام۔' ہائے دت
رام۔

چاچی نے کہیا، مننن ایہہ مائی نہیں بچدی، عقل توں کم لوڈ نہیں تے سبھ گھجھ برباد
ہو جائے گا، ایہہ آخری موقعہ اے جے مائی نے چٹی دے دتی، نہیں تے سمجھو ایہہ گھر
ختم۔ میں دیکھیا چاچی، دادی کول گئی، ہانہواں پھڑ کے اوہنوں کوڑے دے ڈھیر توں
چلکيا۔ دادی دیاں ہانہواں زریاں ہڈیاں سن تے اوہتاں دے اُتے لٹکدی پڑائی،
بچڑیاں تے بھڑیاں والی پتلے چڑی مڑی ہوئی سی۔ دادی لگا تار گا رہی سی، 'ہائے دت
رام۔' 10 دن دھکی کا پتا دولت ہے۔ 10 دن دھکی کا پتا دولت ہے۔ ہائے
دت رام۔

چاچی، دادی دے کن نال مونہہ لا کے اُچی اُچی آکھن گی، "ماں جی، جینہ جی دی
تار آئی اے اوہ بہت سخت بیمار نیں، اوہتاں دے ڈھڈ وچ ڈوڈھ سیر کپے دی رسوئی
اے، اپریشن دی لوڑ اے تے پلے اک دھیلا دی نہیں۔ ماں جی دس دیو چٹی کھجھ رکھی
اے نہیں تے جینہ جی مر جان گئے۔" پھیر اماں دی آگئی تے دادی نوں دوجے پاسوں
پھڑ کے دوجے کن وچ دیکھن لگ پئی، "ماں جی راے منن نہیں بچن گئے، کا کا دی تیار
اے، اوہدے بچن دی وی کوئی امید نہیں۔ چٹی دے دیو۔"

صاف لگ رہی تھی کہ دادی ایس سنسار دی بولی وسار بیٹھی اے۔ دادی دی تنگی کھوڑی مل رہی سی تے اکھاں دے نوياں وچوں پانی وگ رہیا سی، ہتھ نکلے پتراس دا جگ کب رہے سن، تے پو پلے جیہے سونہ نال گئی جاری سی، 'ہائے وت رام۔۔۔۔۔' ہائے وت رام۔۔۔۔۔' گدا جیویں دادی نوں سرسام ہو گیا ہووے، اوہ ہوش وچ نہیں سی۔ چاچی تر بک کے چپک پئی، 'بھین جی زرا تھلے تے دیکھو۔۔۔۔۔' گدا اے ماں جی نوں دست لگے ہوئے نیں۔ 'جج جج دادی دی مٹی دھرتی چٹھوں دست نال لیڑی ہوئی سی، تے پیلے دھک دا پتا جیہا گند ویزے وچ کھل رہیا سی، پیشاب دی بکھی بو دادی دے شریر وچوں آ رہی سی۔ پیشاب تے دست دی ایس بکھی بو نے سارے گھرنوں آپنی بگل وچ ولایت لیا۔ سینوں آئی آ رہی سی۔ دست وچ لیڑی دادی دا جگر بخار نال کب رہیا سی۔۔۔۔۔' ہائے وت رام۔۔۔۔۔' ہائے وت رام۔۔۔۔۔'

بکھی پانی دی ہائی بھر لیا، چاچی نے پوری دی پوری دادی دے سر تے اُلد دتی، دادی دی مٹی دھرتی بڑیاں دے جگر نال جھوگئی۔ ویزے وچ پانی، پیشاب تے دست دا رلیا ملیا چک ہو گیا، بو بور دی بکھی بو گئی۔ چاچی، دادی دے کن وچ چپک رہی سی، 'ماں جی سنائی دیندا اے کہ نہیں؟ جینہ جی دے بچن دی کوئی اُمید نہیں، کا کا دی بس سمجھو گیا، بُن تے کڈھ دیو ماں جی، دے دیو۔۔۔۔۔'

ڈوہی ہائی، چچی ہائی تے پھر چچی ہائی دا پانی دی دادی دے سر تے اُلد دتا، جگر دی کٹھنی گھٹ گئی۔ دادی دا سر ایہر اوہر دھلکن لگ پیا۔ گاما بند ہو گیا۔ اماں تے چاچی، دادی نوں سنیا لے ہوئے میری کوٹھڑی وچ لے سکیاں۔ کوٹھڑی وچ پیشاب تے دست دی بکھی بو کارن اک ہل دی اوتھ نہ کھل سکیاں۔

چاچی کہن لگی، 'مائی آپنے آپ ہی کپڑے بدل لئے گی۔ دیکھیا نہیں بھین جی، اسے دی لہدے ہڈاں وچ کتاں زور اے۔ ساڈے دوواں توں نہیں سی سنبھلدی۔

گدا اے مائی امر ٹھہری پئی کے آئی اے، جلدی گھروں نہیں لیٹھ دی۔ میں پہلی وار بکھی دے لکھ اُتے پریشانی تے دکھ دا پرچھاواں دیکھیا۔ "پر مینوں تے ایس واری لہجہ زور ہی گدا اے" اماں نے ایہو جیسی گل پہلاں کدے نہیں سی آئھی۔

اوس رات کالی پللی نہیں دیکھی، لائین وچوں بیٹا چانن کھنڈ رہیا سی۔ ہوا وچ نہ تے کوئی بوس تے نہ ہی بکھیاں دے مڑھکے دی جانی پچھانی ہواڑ۔ سگوں اک دو وار تے مینوں ہوا وچ رلی مٹھلاں دی مہک دا شک دی پیا۔ اوہ اک مٹھی، صاف سُخری تے ہوئی مٹھل رات سی۔ مینوں بڑی ڈٹھمی نیندر آئی۔ کندھاں دیاں کھوڑاں وچ دھن والی خلوق دی سُستی رہی۔ اماں، چاچی تے بکھی گلاں کر دیاں رہیاں تے میں ڈٹھمی نیندرے جا ڈیا۔

سویر نوں چاچی تسدی ہوئی ویزے وچ آئی، دھک پھک، پیلا زرد سونہ، ویزے وچ کھلو کے کدیدی آواز نال اماں نوں نلایا، 'بھین جی جلدی آؤ ماں جی گئے۔ میں دی میری کوٹھڑی وچ جھات ماری۔

ہتھ والا بھاڑا اوتھے ہی رکھ، خلیسے وچ پانی پا، اماں ویزے وچ آ گئی۔ پھیر بکھی دے رون دی آواز آؤن لگ پئی۔ تھوڑے چر گھروں جوں اک مڑ لے نال دون لگ پچیاں جیویں کسے کپے گاؤن دی خُردعات ہووے۔ ہوئی ہوئی پنڈ دیاں زنانیاں نال سارا ویزہ بھر گیا تے اوہناں دے رون دی آواز وچ سارا گھر ڈب گیا۔ میں دی رون لگ پیا تے وچ وچ ایہہ دی تاڑا رہیا کہ ایہناں زنانیاں وچوں کبھڑی زمانی کوئی ہور روپ دھاردی اے۔ بُن میری کوٹھڑی ول جان دی میری ہمت نہیں سی پئی، پر میرا من اک وار میری کوٹھڑی دے اندر جھانک نوں کر دا سی۔ خبرے اسے دی اوتھے دادی دیاں اکھاں بلور دا جگ لٹک رہیاں ہون تے میرے بکھن تے دادی دا ہنگورا، ہوں۔۔۔۔۔ ہوں۔۔۔۔۔ ہوں۔۔۔۔۔ سنائی دیوے۔ میں ہست دا اوہ چھتاں دی دیکھتا

چاہندا ساں جیدے وج داوی دے کمان لئی وال چاڈل جانمے سن تے چاچی
اوہرے وج پئی گھٹا رلا دیندی سی۔

دوپہر تائیں داوی نوں محب دے کنڈھے ساڑ دتا گیا۔ اوس رات ہیرا وی
گڑھا نہیں سی، ہوا وج مٹی مٹی کیڑے دی مہک دی سی تے کندھاں دیاں کھوڑاں
وج دن والی حقوق وی پپ۔ اوہناں دے ساہواں تک دی آواز نہیں آ رہی سی۔ پر
اک اودھ وار مینوں لگ جیویں داوی گا رہی ہووے، بولی بولی بریک جیسی آواز نال،
'ہائے دت رام..... ہائے دت رام.....'

ستویں دن پتا جی آ گئے، چاچے نوں وی تار دتا سی پر اوہ نہ آئے کیوں جے
اسیاں گھجوں نے اوہناں نوں ڈھکا بنا کے پکھے نال بھیا ہویا سی۔

جس دن داوی داسواں ہویا اوے شام پتا جی ہیری کوفڑی وج وڑ گئے۔ داوی
دی جھوٹی جیسی گنڈھڑی وچیاں شیواں پچانن وج نہیں سن آؤندیاں۔ چار بیچ پڑانے
کالے شاہ امروداں دے نال لکڑ ورگی اک کالی گیند دی سی جیڑی کسے ویلے ریز دی
ہووے گی۔ اک بکلی جیسی قبلی وج لکڑ دا بکا جیہا پسیاں والا کولے رنگا گھوڑا۔ اک
پوٹی وج ٹکڑ دے دو ڈھیلے جیڑے پڑے مٹی سن۔ ہور پائے پڑانے گندے چکڑ
کپڑے بڑیاں لیراں۔ ایہی سی داوی دی گھل جائیدا۔

چاچی نے ہیری کوفڑی وج چٹکی طرحاں بوکھرتی۔ داوی دی مٹی ٹپک کے چھپر
وج دگ ماری دھوڑاں ڈوم کنڈھ کے لے گئے۔ پتا جی کئی نال ہیری کوفڑی دا فرش
بندے تے تھاں تھاں توں کنڈھاں توڑ رہے سن۔ اماں "11" کلشی ہسٹر ستوترا" دا
جاپ کر رہی سی تاں جے اوہی بڑکت نال مٹی لہج جائے۔ ہمیشی ہیری کوفڑی وچوں
تسلے بھر بھر مٹی باہر لیا کے سٹ رہی سی۔ پتا جی دے کئی چاڈن دی آواز باہر ریزھے
وج لگ تار آ رہی سی۔ سارے گھر وج جویں دی دھونی دتی، اگر چیاں بالیاں۔ چاچی

نے مینوں گھوڑ ٹپک لیا..... 'نٹنے سبھ ٹھیک ہو جائے گا، سبھ دکھ دلدھر دور ہو جان گے،
نٹنے پئی بل جائے گی۔'

مطلب نٹن داوی دے جادو دا اثر نٹن والا سی، داوی مر ٹپک گئی سی، ساڈی جت
ہون والی سی، ساڈا گھر ڈھیر نہیں ہووے گا، نوٹیاں چھتاں پے جاون گیاں، کندھاں
دیاں کھوڑاں سمٹ تے گارے نال پڑ دیاں گے، چاڈوں کھیت واپس پرت آؤن
گے، پتا جی مارواڑی سینھ دی نوکری جھڈ کے ساڈے کول گھر رہن گے، چھپر اڑے دی
زمین پھیر ساڈی ہو جائے گی، چاچا، گوبائیوں پرت آئے گا اسیاں گھجوں ساڈے گھر
پانی بھرے گی، بھانڈے مانجھے گی باہر ساڈے کھیتاں وج کم کرے گی، میں سکول
جاواں گا، اماں دی بیماری ٹھیک ہو جائے گی، ہوا وچوں کیڑے دی مہک آیا کرے گی،
تے ساڈے گھر کدیاں ہی لالٹیاں ہون گیاں، نارچ دی ہووے گی۔

اماں اُچی اُچی پانچھ کری جا رہی سی، ہمیشی تسلے بھر بھر ہیری کوفڑیوں باہر مٹی
جاری سی، ویزھے وج اٹاں، روڑے تے مٹی دے ڈھیر گدے گئے، اساناں توں
ہیرا تسلے اترن لگ پیا، چاچی میرے کول بیٹھی سی، مینوں کدوں نیندر آ گئی پتہ ہی نہ
لگا۔

خبرے اوجی رات سی جدوں رون پٹن دے روڑے نال میری اکھ ٹپک گئی، ہمیشی
تے اماں اُچی اُچی رو رہیاں سن۔ ویزھے وج پئی ہوئی لالٹین دے ہٹکے چانن وج
اٹاں، روڑے تے مٹی دے ڈھیر ہور دی اُسے لگ رہے سن تے پرلے پاسے پتا جی
دا ہلدا شریر دکھائی دے رہیا سی۔ اوہناں دے ہتھ وج کئی سی تے اودھ ہیری کوفڑی
دیاں کنڈھاں، فرش تے پٹکا ٹھ پڈے توڑدے ہوئے باہر وار اپڑ آئے سن۔ تباہی تے
بربادی کرن والے کسے خوفناک جن بھوت واکن اودھ کئی چلا رہے سن، تھپ تھپا تھپ۔
میں ڈر گیا، میں پتا جی نوں پہلے ایس حال وج کدے نہیں سی دیکھیا، اوہ گھٹے مٹی وج

اوکھا کم

جہوں دنگے فساد تک گئے ، چہناں ہوئیاں ، جہاں دی سرکار فنی سی بن گئی ، جیہناں دے گھرتے جیہناں دے پھٹ بھرنے سن بھر گئے 'تاں' لٹ مار کرن والیاں دو ہیمان دچالے اک سانجی میننگ ہوئی - میننگ دی تھاں بوہت دوجیا سی ، مطلب شراب دا ٹھیکہ ، جیہدا تاں کچھ درھیاں توں "ہدرالے" پے گیا سی - اوتھے دوویں ڈھانیاں اکھیاں ہویاں چنیدیاں بیاندیاں کوئی وی گل کیتی جاسکدی اے تے گل پھرو پئی ، پھلے دنگے فساد آتے لٹ مار وچ کبھو نیم نے کئی دلیری دکھائی ، کہناں مال لٹیا ، کہیاں گھراں نوں اک لائی ، کہنے بندے جانوں مارے ، کہنے بم چلائے ، کہیاں زباناں نوں قتل کیا ، کہیاں بالوں دیاں دنگاں چیریاں تے کہیاں آنھیاں دا خاتمہ کیا ... وغیرہ وغیرہ..... -

"ہدرالے" وچ کوئی وی جھوٹھ نہیں بولدا یعنی کہ اوتھے کیتی ہوئی گل عدالت کچھری وچ "سچا" جاں "قرآن" تے جتھ رکھ کہ کھادی ہوئی قسم دے سانویں ہوندی اے ، ایس لئی اتھتے جو کچھ دی اکھیا جاردیا اے اودھج اے تے جج دے ہوا کچھ نہیں - خیر مہر پکھن توں بعد گل کچھ اینج چھڑی - اک ڈھائی دے آگے آکھیا "ٹکس لوک تے زٹے او ، زٹے ... اسیں سو بنیاں پنھوکیاں نہیں۔"

دوسرے نے کہا ، "ایہدے وچ تباہی کوئی کاراگری نہیں - جس دن ٹساں اگ لائی اوس دن ہوا بڑی بکھی سی اگ تے اسیں لائی سی جیہدے وچ تیراں جے پھوکے گئے سن۔"

لیوے ہوئے سن ، اوہناں دے گئے چوں بنگارے دی آواز بنگدیاں ہی کہی دا زور دار وار ہوندا -

میں ڈر تال رون لگ پیا چاچی نہیں بولی جیہی کہیا ، 'پتہ نہیں جیہی جی دے دماغ نوں کیہ ہو گیا اے ، مائی میں ہیری کوٹھڑی وچ ضرور کوئی جادو ٹوتا کھیتا ہوتا اے ، جہوں دے ہیری کوٹھڑی وچوں باہر آئے میں اکھاں لال سوہیاں میں جیہی جی دیاں تے دماغ وی کھسکیا ہوا اے ، ہاے بھگوان من تے توں ہی ساڈا رکھوالا اسیں -

چتا جی گھرنوں بندے توڑدے اگے دوجی چارہے سن ، لائین پھک پھک کر رہی سی ، ہوا وچ کسے سڑی ہوئی شے دی بوٹھلی ہوئی سی ، کندھاں دیاں کھوڑاں وچ دن والی حقوق دیاں جانیاں پچانیاں آوازاں آؤن لگ پیاں ، جیویں اوہناں وچ بھرتی آ گئی ہووے تے اودھ کچھ توڑن بھنن تے گھرن وچ زچہ گئی ہووے -

میں دیکھیا کہ ٹکھن دیاں کیزیاں نے چھت وچوں اینا ڈھیر بورا ٹٹلیا اے کہ میری چادر میرے وال تے میریاں بھواں سبھ بورے تال اٹھکیاں نہیں - چاچی ، پھمکھی تے اماں سبھ بورے تال ڈھکیاں سمیاں نہیں ، مگر دے فرش اُتے گھٹے تے بورے دیاں تہاں جم رہیاں نہیں - لائین پھک پھک کر دی بچہ گئی تے میں دیکھیا ، ہیری کوٹھڑی والے پاسے ، جیہدوں چتا جی بھن توڑ کر دے اگے دودھ رہے سن ، اودھر ہیری وچ دو کچ دیاں اکھاں لٹک رہیاں نہیں -

تھوڑے چر محروں کالی پٹی سارے گھر وچ ٹکھن لگ پئی - اماں تے پھمکھی دے رون دی آواز وچ کالی پٹی دی اپنے دین رلان لگ پئی -

□

کرچمن - سونے دی پتی جہاں جوتہ تانیاں لگ دیاں نہیں - ہونچا بولے جڑھماں نوں مارن والی دوا - 3 - کسے قس دا چن - 4 - پکھوں دے چن - 5 - دیاں دے چن - 6 - آسام دا دارلخوڑ - 7 - آسام دی بھری - 8 - زباناں دا اک دیھاڑا ، رزور کہہ پاں نہیں - 9 - موت دارلخوڑ - 10 - تاں دے بنیاں دا بھر ڈالدا اے - 11 - بکھی دی دی تحریف وچ لکھے ہوئے جڑھماں والی آیت ب -

اگ توں ہٹ کے گل بُن بندیاں دل ٹر پئی سی ایس لئی پہلے نے آکھیا، "توں تیراں دی گل کرنا ایس؟ ایس جیہی بندے مارے نیں۔"
 دوسرا بولیا، "جیہی نہ کہو؟"
 "کیوں؟"

"توں جیہناں بھیاں نوں ماریا اے... اوہناں وچ باراں تے زنانیاں سن۔"
 ایہ سن کے پہلے والا ہسیا، اک گھاس اندر سٹ کے بولیا، "کھوتیا، توں زنانیاں نوں مارا سوکھا بھت نیں؟"
 "ہاں۔"
 "نہیں، ایج نہیں ایہ۔" پہلا گھیا۔
 "کیوں؟"

"زنانیاں نوں قتل کرن توں پہلاں اوہناں نال جبر زناہ کرنا پندے، اوہناں دی عزت لُٹنی چینی اے، اوہناں دے کچھے انگن نوں چرنا پاڑنا چندا اے، تاں جا کے اوہناں دا قتل کر دے۔"
 "پر ہونڈیاں تے اوہ مازیاں نیں۔"

"تینوں کیہ پد زنانیاں کے زور نال چیکدیاں نیں... تے کیوں تہاں ہانہواں چاندیاں نیں... پد نہیں اوس دے اوہناں وچ ایناں زور کھوں آجاندے اے۔"
 "خیر، جھڈ لسنوں، ایس گل بائی مارے نیں... اگ وچ ساڑے ایس توں او نیں" دو جا بولیا۔

پہلے نے ہنچھیا، "بانیاں وچ بندھے کئے سن؟"
 "جھوٹ نہیں بولاں گا... صرف اٹھ"
 "بڈھیاں نوں مارا تے نیست ہی سوکھا اے... اوہناں دی کیہ بکیتی کرنی؟"

"تے کیہ توں دو بڈھیاں نوں اک جوان دے برابر دی نہیں سنے گا؟"
 "پڈنگا ٹھیک اے، چار بڈھیاں نوں اک جوان دے برابر من لینا"
 "ایہہ تے توں پھر پارہیاں ایں"
 "پھر تے پارہیاں ایں توں... ایس جیہی مارے نیں... توں ساڈی برابری کرنا ایں"

دو جا کھچ گیا، بولیا، "نہن میرا مونہ نہ مھلوا"
 "ہاں ہاں، بول، کڈھ جیہراپ کڈھنا ای... تینوں کئے ڈکيا اے"
 "تے پھیر کہہ دیاں ساریاں دے ساہنے صاف صاف؟"
 "ہاں ہاں، بول"
 "نہیں جیہوے جیہی مارے نیں... اوہناں وچ تے یاراں رکشے والے، چھاپڑی واسے تے مزدور سن، ایناں نوں مارنا کھڑی دلیری اے؟"
 "توں کدیں رکشے والا، مزدور جاں چھاپڑی والا ماریا اے؟"
 "نہیں... میں تاں کدیں نہیں ماریا" اوہنے جھوٹھ بولیا۔
 "اوسے، جے توں کدیں کسے رکشے والے، چھاپڑی والے جاں مزدور نوں ماریا ہوندا، تاں ایج نہ بک بک کردا۔"
 "کیوں؟"

"پہلے تے اوہ ہتھ پیر جوڑ دے نیں ترلا مار دے نیں... کہندے نیں بھاء جی سانوں کیوں مار دے او... ایس نہ ہندو نہ مسلمان... نہ ایس دوت دینا... نہ چوٹاں لڑنیاں... نہ گدی تے بہنا... نہ ایس راج کرنا... تے جدوں اوہناں نوں پک ہو جائے کہ بُن کوئی بچا نہیں تے پھیر اک اوہے نوں لے کے ہی مردے نیں۔"

دو بچے نے آکھیا، "اے جھڑا یہ کہانیاں... اسیں جھڑے بائی مارے نیں...
 اوہتاں وچ دس جوان سن... مجھرو جوان..."
 "سجھ توں سوکھا اے جڑاں نوں مارنا"
 "کیوں؟ ایہ تے بڑی ننھی جیسی گل کیتی اے توں"
 "ننھن، گرم خون جھیتی آہوں باہر ہو جاندا اے، اک دو نہیں، بھادریں اوہدے
 سائے دس پندراں جے ہوں۔ ہتھوں خالی اک بندہ، دس پندراں ٹھہریاں گہاڑیاں
 تے ڈانچوں نوں کیوں غل سکدا اے؟... ننھی وچ ختم۔"
 ایس توں چچوں "ہڈالے" وچ چپ دت گئی... دوویں چپ ہو گئے۔ اوہتاں
 نیں بور جیتی... کچھ کھادا... بور لور وچ آئے تے دھیان پیا کہ ساڈی تے بُردگی
 ہوئی اے۔

پہلا بولیا، "جو مرضی کبو، اسیں جھبی مارے نیں تے شس بائی..."
 "نہیں ایہ غلط اے... شس ساڈے ہاتھوں دھ نہیں مارے" دوسرا بولیا۔
 "ننھی گل نہ کر... اسیں چار نمبریں توں تھبڈے ہاتھوں اگے آں"
 دوسرے نے خرب دا پتہ سنیا، "تھبڈے جھیاں وچ بال کسے سن؟"
 "اٹھ۔"

"لے بس... ہو گئے تا برابر"
 "کیوں؟"

"بالاں نوں مارنا تے سجھ توں سوکھا اے، جیویں کسے مجھروں مار دتا"
 "نہیں بلو نہیں... ایہ گل اِنج نہیں، توں ابے اناڑی ایں"
 دوسرا ہلکا مار کے ہسیا "ہا، تے بالاں نوں مارنا نیت اوکھا اے؟"
 "ہاں"

"کیوں؟"
 "بس، ہے"
 "تے دس..."
 "دسیا تے ہے..."
 "کیہ دسیا اے؟..."

"ایہو کہ بالاں نوں مارنا نیت اوکھا اے... اوہتاں نوں مارنا جڑاں نوں مارن
 ہاتھوں دی اوکھا اے... نہاںیاں نوں مارن توں کیہ، مزدوراں نوں مارن توں دی اوکھا
 اے"

"پر کیوں؟"
 "ایس لئی کہ بالاں نوں مارن ویلے..."
 "ہاں... ہاں، بول چپ کیوں کر گیا ایں؟"
 "بالاں نوں مارن ویلے... آپنے ہال یاد آ جاندا ہے نیں۔"

□

سرگم کولا

جیویں کتیاں لئی کتے دا مہینہ ہوندا اے اوویں ہی گاتے تھاتے لئی سردیاں دی

رت ہوندی اے۔۔۔۔۔

ولی وچ۔۔۔۔۔ گوری پھڑی والے نورست بھرے رہندے نیں۔۔۔۔۔ ہسدے، ٹھکدے، ٹوکھدے، اٹکھان دیندے، رہماوندے، رہے رچائے۔۔۔۔۔ ساڈی ثقافت دا وڈا مثل پاؤن والے کھا دے پارکے۔ وڈے گھراں دیاں بیہیاں۔۔۔۔۔ لہیاں پوچیاں۔۔۔۔۔ کھنڈر آرٹ۔ بیہناں توں کرجج نہ آون دا کوئی کارن ہی نہیں۔ سردیاں دی شام کسے آرٹ گیلری جاں تاکہ ہال وچ جتان دیاں چابوان۔ سردیاں، گاتے ثقافت دی رت اے۔ سورج جھیتی ڈب جاندا اے تے نرم گرم نلاغم کپڑیاں نال کھیندی تازہ کر دین والی ہوا آرٹ گیلریاں تے آؤنیرماں دے آلے دوالے کھنڈر جاندی اے۔ ایہو جیہی ٹھک جیہوی ہمدردوں مرد تے مردوں ہمدرد دیوے۔ لوک، گاتے ثقافت وچ ڈب جانداے نیں، گاتے ثقافت، لوکاں وچ ڈب جاندی اے۔

میزڈک کانفرنس دے گیٹ اتے چار سپاہی اکے ہونے ادازار۔۔۔۔۔ ڈٹے پھڑی کھلوتے سن۔ ادھتاں دے چمچے دو اہنڈر کھلوتے سن، دھون آڑائی، کیوں جو ادھتاں دے اکے دو سپاہی جو کھلوتے سن۔ پھیر سونڈ بونڈ بندے، ایہناں بندیاں دے سوٹ اگو جیجے سن، خبرے اکتے سوانے گئے سن۔ ایہناں بندیاں دا ڈیل ڈول تے مونہ نہاندرا اک دوسرے نال میل کھاندرا سی۔ اوکھی کوچ کاری بعد لہجے ہودن گے۔

گیٹ موہرے راہ تے بگری وچھی ہوئی سی، خبرے اچھا وچھائی گئی ہووے۔ راہ

دے دہاں پاسے پھلاں والے گئے زمین وچ گڈے ہوئے سن۔ انہیاں لوکاں نوں اچنبا ہوندا کہ "اوسر" وچ پھل کھوے پئے نیں۔ راہ دے آتے کانڈ دے پھلاں دی چدر جیہی تھی ہوئی سی جیویں گجھ ورھے پہاں تائیں کانڈ دی تھاں پئے پھلاں دی ایہو جیہی چدر جیہاں فقیراں دے ہزاراں آتے وچھائی جاندی سی جاں پھیر شادی ویاہ تے ورتی جاندی سی۔ راہ دے دہاں پاسے رنگدار کپڑے دے اچھاڑ چڑھے وانساں دے کھمبیاں آتے نیوب لائیاں آہنا جانن دان کر رہیاں سن۔ ایسے راہ لوک اندر باہر آ جا رہے سن۔

'داس ٹپت' نوں گیٹ موہرے کھلوتیاں چھڑا ایہو ہی دکھائی دے رہیا سی۔

آپنی اوڈی دی جی پائی آپنے قد نوں بور اچیاں کرن دا آن پٹا جتن، اندر جان والے ہر اک دی بے پرواہ نور، جیویں ایہہ سارا پر بندہ چھڑا اوہدے لئی ہی کتیا گیا اے۔ کچی عمر دیاں زنانیاں جیہناں دیاں ٹیکان نوں ولیتی کاسٹیکس نے مکڑہ بنا دتا سی۔ لال ساڑھی، لال آئی شیڈ، نیلی ساڑھی، نیلا آئی شیڈ، کالے نال کالا، پیلے نال پیلا۔ جاپانی ساڑھی دے پے نوں سمکھان دا جھوٹا جتن کردیاں آہیاں ادھ ٹکیاں جھاتیاں دکھاندیاں۔ کشمیری چدران نوں تھلے لکھن توں بچاؤندیاں۔ آلے دوالے توں بے پرواہ آپنے آپ وچ ٹھٹ۔۔۔۔۔ جاں پھیر جین تے جیکٹ وچ ٹھٹ ٹھٹ، ٹھٹ ٹھٹ۔۔۔۔۔ کامیابی تے مالدار دی دیاں خبرے ایہو نشانیاں نیں۔ داس ٹپت نے سوچیا۔ سمبیر، ڈراؤنے روپاں نال سمبیر ٹھٹ، آپنے آپ وچ اُبلدے، غرور دی ٹٹھ نال آکڑے، دھن تے مشہوری دی کھیانی خوشی نال بھنے، ناامیدی، مایوسی توں پاک۔۔۔۔۔ "مثالا کون آدمی ایس کنٹری میں اتنا کانفیڈنس ڈجرو کرتا ہے؟"۔ داس ٹپت آپنی ڈزرو کرن والی لڑائی بیڈاؤن لگ پئے۔ ساتھیوں بیڑاں دیاں بیڑاں لکھدیاں۔ پئی ٹکویاں دن سوتے وال۔۔۔۔۔ گھسیاں چٹناں۔۔۔۔۔ مرد مار ٹکویاں۔ ادھتاں

نوں منگھدے ہوئے تھے..... تھکے ہی تھے..... ڈاگی..... ڈاگی..... سوچت ڈاگیو۔
پر گرام شروع ہو گیا۔ بھیم سین جوشی دا گاون شروع ہو گیا پر داس ٹپت داکوئی
بچکا نہیں لگ رہا سی۔ بنا بکٹ دے اندر جان دا بچکاڑ۔

گیت، بڑی دھم دھم، سوئ بونڈ بندے، جی آیاں نوں کہن والیاں بیاں بنیاں
سیوک زہنیاں، پکس انکھیر تے سپاہیاں توں دور سڑک دے کجے باسے اک سنگھنے
زکھ تھنے جب رستھ اپنا پان سگریٹ داکھو کھا زمین تے رکھی بیٹھ سی۔ حیرانی دی گل
اے پر ہے سولہا آنے جاکہ ایسے دے شہر وچ داس ٹپت تے جب رستھ اک
دوہے نوں جان دے نیس۔ داس ٹپت گیت سوہریوں ہٹ کے جب رستھ دے کھو کھے
کول آکھوٹے نے۔ شخصہ دھم گئی سی تے جب رستھ نے تسے وچ اک بالی ہوئی
سی۔

”ڈش بیری“

”میر ہو گیاں دادا“

”ہاں تیش ہو گیا، ہم کب بولا تیش نہیں ہوا..... ہم تم کو پیشہ دے گا“۔ داس
ٹپت نے چڑیاں بھڑ لیاں تے اک چڑی نوں تسے دی اک نال ہال کے اک لماں
سٹس کھچیا۔

”بچکا نہیں لگیا دادا؟“

”جکے جکے، جکے جکے۔“

”گھر جانی، یاراں تے وجن لگے نے۔“

”کیوں شالا گھر جائے، ہم کو بھیم سین جوشی کو سننے کا ہے۔“

”دو سادے بتاری۔“

اُستاد بھیم سین جوشی دی آواز دا اک ٹوٹا باہر تائیں اُڑ آیا۔

”پر“

”بکٹ ساڑ، ایہ نہیں۔“

داس ٹپت کھو کھے کولوں ہٹ گئے۔ جن آواز صاف سنائی دے گی..... پر آواز
آؤنی بند ہو گئی۔ داس ٹپت دے دماغ وچ اک گل بھری۔ پد وچ پھیلے پاسیوں لگ
کے وڑیا جائے۔ بیری دے لے لے کش گجج کے داس ٹپت پھیلے پاتے اُڑ گئے۔
میر..... زکھ..... اوہ اگے دھسے..... مارچ دا چائن.....

”کیہو اے اوئے؟“

پکس دے سپاہی توں اڈکون انج بولے گا۔

داس ٹپت جھنجھتی جھنجھتی چنٹ دے بیڑے کھولن لگ پیا۔ ”پیشاب کرنے کا ہے
جی پیشاب۔“ مارچ بچ گئی۔ داس ٹپت دے من وچ آئی کہ ایہناں سپاہیاں دے
اتے موٹر دی دھار مارے۔ سالے اتھے وی ڈیوٹی دے رہے نیس۔ موٹر دی دھار
سپاہیاں اُتے پئی..... پد اُتے پئی..... پڑھتے نکل نکل کے بھجن گئے..... داس ٹپت
حسن لگ پئے۔

اوہ پرت کے کھو کھے کول آ گئے۔ لاسے ہی اک بکھی جیہی کینٹین جی ہوئی سی۔
اُتے دو سو داٹ دا بلب، ہاٹ ڈاگ، بیکبرگر، پاپ کارن، کافی مشین، کافی دے
ٹیکے۔ داس ٹپت نے پھیر آپنے کن اندروں آون والی آواز دل موز لے لے..... سبھ اندر
والیاں لئی اے۔ ”جو شالا میڈک سٹنے کے لینے باہر کھڑا ہے، پوچھیا ہے۔ لاؤڈ سپیکر بھی
شالا نے ایسا لگایا ہے کہ باہر آواز نہیں آتا۔“ اور اندر شالا پوچھے بھرے پڑے نیس۔
بھیم سین جوشی کو سمجھتے ہیں؟ اُستاد کی تائیں انجوائے کر سکتے ہیں؟ ان سے اگر کہہ دو
کہ اُستاد جوشی تانوں میں (2) مندر سپیک سے مدھے اور مدھم سپیک سے تار سپیک
”تک مڑوں کا ٹیل سا باندھ دیتے ہیں، تو یہ لوگ گھبرا کر بھاگ جائیں گے..... یہ

بات ہمیں سن جی کہ نہیں معلوم ہو گی؟ ہو گی جروہ ہو گی۔ شالے سنگیت سننے آتے ہیں۔ ابھی وہی ہنس میں اُنھ کے چلے جائیں گے..... ذکار کہ کھائیں گے اور کدھر کی طرح پڑ کر سو جائیں گے۔

”دادا ٹھنڈیٹ اے“ عجب ہنسنے لگا دیاں اُنھیں پائاں اُتے چڑا کھنالا لا کے آکر کھیاں سن۔

جنگ سی کہ ادبیاں لمباں شکایاں گھلریاں دیکھاں تکر دی دوسا تھیں ورمیاں چاچیاں۔
لے والیاں والی اک لڑی وار وار آپنے وال چھپے کردی جد کہ ایہدی کوئی لوز نہیں سی
تے دوجی آپنے تک دے کوکے تے جتہ پھیری جانی۔

”بٹ ناؤ آئی وانٹ ٹو بیو کافی ان او برائے“ سوئی گروی بٹسکی۔
 ”بٹ وائی کیم ہٹرو بسن جیم سین جوشی“

بارہاں وجھئے سن، سڑک تے ڈٹکھی چپ تے اوہدے اک جئے دُور تائیں کاراں
دی پال۔ لوک باہر ننگن لگ پئے۔ خاص کر اُدھ کُمر مڑ دے۔ گھیمرتا نال جئے
یو تھے۔ اکے اواز اڑا۔ آپنے آپ نال بنگل مادی۔ بھاریاں زانائیاں۔ وکھپاں
دے لکدے ماس۔ آپسپاں لیندے۔ اکھاں وچوں کر کردی نیندر، سالے بکٹ
براد کر دتی۔ اُستاد تے دو وجے تود بونڈ وج آئے گا۔ بس بکٹ مگوا لئی ڈرائیور
نوں بھیج کے۔ گھٹنا دو گھٹنا بیٹھے۔ پبلک ریشٹن۔ ایہہ لوگ بکٹ ہی ڈزرو نہیں
کردے۔ پیسے ویسٹ کر دتے۔ اُستاد نون وی ویسٹ کر دتا۔ ایسی رودی
آڈنٹس۔ جیہڑے لوک پرت رہے نیں ایہناں دی تھاں بُن خالی اے۔ اوتھے
سالے مینوں کیوں نہیں بیٹھا دیندے۔ پیسے تے ٹہالوں پورے پورے بل مئے
نیں۔ بُن کیوں نہیں بچان مے۔

”کین یو پلیز.....“

”تقریٰ تھاؤڑیڈ، فٹنی تھاؤڑیڈ، ون لیکہ..... کھنی کھائی توں اڈ ایہہ کجھ سوچ ہی نہیں سکدے۔ اوہ آکے اٹ تے بہہ گیا۔“

مارنگ..... یو نو وائے دی بیو نو کم بیک سو سان؟ مائی ہر ان لاء واژ دیتر ان اور
ہاؤس..... ڈڈ یو میٹ ہر؟ سو چارنگ لیڈی ایٹ دا ایج آف سیونٹی تھری..... سو
ایٹرکیو آئی کانت ٹیل یو.....

”ڈڈ یو لائیک دا پروگرام؟“

”او ہی از سو چنڈسم“

”ڈڈ یو فوس دا رنگ ہی از دیترنگ؟“

”او یس، یس..... بیوٹی فُل“

”مسٹ بی ویری ایکسپینو“

”اوشور“

”مائی ہر ان لاء گاٹ دا سم رنگ“

”دیٹ از پلانٹیم“

”ہے دیتر، نو کافی“

”سٹے نہیں دیتے شالے“ مین اندروں تھوڑی نیٹ آواز آن لگ پئی سی، داس

ٹپٹ اٹ کھسکا کے تسلے دے نیزے ہو گیا۔

”ہی ہیز جسٹ کم بیک فرام یورپ“

”ہی ہیز اسے ہاؤس ان لنڈن“

”مسٹ بی ویری رچ“

”نچرلی ہی ٹیکس ٹین تھاؤنڈ فار اسے ٹائٹ“

”وین آئی ول کال ہم ٹو رینگ ان اور میرج“ بچی عمر دے منڈے نے ’زنانی

ٹوڈی‘ دے لک دوآلے آپی ہانہ لوجیت لئی۔

سالے دے ہتھ دیکھو، وینیاں دیکھو، داس ٹپٹ نے سوچیا، اک پیسا کمان جوگا

”ڈو“

”بمٹھاپان“

”نوسے نمبر پا نوے نمبر“

”او ہاؤمین یو آر“ زنانیاں ورگی ٹوڈی نوں بچی عمر دا منڈا آپنا بیبرگر نہیں دے

رہیا سی۔ ’زنانی ٹوڈی‘ نے آپنا ہتھ پھیرا گے دھایا منڈے نے آپنا ہتھ پھیر پرہے کر

لیا۔ اوہدے کول کھلویاں دو ٹوڈیاں لگا تارہسی جا رہیاں سن۔

”مین“ زنانی ٹوڈی نے غزے تال آکھیا۔

مین؟ مین دا مطلب ہوتا اے سچ کہن، پر ایہہ سالے ایج بولہ سے نہیں جیویں

’سوچت‘ تے سوچت دا مطلب جیویں ’مین‘

بچی عمر دا منڈا تے ’زنانی ٹوڈی‘ اکو ہی بیبرگر کھان لگ پئے۔ کول کھلویاں

ٹوڈیاں اوہتاں نوں دل کے کھانڈیاں دیکھ کے ایج ہس رہیاں سن جیویں اوہ دو ویں

اوہتاں دے سامنے ہی ٹیکس کرن لگ پئے ہون۔

”ڈڈ یو اینڈ دیٹ چاوازا پارٹی؟“

”اونو، آئی وائٹ نو کوہٹ.....“

”مہراج کو تائس پارٹی“

”ہائے ہائی“

”ہائے ہائی“

”ہائے جان“

”ہائے بکٹی“

”یس مہراج کو تائس پارٹی..... بی کاژ دے ہو تائس لان..... لاسٹ ٹائم دیتر

پارٹی واژ ٹرنگ..... دیتر واژ نو سچ ٹو لیت اینڈ ڈرنگ..... دی ٹیم بیک ٹو تھری ان دا

اوس بندے کوٹ دے کھینچے وچوں پاس کڈھ کے ڈرائیور دے ہتھ پھرا دتے،
ڈرائیور انگلیاں پکدا تسے کول آ بیٹھا۔

”ٹھنڈا اے جی ٹھنڈا“ اوہنے اگ ول ہتھ دھامدیاں پاس اگے کر دتے۔

”یہ تو شالا چار پاس ہیں“

”لے کو جی“ نہیں تے ایہناں دا نہیں اچار پاتا اے“

داس ٹپت نے اک پاس پھڑ لیا، ”ہم چار پاس کا شالا کیا کرے گا؟“

بریانے دا جٹ پہاں ہی آکھیا تے آواز سی، اوہنے سوال جواب کرن دی تھاں
باقی دے پاس تسے دی بلدی اگ وچ ٹٹ دتے، ڈرائیور تے عجب رنگھ نے آپنے
ٹھنڈے سہت ہتھ سیکن لئی اگ ول دھکا دتے، داس ٹپت گیٹ ول جا رہیا سی،
اندروں صاف تے اُچی آواز آ رہی سی..... جا ااا گو و و..... اُستاد، الاپ توں بعد
بھیروی شروع کرن لگا سی..... جاگو موہن پیا ااا رے رے..... تھا تھیں تھیں
تھا تھا تھیں تھیں تا..... جا ااگو و و مو و و موہن پیا ااا ااا.....

□

(1) بھر تے پتھر ملی زمین۔ (2) تھلے دھاپاں سُرّاں توں دھاپاں سُرّاں توں
اُتلپاں سُرّاں۔ (3) سوڈا واٹر دا ناں۔ (4) بچے ہوئی دا ناں۔

نہیں سالا، پیو دی کھائی دے بل تے اُستاد نوں دیاہ تے گاؤں لئی سدے گا۔
عجب رنگھ نے پھیر تسے وچ لکے پتر پا دتے۔ پڑی پیندا پیندا اک ڈرائیور آ کے
اگ کول بہہ گیا۔ اوہنے ڈرائیوراں والی خاکی وردی پائی ہوئی سی۔
”ٹھنڈا اے جی ٹھنڈا“ اگ دے نیزے ہو کے اوہ آپنے ہتھ سیکن لگ پیا۔ کسے
کوئی جواب نہ دتا۔

”دیکھو جی کتنا چر چلدا اے ہنس ایہہ پوچھا، ڈیڈھ سو بکومیر گڈی چلا چلا کے ہوا
پتی ہو گئی اے، ہنس سالے نوں نچرا سٹا یاد آیا اے، دوو جے۔“

”سویرے چھو جے تا کیں چلے گا“

”پھیر تے مارے گئے جی“

”بھرا جی کوئی پاس داس تے نہیں ہے تھادے کول؟“ عجب رنگھ نے ڈرائیور نوں
منجھیا۔

”پاس؟ اندر جاتا اے؟“

”ہاں جی آپنے دادا نے جانا اے“ عجب رنگھ نے داس ٹپت ول سینٹ کیتی۔

”دیکھو جی..... دیکھئے آں“

ڈرائیور اُٹھیا تے مَخرتی نال گیٹ ول فُر پیا۔ اُچا لہا بریانے دا گھیرڈ جوان۔
گیٹ تے کھلوتے سپاہیاں نوں اوہنے گچھ کہیا، اوہ جتھیں نال گیٹ تے کھلوتے اک
سوڈا پینڈ پر بندھک بندے نوں نکالیا۔

ڈرائیور اُچی اُچی ہولن لگ پیا، ”نکس توں آئیاں جی، ایس پی کرائیم برانچ، تارتھ
ڈسٹرک دا ڈرائیور آں جی۔ ڈی وائی، ایس پی کرائیم برانچ تے ڈی ڈی، ایس پی
ٹرینک دی فیمیلی نہیں پاس منگوائے نے جی۔“ اوہنے بے پرواہی نال اکو ساہے کہہ
دتا۔

سکہ بدل گیا

کھس دی نکل ماری، تھو وچ مالا پھڑی، شانی، جدوں دریا دی من اُتے اپڑی
تاں لو لگ گئی سی۔ اسان دی ہک اُتے لالی کھنڈن لگ پئی سی۔ شانی نے آپنے
لیوے لاوے کے اک پاسے رکھے تے ”بھری رام، بھری رام“ کہندی ہوئی پانی وچ دڑ
گئی۔ پانی دی بجہ بھر کے سورج دیوتا نوں نسا کر کچیا، آچیاں اُنیندیاں اکھاں تے
چھنے مارے، تے پانی نوں جھمی بھر لئی۔

چتا نہ دا پانی اج وی پہلے واکن ٹھنڈا سی، اُچھلاں اک دوچی نوں جھپیاں
پاؤندیاں، ہندیاں۔ ساہنے کشمیر دیاں پہاڑیاں توں برف پئی بکھر دی۔ چھلاں
ماردے آؤندے پانی دے گھمن گھبراں دیاں کھراں نال من دے مگر پانی وچ ڈمکدے،
پر پتہ نہیں دور دور تاں وچھی ریت اج پُپ پُپ کیوں گلدی سی۔ شانی نے لیوے
پاسے، ایہرا اودھر دیکھیا، کتے کتے دا پر چھاواں دی نظریں نہ بیا پر تھلے ریت تے اُن
گھت جیراں دے نشان دیکھ کے اودھم جیسی گئی۔

پتہ نہیں اج سویر دی ایس مٹھی پُپ وچوں خوف کیوں سم رہیا اے، اودھم کھلے
ہتھ ودریاں توں اتھتے نہاؤن آؤندی رسی اے۔ کرنا لہا دیا اے! شانی سوچدی اے،
اک دن ایسے دریا دے کنڈھے اودھوہی بن کے لٹھی سی، تے اج.....

اج شاہ جی نہیں، اودھوہ پڑھیا لکھیا پڑ نہیں، اج اودھوہ کھی اے، شاہ جی دی لمی
چوڑی حویلی وچ کلم لگی۔ پر نہیں..... ایہہ اودھوہ کیوں لگ پئی اے سویرے سویرے۔
نہن دی دنیا داری توں جی نہیں بھریا اودھوہ۔ شانی نے لہا ساہ کھچیا تے ”بھری رام،

بھری رام“ کردی باجرے دے کھیتاں وچوں لکھدی ہوئی گھر وال فر پئی۔ پتے پتے
ٹاویں ٹاویں گھراں وچوں دھوویں دی بنگلہ دی لکیر اسان ول نردی راہ وچ ای گواچ
جاندی، نُن ٹن بلداں دے گھاں وچ پائیاں ٹپاں دی آواز پُپ نوں دھڑپن دا وار
دار جتن کردی۔ پھیر دی..... پھیر دی کچھ ٹھٹھا ٹھٹھا تے سُوڑا سُوڑا جیہا لگدا۔ شانی نے
بر چنک کے بنگاہ ماری۔ ایہہ کوباں تاں کھلے کھیت آپنے ای نہیں۔ بھری بھرائی
تیار فصل دیکھ کے شانی کسے اوٹے نیچے موہ نال بھیج گئی۔ ایہہ سبہ شانی دیاں برکتاں
نیں، دور دور پنڈاں تاں کھل پیاں زمیناں، زمیناں وچ کھوہ..... سبہ آپنے نہیں۔
سال وچ تین فصلوں، دھرتی تے سونا اُگاؤندی اے۔ شانی نے کھوہ والے پاسے اگے
ہو کے آواز ماری، ”شیرے، شیرے.....“ حیناں، حیناں.....

شیرا، شانی دی آواز بچکاندا اے، کیوں نہیں بچکانے گا؟ آپنی ماں حیناں دے
مرن چکھوں شانی دی چھتر چھاویں بھراں وانگ ای بل کے جوان ہویا اے۔ اوہنے
کول بیا نوک، شالے دے ڈھیر تھلے سرکا دتا۔ تھو وچ تھو پھڑ کے بولیا، ”حینا
ں..... حیناں.....“ شانی دی آواز نے اوہنوں بلوں کے رکھ دتا سی۔ نھنے تے اوہ
سوچ رہیا سی کہ شانی دی حویلی دے دھرا اندر بھیری کونھڑی وچ پچاں سونے چاندی
نال بھریاں صند دھوپاں چنک کے..... کہ پھیر، ”شیرے شیرے“ شیرا ٹھٹھے نال بھر
گیا۔ کھیدے تے کڈھے آپنا غصہ..... شانی توں گج کے بولیا، ”اوہے مر گئی ایں،
رب تینوں موت دے.....“

حیناں آنے والی لٹالی اک پاسے رکھ جیتی جیتی باہر بنگلہ یاں بولی، ”آؤنی
آں..... کیوں چھاہ ویلے ای بیا ترمینا ایں؟“

نہن تاں شانی نیوے اپڑ آئی سی، اوہنے شیرے دی کھروڈی آواز سُن لئی سی۔
بیاد نال کہن لگی، ”حیناں ایہہ ویلا کوئی جھڑن دا اے، اوہ تے پاگل اے، توں ای

ذرا حوصلہ کر لیا کر۔

”حوصلہ! خُسیاں نے بڑے مان نال آکھیا، ”شہنی پُتر اخیر پُتر ای اے۔ کدی شیرے کولوں دی پُنجیا اے کہ تر کے تر کے ای گجلاں دا مینہ کیوں درحاون لگ چنیدا اے میرے تے؟“ شہنی نے لاڈ نال خُسیاں دی کند تے ہتھ پھیریا تے ہس کے بولی، ”تھیلے سینوں تے پُتر نالوں نوہ نہ پُتری پیاری اے! شیرے۔۔۔“

”ہاں شہنی!“

”گھدا اے راتس، گھووال، دے بندے اتھے آئے نیں؟“ شہنی نے ڈوٹھی

آواز وچ آکھیا۔

شیرا گھبرا گیا تے رک رک کے اوہدے مونہوں نکلیا، ”نہیں۔۔۔ شہنی“ شیرے دا جواب ان سنیا کر کے شہنی ذرا لکڑ تال بولی، ”جو گُجھ دی ہو رہیا اے چنگا نہیں۔ شیرے، اج شاہ جی جیوندے ہوندے تے خبرے کوئی بچ بچا کراؤندے۔ پر۔۔۔“ شہنی کہندیاں کہندیاں چپ ہو گئی۔ اج کیہ ہو رہیا اے۔ شہنی نوں لگا جیویں اوہ نُسے بھس پئے گی۔ شاہ جی نوں وچھڑیاں تے کئی ورھے بیت گئے نیں، پر۔۔۔ پر اج اوہدے اندر جیویں گُجھ بکھر رہیا اے۔ گُجھ بکھر رہیا اے۔۔۔ خبرے پُرانیان یاداں۔۔۔ اقرہ ڈکن دے جتن وچ اوہ خُسیاں دل دیکھ کے مازا جیہا ہس پئی۔ تے شیرا سوچ رہیا سی، ”کیہ کہہ رہی اے شہنی ان! اج شاہ جی تے کیہ، کوئی دی گُجھ نہیں کر سکا۔ ایہہ ہو کے رہے گا۔۔۔ تے کیوں نہ ہووے؟ ساڈے ای بندیاں توں سود لے لے کے سونے دیاں پوریاں تولدا سی۔ بدلے دی لالی شیرے دیاں اکھاں وچ اُبھر آئی، نوک پھرن لئی تھو وچ کھڑک چھڑ پئی۔ اوہنے پرت کے شہنی دل دیکھیا۔۔۔ نہیں نہیں، شیرے نہیں، جھپٹے دنیس مہیہ پالی خون کر بنیا ایں پر۔۔۔ پرتوں اپنا بچ نہیں۔۔۔ ساہنے بنی شہنی نہیں، شہنی دے ہتھ اوہدیاں اکھاں وچ ترن لگ پئے۔ پوہ دیاں

راتاں۔۔۔ کدی کدی شاہ جی توں جھاڑاں کھا کے اوہ حویلی وچ اک ٹکڑے جاپنیدا۔۔۔ اٹین دے چائن وچ اوہ دیکھدا، شہنی دے ماواں ورگے ہتھ گرم گرم دُوجہ دا چمنا لکھی آؤندے، شیرے شیرے۔۔۔ اُنھے۔۔۔ لے پی لے۔ شیرے نے شہنی دے دُنو وٹ مکھ ول دیکھیا، اوہ اوہدے ول ای دیکھدی بکا بکا ہس رہی سی، شیرا تو پھیر گیا، آخر شہنی نے کیہ دکاڑیا اے ساڈا؟ شاہ جی دی گل شاہ جی نال گئی، اوہ شہنی نوں ضرور پچائے گا، پر کل رات والا متا اوہ کیوں من گیا سی۔ فیروز دی گل، ”سبھ ٹھیک ہو جائے گا۔۔۔ سامن ونڈ لاں گے آپس وچ۔“

”شہنی چل میں تیں گھرتا نیں جھنڈ آواں۔“

شہنی اُنھ کھلوتی۔ کسے ڈوٹھی سوچے ڈبی فُری جاندی شہنی دے کچھے کچھے کچے پیڈے جیر رکھدا شیرا ہلکی جیہا ہو کے ایہر اودھر دیکھدا فُری جا رہیا سی، اوہدے ساتھیاں دیاں کل رات والیاں گلاں اوہدے کنال وچ چیکدیاں۔ پر کیہ ہو جائے گا شہنی نوں مار کے؟

”شہنی!“

”ہاں شیرے؟“

شیرا سوچن لگا، ہر اُتے آئے خطرے دی تھوڑی جیہی سُوہ تے شہنی نوں دس دیوے، پر کیوں دے؟

”شہنی۔۔۔“

شہنی نے ہر اُتہ نہ چکيا، اسان دُھوئیں نال بھریا ہویا سی، ”شیرے۔۔۔؟“ شیرا جاندا سی ایہہ اگ اے، اج جہل پور اگ لگتی سی، لگ گئی۔ شہنی گُجھ نہ آکھ سکی، اوہدے سارے اگ ساک اوتھے رہندے سن۔ حویلی آ گئی، شہنی نے لُکے من نال ڈیوڑھی وچ جیر دھریا۔ شیرا کدوں پرت گیا

اوبنوں پہ نہ لگیا، ملوڑی جیسی دیہہ تے اکلم اکل، پہ نہیں کرنا چر اوہ اوتھے پئی رہی،
دوہڑائی تے لکھ گئی، شانی نہ اٹھی، حویلی چوڑ چٹ کھلی پئی اے، ان شانی توں اُنھ
نہیں ہو رہیا، جیویں ان اوہدا افسیار ای اوہدے ہتھوں کھسکدا جاوے۔ شاہ جی دے
گھر دی مالکن..... پر نہیں، ان موہ نہیں بھدا بیا..... جیویں پتھر ہو گئی ہووے، پنے پنے
شاماں پے مکیاں، بھیر دی اٹھن نوں سن نہ کرا۔ اجن چیت رنولی دی آواز سن کے
اوہ ترکیک کے اُنھ کھلوتی۔

”شانی، شانی، سُنیا اے ٹرک آرہے نیں لین؟“

”ٹرک؟.....“ شانی دے مونہوں چھڑا اپنا ہی بنگیا، پر ہتھاں نے اک دوہے
نوں ٹھٹھ کے پھڑ لیا۔ ہل وچ گل سارے پنڈ وچ کھل گئی۔ رنولی نے رون ہاکی
آواز وچ آکھیا، ”شانی، ان تائیں ایہہ کدے نہیں ہویا، تے نہ ہی کدے سُنیا اے،
قہر سائیں دا ہنیر پے گیا اے۔“

شانی بُت بنی کھلوتی سی، توب لی لی نے پیار وچ ڈلی ادا سی نال آکھیا، ”شانی
ایس تے ان تائیں کدی ایہہ سوچیا دی نہیں؟“

شانی کیہ آکھے، اوہنے کد ایہہ سوچیا سی؟ تھلے کھلوتے گھاں کردے ’بیکو پنواری
تے ذیلدار‘ دی آواز اوہدے کسے پئی۔ شانی سمجھ گئی کہ ویلا اپڑ آیا اے، مشین دا ٹنگ
پوڑیاں اتر کے تھلے آ گئی پر اوہدے توں ڈیڑھی نہ لکھی گئی۔ ڈوٹھی..... بُت ڈوٹھی
آواز وچ چُھچُھا، ”کیہو اے..... کیہو اے..... کیہو اے.....؟“

کیہو نہیں ان اچھے، سارا پنڈ اے جیہڑا اوہدے اشارے تے چھدا سی کدیں۔
اوبھیاں آسامیاں نیں جیہناں نوں اوہ اپنے رشتے داراں توں گھٹ نہیں سمجھدی پر نہیں،
ان اوہدا کوئی نہیں، ان اوہ کھی اے؟ ایہہ بھیر دی بھیر جیہدے وچ گودال دے
جٹ، کیہ اوہ سویرے ہی نہیں سمجھ گئی سی؟

بیکو پنواری تے سمیت دے مولوی اسماعیل نے خبرے کیہ سوچیا؟ اوہ دوویں شانی
دے نیزے آکھلوتے۔ بیکو توں ان شانی ول تک نہیں سی ہوندا۔ سنگھ صاف کر کے
بڑے خطرے نال بولیا، ”شانی رب نوں ایہو منکوری“ شانی دے پیر ڈول گئے، اوبنوں
بھوں جیہا آ گیا، اوہ کندھ نال جا گئی۔ ایسے دن لئی جھڈ گئے سی شاہ جی اوبنوں؟ اوہ
موٹی جیہی شانی ول دیکھے کے بیکو سوچدا اے، کیہ بیت رہی ہووے گی شانی تے! پر کیہ
ہو سکدا اے بسک بدل گیا اے.....

شانی دا گھروں نکلتا چھوٹی جیہی گل نہیں۔ سارے دا سارا پنڈ کھلوتا اے، حویلی
توں لے کے اس دارے تائیں جیہڑا شانی نے اپنے پتر دے ویاہ تے بنوا دتا سی،
تے اوہ توں لے کے ان تائیں سارے فیٹلے، نیاں، صلاح، مشورے، دھار
داندے اچھے ہی ہوندے رہے۔ ایس وڈی حویلی نوں لُٹن دا مت دی ایسے تھاں
پکایا۔

ایہہ گل نہیں کہ شانی جاندی نہ ہووے۔ اوہ جاندیاں دی انجول بنی رہی۔
اوہدے اندر ویر نے کوئی اُسل وٹ نہ لیا۔ نہ کسے دا بُرا کیتا نہ سوچیا، پر بندھڑی شانی
ایہہ نہیں جاندی کہ بسک بدل گیا اے.....

کویل ہو رہی سی، داؤد خان ذرا آکڑ کے اگے ودھیا تے ڈیڑھی وچ کھلوتے
نُردہ جیہے پر چھادیں نوں دیکھے کے ٹھٹھمر گیا۔ کیہ ایہہ اوہو شانی اے جیہدے لئی شاہ جی
دریا تے تہو گڈوا دیندے سن..... ایہہ تے اوہو ہی شانی اے جیہنے میری مگیتروں
سونے دے کن مٹھل دتے سن مونہہ دکھائی۔ اچے اس دن، جدوں اوہ ’لیگ‘ دے
سلسلے وچ آیا سی تے کیویں مونہہ پاڑ کے آکھیا سی، ”شانی، بھاگودال سمیت غنی
اے، تن سو روپے دینے چن گے۔“ تے شانی نے سدھے سُمھا، تن سو روپے
اوہدے اگے رکھ دتے۔ تے ان.....؟

”شہانی“ داؤد خان نے آواز دی۔ ”اوہ تھانیدار اے،“ نہیں تے“ اوہا لہجہ اوہا دیاں اکھاں وچ لٹکيا۔
 شہانی غم سُم گجھ نہ بول سکی۔

”شہانی“ تے جھیر دیوڑھی وچ اوہ دے نیرے جا کے بولیا، ”دیر ہو رہی اے شہانی“
 ’بولی جیسا‘ گجھ نال لپاتا اے تے رکھ لے نال؟ سوہ چاندی.....“
 شہانی باری ہوئی آواز وچ بولی، ”سوہ چاندی!“ جھیر ذرا ٹھہر کے پولی جیہی آواز
 وچ بولی، ”سوہ چاندی بچہ، ایہہ سبھ گجھ تان تھانڈے لئی اے، میرا سوہ تان ایس دھرتی
 تے وچھیا بویا اے۔“

داؤد خان شربندہ جیہا ہو گیا، ”شہانی توں اکلی ایں، گجھ نہ گجھ لازمی کول ہونا
 چاہیدا اے، تھوڑی جیہی نقدی ہی رکھ لے، ویلے دا کیہ پتہ۔“

”ویلا“ شہانی آٹھیاں بھپیاں اکھاں نال ہسی، ”داؤد خان، ایہدے نالوں چنگا ویلا
 دیکھن لئی، کیہ میں جیوندی رہواں گی۔“ کسے ڈوٹھی پڑ تے حقارت نال شہانی نے آکھ
 دتا۔

”اجواب بویا داؤد خان ہمت کر کے بولیا، ”شہانی گجھ نقدی ضروری اے۔“
 ”نہیں بچے مینوں ایس گھر نالوں.....“ شہانی دی آواز سکھ وچ پھس گئی، ”نقدی
 پیاری نہیں، انتھوں دی نقدی اتھسے ہی رہے گی۔“

شیرا، شہانی دے کول آکھلوتا، دوروں اوہنے داؤد خان نوں شہانی دے کول
 کھلوتاں دیکھیا تے اوہنوں فہم بویا کہ داؤد خان یکے گجھ ماری نہ رہیا ہووے شہانی
 کولوں؟

”کھاں ساب دیر ہو رہی اے۔“

شہانی تریک پٹا، دیر..... میرے گھر وچ مینوں دیر! اکھاں وچوں تاہر پانی نے

بجھ توڑ سکيا۔ میں ایس جدی ہنسی گھر دی رانی، تے ایہہ میرے ہی اُن تے پلے
 ہوئے..... نہیں، ایہہ سبھ گجھ نہیں، ٹھیک اے..... دیر ہو رہی اے..... پر نہیں..... دورو
 کے نہیں..... شان نال نکلے گی ایس جدی ہنسی گھر وچوں..... مان نال پنے گی ایہہ
 مردل جیہدے اُتے اک دن اوہ نونہ رانی بن کے آکھلوتی سی۔

آپنے ڈولہ دے پیراں نوں سنبھال کے شہانی نے جیہی نال آٹھیاں اکھاں پونھیاں
 تے دیوڑھیوں باہر آ گئی۔ دڑیاں پڈھڑیاں زانیاں رو پٹیاں۔ اوہتاں دے ڈکھ سکھ دی
 ساہنن اج آپنے گھروں نکل فری اے۔ کبیدی برابری سی ایہدے نال۔ رب نے کیہ
 نہیں سی دتا انتھوں۔ دن بدلے..... ویلے بدلے.....

شہانی نے جیہی نال آٹھیاں اکھاں نال آخری وار حویلی تے
 نگاہ ماری۔ شہانی نے بجھ جوڑ لئے، ایہو ہی آخری درشن سی تے ایہو ہی آخری سلام۔
 شہانی دے اندر نے بل ماریا، کیوں نہ اک وار جا کے اندرون ساری حویلی چٹکی
 طرحاں دیکھ آئے؟ شہانی دا من تھنن لگا، پر جیہناں دے سامنے اوہ ہمیشہ دڑیاں بن
 کے رہی اے اوہتاں دے سامنے اوہ کئی نہیں بنے گی، بس ایہا ہی ٹھیک اے، اوہنے
 ہر نیویا تے دیوڑھی اگے گھر دی نونہ دھی دیاں اکھاں وچوں کھارے پانی دے ٹیکے
 چوہ پنے۔ شہانی کُ پٹی..... اُچی ماڑی پچھے رہ گئی۔ داؤد خان، شیرا، پٹواری، ذیلدار،
 تے یکے دے، بچے پڈھڑے، مرد زانیاں سبھ جکھے جکھے۔

ٹرک مین تائیں بھر گئے سن، شہانی آپنے آپ نوں دھڑوری سی، ہنڈ والیاں دے
 سنگھاں وچ جیویں دھوں ڈنگ مار رہیا ہووے، شیرے..... خونی شیرے دا من کچھی
 کچھی ہو گیا، داؤد خان نے اگے دودھ کے ٹرک دا بوبا کھولیا، شہانی اگے دھکی، مولوی
 اسماعیل نے شہانی دے موہرے ہو کے روڈ دی داچ وچ آکھیا، ”شہانی گجھ آکھ دے،
 تیرے مونہوں نکلی اسپس جھوٹی نہیں ہو سکدی“ تے آپنے سامنے نال اکھاں دا پانی

ڈلاری دے پریگی

ایہہ چکھ کیہ سی بس نال نال چیاں کنڑیاں وچ اُتے تھلے چیاں کچیاں کچیاں،
ٹپاں بھچیاں، بکیاں بکیاں کوٹھڑیاں تے اوہناں دے اگے تھانوں تھانیں اکھڑیاں
ایہاں دا اچا نیواں دیزھا- مینہ پے کے بنیا سی ایس لئی ہر پاسے چکڑاوی چکڑاوی- آپہ
جان والی لکڑ دی پوڑی جھول کھاندی سی تے اوہدے دو ڈنڈے وی ٹٹے ہوئے سن-
نال والی تے اوس توں اگلی کنڑی دا وی خبرے ایہو ای حال ہووے گا-

میں اوہیں پیریں پریتا- ہر دے وال گئے ہو جان، مونہہ تے ٹھڑیاں دی چدر
وچھی ہووے تے چکے دیاں گھیاں بھرن وچ جوانی والا جھاکا نہیں رہندا- بس، من
اندروں کاہلا جیہا چنیدا اے- سویر دا دیلا سی تے ہر پاسے اوتی جیہی ویرانی کھلری ہوئی
سی، اینج گدا سی جیویں بھٹکھے بگیاڑ وکی لٹاڑ گئے ہوں- اک دو رٹیاں بے تھوہیاں
ایہر اودھر گھم بھر رہیاں سن، کھلرے وال، حالوں بے حال کوئی گھلیں زنجی اے تے
کوئی جھڑ رہی اے-

میں دیزھوں باہر آ گیا، گلی وچ روٹی آپٹاں دوہاں ساتھناں نال کھلوتی سی-
”بڑی جھتتی پرت آئے او، پاپا!“ روٹی ہسدی ہوئی بولی، ”میں دی جدوں اتھے
آؤں گی تاں پہلاں پہلاں بڑا گھبرا چنیدا سی- ونے دی ڈر گدا سی-“
روٹی تے اوہدیاں دوہاں ساتھناں سرسوتی تے وودھیادتی نے اتھے اک امدادی
مرکز کھولیا ہوا اے-

”میریاں ساتھناں وچ ڈاڈھا ایکا سی“ روٹی کہہ رہی سی، ”ایس ایہہ پکا ہتھیا

پنھن لگ بیا- شانی نے بکھدی پنگی نوں غلیا تے اکھڑی آواز وچ کہیا، ”رت
جہانوں سلامت رکھے پچہ، خوشیاں بخشے۔“

لوکاں دا رون بگل گیا- ذرا وی میل نہیں شانی دے من وچ- تے ایس.....
ایس شانی نوں نہیں رکھ سکے- شیرے نے اگے ہو کے شانی دے ہیریں ہتھ لائے،
”شانی کوئی کچھ نہیں کر سکيا، راج دی اُٹ گیا.....“ شانی نے آپنا کھدا ہویا ہتھ
شیرے دے ہر تے رکھیا تے ڈک ڈک کے کہیا، ”تیوں بھاگ گن پڑ“ داؤد خان
نے ہتھ دا اشارہ کیتا..... کچھ وڈی عمر دیاں زباناں شانی دے گلے بھلیاں، تے پھیر
ڈک فریا-

اُن پانی نلک گیا، اوہ حویلی، نوں بیٹھک، اچا چارو، کھلا دیزھا، سارا پار اک
اک کر کے شانی دیاں اکھاں سامنے گھمن لگ بیا- کچھ پتہ نہیں ڈک چل رہیا اے
چاں شانی فری اے- اکھاں وچ ساڈن بھادوں دی جھڑی- داؤد خان بے چین ہو
کے بڑھڑی شانی نوں ویکھدا اے- کتھے جاسے گی ایہہ من؟
”شانی، من میلا نہ کریں، بے گجھ کر سکدے ہوندے تے کوئی کسر نہ چھڈوے،
وہاں ہی ایہو جیہا اے، راج پلٹ گیا اے، بسکہ بدل گیا اے.....“

کیپ وچ اپڑ کے رات نوں شانی جدوں بھٹے لمی پئی تاں محض من وچ سوچ
تری، راج پلٹ گیا اے..... بسکہ کیہ بدلے گا؟ اوہ تے میں اتھے ہی چھڈ آئی
آں.....

تے شانی دیاں اکھاں بور گھیاں ہو گئیاں-

ہرے بھرنے کھتاں نال گھرے ہوئے آلے دوالے دے پنڈاں وچ رات لہو
وسا رہی سی-

خبرے راج دی پٹا کھا رہیا سی تے..... بسکہ بدل رہیا سی.....

ہو یا کسی کہ جسے کچھ نہ کچھ لازمی کراں گئیں۔ ہور نہیں تے اک چھوٹی جیہی ڈسپنسری کھول لوں گے، جسے ایہناں دا ماڈا موٹا علاج ای ہو جایا کرے گا، ایہناں نوں لکھنا پڑھنا ای سکھا دیاں گے، الف بے دی پہچان ہو جائے گی، تھوڑا سینا پروتا، کشیدے کڑھن، کوئی جانکا تروپا ای لاؤنا آ جائے گا ایہناں نوں، کچھ نہ کچھ تے ضرور کراں سگیاں.....

ایس سارے مچی وچ بے "امدادی مرکز" دل فون ای لگے ساں کہ اتوں چارے وچوں آواز آئی، "آگئی بی بی؟ آج سویرے سویرے کیوں آگئی؟"

میں ہر آنہ نہ چک کے چارے دل دیکھیا۔ بھارے بھے والی وڈی عمر دی اک زہنی باری وچ بیٹھی آپنے اگے پاندان رکھی گھوڑی بنا رہی سی۔ میں سمجھ گیا کہ ایہ انتھوں دی وڈی 'بائی' اے، مالکین! ہتھاں وچ ارکاں تک سونے دیاں پوٹیاں، کنناں وچ بھارے بھارے سونے دے ٹھکے۔

"پاپا ساڈا مرکز دیکھن آئے نیں" روٹی بولی۔

"دیکھن دیکھن، جم جم دیکھن" اوہنے کہیا، تے پھیر مہس کے بولی، "پر ساڈی کسے گھوڑی نوں نہ درغلان۔" تے پھیر سارپاں ٹلرن وچ زہرہ مئی۔

ایس سارے "مرکز" دل فون پئے، روٹی کہن لگی، "ایہ ایس چکے دی نختیار اے، پاپا، مالکین ای سمجھو، بڑی خزانہ تے گڈی زہنی اے، جدوں چاہے جیہوں چاہے مار پوا دے، اندر کردا دے، جانوں مردا بنے، ایہو ای ایہناں گھوڑیاں دی کمائی کماندی اے، ایہناں دے جہماں دے سووے کردی اے، پر پاپا ایہوں ایہ سارپاں رنڈیاں مندیاں نیست نیں۔ بے نا عجیب جیہی گل؟ اک وار میرے کھلو تے کھلو تے اک جہی ایہدے کول آئی تے آپنی ہر جیڑ دا کہندیاں آپنا ہر ایہدی جھولی وچ رکھ دتا، باقی اوہدا ہر ٹھنن لگ پئی تے کئی دیر تاہیں اوہدے مال لاڈ کردی رہی، کوئی گاہک جے

کسے گھوڑی مال زور زبردستی کرے تے ایہد اوہوں پھیننا دی لودا دیندی اے، ایہد رنڈیاں بڑا آدر کردیاں نیں ایہدا۔ اک وار گھوڑی اچھے اپڑ جائے پھیر جانیں سکدی ایتھوں۔ ایہد چکھ ای نہیں، نیل خانہ دی اے۔"

"امدادی مرکز" مال مال بڑیاں تن کوٹھڑیاں وچ قائم کیتا گیا سی جیہڑیاں ہو سکدا اے کدے ایس کلڑی دا ای انگ ہون گئیاں۔ سانبھنے بڑا بڑا، بڑا بڑا وچ دو بیٹے تے دو جن موڑھے۔ روٹی میرا ہتھ پھڑی بڑے جوش مال مینوں اک اک کوٹھڑی دکھا رہی سی تے میں سچ سچ اچھنبے وچ ڈبدا جا رہیا ساں کہ اچھی تھاں جسے ایہناں دے حق حمانت وچ کچھ وی سہدہ پڑھرا تے سوکھا نہیں سی، نہ انتھوں دے دستیک، نہ کربا دھرتا، نہ بائی، نہ دلے، نہ ٹکس، پر پھیر دی ایہد آپنی ہمت تے یقین دے مل تے کامیاب ہو سکیاں۔ ایہد ترس کھا کے، نیکی تے ہمدردی دے خلوس بھرے جذبے توں مجبور ہو کے کوئی وڈا کم کرن آئیاں ہون سگیاں پر سہدہ موجب چھیتی مزدور، کمی جاں ودر دے رنگ روپ وچ رنگیاں گئیاں۔

"بڑیاں ای مشکلاں سن، پاپا! پہلاں ایس سوچیا، ایہناں مال میل ورتن جوڑاں گئیاں، ایہناں تے آپنا اعتبار بٹھاواں گئیاں، پر پاپا، کوئی دی رٹھی آپنا اگا چھجا نہیں دنا چاہوئدی۔ کچھ دی منجھو وڈی رکھدیاں، آپنا اصلی مال تک نہ سدپاں۔ نہ آپنے مال بچو دا، نہ آپنے پنڈ شہر دا تھاؤں بٹکانہ۔ ایہد سوال ای منجھو تے تربک کے ساڈے مونہہ دل اینج اکھاں پاڑ کے سکدپاں جیویں ہرنی دے سانبھنے شکاری کھلوتا ہووے۔ جے ٹکی رٹھی دا مال جاں اتا پدہ منجھن لگ پوو تے ٹکی کدے دی اوہدے اعتباری نہیں بن سکدے۔ ایس سوچیا، ایہناں نوں حرفاں دی پہچان ای کردا دیئے، پر کسے نوں کوئی پرواہ ای نہیں ایہدی۔ جدوں ایس آکھیا 'دو لفظ سکھ جاؤ سگیاں تے گھلوگھٹ خط پتر لکھن جو سگیاں تے ہو جاؤ سگیاں۔ تے بھلا اگوں کیہ جواب ملدا؟' ایس کہیوں

خط پتر لکھتا ہے؟“ ہے اسیں دوا داڑو دی گل کردے، تے نہ وج دومن دا سر بلا دیدیاں۔ ہر اک آپنا روگ نکاؤندی۔ اتھے دی پُپ وٹ لیدیاں۔ کٹنگ آئے جاں اکھاں اگے ہیرا، پُچھو تے پُپ، مٹوٹیاں۔ ایہ کرکلی دی مکر تے اک کھوکھا اے پاناں دا۔ اوتھوں پدے نہیں کیہ لین اپڑ جاندیاں نہیں، پر اتھے دوا لین نہیں آؤن کیاں۔

”پر نہن ہوئی کوئی کوئی ساڈے نال کھلن گئی اے۔ کسے دے من وج کیہ اے، کدے کدے اوہی بھٹک دی نظر آؤن لگ چندی اے۔ ہر رنڈی دے من اندر اوہی اپنی اک وکھری دنیا وسدی اے، جیدی بھٹک باہر والیاں نوں نہیں لہندی۔“

روٹی دی جاندی سی، ”اتھے اک گولی اے، بڑا ای سوہتا اُٹائی داکم کردی اے، جدوں دی گُجھ اُندی اے، کٹے بالاں لئی ای اُندی اے، کدے مٹھمن والی ٹوپی، کدے بکیاں بکیاں جراباں۔ ایہدوں اگے گُجھ سکتا ای نہیں چاہندی۔ پُچھو تے کہندی اے، ایہدے تے میرا تھہ رواں اے۔ کوئی نہ کوئی تے ہووے گا اوہدے من اندر جیدے لئی اوہ ٹوہیاں تے جراباں اُندی رہندی اے۔“

روٹی آپنے ”امدادی مرکز“ نوں لکھ رکھی آپنیاں ہینڈھیاں درتیاں سنائی جا رہی سی کہ اچن چیت ہوئی، ”لو جی، اوہ ڈلاری فُری اُندی ہے۔“

میں مُو کے دیکھیا۔ کزوی دلوں میانے قد کاٹھ دی اک رنڈی فُری آ رہی سی۔ کھلے وال، غمر کوئی ویہ بائی درے، رنگ کنگ دا، لکھ جیویں دُپے تپیا ہووے، گواچی گواچی جیسی نور۔

”کدھر دی تیاری اے ڈلاری؟“ کولوں لکھدی ہوئی ڈلاری نوں روٹی نے پُچھیا۔

فُری جاندی پرت کے ہوئی، ”پان والے کھوکھے تا کس چلی آں، بُنے آئی۔“

جدوں اوہ تھوڑا پرے چلی گئی، تے روٹی ہس کے کہن گئی، ”جھوٹھ بولنا تے کوئی

ڈلاری کولوں سکھے، پہلے تے مونہہ ای نہیں کھولدی سی تے نہن بولدی اے تے جھوٹھ، برا جھوٹھ، گل گل نال جھوٹھ۔“ پھیر میرے دل دیکھ کے کہن گئی، ”نہن تک آپنیاں کوئی درجن بھر کہانیاں سنا ہئی اے، پر اک دا دوسری نال کوئی ہر ہیر ای نہیں بلدا۔ گُجھ پدے نہیں گدا کہ ج کبھڑا اے تے جھوٹھ کبھڑا۔“

”ایہ جھوٹھ بولدی نہیں، ایہ جھوٹھ کھڑی اے“ روٹی دی سنبھلی سرسوتی نے حصہ پایا۔

”جھوٹھ بولنا دی تے نہت وڈا آرٹ اے“ میں آکھیا۔

ڈلاری ڈراڈے جا چلی سی، پانی تے چکڑ دے بکے بکے چھپر پانگھ کے گلی دی مکر توں اوہ کبے پاسے مڑ گئی۔

”اک دن میں آپنیاں رپورٹاں پڑھ رہی ساں،“ سرسوتی مٹھن کہن گئی، ”اسیں جتاں نے آپنے آپنے روڈسٹر بنائے ہوئے نیں، جیدے وج ہر رنڈی دے بارے جو جانکاری دی بلدی اے درج کردے رہی دا اے۔ ایس ڈلاری دی کہانی وی ایس جتاں نے لکھی ہوئی اے، پر سروں بیروں ہنا اک نال اک نہیں رلدی۔“

”مینوں کہندی سی، میں دساں درھیاں دی ساں جدوں گھروں بھیجی ساں۔“ روٹی نے دیا۔

ایہدُن کے ودھا مٹھن دا ہاسہ نکل گیا، ”مینوں دیا سو کہ اوہ تیراں درھیاں دی سی جدوں اوہدے مایاں اک گئے نال اوہدا ویاہ کر دتا۔“

”پھیر؟“

”دوپہریں جانچی مینوں ڈولی وج پا کے آپنے پنڈ دل لے فُری۔ راہ وج اک جھنگی چندی سی۔ وسدی اے، جدوں تھوڑا ہنیر اتھا، میں اوہناں نوں آکھیا مینوں نوتر آیا اے۔ میں ڈولی وچوں اُتر کے رکھاں اوہ لے ہو گئی تے اکھ پچا کے بھیج اُٹھی، مجھدی

مٹی، بھجڑی مٹی، تھوڑا ذرا ڈسے جا کے اک رکھ اُتے چڑھ کے بہہ گئی۔ میرا ڈونگھا ہو گیا سی، اوہ لوک مینوں لہجہ دے رہے، اپنی اپنی واپاں مارو دے رہے، جدوں میں نہ لہجی تے کھلی مندا بکدے ہوئے پرت گئے۔ اویں رات نوں میں تھلے اُتری تے بھجڑی بھجڑی دن چڑھے تائیں بکے دی کتے جا اپڑی۔۔۔۔۔

”مطلب ایہہ کہ اوہدا دیاہ ہو یا سی۔“

”ہو یا سی جاں نہیں ہو یا سی ایہہ تاں اوہوا کی جانے۔“

”پر ایہہ کدے نہیں دسدی کہ اوہ اتھے اپڑی کیوں۔“

”اچھا، جنگل وچ بھجڑیاں بھجڑیاں پھیر کیہ ہو یا؟“ میں پُچھیا۔

”سرکے سرکے فُری آؤندی نوں بھجڑیاں دا اک ٹولہ ہلیا جیہڑا تھاں تھاں چُج گا کے روئی ٹگر کھاؤندا سی۔ کہندی سی، میں وی اوہتاں دے نال نال جان لگ پئی، تھاں تھاں کسید تماشہ کرن لگی، میں بھجڑی ساں بی بی جی، مینوں پُچھا بڑا ای چنگا گھدا سی، پنڈ وچ، سیلیاں ٹھیلیاں وچ، کتنا کتنا چر پُچھا، میں تھکدی ای نہیں ساں۔۔۔۔۔ میں بھجڑیاں دے نال پنڈ پنڈ گھمدی پھردی، کدی پہاڑاں تے، کدی میداناں وچ، کدی دریا دے کنارے، مینوں نیٹ چنگا گھدا سی۔ بھجڑے جیسے کچھ وی ڈیرہ لاؤندے میں وی اوہتاں دے نال رہ چندی۔۔۔۔۔“

”ٹٹاؤندیاں ٹٹاؤندیاں سروسق بھین ہسن لگ پئی۔“

”کیوں دسدی کیوں ایں؟“

سروسق اپنا دھسٹر بند کردیاں بولی، ”مینوں کہندی سی، بی بی جی، ایہہ جیہڑے بھجڑیاں دے گیت نیں بڑے واپات، لُچر تے بے شرم ہوندے نیں، اک اک بول دے دو دو مطلب نکلدے نیں۔ ایس نوے دے اک بھجڑے نال میری اکھ لاگتی۔ اوہ بھجڑہ مینوں نیٹ چا ہوندا سی بی بی جی، بڑا گھڑ و جوان سی، پتلیاں پتلیاں نچھاں،

پنا گورا، میرے توں تے وارے وارے جاندی سی، مینوں کہندا سی، چل ایتھوں بھج چلیے، اسی اپنی دکھری ٹولی بناواں گے، توں تے میں۔ شہر شہر، پنڈ پنڈ، گھماں پھراں گے، نیٹ کہندا سی، پر اوہدی بھجڑیاں نوں ساڈی گل دا پتہ لگ گیا، اوہ میرے پچھے پے گئی، ایہہ بھجڑے سبے پچھے پے جان تے جانوں مار کے چھوڑ دے نیں۔ اوں نوے وی اک بڈھی بھجڑیاں نے مینوں سمجھایا، ایتھوں بھج جانا نہیں تے اوہدی بھجڑیاں تینوں زبردے کے مار دے گی، تے پھیر میں اوتھوں بھج آئی۔۔۔۔۔“

سروسق نے آچا ویرا سنایا، تے دودھا بھین بولی، ”آپنے دوڑن دا جیہڑا تھوڑا اوہنے مینوں سنایا اے اوہ تے کچھ بورا ہی اے۔“

”اچھا اوہ کیہ اے؟“ میں کابلی نال پُچھیا۔

”مینوں تے ایہہ دسدی سی کہ اوہ سارا سارا دن کھیتاں وچ کم کردی رہندی، اک دن گھر پر تھدیاں کویل ہو گئی۔ کہن لگی، ”ساڈے گواہندھی پنڈ دا اک منڈا، روز ساڈے پنڈ دے چکر ماردا، ساڈے کھیتاں دی دت اُتے آ کے بیٹھا رہندا، کدیں مینوں بکلیاں بکلیاں ڈھیراں ماردا، کدیں کوٹا سناؤندا۔ اوں دن جدوں میں چرکی گھر جاری ساں اوہ میرے پچھے پچھے فُریا، پھیر نیڑے آ کے بولیا، ”ڈااری، چل کتے نس چلیے۔“ میں کہیا، ”میں کیوں نساں؟“ اوہ بولیا، ”بے توں میرے نال انج نہیں چلیں گی تے میں منتر ٹوتا کر کے تینوں آپنے دس وچ کر لاں گا“ میں کہیا، ”کر ٹو، کر لے مینوں آپنے دس وچ۔“ کہن لگا، ”کراں گا، کراں گا، کراں گا۔“ اوں منڈے تین ہریاں مرچاں مینوں دپٹیاں، خبرے کسے کھیت وچوں توڑ کے لیا یا سی، میں سوچیا ایہناں مرچاں نال مینوں دس وچ کرے گا؟“ کہن لگا، ”ایہناں مرچاں نوں مٹھ وچ ای بند رکھیں، ادھی رات نوں جدوں تیری اکھ ٹھلے گی، توں میرے دس وچ ہو ویں گی، تہ توں آپنے آپ گھروں نکل کے میرے کول آویں گی، میں پنڈوں باہر والے گھوہ تے بیٹھا تیری راہ

اڑیاں گا۔ میرے پنے میں گھر اڑی، ماں بیٹ تتی ہوئی، ماں نوں وی ایویں ای
 تہ چڑھ جاندا سی، میرے بھو وچ برچاں ویکھ کے پچھن لگی، کتھوں لیاں فی ایہہ
 برچاں؟ میں کیہ وسدی بکے دیاں میں؟ اوہنے میرے کولوں برچاں کھو لیاں تے
 یوہ کے میریاں اکھاں وچ پا دیاں، میں ساری رات تر پھدی رہی، جدوں میں آنھی،
 چائیں کھنڈوا پیا سی، میں پپ کر کے بوہا کول کے باہر نکل آئی تے بھجدی ہوئی
 سدھی کھو تے اڑی۔ پر اوہتے کوئی وی نہیں سی۔ بی بی جی، کیہ پتہ اوہ ساری رات
 مینوں اڑیڈا رہیا ہووے۔ بس، بی بی جی، پرت کے پھیر میں آپنے گھر نہیں گئی،
 گھروں بھج آئی۔ اوہ منڈا مینوں نیٹ یاد آؤن لگ پیا سی، بی بی جی، میں سوچیا، کیہ
 پتہ اوہنے سچ سچ ای مینوں آپنے دس وچ کر لیا اے۔ کیہ پتہ۔ بی بی جی، بے میری
 ماں اوں ون برچاں میریاں اکھاں وچ نہ پاؤندی تے خبرے سچ سچ میں اوں منڈے
 دے دس وچ ہوندی تے اج اوہے نال گھمدی پھردی موجاں مان رہی ہوندی۔
 کیوں بی بی جی؟

”گھروں نس کے گئی کتھے؟“

”کہندی سی..... میں مرکز مرک فری جا رہی ساں، کہ پچھوں اک لاری آئی، میں
 لاری نوں جتہ دتا، لاری کھلوئی، میں اوہے وچ بہہ تے گئی، پر بی بی جی، میرے
 کول بھاڑا دین لئی تاں اک دھیا وی نہیں سی، لاری والا مینوں دھکے مار کے تھلے
 اتارن لگا۔ اک ریشے جوان بندے نے جہڑا میرے پچھے کھلوتا سی، پیسے کٹھ کے میرا
 بھاڑا بھر دتا۔ اوہنوں جد پتہ لگا کہ میرا کوئی تھادڑ بکات نہیں تے آکھن لگا، میرے
 نال چل شیر وچ کتھے دھکے کھاندی پھریں گی، جدوں تیرا کوئی بکات نہ بن جائے، چلی
 جائیں، میرے نال میری ماں وی رہندی اے۔ میں اوہے نال فر پئی، اوہ میرے
 نالوں عمر دا بیٹ وڈا سی، بی بی جی، میں تے بکی چیتی ساں، میرے نال بڑے لاڈ

کردا، باہروں آؤندا تاں مینوں آپنی جھولی وچ بٹھالیندا، گدیں وی باہروں خالی ہتھ نہ
 آؤندا، میرے لئی مٹھیاں تے نور ون پونیاں شیواں لے کے آؤندا۔ باہر وی
 گھبراؤندا، میلے شیلے، ہر تھاں مینوں نال لے جاندا۔ سوہنے سوہنے کپڑے سواں کے
 دیندا، اوہ ڈرائیو سی، بی بی جی، نرک چاؤندا سی، اک شہرتوں دوہے شیر مال لے کے
 جاندا۔ اک وار مینوں وی آپنے نال لے گیا۔ کہندا سی، تینوں سارا ویس دکھاواں گا،
 اوہنے مینوں بڑیاں میراں کراہیاں۔ دلی، شملہ، ہردوار، بنارس پتہ نہیں کتھے کتھے میں
 اوہے نال گھمدی پھردی رہی۔ پر اوہی ماں میری ویرن ہو گئی، جدوں اوہ گھروں
 چلا جاندا تاں اوہی ماں میرے کولوں گھر دے سارے کم کرواؤندی۔ میں بھانڈے
 مانجھدی، بوکھر دیندی، کپڑے دھوندی، پر اوہ مینوں کھان نوں گچھ نہ دیندی تے جدوں
 اوہ گھر آ جاندا تاں میرے لاڈ لداؤندی، پچھے کٹھن اک دن میں اوں بندے نوں
 آکھیا، چل اتھوں بکے ہووے چلیے، پر بوہے پچھے کھلوئی اوہی ماں نے سن لیا، بس
 پھیر تاں اوہ پڑیاں وانگ میرے پچھے ای پے گئی۔ اوہے کم تے فر جان پچھوں کئی
 وار تاں اوہ بلدا بلدا چو میرے مونہ دے اپنا نیرے لے آؤندی جیویں مینوں ساڑا ای
 نئے گی، پھیر اک دن میں اوہوں نس آئی، میں ڈر گئی بی بی جی، کیہ کردی؟ اوہ پڑیل
 جو میرے پچھے پے گئی سی.....

”کیوں کیوں دے نھونٹہ گھڑوی اے!“ روہنی بس کے بولی۔

”اوہا ایہہ قصہ اتھے نہیں ملدا۔“ ودھا بھین آکھن لگی، ”اگے وی بڑا گچھ

اے۔“

”اگے کیہ اے؟“

”کہندی اے، درحیاں بعد اوں بندے مینوں اتھے لہے لیا..... بی بی جی، اک

دن میں آپنی کوفری دے باہر ج بن کے نیچی ساں، میں ہر چک کے ویکھیا تاں اوہ

موہرے کھڑا سی، ہائے، توں کدھروں آ گیا اچھے؟ اوہنے مینوں لہ لیا، بی بی جی، میرے موہرے کھلوتا کھلوتا رو پیا۔ مینوں بُست چاہوندا سی بی بی جی۔ پھیر اوہ اچھے میرے کول میری کونھری وچ آؤن لگ پیا، دو دن اچھے پیا رہندا، اوہنے ایس شہر وچ کرائے دی اک تھاں دی لے لئی۔ میں کدے کدائیں لگ لگا کے اوہدے کول دی چلی جاندی۔ میرے تے بڑا مردا سی۔ اک وار اوہ بیمار ہو گیا، اوہنے مینوں ہسپتال توں سُنیا گھلیا۔ میں اوہدے کول ہسپتال جاندی رہی۔ اوہدے متھے تے پٹیاں رکھدی۔ مینوں کہندا، ”ڈلاری توں میرے متھے تے آپنا جتھ رکھتی ایں تے مینوں بڑا شکھ جلد اے، وار وار میرا جتھ پُندا۔ میرے تے بڑا مردا سی بی بی جی۔“

”بہن توں اوہنوں بطن نہیں جاندی؟“ میں اوہنوں پُچھیا تے کہن لگی، اک دن میں اوہنوں بطن مچنی تال اوہدے گھر دے بوبے اگے جتیاں دا ڈھیر ویکھ کے میں سمجھ مچنی کہ اوہدے گھر والے اوہنوں بطن آئے نیں، میں پرت آئی، تے پھیر اوتھے نہیں مچنی۔“

”ڈلاری اپنے قصے سنا چکی اے کہ کُجھ پتہ نہیں لگدا کیہوے قصے وچ برتاؤ کھنڈ اے تے برتاؤ؟“ سرسوتی نے آکھیا۔

”ششی کدی پُچھیا نہیں؟“

”اک واری پُچھیا سی، تر بک کے اکھاں پاڑی میرے مونہہ ول اینج ویکھدی رہی جیویں نیں اجڑا ہے ڈوٹھی چندروں جاگی ہووے۔ پھیر میں نہیں پُچھیا کدی۔“

تھوڑے چرلئی تے اسی سارے پُچپ ہو گئے تے پھیر بولی بولی اوہدی اتلی پھر تے اوہدے من اندر وسدی اوہدے سٹپیاں دی رنگی دُنیا دا نکھیر کرن لگ پئے۔

”اک گل تے کئی اے کہ اوہ بکی غمے ای اچھے اپڑ مچنی ہووے گی۔ تے آپنے ہرنٹھے، ہر کہانی تے ہر قصے اندر اوہ بھجدی رہی، دُکھاں تے چڑھدی رہی، بچدی

مکھاندی رہی۔ کیکے ہونڈیاں توں ای اوہ بڑے شوقی تے اُلمڑ سُماء دی رہی ہووے گی۔“

میں ایہہ گل کرای رہیا ساں کہ دوروں فُری آؤندی ڈلاری تے نظر پئی۔ اوہیں ای بے پردا، گودی وچ اک بکا جیہا کٹورا چکیا ہویا، نیزے آئی تے ودھا بھین نے پُچھیا، ”ایہہ کیہ چلک لیا ئی ایں ڈلاری؟“

ڈلاری کُورے دی کنڈ تے جتھ پھیردی ہوئی بولی، ”کٹورا ایہہ بی بی جی، پان والے کھوکھے دے ساہنے بھردا رہندا اے۔ میں جدوں دی جانی آں میریاں تال نوں چھو جاند اے۔“

”تیرے تال لاؤ کردا اے ڈلاری،“ ودھا نے لچکر لائی، ”تینوں بُست چاہوندا اے۔“

ایہہ سُن کے ڈلاری دے منکھ تے مسکان کھل گئی، اوہدا منکھ نکھو اُٹھیا۔ ”میں جدوں دی کھوکھے تے جاواں ایہہ نس کے میرے کول آ جاند اے تے میرے جیراں نوں مَنمن چٹن لگ چیدا اے، مینوں بڑا چنگا لگدا اے، مَنمن دیکھنا سارا دن میری کونھری وچ چدا پھرے گا۔“ کہندیاں اوہدی کنڈ تے جتھ پھیر دیاں پھیر دیاں آپنی گھہ اوہدی کنڈ تے پھیرن لگ پئی۔ تے پھیر گواچی نورے، فردی آپنی کونھری دی راہے پے گئی۔ تھوڑا پرے جان تے ودھا بھین بولی، ”کُجھ دن پہلاں ڈلاری میرے کول آئی تے کہن لگی، بی بی جی، مینوں کیمنی وچ جمدارن دے کم تے نوکر کردا دے۔“ میں پُچھیا، ”توں جمدارن داکم کریں گی ڈلاری؟ بالی تینوں اتھوں جان دیوے گی؟“ ڈلاری نے آکھیا، ”ششی آکھو مے تے جان دیوے گی، پھیر میرے نیزے ہو کے ٹکسر مُسر کردی بولی، ”اودھر اک جمدار اے بی بی جی، تھوڑے دن توں ای ایس گل دی منائی کرن لئی آؤن لگا اے۔“ میں کہیا، ”ہاں ہے تے سی۔“ کہندی اے، ”میرے

پیشاپ

قانون

”رنگی کو نارنگی کہیں، بنے دودھ کو کھویا“ ڈور اندیش ”بھگت کیہ“ آپنی گلیجی اکھ تال بندے دے اندر ہون والے پاڑ تے ناکرے نوں ویکھ لیندا اے۔
کدی کدی ساڈے شبراں دی زکھی ہیکھی، بے رنگی تے اوجھرائی زندگی وچ اگھڑن والے پاڑ تے ناکرے نوں ساڈی گلیجی اکھ دی نہیں ویکھ سکدی۔
جیویں: وستیاں وچ ڈوٹھی پُپ تے سُنخ مسان، دڈے دڈے دنگے فساداں ویلے ہی ہوندی اے۔

دنگے فساد دے دناں وچ سورج دے اُچیاں اُچیاں چاریاں تے مٹیاں دے اوہلے ہوندیاں ای شبر وچ پُپ ورت جاندی۔ سڑکاں بزاراں وچوں بساں، ٹانگیاں، ریزحیاں تے گڈاں دی کھڑکھڑ گھڑ گھڑ پاں پاں تے ’بچ کے بی بی، ہٹ کے بھاء جی، غیب ہو جاندی۔ چھابڑی والیاں دا زولا سُٹائی نہ دیندا، بنیاں اندر دن بھر گاؤندے ریڈیو، گراموفون دی مٹو گٹے ہو جاندے۔ گھراں وچ دےکے بیٹھے لوک گل گل تے سہم تے ترہک جاندے تے بے گجھ کناں وچ رُکدا تاں اوہ سڑکاں، گلیاں دے فرشاں تے پٹپاں دی السائی نور تال بوناں دی رگڑ تے ٹھک ٹھک دا کھڑاک ہوندی۔

اوتھیں دنیں شبر دی ساری روٹی، بھیڑ بھڑکا سبھ قنون دے حکم تال شام نوں چھ وچے ٹک جاندی۔ مطلب، پورے چھ وچے، خاص کر جدوں لوکیں سارا دن دفتر اں تے کماں کاراں توں وینیلے ہو کے تے کھیسے وچ پیسے پا کے خرچن لئی نکلدے۔ مندے تال اُنچے ڈکانداریاں غنڈیاں منھیاں سن تے اُتوں ایسہ چھ وچے دی روک۔

”چکھے پیا ہویا اے۔“ میں ”جھکیا،“ ”کیہ کہندا اے؟“ تے کہن لگی، ”اوہ کہندا اے، توں اچھے جمدارن دی نوکری کر لے تے پھیر ایس لکھ دناں بعد ایتھوں فُس جاواں گے، بدھے ہرودار جاواں گے، میں اوتھے چھابڑی لاواں گا تے توں نچ گھا کے پیسے کماؤں۔ اوہ بڑا میرے چکھے پیا ہویا اے، بی بی جی، جمدارن دی نوکری تے لوہ دے تارینوں۔“

ایس سارے دودھا بھین دے مونہہ ول ویکھ رہے سی۔

”پھیر کیہ؟“

”پھیر کیہ؟“ دودھا بھین بولی، ”میں اوس جمدارن نوں چکھے لیا، جوان مُنڈا اے، دیکھن نوں دی چنگا اے، ایسہ تھوڑے دناں توں ای ایس گلی دی صفائی کرن آؤں گا اے۔ میں ”جھکیا،“ تے کہن لگا، میں تے اوہ بے تال کدی گل دی نہیں کیتی، بی بی جی، میں تے اوہنوں جاندی وی نہیں۔“ پھیر بر نیواں کر کے بولیا، ”بی بی جی، میں بال بچہ دار بندہ، آپنے بیوی بچیاں نوں چھڈ کے ایس رنڈی تال بچج جاواں گا؟“
”نہن تائیں ڈلاری، سُورے تال لاڈ پیار کردی ہوئی کٹوی دے بوہے کول اپڑ چکی سی، گواچی نورے غردی اوہ اندر ول مُو گئی، تے روٹی بولی، ”آپنی کوٹھڑی وچ بہہ کے قیسے کہنیاں گھڑوی رہندی اے۔“
میرے مونہوں نکلیا، ”آپنی کوٹھڑی دے ہنیرے وچ رنگ بھر دی رہندی اے۔“

□

بلکے بلکے دکھاراں دے تے سمجھو جیوں گڑا پے جاندا اے۔

رام سرن داس نوں ٹھیک گانگی چین ویلے آپنی بٹی بند کر کے گھر پر تہا چنڈا تاں کیناں ای بدعاواں اوہدے وڈھ وچ اُسولنے لیندیاں۔ اوہ شہر دے گنڈے بدماشاں نوں گجلاں کڈھدا جیناں دے کارن ایہ ساریاں مُصیبتاں کھڑیاں ہونیاں نیں۔ اوہ سرکار نوں وی مندا بولدا جیدے حکم نال شامو شام پُپ ورت جاندی تے سبھ توں ودھ وٹ چڑھا اوہنوں آپنے نصیباں تے۔ شہر وچ دنگے فساد ہوندے ای کیوں نیں؟ تے حالیں اوہنے بٹے بٹے آپنی بٹی وی ڈھیر نویں سوہے نال بھری سی۔

رام سرن داس اوجی رات تاں کیکر بکلی دے چانن نال چم چم کر دے بزار وچ آپنی بکلی جیہی بٹی تے بیٹھا بزار وچ بھر دے لوکاں نوں گھوردا تے جیویں ای کسے دی بگاہ بٹی تے پے جاندی تے اوہ فنا فٹ دھون اُچی کر کے ہنچھدا، ”کیہ چاہیدائے جی؟“ تے اوہنوں بڑی ہنشد چنڈی۔ اوہدے لئی سورج دھلدیاں ای شاموں شام گھر پر تن دی مجبوری ڈاڈھے دکھ دا کارن بندی۔

رام سرن داس نے بے وی نال گھر پر ت کے بے منی نال روٹی ٹکر کھا دھا، کُجھ تازہ ہوا لین لئی اوہ اپنے تین منز لے مکان دی چھت تے برساتی موبہرے جسے سامان دے خالی ڈبے، گھر دی فٹ بچھ، داڑھو بک سک، کاشھ کھاڑ دا ڈھیر سی، مٹی ڈاہ نٹے دی نری لٹاں وچ ٹھٹھ کے لہا پئے گیا۔

بخت جدوں زسدے نیں تے پھیر اوہناں دی پویدی دا کوئی حد بتا نہیں رہندا۔ مٹھی مٹھی ٹھلدی ہوا دی ٹکور نال مٹی تے لے پے رام سرن داس دیاں اکھاں بند ہون لگ پیاں۔ ایس مٹھی مٹھی ٹھلدی ہوا دے اک بٹے نال چلم وچوں اک چٹک اڈ کے کول پے کاشھ کھاڑ دے ڈھیر اُتے جا پئی۔ مٹھی مٹھی ہوانے پکھا ٹھلدیاں چٹک نوں اٹھل دتی تے لانڈ بھڑک پیا۔

رام سرن داس نوں ڈھونڈیں کارن ساہ لین وچ اوکھت ہوئی تے اوہ بڑبڑا کے اٹھ کھلوتا، دھواں تے لانڈ دیکھ کے اوہدے ماڈیوں چٹک بکھل گئی تے اوہ دھڑم کر کے مٹی تے ڈگ پیا، پھیر اٹھیا تے بوندل کے رولا پاؤن لگ پیا، ”اگ اگ۔“

رام سرن داس دے مکان دے دوہاں پاسے گلیاں سن۔ گلیاں دی وچھ کوئی دو ٹو ہتھاں توں ودھ نہیں ہووے گی پر تہی منزل دے کوشے توں ایہہ دو ہتھ بکلی نین دا جگرا کسے کسے دا ہووے گا۔ اگ دا رولا سن کے گواہنڈھی آہنیاں آہنیاں کھنیاں تے آ کے حوصلہ ودھان دے نال نال اُچی اُچی صلاح مشورہ وی دین لگ پئے۔ گھر دیاں زبائیاں تے نیانے چٹکے روندے چدے کدی اُتے، کدی تھلے دوڑن بھجن لگ پئے۔ ایس رولے وچ رام سرن داس دی رہندی گھو بندی مت وی ماری گئی۔

گھر وچ جتا دی پانی گھڑیاں بنیاں جاں بائیاں وچ سی سارا اگ اُتے پا دتا پر اگ کھل دی گئی۔ بیٹا پانی گھر وچ نہیں سی کیوں جو رات نو بے سرکاری ٹکلیاں چوں پانی آوتا بند ہو جاندا سی۔

گواہنڈھیاں دے کوشے توں کسے رائے دتی، ”ڈاکٹر کیاں دے جا کے اگ نچھان والے بیسے نوں فون کرواؤ۔“ رام سرن داس دیز دیز پوڑیاں اُتر کے تھلے آیا، گلی وچ پیر رکھ دیاں ای دماغ وچ آیا، ”کرفیو۔“ اوہ پر تیا تے بوندلیا ہویا پوڑیاں چڑھن لگ پیا۔ وچترے وچ ترے ہوئے گجلاں دا لگ اوہ اُتے تھلے پھیرے پاؤن لگ پیا۔ گھر وچ کھل دی مونہہ زور اگ تے گلی وچ کرفیو۔ گواہنڈھیاں وچوں کسے اگ توں ڈرایا دھکایا تے کسے حوصلہ ودھایا۔ کوئی اُپاہ نظر نہ آؤندا دیکھ کے رام سرن داس ڈاکٹر کیاں توں فون کرواؤن گھروں بکھل پڑیا۔

رام سرن داس اچے گلی دی ٹکر تاں ای اپڑیا سی کہ بکلی کڑکی، ”ہالت!“

رام سرن داس دیکھیا، گورا سپاہی اوہدے موبہرے کھلوتا اے۔

رام سرن داس نے اپنے دو ہاں جھٹھاں دا اشارہ آپنے گھر ول کردیاں رون ہاکی
واج وچ آکھیا، "اگ حضور اگ!" تے پھیر فر پیا۔

"ہالت!" کڑک ہوڑ اپنی ہو گئی تے گورے سپاہی نے آپنی دھمکی سچ کرن لئی
آپنے جھٹھاں وچ بھڑی بندوق دی نالی رام سرن داس دی ہلک ول کرتی۔

رام سرن داس دی بولدی بند ہو گئی، اوہدے پیراں تھلیوں جیویں دھرتی کھسک
گئی ہووے تے اوہ پٹھاں ای پٹھاں کیتے اٹھے گھوہ وچ لہندا جا رہیا ہووے، پر
ڈوبے پل ای اوہدا پیتا پرت آیا تے اوہ جتھہ جتھہ کے متاں کرن لگ پیا، "حضور
جھونے جھونے سچ، گھر وچ اگ۔"

گورے سپاہی گھوہ کے ویکھدیاں اک اجیہی گھوہری وٹی جیویں اوہ گتھہ سمجھیا ای
نہیں جان سمجھتا ای نہیں چاہوندا۔ دوویں اک ڈوبے ول ویکھدے اک ڈوبے دے
نوبرے کھڑے سن۔ گورا سپاہی چیتے وانگوں چوکس، آپنے شکار نوں نسن نہ دین لئی تے
رام سرن داس آپنے بچاؤ لئی جھٹھلیاں ننگاں وچ پوچھ دباؤ کجھدے ہوئے گدڑ دا گتھ۔
گشتی لاری بزار وچوں گتھہ رہی سی، گورے سپاہی دے اشارے نال کھلو گئی، رام
سرن داس نوں لاری وچ دھک دتا، رام سرن داس حال ڈھائی پاؤندا رہیا تے لاری
چلدی رہی۔

گشت کرن والی لاری وچ دیسی تھانیدار صاحب بیٹھے ہوئے سن۔ رام سرن داس
دی بولی اوہناں نوں سمجھ تے آ رہی سی پر دکھ پڑ نہیں، "چپ کر کے بہہ۔" اوہناں
رام سرن داس نوں حکم دتا، "چپ کر، تھانے جا کے رہت لکھاویں، اینویں زولا نہ پا۔"
لاری ڈرائیور انسپکٹر صاحب نوں کوئی کردار جیہا قصہ سنا رہیا سی۔ دو وار چپ رہن دی
تاکید کیتی پر رام سرن داس چپ کیوں رہ سکدا سی، اخیر اک ٹھکویں چپڑے نے اوہدا
نوضہ بند کیتا۔ لاری کپیاں بزاراں دا چکر لاؤندی ہوئی تھان تھان توں گزرتا رہوئے

لوکاں نوں لے کے کوئی دو ٹوٹھنیاں مگروں تھانے اپڑی۔

منشی جی نے ملو ماں نوں اگڑ پگڑ اک لائن وچ کھلبار دتا تے واری واری اک
اک دی رہت تے خلیہ روز ناچے وچ درج کرن لگ پئے۔ پندراں آدمیاں دی لائن
وچ رام سرن داس انہویں تھان کھڑا سی۔ اوہ آپنی واری آؤن توں پہلاں ای ڈھائی
پاؤن لگ پیا۔ "حضور میرے گھر اگ لگی ہوئی اے، پانی لئی کوئی ٹیلی فون۔"

اوہنوں دو وار چپ رہن دا تے آپنی واری تے بولن دا حکم دتا گیا۔ پر رام سرن
داس دھرتی نوں نچو، جتھہ جوڑ ڈھائی وٹی جا رہیا سی۔ منشی جی نے غوی لائی، "مالا،
اسیں اتھے سرکاری کم کرن بیٹھے آں تے توں ماں۔۔۔ گھر وچ اگ! کے اوارہ گردی
کر دا بھریں، اسیں تیرے پیو دے نوکر آں؟" فون کرن دے اسے جواب تے وی
رام سرن داس دی ڈھائی بند نہ ہوئی۔ سوزے پئے منشی جی نے سنتی نوں حکم دتا ذرا
اسیں سالے دی عقل تے نکالنے کر۔

سنتی نے رام سرن داس دی کند تے دو ٹھڈے مارے پر رام سرن داس امداد
لئی ہوڑ اپنی ڈھائی پان لگ پیا۔ زولے نال منشی جی نوں کم وچ اوکھت ہون لگ پئی۔
اخیر سنتی نے اک ٹکاواں ٹھڈا رام سرن داس دی دھکی وچ جڑیا، اوہدے سبتھ وچوں
بکھلا زولا اوہ والے ای ٹک گیا تے ساہ لین وچ اوکھت کر کے رام سرن داس نوں
تھکی لگ گئی۔

رہت لکھن دا کم چلدا رہیا۔ پندراں بندیاں دیاں رہاں درج ہون مگروں رام
سرن داس نوں واج پئی۔ اوہ حالے تاں برائے دی تھمھی نال کند لائی دھکی بھڑی
بیٹھا جھکیاں لے رہیا سی۔

منشی جی دے حکم نال رام سرن داس نوں پانی دتا، دو چار ٹھٹ بین نال ادھری
تھکی ٹکی۔ منشی جی تے ہوڑ لوکاں دے بار بار پچھن تے وی رام سرن داس دے

نومبوں کوئی گل نہ بنی، بس اوہ بے نل کبھ سے رہے۔

منشی جی نے وٹ کھا کے روز نامہ چھپ دتا، "چلیا سی بھین..... غنڈا بن کے اوہ گردی کرن، بنن کیوں ڈڈو داگوں کھجڑے ہلاؤن ڈیہا اے۔ اوئے سالیا، جے ہاں پتہ نہیں دیں گا تے تیرے بچوں نوں فون کراں گے آگ بھجھاؤن لئی یا تیری ماں دے.....؟"

رام سرن داس نے آپنا ہاں پتہ دیا..... فون کیا..... جواب دی اوئے ویلے بل گیا.....

"آگ بھجھ گئی اے"..... باقی دی اوکھی رات رام سرن داس نے بھوکیاں تے ہاواں نال لکھائی۔

اگلے دن کوئی اٹھ تو سبے دے لگ بھگ رام سرن داس دے گواہنڈھی، گواہنڈھ پنگاؤن لئی اوہوں ضمانت تے بھجھاؤن لئی اپڑ پے پر ضمانت لوڈھے ویلے عدالت وچ بھسٹریٹ سامنے پیش ہوئے پتا نہیں ہوسکدی سی۔

لوڈھے ویلے رام سرن داس نوں باقی دے پوراں ٹکڑاں نال عدالت وچ پیش کیا گیا۔ آنریری بھسٹریٹ سر یوآئی ٹکڑاں دل دیکھے پتا ہر اک ٹکڑاں نوں دو روپے جرمانہ پائی جا رہیا سی۔ ایہو حکم اوہنے رام سرن داس نوں دی سنایا۔ رام سرن داس دے گواہنڈھیاں اوہ بے دلوں وکیل دی کڑا کر دتا ہویا سی، وکیل صاحب بولے، "حضور ٹکڑاں صفائی پیش کرنا چاہوندا اے۔" تے وکیل صاحب نے جھجھکی رات رام سرن داس دے گھر آگ گن دی صفائی پیش کیتی۔

بھسٹریٹ صاحب دی فردی قلم کھلو گئی۔ اوہناں نوں صفائی بڑی چڑی لگی پر گھر وچ آگ گن دے کارن پتا پاس کر لئو وچ باہر نکلن دی چھوٹ قون دیندا اے جاں نہیں ایہدی کوئی مثال عدالت دے پیٹے وچ ابھر کے سامنے نہ آئی۔

بھسٹریٹ صاحب نے پریشانی وچ ڈبے بھروئے اتانہ پنک کے آکھیا، "ٹوں دو روپے دے کے خلاصی کروانی اے جاں تریک پوانی اے؟ گواہیاں بھٹکاپاں نیں؟ رام سرن داس دے ترکے کاروباری دماغ نے سوچیا، گواہیاں..... بچ ست چپاں..... وکیل دی فیس..... پھیر فیصلہ جاں باقی کورٹ وچ اپیل..... وکیل صاحب نے رام سرن داس دے کن وچ بولی جیہی گھسٹریٹ کیتی، "قون توں بری ہو جائیں گا، قون تیری رگھوآئی کرے گا۔" رام سرن داس سوچیں پے گیا۔ بھسٹریٹ صاحب نے تھوڑا اچھی داچ وچ بھجھیا، "بولو۔" وکیل صاحب دل ویکھدیاں رام سرن داس دے نومبوں بھٹکایا، "ہاں جی ٹھیک اے" پر اوہ بے ہتھ نے کھپے وچوں دو روپے کڈھ کے محروم دل دھکا دتے۔

□

وارث

اردنی کہانی "آزاد مکاری" دا اٹھا

وان پور دے علاقے دی غریبی دے حساب نال بری سبکھ دا مہر چنگا سوکھا تے کھانا چندا اے۔ اوہدے پو تے چاچے نے جڈی بھونیں دی ونڈ نہیں سی کیچی۔ چاچے دے دو منڈے، اوہدے نکلے بھراواں بار سن۔ وای نیچی دے کم لئی گھر وچ مرواں دا گھانا نہیں سی۔ اپنی جیہی زمین اُتے بکنے کو لوک کم کردے؟ پہاڑاں دیاں بکپاں بکپاں پیلیاں وچ اک بندہ کم کرے جاں دو فصل دے بھاڑ تے کوئی فرق نہیں پیندا۔ مرد وای نیچی کر کے زہنیاں دے تھے مزہ دیندے تے واڈھی تائیں زہنیاں ہی سانجی سنبھال کردیاں۔ بھال گواں، بھینڈاں بکریاں دی رکھوالی تے ٹہل سیوا بال تیانے کر لیندے۔ اوہناں دے بدھ پدھرے جیون دیاں لگ چک ساریاں لوڑاں اوتھے ہی پوریاں بو جاندیاں۔ آپنے کھیت بنے دا دانا پھکا، گھر دا دودھ گھیو تے آپنیاں بھینڈاں دی اُن نال گھر وچ کتیا اُتیا کپڑا۔ مرداں دے موڑھیاں توں لک تائیں گھر دے اُسے کھیل دا "گاتا" لوہے دے اک وڈے سوئے نال اڑنگیا رہندا۔ لکوں تھلے دھکن لئی بھتہ کو چڑا جاں بھتہ کو چڑا کپڑا لوہی رکھدے۔ زہنیاں دی ایسے طرحاں دا گاتا تے تھلے موٹا گھٹھرا پائی رکھدیاں۔ بے شوق چڑھیاں تان گاتے دے سوئے نال چاندی دی جھیری لکا لئی۔

پہاڑی پنڈاں دے آپنی دتارے تے کار ویہار وچ بے شک روپے پیسے دی لوڑ نہیں چینی پر بھیر دی گجھ کم تے لوڑاں اچھیاں نیں جیہڑیاں روپے پیسے بنا

پوریاں نہیں ہونڈیاں جیویں سرکاری مال، گھنے، ویاہ شادی دا رواج تے کدے کدائیں عدالت کچہری دے رچرچر۔ وان پور وچ کوئی ایسی پیداوار جاں وپار نہیں جیہڑا نقد روپیہ پیسہ اچھے لیائے۔ جتا گجھ اچھے اگدا اے جاں پیدا ہوندا اے اچھے ہی کھپ جاتا اے پر بھیر دی وان پور وچ روپیہ پیسہ آوندا اے۔ گجھ تے "نگاڑ" دیاں سٹناں دی وکری نال تے باقی دا سرکاری خزانے وچوں سپاہیاں دیاں تنخواہاں تے پشاناں دے روپ وچ۔

وان پور دی پہاڑی پٹی واہوا کھنڈی ہوئی اے، کھیت پیلیاں تے وستیاں گھٹ نیں۔ جنگل تے پہاڑ دوجرے۔ سرکاری خزانے وچوں لگ بھگ ورھے دے ورھے دو ٹلو لکھ روپیہ تنخواہاں تے پشاناں دے روپ وچ اچھے آوندا اے۔ ایس روپے دا ٹل وان پور آپنے جواناں دپاں جاناں تے لُبو دے کے تاردا اے۔ وان پور بے جوان اُچے لے، کسے ہوئے پشیاں والے ٹھٹھہ نئے، غر، دلیر تے بدھڑ بون کارن برٹش سامراج دی فوج لئی بھرتی کرن والے افسر اوہناں نوں بڑے چاہ تے لوہی نگاہ نال دیکھدے۔ ایس علاقے وچ مٹے کوئی ورلا ورلا مہر ہووے گا جس فوج نوں جوان نہ وٹے ہوون۔ وان پوریاں کول روپیہ کمان دا ہور کوئی راہ دی تے نہیں۔

وان پور وچ شادی ویاہ نکلی عمرے ہی بو جاندے۔ ہری سبکھ دا ویاہ دی چھوٹی عمرے ہو گیا۔ اوہدی مگھیر جدوں باراں درھیاں دی ہوئی تے اوہ سوہرے آگئی۔ گھر تے کھیت بنے دے کم کار لئی دو ہتھ ہوو رل پئے۔ ہری سبکھ توں بکے دو ہوو چاچے دے پتر بھرا دی سن۔ بھیناں واپسپاں کھیاں تے نوہاں آکھیاں۔ ہری سبکھ وپہاں درھیاں دا ہوویا تان رانی کھیت جا کے انگریز بہادر دی فوج وچ بھرتی ہو گیا۔

ہری سبکھ دے پو تے چاچے دی بھلی بھدی رہی پر مہر وچ وادھا ہوویا تان کھٹ پٹ ہوون لگ پئی..... ہری سبکھ دے چاچے دے منڈے آکھدے، "وای نیچی دا

سارا کم جاں امیں کرنے آں..... کہن نوں زمین سانجھی اے..... تائے دامنڈا چلن وچ
 بھرتی ہو گیا اے..... تیا اودری ساری تنخواہ آپنے کھیسے وچ پالید اے۔"

ہری جتھو دے بیو نے سوچیا چئی ہے میں بہن منڈے دی کمائی نال کوئی پہلی
 بھوئیں نل لوں جاں اودے وچ دوسرے دی بھائیال ہون گے۔ اخیر دچاپیت وچ
 بسر کے دھڑی پالئی۔

[illegible]

من نوں مار دی پر ہمسائے خاص کر "جوہار" اوہنوں بے قرار کر دیندا۔ اوہ بے دس ہو جاندی۔

مانی پھیر نالہ سے پنڈ فرمئی، جوہار اوہنوں "ڈھانڈی 3" بھادوں نوں راضی سی، پر مانی دی سس نے "پٹی 4" دے رگرونی حوالدار کول مچ کے ہال ڈھانڈی پائی، "میرا پٹر سرکار لئی آپنی رت ڈولھدا بھر دا اے تے لوکیں اوہدی دوتنی نوں احوال کے لے گئے، سرکار ساڈا اینا وی دھیان نہیں رکھے گی؟ رگرونی حوالدار نوں وی چنگا نہ لگا کہ جوہار، مانی تے کھا ہی مل مار بیٹھے۔ حوالدار نے جوہار نوں تری لا وئی۔ نہیں مانی تال موج میلہ کرن لئی تاں ہر کوئی اُتر آؤندا پر اوہنوں آپنے گھر بھادوں دی کسے نوں ہمت نہ پیندی۔

ہری سنگھ پرنس سامراج دی رکھوالی لئی وڈی لام وچ لڑدا ہویا لگ بھگ لڑائی لگن دے سے پھنڑ ہو گیا۔ اوہدی دتھ تے لگن والے پھٹ واہوا پیچیدہ سن۔ پھیر لڑائی وچ ورتی زیریلی گیس دا اثر وی اوہدے اُتے یسٹ ڈوگھاسی۔ ڈوڈھ کو درحافوجی ہسپتال وچ اوہدا علاج ہوندا رہیا۔ اوہ ٹرن بھرن جوگ تاں ہو گیا پر مرد نہ رہیا۔ انگریزی سرکار نے اوہدی وفاداری تے لڑائی وچ پھنساں تال تاکارہ ہودوں کارن اوہ مچھدی نوکری وچ ہی پوری بخش دے کے فوج وچوں اوہنوں جھنڈی کر دتا۔

ہری سنگھ پورے ساڈھے چوہہ درحیاں گھروں گھر پرتیا۔ پرت کے ویکھیا۔۔۔۔۔ اوہدا پنڈھا بیوہ ہمیش لئی وچھوڑا دے گیا اے۔ گھر وچ اوہدی ماں، اوہدی دوتنی تے اک اوہدا منڈا وی اے۔ آپنی غیر حاضری وچ ہیا منڈا دیکھ کے ہری سنگھ دی غصے تال چٹک نکلی گئی، سوچن لگا، "میرا پٹر ہوندا تاں لگ بھگ چوہہ درحیاں دا ہوندا پر ایہہ نیانا تاں دوتھہ کو درحیاں دا اے؟" ہری سنگھ دی ماں نے سر پندیاں آکھیا، "تے میں کیہ کردی؟ میں ای جانی آں ایس چڑیل نوں میں کیویں نوڈھ کے رکھیا اے۔۔۔۔۔ دفع

کر مٹی پا ایس سبھ کا سے تے۔۔۔۔۔ توں دی تاں اوس ویلے فرگیوں جیوں اوہدی جوانی دا وا درد دا تنھایا۔ تنھوں نہیں پتہ برساتاں، خیریاں وچ رکھ جڑوں نہیں اکھڑدے۔۔۔۔۔ بن ڈھنگ تال رہو۔۔۔۔۔ منڈا اے، جوان وی ہوئے گا، وڈا ہو کے تیرا ای پٹر اکھوائے گا۔۔۔۔۔

ہری سنگھ جیویں جیویں ایس بارے سوچدا اوہدے ہر وچ دا درد لے اُٹھدے۔ اوہدا ورتارا مانی تال انج داسی جیوں جیلر دا خرم تال۔۔۔۔۔ مانی سر سنی پپ رہندی جاں رون لگ پیندی۔۔۔۔۔ جتھوں تاں گیں ہوندا اوہ پتی توں اوہلے رہ کے گھر بار دے کماں کاراں وچ جٹی رہندی۔۔۔۔۔ ہری سنگھ کدیں کدیں مانی نوں دو چار جڑ وی دیندا، مانی سبھ جاندی۔۔۔۔۔ پر ہری سنگھ دا تاہ وچھی چا رہیا سی۔ اوہ مانی دی ہر گل، ہر کم تے چپ کھلوندا۔۔۔۔۔ گل گل تال منڈے نوں ماردا اُٹھدا۔۔۔۔۔

مانی سبھ سبھ جاندی پر نمائے بے دوشے نوں مار پیندی اوہدے توں سبھ نہ ہوندی۔ مانی نے ہری سنگھ نوں منڈے نوں مارن توں ہٹکایا تاں ہری سنگھ ہود چپ اُٹھیا، "میں نئے تیرے تے ایس حرامی دے ڈکرے کر کے باہر رڑے تے سُٹیاں۔۔۔۔۔"

ہری سنگھ چچ مچھلے اندر محبت دیاں بالیاں وچ اڑ گئی گہاڑی لین اندر دوڑیا۔ مانی دے شرم وچوں جیویں کسے ساری رت نچوڑ لئی ہووے، پر ایہہ ہری سنگھ اگے مت ترلا پاؤن دا دیا نہیں سی۔۔۔۔۔ آپنے منڈے نوں چٹک بک نال لا اوہ پورے واہ نال گھروں باہر نکل دوڑی۔

ہری سنگھ ہتھ وچ گہاڑی لئی جد باہر آیا تاں مانی منڈے سنے جا چکی سی۔ ترکھی نی جاندی جوان مانی نوں مچھتا ہری سنگھ دے دسوں باہری۔ اوہ کھلوتا کچیاں وڈا رہیا۔۔۔۔۔ "بیچ گئی۔۔۔۔۔ خیر پرت لین دے سو" کہندیاں گہاڑی دے دتے تے

اوبدے ہتھ بور پکے ہو گئے۔

مانی میرا سپنے تائیں دی نہ پرتی..... ماں نے دو ٹاپاں سیک دتیاں پر ہری سبگھ توں کھانہ ہو گیاں۔ اودہ منجی تے کھیں وچھا کے لما پے گیا تے گہاڑی سرہانے رکھ لئی۔ اودہ سوچدا مانی توں اودہی بدکاری دا بدلہ لے بھنا جیونا حرام اے۔ اودہی رات تائیں مانی نہ پرتی تاں ہری سبگھ نوں پک ہو گیا، بس نہیں پرتے گی۔ اوبے سوچیا، 'جوبار کیاں دے ہی گئی ہووے گی..... ہرجائی نوں آپنے گھر نہیں رکھاں گا۔'

اگھے دن وی مانی نہ پرتی تے اوبے موبہ لئی..... اودہ جُج جوبار کیاں دے ہی سی۔ اودہ جوبار کیاں دے جا اڑیا۔ جوبار تے اوبدا بھرا گہاڑیاں لئی اوبدے ساہویں ہو کھلوتے۔ "بول کیہ کر لئیں جگا؟"

ہری سبگھ نے آکھیا، "چنگ پچاں وچ ہی نیاں ہووے گا۔"

ہری سبگھ نے چٹایت بھائی، پچاں نے کھے تھاکو تے "جاگ" دا چس مانن مچھوں نیاں کھتا۔ مانی ہری سبگھ دی ویسی زبانی اے، جوبار مانی نوں ڈھانٹی بھاؤنا چاہندا اے تاں بی سبگھ دی عزت یعنی زر، زیور دا سو روپیہ ڈنڈ بھرے۔ ہری سبگھ نے بھری چٹایت وچ جوبار توں سو روپیہ لے کے آپنی عزت تاں بچا لئی پر ہک اندر لگ پھٹ نہ بھریا۔

پر جیون تاں بتاتا ہی اے۔ اودہ چپ چپتا وای نیجی دے کیں کاریں تے پشواں دی سانجھ سنبال وچ بٹ گیا۔ کتے بندے توں دوجرا کم..... اودہ دنے راتیں جلیا رہندا پر بھیر وی پورا نہ ہوندا۔ اوبدے لئی ایہو چنگ سی بڈھی ماں تے پُتر دن کلن لگ پئے۔ نہ اودہ آپیں وچ بولدے تے نہ ہی کسے دوسرے نال۔

مانی نوں گھیاں تن درھے بیت گئے۔ ہری سبگھ ہر پاسوں دھیان بنا کے زمین تے پشواں ول بٹ گیا۔ سرکاری قنون موجب اوبے آپنی بھونیں نال گلدے پے ٹوئے

سدھے پدھرے کر کے "پٹ نالی" کھیت بنا لئے۔ آپنیاں دوہاں بھماں دا دودھ گھو وچ وچ کے، تن درھیاں دی پنشن دے پیے جوز جوز کے آپنے شریکاں دے دی کھیت خرید لئے۔

پنڈ دے لوکیں اوبدیاں اینہاں کاریاں تے گھاں آتے جسدے، "اگلی تے جان اے، کھیدے لئی اپنا اوکھیاں ہو جو کے پیا مردا اے؟ جس دی اک ہلم تے پیے خرچدیاں تاں ایہدی جان بنگدی اے۔" شریکاں نے وی ایہ سوچ کے زمین سستی وچ وتی کہ مُفت وچ پیے دے رہیا اے کیوں نہ لئیے؟ ایہدے اکہ مہدیاں ہی زمین مُزا آپنی..... دس نہیں تاں پندراں درھے بور جیوں لئے گا..... پھیر تاں بھونیں بھانڈا، پیہ دھیاں ساڈی اولاد دے ہی کم آوے گا۔ ایہدے کھیرا کوئی اگے دیکھے نہ؟ ہک تے دھر کے تے لے نہیں جائے گا؟

"ہری سبگھ ایس نمرے ڈھانٹی لئی زبانی لہ رہیا اے"، پنڈ والے تے اوبدے شریک ایہ خبر سن کے بڑے حیران ہوئے۔ پوہ دے ونیں جدوں وای نیجی تے بور اندر باہر دا کوئی کم نہیں ہوندا، ہری سبگھ پٹ سٹ دتاں لئی 'رنگوڑ' ول فر گیا۔ پرت کے مپے مچھوں اودہ پھیر پچاں ستاں دتاں لئی گیا تے جُج جیئیاں پچاں درھیاں دی بنار جیہی، لسی پر سوہنے نین نقشاں والی زبانی نال لے آیا۔

پنڈ والے تاں حیران ہوئے ہی پر ہری سبگھ دے شریکاں دی ہک تے جیوں کسے چاؤدے رکھ دتا ہووے۔ ہری سبگھ نے چٹایت وچ آکھیا اودہ ہرجانہ بھر کے یعنی زر زیور دی رقم تار کے زبانی لیا اے۔ جد لوکاں ہرجانے دی رقم تن سوئسی تاں اوبہاں دے موبہ نڈے رو گئے۔

'کپ کوٹ' دے نیزے ہری سبگھ نے اک رات جیڑے واکہ دے ڈیرے تے کئی تے رات نوں مٹھ چنیدیاں آپنی پریشانی اوبہوں دی سی، "اوبدے کول زمین

اے، دھور ڈھگر اے، بھینڈاں بکریاں میں، پر اوہ جدوں پلٹن دھن سی تاں لوک اوہی زبانی پتا لکھے، اوہ بن پھیر آپنا گھر وسانا چاہندا اے۔

ہری سٹھ دے بھانن لے آپنے سر تے جتھ ماریا تے آپنی چٹا سنائی، ”میں آپنی دھی کھلی نرما پنڈ دے کھاندے پندے گھر دیاں، وچاری دے دو نیانے دی ستے پر دیوتا دی مرضی نال پورے ہو گئے، اوس حرامی نے دو جاویا کر لیا تے میرے دھی نوں دور کسے پنڈ آچیاں زینتاں تے جاسنیا، اوس وچلی نوں شراب پین دی تے جوا، کھینڈن دی بھینزی لت وی سی، قرے لئی اوہنے اوہ زینتاں وچ دیاں تے کھلی نوں اوہی سوکے دے لے آیا، سہی اوہنوں دیکھ نہیں سکا، وندی، آکھدی، ”آپنے ستے تاں کھا گئی، بن میرے کھان آگئی اے۔“ اک دن اوہتاں دوہاں دل کھلی نوں بڑا ماریا۔ وچاری روندی چدی پیکے آ بیٹھی اے۔

ہری سٹھ نے کھلی دے مرد نوں ہرجانے دی رقم تار کے کھلی نوں آپنے گھر وسادن لئی حائی بھرنی تے بندھے نوں آکھیا، ”توں جا کے کھلی دے مرد نال گل کرتے میں رقم دا بندہ بست کرتاں۔“

کھلی دا مرد، زبانی توں جان تے نچھداوتا چاہندا اسی پر لاہی ہودن دے کارن اوہنے ہرجانے دی رقم بہت زیادہ مٹگی۔ ہری سٹھ نے پنچاں دے موہرے ہرجانے دی رقم کھری کر دتی تے کھلی نوں نال لے آیا۔

ہری سٹھ دے گھر آ کے کھلی کھڑی آگئی۔ اوہے ٹکھ تے لالی لٹکن لگ پئی۔ اوہ ہسدی مسک وندی گھر باہر دے کم کردی۔ ہری سٹھ وی اوہنوں بھٹھاں تے چکی بھر دا، پر اولاد ہودن دی کوئی گھائی وکھالی نہ دیندی۔ پنڈ دے منڈے تے مرد اوہے نال بھر جائی دا رشتہ گنڈھ اوہنوں نول راہیں تے سیٹیاں راہیں پناؤن دا جتن کردے۔ اوہ آپنا سن مار کے موہ پھیر لیندی۔ پنڈ دیاں زباناں ہری سٹھ دے لک دھن وچ

کولی دی گل اوہنوں وار وار دس کے پھیر دیاں، ”ہری سٹھ نے تاں اینویں ہی ویاہ کیتا اے۔“

کھلی کول اکو ہی جواب ہوندا، ”تے پھیر نہا نوں کیے؟“

ایس ورھے پوہ دی بیانی کرن چکھوں ہری سٹھ الموڑا گیا۔ اوہنوں ایس گل دا چائن سی کہ ڈاکٹر لوکاں نوں تے چھڑا چیر پھاڑ کھتا ہی آوندا اے بور گھہ نہیں جاندے پر دیسی دیاں حکیمان کول تاں ایہیاں جڑی بوٹیاں میں پئی جو چاہوں کر دین۔ اک جدی پختی وید جی نے اوہے توں اکی روپے لے کے اکی دناں لئی اکی پٹیاں دیاں، ”نکڑ لو پا بھنم چتر دھن چھیک۔“

پنڈ پرت کے لوکاں دے ہاسے نول دی پرواہ نہ کردیاں ہری سٹھ نے کھلی دا بانجھ پن دور کرواؤن لئی دیوتا دا ”جاگر“ وی کروایا۔ کھلی پپ رہی۔ کیہ کردی؟ ”دیوتا دی کرنی دا کیہ انت!“

جدوں اک ہور ورھاٹکا ہی ٹکھ گیا تاں ہری سٹھ نے کھلی نوں سمجھایا، ”بالیٹور دے دیوتا دی سبھ توں وڈی ماننا اے۔ توں اوہے جا کے دیوتا پال آ۔“

کھلی نے اوہنوں سمجھایا، ”کیوں اینویں لوکاں توں گھاں کرواؤنا ایں، تیرے جد سٹ جگہ ہوئی اے تاں بن پھیر کیہ ہوسکدا اے؟“

ایس جواب نال ہری سٹھ دی تسلی نہ ہوئی، ایہہ زمین جائیداد کسیدے لئی اے؟ اوہ اولاد چاہندا اے۔۔۔۔۔ اوہنوں اولاد دی اوویں ہی لوڑ سی، ”جیویں“ مہاراجہ دھرتھ 9

نوں آپنا تخت سٹھنا رہ جان دے خوف توں تے ”مہاراجہ شانت نو“ 10 نوں آپنی جد دے ٹک جان دے ذرتوں“ تے پھیر اوہ نر اولاد لئی اپنی کھچل کیویں نہ کر دا۔

اوہنے کھلی نوں سمجھایا، ”ایہہ سارا پیار، مکان، زمین، دھور ڈھگر، دو جیاں لئی جھڈ جاواں گے؟“

وساکھ۔ ”پو رہیا“ دے ون بالیشور مہادیو دی پوجا دا زور پوری سکھر تے ہوندا اے۔ ہری سنجھ نے ٹٹلی نوں نال یجا کے اس سے دیوا ہلن دی سکھنا سکھ لئی، پر ماڑے بخت، اک زہری جیہا کنڈا اوہرے پیر وچ بھنسن کارن اوہرا جیر رنج گیا تے اوہرے توں خرچہ اکھا ہو گیا۔

ہری سنجھ نے ٹٹلی نوں سمجھایا، ”دیوتا دے دوارے سکھی سکھنا دا پک ہے نہ پوریاں دیوتا رنج ہو جائے گا، پھیر خبرے کھڑی مصیبت ساڑے آتے آٹے، توں اگلی ہی چلی جا، توں دیوتا دے دوار جاری ایں اوہ آپے تیری راکھی کرے گا۔ بالیشور وچ میل دی اے، توں لبتے لئی کپڑا تے ہتھان کٹاں لئی وی کچھ خریدے لیس۔ ڈرن دی کوئی لوڑ نہیں، انگریزی رائج اے، ہر ویلے سڑکاں آتے آوا جائی رہندی اے، ”دوکاناں 12“ وچ مسافر تے خسر دے ہی نیں، اوکھیاں ہون دی کوئی لوڑ نہیں، چنے مرضی پیسے لے جا، دس، ویرہ، پنجواں، آپنا ایہہ سب کچھ کسیدے لئی اے؟ بے گھر وچ چانن ہی نہیں تاں پھیر ایس حسن دولت، زمین جائیداد اکیہ فائدہ؟“

اوکھیاں ایہے نئے پندھ تے فردیاں ٹٹلی دا من ڈول رہیا سی، پر بے مرد ہی نہیں مندا تاں اوہ کیہ کردی؟ وچاری فری، جیہوے راہ ہری سنجھ دے نال نما توں آئی سی اوہے راہ توہڑی دور فردیاں اوہنوں الموزا نوں جان والیاں زنانیاں تے مردواں دا اک جتھ مل گیا تے پھیر راہ وچ ملے جان والے ہور لوکیں دی رلدے گئے۔

وساکھ پورنیا دے دہاں وچ بانجھ زنانیاں بلدا دیوا آپی بک وچ لے کے مندر دے سامنے اٹھ پیر پانی وچ کھلو کے بلدے دیوے ول اک سار سکھیاں رہندیاں۔ ایس اوکھے چلے نال زنانیاں دیاں تہاں پیر منن ہو جاندا۔ ہر بھون لگدا۔ اوہ ڈول جانداں، ڈنگ چنیداں۔ چلے منن دے کارن دیوتا دا وردان نہ بلدا، سگوں دیوتا دے عذاب دا وی ڈر رہندا۔ ایسے کارن چلے کلن والی زنانی دے گھر دا کوئی نہ کوئی جی

ہر ویلے اوہرا دھیان رکھدا تاں جو اوکھے ویلے لوڑ بین تے اس دی امداد کر سکے۔ ٹٹلی تاں اگلی سی اس دا دھیان کون رکھدا؟ اوہ تاں آئی وی دیوتا توں اولاد ممکن سی، دیوا لے کے پانی وچ کیوں نہ کھلوندا؟ جدوں ہور زنانیاں بلدا دیوا بک وچ رکھ کے مندر دے سامنے پانی وچ جاکھلویاں، اوہ وی جاکھلوتی۔

بک وچ بلدے دیوے دی لو، دل لگتا رہیہ یاں ٹٹلی نوں کئے ہی پیر سکھ مئے۔ اوہرے آلے دوالے کھلویاں جوان لکویاں تے زنانیاں ڈولن لگ پیاں، کوئی روندی کوئی چرکال مار دی، اوہناں دے انگ ساک اوہناں نوں سہار لیندے۔ ٹٹلی نوں کون سہاردا؟ اوہ پتھر دی مورت وانگوں کھلوتی رہی۔ رات دے جھپٹے پیر اوہنوں چاپیا جیویں برف دے تیکھے بھل نال اوہدیاں پچاں ڈوہیاں جارہیاں ہون، اوہ لکوں ڈوہے رکھ وانگ بنے ڈنگ پنے گی، اوہنے آپے نل تے دند پیچ لے، ”اوہ نہیں ڈگے گی۔“ اوہنوں لگا اوہرا سریر ڈول رہیا اے، اوہنے پک کر لیا اوہ نہیں ڈگے گی۔ اوہنوں لکيا مندر آپی تھان توں بل رہیا اے۔ کسے کچھو وانگ پانی دے چارے داہ اڈارپاں مار رہیا اے، پہاڑ پتنگھ وانگ بھارے لے رہیا اے، پر پھیر وی اوہ یوڈاؤندی رہی، ”نہیں ڈگاں گی، نہیں ڈگاں گی۔“ اوہ سچ سچ ڈگن لگی تے اوہنے مد لئی آواز ماری نہ نل پلے تے نہ ہی آواز نکلی۔ اوہنوں آپی بک وچ بلدا دیوا دسوں بند ہو گیا۔ ہنیر گھپ گھیر اوہرے سامنے کھنڈ گیا۔ ایہہ ڈگی۔ پر نہیں۔ جیویں اوہ سنبھل گئی ہووے۔ کسے اوہنوں تھم لیا ہووے۔ اوہنوں لکيا جیویں دیوتا نے مندر وچوں آکے اوہنوں تھم لیا اے۔

جدوں زور زور نال نل، گھڑیاں تے سکھ وجن لگے تاں اوہنوں لکيا کہ اوہدی بک وچوں دیوا ہٹ گیا اے تے کوئی اوہنوں کھسیر کے پانی وچوں باہر یجا رہیا اے۔ کسے نے اوہنوں گھٹ کے پھڑیا ہویا اے، اوہنوں زمین تے بٹھا دتا گیا، کوئی

دبا دبا اوہ دے جڑ تے پچاں محسوس رہیا اے۔ اوہ سبھ گجھ محسوس رہی سی دیکھ رہی سی پر نہ تے اوہ دے جتھ بل رہے سن نہ تھل۔

ٹٹھلی دے کئیں آواز پئی..... "لے بھڑ چاہ پئی لے" تھی تھی چاہ اوہ دے تھل چھو کے چھو توں تنکدی ہوئی تنکھ تائیں اپڑی..... اوہنے ٹٹھلی بھریا تاں اوہ دے تھل ہور ٹٹھلی بھرن لگ پئے۔

ٹٹھلی نوں چٹکی طرحاں ہوش آیا تاں اوہنے دیکھیا جو اک مرد اوہدا ہر ٹٹھلی رہیا اے کدی اوہ دے جڑ تے پچاں ٹٹھلی نپ رہیا اے۔ اوہ سنگھڑ کے ٹٹھلی ہو گئی۔ مونہوں گجھ نہ بولی پر اوں مرد دے جتھ پرے کر دتے۔

مرد ہنس کے بولیا، "جے میں نہ پھڑدا توں ڈگ نہیں سی پچا؟"

ٹٹھلی نے اوہ کھلیاں اکھاں تال اوہنوں دیکھ کے نیویں پالٹی جیویں کہہ رہی ہووے..... "ٹٹھلی آکھتا ایں توں بڑی مہر کیتی اے میرے تے۔"

سورج، پاں رشاں دھرتی تے کھلر کھپاں سن۔ کوئی کوئی ڈھپ نے ٹٹھلی نوں بڑا ارام دتا، اوہ سورج دل کندھ کر کے ڈھپ لپی پے گئی۔

اوہ مرد آہنا کھل اتھتے ہی چھڈ کے چلا گیا پر جھدے ہی پرت آیا، پرت آتے دیکھاں گرم گرم جلیپیاں اوہ دے اگے رکھ کے اوہنے آکھیا، "لے کھا لے، شریر رتا کو بنگھا ہو جائے گا۔"

ٹٹھلی ڈھپ مندر دے حاطے دی کندھ تال ڈھانسر لائی بیٹھی جلیپیاں کھاں لگ پئی۔ ہن ہوش آون تے ٹٹھلی نے اوں مرد نوں پچانیا۔ پچھلے دو پڑاواں توں اوہ مرد جگت دے تال ہی بندھ کر رہیا سی۔ ٹٹھلی نوں اکھیاں دیکھ کے اوہنے پچھیا سی، "توں اپنی ڈوروں اکلی کیوں آئی ایں؟"

اوں ویلے ٹٹھلی نے نکھا جیہا جواب دتا سی، "ایویں ہی آئی آں۔ تیںو کیہ؟" پر

ہن گاں کردیاں ٹٹھلی اوہنوں سبھ گجھ دس دتا۔

دوہر تائیں ٹٹھلی چٹکی دل ہو گئی تاں اوں بندے آکھیا، "چل اٹھ ڈرا میلہ دیکھیے۔"

کوئی وی زبانی بنا مرد میلے وچ ٹٹھلی پھر نہیں سی رہی۔ ٹٹھلی وی اوں مرد تال میلہ دیکھن لگ پئی، اوہ خوش سی جو دیوتا دی پوجا ٹٹھلی طرحاں پوری ہو گئی اے۔ اوہنے لپٹے لپٹے کپڑا خریدیا، بھگت دے گئے خریدے تے چل دا پانی چڑھیا لکھو بندوی۔ اوہ بندہ راکھا بن کے ٹٹھلی دے تال بھردا رہیا تاں جو اوہنوں کوئی ٹٹھلی نہ لے، جیویں اوہ ٹٹھلی دا آپنا مرد ہووے۔ ٹٹھلی نوں سنگ آؤندی پر چنگا وی لگدا۔ اکھیاں پھر تادی تے چنگا نہیں سی۔

ڈوہری رات تائیں دوویں میلہ دیکھدے رہے۔ تھان تھان بلدے میساں کارن ٹٹھلی نوں انج جاپدا جیویں دن نالوں وی دودھ چانن ہووے۔ اوں بندے ٹٹھلی نوں سیب، پونڈیاں تے بٹھیا پیاں کھو پیاں۔ پھر پھر تھک جاندی تے ساہ لین اوں بندے دے تال ہی بہہ جاندی، پھیر اٹھ کے ٹٹھلی بھرن لگ چندی، تھان تھان تماشے دیکھدی، میلہ دیکھن دا ایہو جیہا سواد ٹٹھلی نے سارے جاتی نہیں سی چکھیا۔

نیندر نے زور پایا تاں ٹٹھلی جتھے دے مسافراں نوں لہسن لگ پئی جیہناں دے تال اوہ آئی سی۔ "کئیر ستھ" نے..... ایہو ہی اوں بندے دا تال سی، آکھیا، "کیوں لہسنی ایں اوہناں نوں اوہ کیہو تے تیرے سکے سن۔" چارے پاسے نکھاں تھلے لے پئے لوکاں ول اشارہ کر کے اوہنے آکھیا، "ایس وی ایسے طرحاں اک پاسے پے جانے آں۔"

"نہیں" ٹٹھلی دے مونہوں نکلیا، اوہنوں ڈر جیہا لگیا سی۔

کئیر ستھ نے بھورا کو بند کیتی، "میری اپنی کوئل وی نہیں مندی۔" ٹٹھلی گجھ نہ

بولی تے اوہنے دھیرا جیہا ہو کے ٹول نال آکھیا، "تے پھیر ایڈی مُصیبت جمل کے دیوا
کیوں ہالیا سی؟ دیوتا دا وردان خالی جاسے گا؟"
کٹھلی توں لُک دے نئے وچ بھیجی کٹھنی جیہی آگئی۔ "بہت" اوہ نیویں پاؤندیاں
موبہ پھیر کے پُپ ہو گئی۔

اگلے دن چڈگا سورج چڑے دوویں ملیوں نکلے تاں گیت گاؤندی سنگت نال
نہیں، مچھے مچھے وکھرے وکھرے، کٹھلی جاندی سی جو اوہنے کوہاں دا پندہ کر
کے مزہ بری سیکھ کول ہی پرتا اے، پر ایس بندے دا ساتھ اوہنوں بڑا بکھا لگ رہیا
سی۔ اوہدا بولنا..... اوہدی تختی..... اوہدے مڑھکے دی سوہندی سوہندی باس، مرداں
ورگی۔

کٹھلی توں لگ رہیا سی جیویں دیوتا وی چنیا نال بلیا وردان اوہدے اُتے جھاں
کر کے اوہدے شریر نوں بھاری تے اُٹھاری کر رہیا اے۔ ایہہ بھار اوہنوں پیارا لگ
رہیا سی جیویں بھاریاں نوماں تے گبنیاں دا بھار ہو وے۔ راہ وچ تھنن دی تھاں
دیکھ کے اوہ وار وار بہہ جاندی۔ اوہ میلے وچوں اپنی نشیانی ہوئی فُری سی کہ بڑی اوکھیاں
نال اکو ہی پڑا پار کر سکے۔

اگلے دن کئیر سیکھ نے بڑے بے نال آکھیا، "بہن توں دان پور دیاں سوڑیاں
پہاڑیاں وچ کتھے جائیں گی؟ میرے گھر چل، میری پہلی گھر والی پکھلے ورھے، دُڈھ
ورھے دانڈا جھنڈ کے مر گئی اے، اوہنوں وی پالیں تے آپنے پُتر نوں دی، میرے
کول مٹیجیہ تالی زمین اے، مجھ اے، گاں اے، بلد اے۔ تینوں، دیوتا نے مینوں بخشیا
اے، چل، چل کے میرا گھر دسا۔ میں تینوں نہیں جان دیاں گا۔"

کٹھلی رو پئی پر ایس روں وچ مان تے سکھ جھا کدا سی۔ پھیر اُداس ہو کے بولی،
"نہیں، میں تے جاداں گی، اوہ بڑا ہی بھلا مانس اے، دُکھی ہوئے گا، اوہنے میری

"اُحائی" دے جن سو بھرے نہیں۔"

کئیر سیکھ نہ منیا، "اوہ تیرا مرد اے؟ تیرا مرد تاں میں آں۔ میں دُکھی نہیں ہواں
گا؟ میں بھراں گا تیری "اُحائی" دا ہرجات، بھادیں جی مرضی زمین دیکھنی چاے۔" کٹھلی
نوں آپنے کلاہے وچ کس کے بولیا، "بول میرا گھر اُجھاڑیں گی؟ میری نہیں ایں
توں؟"

کٹھلی توں کُچھ وی نہ بول بولیا، اوہ پُپ دی پُپ رہی۔ وار وار اوہنوں ہری
سیکھ دی کچھ چینی، پر کئیر سیکھ دی مان بھری بند دا دیوا اوہدے اگلے اک اولہ جیہا
چانن کٹھیری جاندا۔ اوہ کئیر سیکھ دے نال فُری جا رہی سی، من دان پور ول جان لئی
اُجھلدا تے پیر اوہنوں کئیر سیکھ دے پنڈ ول بھروئی لیا رہے سن۔

باراں دن بیت گئے، کٹھلی بالیشور توں نہ پرتی تاں ہری سیکھ نوں چھٹا نے آ
گھیریا۔ پندرہ دن بیتے تاں اوہ بُت ہی پریشان ہو گیا۔ من نوں تسلی دیندا، خیرے
راہ وچ کتے مانڈی پے گئے اے، دوہہ چوہہ دتاں تاں کیں پرت سی آئے گی۔ اوہنوں
ساری ساری رات نیندر نہ چینی سوچدا، کیہ چپاں اوہنوں؟ کتھے فُری سی؟ اتھے پنڈ وچ
دی تاں لوک اوہنوں سیناں مار دے سی..... بے تاں بڑی بھلی مانس؟ آخر بے تاں
زنانی۔

ہری سیکھ نوں پک ہو گیا کہ کٹھلی چلی گئی اے تے ہری اوہدی زنانی ہی نہیں گئی،
دیوتا توں بلیا اوہدا وارث "پُتر" دی نال ہی چلا گیا اے۔ فوج وچ گئے پٹھاں کارن
آپنی شریک تھوڑے بے وی تے دی دھیان پیندا پر آپنے حق دا خیال ہر کدھ
موہرے آکھلندا 'زنانی تاں میری اے' اوہنوں ایہہ وی ہرکھ سی جو میں بھری گود مانی
نوں گھروں کدھ دتا، اج اوہدا منڈا کڈا دڈا ہو گیا اے۔ دگ چاروا کڈا چڈگا گدا
اے۔ اوس منڈے نوں دیکھ کے اوہدی پک اندر موہ چھالاں ماردا پر بہن اوہدی گل بلا

کے آچا کھڑو کھلیرن دا کیہ فائدہ۔

ہری سنگھ دا ہیر بنن ول ہو گیا سی، اوہ لٹلی دی سونہ لین بایشور دی راہے پے گیا، پندراں واناں چٹیاں تھیا تے اُجڑیا مَنجڑیا سونہ لوکاںی کلم کا سی پر تیا۔ کیتاں وچ تیار کھلوتی فصل جھڈ کے ہستے دن گھروں باہر دی نہیں سی رو سکدا۔ اوہدی ہڈھڑی ماں دے ہتھ پیر دی نہیں اوکھے پلدے۔ اوہ دس پندراں کوہاں دے گیزے وچ ہی لٹلی دی سونہ لیندا رہیا۔ جینھ دی بجائی چٹیاں، پٹواں دی راکی ہڈھڑی دے ہتھ مزہ کے، دھجڑ والے پاسے چالیہاں کوہاں دا گیزا مار آیا، پر بے مراد۔

اوہدی برادری تے پنڈ والیاں اوہنوں سمجھایا جیڑی زبانی تیرے نہیں وسدی اوہدے چٹھے کھجیل بون دی کیہ لوز اے؟ اک گل دی ساریاں حامی بھری، جیڑا لٹلی نوں آپنے گھر رکھے اوہ ہری سنگھ دا ہرجانہ ضرور بھرے، پر لٹلی دی کوئی آگھ شگھ دی تاں ملے بایشور توں کیڑا اوہنوں کھٹھے لے اُڑیا اے؟ تے بے الموزا، رانی کھیت راتیں بلدھانی پار کر کیہ پتہ تھلے "دیش 13" وچ اتر گئی اے؟ شہر دیاں سچھلاں تے بھیر وچ کوئی بندیاں دی ہتھتی جو سکدی اے؟ جاں لٹلی دا تھوہ نکانہ لہ سکدا اے؟ پر ہری سنگھ جتھ تے جتھ رکھ تھن نوں تیار نہیں سی۔ ہری سنگھ دے اک ساک ایس گھوں بے فکر سن جو اوہدے اولاد تاں ہو ہی نہیں سکدی، پر اوہدا سونہ رکھن خاطر لٹلی دا تھوہ نکانہ لیسن لئی تیار ہو گئے۔

لٹلی نوں حیاں سوا در حاجت گیا۔ لاٹھ پندھ سوٹ دا بائسن کر پادت، پدھورا گزہ اک گواہی بھنگان گیا تاں پرت کے اوہنے ہری سنگھ نوں خبر دتی، میں کئیرا پنڈ دے لاگیوں تھوہ رہیا سی تاں لٹلی پنچیاں دی بھری ہر تے ٹکی وٹ تے فُری جاندی مینوں مٹی سی۔ میں پچھیا، "کیوں تھوہ رہی اے؟" پہلے تاں گجھ نہ بولی بھیر اوہدیاں اکھاں وچ آہڑو بھر آئے، دن باکی اواز وچ بولی، "جد تاں اوتھے سال تاں تھیک

سی، بن آگئی تاں آ ہی گئی، تیرے لئی کہندی سی، "بندہ تے وچارو بھلا مانس اے،

پر بھگ جاندا اے، انگ بھگ اے۔"

میں کہیا، "ہری سنگھ دا ہرجانہ تاں اوہنوں بلانا چاہیدا اے، تاں بولی، جیڑا مینوں لے کے آیا اے اوہ ہرجانہ کیوں نہیں بھرے گا۔ پہلے نہیں ہووے گا تاں زمین وچ کے بھرے گا، دس بن میرے کیہ دس اے؟" اوہدی گووی منڈا دی اے۔ اوہدے مرد دا ناں، تھوہ نکانہ سپہ لے آیاں۔ عدالت وچ ہرجانے دا داعوی کر دے۔ زبانی دا کیہ اے، اوہ تاں اوہدے دس گئی۔ اوس توں اوہدے اک منڈا دی اے۔ بن توں اوہنوں کئیر سنگھ دی ہی زبانی سمجھ، پر تیرا ہرجانہ تاں ضرور بلانا چاہیدا اے، جن سوگھت رقم نہیں ہوندی۔"

ہری سنگھ نے ساری گل بڑے دھیان نال سن کے کہیا، "ویکھاں گا مہاراج۔" اوہیاں دا دیا سی، ہری سنگھ دڑ وٹ گیا، لوکاں سمجھا من مار بیٹھا اے پر ہری سنگھ نہیں سی خیا، موہدہ ویکھ آپنے پنڈ دے چار سائے نال لے کئیرا اپڑ گیا۔ کئیر سنگھ نے آکھیا، "بھائی میں جھڑا نہیں کردا، توں انگ بھگ ایس۔ زبانی آجی ٹھہ میرے نال آئی اے۔ پچھتایت جو کہے ہرجانہ بھرن نوں تیار آں۔"

ہری سنگھ نے ہر بلاؤندیاں آکھیا، "میں ہزار روپیہ دی ہرجانہ لین نوں تیار نہیں، میں تے آچا منڈا لین آیاں۔"

"تیرا منڈا"، حیرانی نال کئیر سنگھ دیاں اکھاں تے موہدہ اُڑیا رو گیا۔

آخر پچھتایت بیٹھی، ہری سنگھ چھڑا منڈا ہی منگ رہیا سی۔

پنچاں نے کہیا، "منڈا تیتوں کیوں دوا دیئے؟ تیرے گھروں زبانی دے اک ورھے جان پنچوں تاں منڈا ہویا اے، تیرا کیوں ہو گیا؟ زبانی تیرے نال جان نوں راضی نہیں۔ کوئی جھگھاں تاں ہے نہیں جو تیرے نال بندھ ٹورے۔ ہاں ہرجانہ تیرا حق

بندا اے۔"

ہری سیکھ نے چٹاں توں نیاں سنگیاں، "پنچو جد تاں میرا ہرجانہ نہیں ملایا، زنانی میری ہی رہی، ہرجانہ بھرن کچھوں جے منڈا ہوندا تاں میرا نہیں سی۔"

چٹاں نے کہیا، "زنانی تاں تیری سی پر تیرے گھر تاں نہیں سی رہندی۔"

ہری سیکھ نے پھیر نیاں دی زبانی وئی، اوہنے زمین تے لکیر کھچ کے کہیا، "پنچو نیاں کرو، لکیر دے ایس داہ میری زمین تے لکیر دے پار لے داہ گئیر سیکھ دی، میرے کھیت دی کٹھنی دی ول دودھ کے کئیر سیکھ دے کھیت وچ چلی گئی، بولو پنچو کٹھنی کھیدی ہوئی؟ جیدی ول اوہدی کٹھنی جیدی زنانی اوہدا نیاں، ہرجانہ بھرن توں پہاں زنانی گئیر سیکھ دی ڈھاننی منڈے او تاں نیاں اوہدا۔۔۔۔۔ میں تاں آپنا منڈا مسئلہاں، منڈے دی ماں آوتا چاہوندی اے تے جم جم ہر تھتھ، نہیں آوتا چاہوندی تاں اوہدا من، میں ہرجانے دا اک پیسہ دی منگاں تاں میرے لئی گاں دا لبو۔ پنچو ایہہ پریشور دا نیاں اے، نہیں تاں آگریز بہادر دی عدالت تاں ہے ای۔ بیچ نیاں نہیں دین گے تاں ہری سیکھ آگریز دی عدالت وچ جائے گا۔ میرا گھر بار اے، زمین جائیداد اے، میں منڈے ہتا مر جاواں؟ مرن ویلے پانی دی لپ کون دے گا میںوں؟"

چٹاں نے اک دوسرے دا مونہہ دیکھیاں من لیا جے زنانی ہری سیکھ دی اے تاں منڈا وی اوسے دا ہی ہویا۔

ٹٹھلی اک پاسے بیٹھی سی، چٹاں دا نیاں من کے چپک مار کے رو پئی، اوہنے منڈے نوں چٹائی تال گھٹ لیا، "میں آپنا منڈا کسے نوں نہیں دیاں گی۔"

ہری سیکھ دی آواز وچ غصہ نہیں سی، تڑی نہیں سی، چٹاں دا نیاں بیتن دی آکڑ دی نہیں سی۔ بیڑی سی نرمی تال اوہنے ٹٹھلی نوں سمجھایا، "بھانگوانے، کیرا تیرے کولوں تیرا منڈا کھو رہیا اے؟ آپنے گھر چل، توں اوس گھر دی مالکن ایں۔"

ہری سیکھ اپنے اک درمے دے وارٹ نوں بڑے موہ تے چا، تال گھوٹلی خوشی خوشی دان پور ول فریا جا رہیا سی، ٹٹھلی اوہدے پیچھے پیچھے انج فوری جاری سی جیویں سحر نوکی گاں، اوہدا پچھلی گے اگے فوے جانے کھر دے پیچھے فوری جاری ہووے۔

□

- (1) پہاڑی لوکاں دا پہناوا۔ (2) اک بوٹے دا تاں۔ (3) بنا دیا ہے نکل تار کے لپاندی ہوئی زنانی جیہوی دیاں ہوئی زنانی واکن ہی رہندی اے۔ اوس علاقے دا عام رواج جیہویں بھیڑا نہیں مٹیا جاندا۔
- (4) پہاڑی علاقہ۔ (5) جنگب عظیم۔ (6) چاڈلاں دی شراب۔ (7) زمین دی ہتھی دے تاں جیویں مرلہ، کنال، بجکھ۔ (8) کسے مت جاں مراد لئی ساری رات جاگ کے پوچھا پانچھ کرنا۔ (9) رام چندر دے پتا۔ (10) مہا بھارت دی کہانی راجا "شانٹ نو" توں ہی شروع ہوندی اے، جیدی نرادلاد کوئی نہیں سی۔ (11) پرے چن والی رات۔ (12) نکلے نکلے کمرے جیہتاں وچ مسافر ٹھہر دے جیہ۔
- (13) دڈا شہر۔

ولیری

بندی کہانی "سوا کا ساس"

مسز رام پیاری چنڈھا آپنی دڈی وڈی ٹنم دی ٹو مائی واسدا دین مسز ٹرٹو دل آئی تے مسز ٹرٹو نے یقین دوايا، "لے بھلا میں کیوں نہیں آواں گی؟ خیر ناں ٹنم جیویں تیری وڈی اوویں میری وڈی۔"

رام پیاری چنڈھا نے آکھیا، "اوس ون اوہ کھڑی ٹلوی سی تیرے گھر آئی ہوئی؟ کیہ ناں سی اوہدا..... خبرے..... ہاں، سوا۔ اوہنوں دی ٹکلا لھیں، کھڈا سوہنا گاؤندی اے، بڑی بٹھی وایج اے اوہدی، آہنڈھ گواہنڈھ ویاں ٹو پیاں تے ٹنم دیاں سہلیاں دی آؤن کھیاں، تیری مہر ناں ذرا رونق لگ جائے گی، کچی کردیاں رام پیادی نے آکھیا۔" میرے دلوں بھگدی اوہنوں سدا وی دے دیں۔"

مسز ٹرٹو نے یقین دوا دیاں بڑے مان ناں آکھیا، "گلر نہ کر میں اوہنوں دی ناں لے آواں گی، میرا کہیا تے اوہ موڑ ای نہیں سکدی۔"

لالہ رام داس چنڈھا دے گھر ٹنم دی ٹو مائی واکھ واہوا جھیا ہویا سی، مکان دے باہر وار مردانہ بیٹھک وچ برادری دے لوکیں تے جمن بلی بیٹھے رنج مہیاں دڈھ رہے سن۔ ایہناں اوکھیاں تے بھیڑیاں ویلیاں وچ ٹلوی لئی چنگا لایق ور لہجہ لین اُتے چنڈھا دی وڈیائی کردیاں لوکیں مہاراکاں تے ودھائیاں دے رہے سن۔ کھلے اندر زائیاں دی بھیڑ، رنگ برنگیاں چم چم کردیاں ساڑھیاں، سارے اندر وچ چارے پاسے کھنڈیا زائندہ رولا، ہر کوئی بولی جا رہیا اے، دوہے دی گل شنن دی کسے نوں وی کوئی پرواہ

نہیں۔ ڈھکھاں ماروے زیوراں تے رنگیاں ساڑھیاں دی ایس نمائش تے روئے وچ، اکھاں وچ تے ناں اُتے ٹھٹی جیہی مسکان لئی اک پاسے پُپ ٹھٹی سوا انج لگ رہی سی جیہی رتیاں ناں بھری چنگیر وچ اک چنا موتی۔ جیہی اوہدی پُپ مسکان سی اوویں ای اوہدی کھروے رنگ دی لال کناریاں والی ساڑھی، کناں وچ سب دے ناہیں تے جھماں وچ ہاسک دی اک اک لال پوڑی۔

رام پیاری پراہونیاں دی سیوا دی گلر وچ کھلی ہوئی بھردی سی۔ اوہدا دھیان اک پاسے ٹھٹی سوا اُتے پیا تے اوہ ابھڑا رہے ہوئی، "ہائے ہائے توں گچھ گوں نا، تیرے لئی تے دلچ دی منگوا رکھیاے۔"

سوا نے مسکانیاں مسز ٹرٹو دل دیکھیا تے سچ ناں نلی کھولے، "میںوں گاؤنا کجھے آؤندا اے۔"

مسز ٹرٹو نے بڑے مان ناں رام پیاری دی حاضرت کردیاں آکھیا، "ہاں ہاں ضرور مگوں گی، ہائے اینا سوہنا تے گاؤندی اے۔" میں تے کبھی آں کنا چنگا ہووے جے ٹنم دوجیاں ٹو پیاں نوں وی سکھاوے۔"

ہارمونیم داسر زائیاں دے روئے نالوں دوجیر اُچا ہویا تے اندر پٹھیاں زائیاں اچھپے ہال اکھاں ٹڈی تے مونہہ اڈی ٹھوڈی تے اُنگلی رکھ، اچن چیت ولجہ وجان والی دل دیکھن لگ پیاں۔

سارے اندر وچ پُپ ورت مئی..... سوا تھوڑی جیہی جھکی شرمائی..... پھیر مسز ٹرٹو دل ٹکدیاں صلاح تے اجازت لین دی رلی ملی آواز وچ کُچھیا، "کیہ گاواں؟" "گچھ وی سنا دے، چل اوہی سنا دے جیہدا اوس ون سنا یا سی۔" مسز ٹرٹو نے جواب دتا تے بڑی آکڑ ناں دھون اُچی لگی..... ساڑھی دا پلہ سنواریا تے آپنی وڈیائی دا

اثر دیکھن لئی گھاٹ سنن لئی تیار بیٹھیاں زمانیاں ول چارے پاسے جمات پائی۔ ایس علاقے وچ اوہناں دی بڑی جان بچان تے آدرسی۔ اوہناں دے گھر والے پیرسٹر ٹرٹو دی وڈی مانتا سی تے اوہ اُچی پھر دے وکیل ہون دے نال نال کنیاں سنسٹاواں دے آگوتے کرتا دھرتا وی سن۔

سوما نے بکلی جیسی اواز وچ کھاج دا سر چٹکیا تے پھیر پیر وچ گاؤن لگ پئی۔ گانا، جیرانی نال بھرے اندر وچ کھینڈ گیا۔ گانا نکاؤن مچھوں سنن والیاں تے چارے پاسے جمات پائی تاں پد لگا جو لحدہ داگ سن کے کسے زمانیاں نوں دی کوئی خوشی نہیں ہوئی پر مردانہ بیشک وچ بیٹھے مرد لوکاں وچ سوما دے ایس سنگیت دا وڈا نمل پیا۔ راگیاں دی سمجھ نہ ہون تے دی زمانیاں نوں سنن دا چاہ چڑھیا ہویا سی، سر تال دی جانتکاری بھادیں نہ دی ہو دے تاں دی گاؤن دی آواز تاں کناں نوں بٹھتی تے من نوں نہاندی ہے۔ کسٹم دے تال کالج وچ پڑھدی اودھنی اک سبیلی نے اے دھ کے سوما نوں آکھیا، ”بھین جی ہور سٹاؤ تا۔“

کسٹم دی ماں تے سسر ٹرٹو نے دی ہور سٹاؤن دی حمایت کیتی۔ سوما نے ویلے تے قناں نوں منگھ رکھ کے اک چلیٹر جیہا بلیٹی گیت چٹیا، ”کسٹم نے مجھ کو پریم سکھایا“ سٹہیاں ای ہر زمانیاں دے تال آپنے آپ پلن لگ پئے، جوان ٹوکیاں دے من اندر یاداں تے خواہشاں دیاں ٹھٹکاڑپاں نال منگھ لٹک پئے۔

سوما نے اے گیت نکایا ای سی کہ تھلین ہالاں دیاں چچکاں سٹائی پچاں۔ سسر ٹرٹو ”پائے میں مرگئی کیہ ہویا“ کہہ کے جھجے دل بھگی، ساہیاں زمانیاں دی اودھے مکر لیاں، سوما دی جیتی جیتی وجہ بند کر کے جھجے تے آ گئی۔

لالہ رام داس نے مگنی دے ایس کھ لئی سدے ڈھیر سارے لوکاں دی روٹی ٹک دے پربندہ لئی تھلے دیندے وچ بوسے لائے اک چٹھا بنوا دتا، پوڑیاں کن لئی حلوائی

آیا، دوپہر دی روٹی دا کم ادا کیاں ہو کے لوڈھے ویلے تاہیں نکلیا، کڑا ہی ٹھٹھے توں تھلے لالہ کے حلوائی چلا گیا۔ دیندے وچ دو ٹٹے، میدے نال لیوی خالی پوری، حلوائی دے ٹھٹھن لئی بیڑھی تے ہور بک تنک بیا سی۔ اوتھے ای ہال کھینڈن لگ پئے۔ تھلے دیندے وچ ہالاں نوں روک نوک کرن والا تاں کوئی ہے نہیں سی۔ کھینڈ کھینڈ وچ ہال دیندے دے کبے دا گھاں دی گھرلی کولوں ٹکی ٹوڑی دیاں ٹھٹھاں بھر بھر ٹھٹھے وچ نندے، سواہ ٹھٹھاں کوٹے اے بھکھدے سن، اتی سواہ اُتے ٹکی ٹوڑی اک پھڑ لہندی، بکیاں بکیاں چٹکاں ہوا وچ تاریاں داگ اُڑدیاں تے نیانیاں نوں بڑا مزہ آؤندا۔ گھج ہال پوری توں میدہ ہونجھ ہونجھ کے ٹھٹھے وچ سنن لگ پئے، اک ہال نے پوری ای چک ٹھٹھے وچ دگا ماری، پوری نے بھاکے نال اک پھڑ لئی، اک دے لانیہ تے اُڑدے وڈے وڈے چٹکیا زیاں نے دیندے وچ ٹھٹھن والے پوڑیاں دے بوہے نوں آپنے دلیویں وچ لے لیا، تے کسے طرحاں اک چٹکیا ادا کول ای کھینڈ دی کسٹم دی سبھ توں بکلی بھین ”تھٹوں“ دے فراک تے جا ڈگا تے ملل دے فراک نوں اک لگ گئی۔ ہالاں دیاں خوف نال چچکاں نکل سکیاں۔

کسٹم دی ماں نے ملوی دے لیڑیاں نوں اک لگی دیکھی تے اوہ چیک مار کے بیہوش ہو گئی۔ دوسریاں زمانیاں دی چچکاں مارن لگ پچاں۔ چیک چھاڑا سن کے لالہ رام داس تے دوسرے مرد دی آگے تے اُچی اُچی نوکراں نوں داجاں مارن لگ پئے۔ پراہونیاں دی ٹھل سیوا توں تھک ٹٹ کے نوکر تھے بیڑی دا دم لان تے ذرا لک بدھا کرن لئی ایدھر اودھر کھسکے ہوئے سن۔

گھر دی بناوٹ گھج انج دی سی کہ دیندے دا فرش سڑک نالوں ہواں تے سڑک والے پاسے بنے کھریاں دی ٹکری سڑک نالوں اُچی ہون کارن دیندے تے گھر دا میل

گم کیا۔

گولائی داکھ مسوسیا گیا، ٹنم دی ماں نوں ہوش آیا تے اوہ اتھر پونجیدی دھی دے سر ہانے آئی۔

گجھ پلاں پیچوں ایس ماڑے واسے نال درتی چپ لٹی، بولی بولی گھر بھر تے پھیر جھیتی زنبایاں دی گل بات نال چارے پاسے رولا پے گیا۔ زنبایاں تے مرد دیلے کوئے اگ گن، اگ بھان، اگ نال سڑن، مرن تے بچن دیاں کہانیاں برج معاملہ لا کے اک دوہے نالوں ودھیا کر کے سنا رہے سن تے جاں پھیر سوما دیاں بھٹاں کر رہے سن۔

سارے لوک ساریاں دی دیکھی گل اک دوہے نوں دس رہے سن۔ سوما کیوں بھٹکے نال لگی تے کیوں دیر سے وچ کدی، تھلے بٹھے تے ڈگن دیلے اوہی ساڑھی دا پلہ موڑے توں کھسک گیا تے گوڈیاں تائیں تان دی نکلیاں ہو گئیاں۔ بھٹکے تے کھا ہیر پہلے دکھیا سی جاں سجا؟ سوما نے اپنی اچی تھان توں چھال ماری تے وڈیری عمر دیاں زنبایاں تے جوان گولیاں دے دل دی دھڑکن ودھ گئی سی تے اوہتاں نے خوف نال آنپیاں اکھاں بند کر لیاں سن۔

سوما آپنے تھلے توں پانی نال بھجے وال جھپے بنا، پانی نال نڈو دے آپنے کپڑے سنجالی، بیڑ تے دہشت نال کھدی ہالڑی دے تھلے تے پیار نال بھڑکھ کے اوس نوں تسلی دے رہی سی، چارے پاسیوں بھٹاں دی داچھر مونہہ تے بچن نال اوہدیاں اکھاں لُج نال نیویاں ہو ہو جاندیاں۔

سوما دیاں تعریطاں سن کے سرگڑو نے دھون اکڑا کے آکھیا، "ایہہ دجاری تے بڑی چنگی اے، مُصیبت وچ سی، ایہہ گھر والا ساڈے مُنشی ہے، "صاحب" نے ایہناں تے ترس کھا کے رکھ لیا، بُرا نا مُنشی تے کوئی ہور اے، میرے گھر آئی تے میں صاحب

بصرف اتوں دیر سے وچ اُتر دیاں پونڈیاں راہیں سی۔ دیر سے وچ گلاں دے باہر اندر آن جان لئی تے سامان لیان لیجان لئی اک بوہا نال دی گلی وچ گھلدا سی۔ اوہر مجھ جوں جاں گئے، یلی نوں اندر آن توں ڈکن لئی تے پلاں نوں باہر نہ جان دین دے کارن نوکر باہر لے بوہے دا اٹلا گھڑا چڑھا گئے سن۔

تھلے دیر سے وچ اک ہالڑی دے پونڈیاں نوں اگ لگی ہوئی سی تے دوہے پال خوف نال چپکال مار رہے سن، اُپر جھپے اُتے کھلوتے مرد زنبایاں دے کسلیجیاں دا زگ بھریا ہویا سی تے اوہ بے وس گجھ وی نہیں سن کر سکدے۔ اک دو مرداں نے تھلے اُترن دا جتن کھتا پر پونڈیاں وچ دھون بھر جان کارن تے بوہے دے بلدے ہوئے طاقتاں اگے اوہتاں دا واو نہ چلیا۔ "رسی لیاؤ، "دھوتی" ساڑھی لکا کے تھلے اُتر جاؤ۔" صلاح مشوریاں دا رولا تے خوف نال ڈرپاں زنبایاں دیاں چپکال سارے پاسے کھنڈ گئیاں۔ نکلے تے بجلی دے زمانے وچ رسیاں دا گھراں وچ کیہ کم؟ گجھ لوک پلنچوں دی نور جاں بھیاں دی دوین اوجھڑن دا سوچن لگے۔ ایس سبھ کاسے توں پہلاں کسے نوں چمچے دے بنا سومانے چھوئے جھپے دے بھٹکے نال لک کے دیر سے وچ ڈھے ہوئے بٹھے اُتے چھال کڈھ ماری۔

سوما کد کے بٹھے توں اُٹھی تے اگ لگی بھڑ ماری ہالڑی نوں چٹک کے آپنی ساڑھی دے پلے وچ لوٹ لیا۔ ایہہ دیکھدیاں امی ڈر خوف نال زنبایاں دیاں چپکال تے مرداں دا رولا خصل گیا۔ ایسے وچ نوکر وی آ گئے، بھر بھر پانی دیاں باللیاں اگ اُتے سنیاں تے پلاں وچ اگ بھج گئی۔

ڈر خوف نال سبھی ہالڑی نوں آپنی ساڑھی وچ لوٹی، مرداں تے زنبایاں دیاں خوف نال مڈیاں اکھاں دے سامنے سوما پانی چکھو مہدی پونڈیاں چڑھدی اُتے آ گئی۔ ٹکوی دا پنڈا اگ نال تھان تھان توں لوبیا گیا سی ایس لئی تھبہ دے ای ڈاکٹر نوں سد

نوں کہیا، وچارے ماڑے لوک نہیں، ایس زمانے وچ جیہ (30) مہنتی (35) روپیاں وچ کید بند اے؟ غریب چنگی پڑی لکھی دی اے، کسے سکول وچ ای کم لہم دوا دیو، میرے گھرتے وچاری آؤندی ای رہندی اے۔"

مسز گرو دے آپے مونہوں آپنی ای تعریف کرن دی جیکے وڈے کسے نوں دی خوشی نہ ہوئی۔ اوہناں دی گل ملکہیاں ای سواد دی دلیری تے گاؤن دیاں تعریضاں بھیر نر پیاں۔ بکیاں بکیاں بالڑیاں اکا ای اوہدے نیزے آکے اوہدی گودی وچ جتھ رکھ اوہدے مونہہ دل تگن لگ پیاں۔ جوان گویاں اوہدی سازمی دے کپڑے نوں نوہ نوہ کے دیکھدیاں آکھن لگیاں، "کیدی سوئی سازمی اے، ایس طرحاں دی بکھوں ملے گی؟" کسٹم دی اک سبکی تار نے سواد دے کناں وچ پائے سپ دے ناپاں دی بھت کردیاں بکھیاں، "بھین جی ایہ بکھوں لے بے؟ جج جج بڑے ای سوہنے نیں۔"

سواد لئی زچیاں دی بھیر وچ انج بیٹھا دکھا ہو گیا۔ مونہہ تے ای آپیاں بیٹھاں سن سن اوس نوں لچ آ رہی سی۔ جگے توں جمال مارن نال اوہدے پیر وچ موج جیہی دی آگئی سی جیہی پڑ دی اوہنوں اوکھیاں کر رہی سی۔ اوہنے آپنی ایس چڑ دا کسے نوں نہ دیا بھاویں اوہنوں تکلیف نہی سی۔

اوہنے آپنی بھئی سازمی دل اشارہ کر کے کسٹم دی ماں نوں آکھیا، "بھین جی کوئی بور دھوتی دے دیو تے میں ایہ بدل لوں، تھانوں بھیر موڑ جاواں گی۔"

رام پیاری آپنی بھل تے شرمندہ ہو کے بولی، "ہائے ہائے دھوتی کوئی تیرے نالوں چنگی اے، میں واری واری جاواں دھوپاں دا کید گھا؟ ہائے میں مرگئی مینوں تے دھیان ای نہیں آیا، چل بلو، چل آتے چل، الماری کول دینی آں آپنی مرضی دی سازمی کنڈھ لے۔" اوہ انھی تے پیار نال سواد دے لک دوالے آپنی ہانہہ لوٹ، جیہا جیہا مار کے اوہنوں لے نری۔ سواد آپنے پیر دی سٹ دا پتہ لگن دی لچ توں بچن لئی

پڑی اوکھت نال آپنا لنگا، لنگاؤندی سواد دی ماں نال آتے چلی گئی۔

سواد نے اک سادی جیہی نیلے کنارے دی سازمی بدلی تے کسٹم دی ماں نوں آپنے پیر دی سٹ تے بھین لئی پڑانے کپڑے دی لیر مٹگی۔ سواد دے پیر دی سٹ دا جان کے کسٹم دی ماں دے کیجے دا رنگ بھریا گیا۔ سواد نوں اوہنے ای بھٹا کے اوہدے پیر تے لاون لئی "آمبا بلدی تے جی" رلا کے کٹن لگ پئی۔ سواد تھنے جا کے زچیاں دی بھیر وچ تماشا بن دی تھاں آپنا پیر نچي آتے ای بیٹھی رہی۔

سواد، کسٹم دی ماں دے نال آکے چارے وچ آگئی سی پر بھیر وی تھنے زچیاں وچ اوہدے بارے ای گل بات ہوندی رہی۔ بھن گویاں وچ ایس گل تے پھنڈا سی کہ سواد نے جگے نال لک کے جمال ماری سی جاں جگے دی پنی تے پیر رکھ کے؟ دوسری نے آکھیا..... پکا گانا اوہ پروفیسر ساٹھے نالوں دی دھوپا گانڈی اے۔ جھڑا ایس گل تے دی چل رہیا سی جو جمال ماریاں اوہنوں بھتوں پہلاں کہنے دیکھیا سی؟ مسز گرو نے پان دا نواں پڑہ آپنی کبھی گھھ وچ بٹھا، "تھاں تھاں کھیل ہو رہی سی، صاحب نوں کہہ کے میں تھاں دوائی رہن لئی، آج تے کوئی مونہہ نہیں سی لاؤندا۔ میرا کید جاندا سی، چلو، کسے دا بھلا ہو جائے۔"

پر بھیر وی سواد دی دلیری، گاتا تے بھٹی آواز دیاں بھٹاں دا زور نہ بڑکيا۔ بھٹ ایہ نری ہوئی سی، کبیرا اوہنوں پہلاں آپنے گھر بلائے؟ اکو ای مذ سے تے لگا تار گل بات نری رہن توں کجج کے مسز گرو نے نفرت نال آپنے نل پیچ کے کہیا، "لے، بے اپنی دلیر نہ ہوندی تے بھیرے لے پتی نوں لت مار کے دوسرا کیوں کر لیندی؟ بور کیہ؟"

مسز گرو دی ایس گل نال چارے پاسے پُپ ورت گئی۔ رام پیاری دے ساکاں وچوں گلدی اوہدی اک جھٹانی ٹراں دکی نے بھریاں دے جال نال بھری شوزی نوں

آپنے اگھرے تے اُنکی وچ پُڑ کے آچیاں چچیاں اکھاں نوں بھیکا کے پُچھیا، ”کیہ؟“
 سزگرو نے آپنے کہے جتھ نال تھوار داگوں ہوا دی چیر پھاڑ کر دیاں آکھیا، ”نہیں
 تے بور کیہ، سارے ولی وچ مشہوری ہوئی، پکھریاں تائیں تاں گل اپڑ گئی سی۔“
 اوہنے تھوار داگوں جتھ دا جیترا پھیر بدلیا، ”نیر سڑ دُوریا میرے صاحب دے یار دوست
 نیں، اوہناں بچ بچا کروا دتا نہیں تے دوہاں نوں جیل ہو جاندی۔ ایہہ سبھ کُجھ دلیری
 نہیں تے بور کیہ اے۔ بڈے نوں جھڈ گھروں بچ گئی۔ دُوریا صاحب نوں ترس آگیا
 تے اوہناں نے اچھے میرے صاحب کول بھیج دتا نہیں تے خبرے کیہ خون خرابہ ہوندا۔
 دُوریا صاحب دے ای کہیں تے آریہ سانج مندور وچ نویں کسسم نال ویاہ کروا دتا نہیں
 تے تھان تھان کھیر کھاندی پھردی۔ نکھکے مردے دوویں۔ صاحب نے پر تاپ چند
 نوں آپنے کول رکھ لیا تے لیسوں میں سکولے لوا دتا۔“

گُراں نے آپنے جتھ ملدیاں آکھیا، ”ایہہ رام پیاری جو نہ کرے سو تھوڑا۔“
 گنگو بوا، گُراں دئی ای دی عمر دی سی اوہنے آپنے دوویں جتھ آچیاں دوہاں گھمساں اُتے
 رکھ کے آکھیا، ”ست نام، ست نام، تے ایہو جیہی زبانی دی سنگت وچ بٹھا کے سانوں
 ساریاں نوں کھوا دتا۔“ تے وٹ نال اوہدے ٹلی کنھن لگ پئے۔ کئی درھیاں تائیں پوہ
 دے پالیاں وچ پتل دا لوٹا ہاں ڈول یجا کے اوہدا راوی وچ نہا سبھ ازایاں ہو گیا۔
 اوہوں بور وٹ چڑھ گیا تے پُچھن لگی، ”کھچھے ہے رام پیاری جھانا بھوکی؟“
 گُراں دئی اُنھ کھلوتی تے اُچی اُچی بولن لگ پئی، ”کھچھے میرا“ ”لہجھا“ ”سانہنے کھی
 نال تے نکلیا سی، ہائے ہائے کہینے تھلے ڈیک دتا اے، خبرے کبھدے کبھدے جیراں
 پُچھ آ کے مھولیا گیا اے؟“

گُراں دئی دی جی ہنسی دی اچھے ای شہر وچ دیا سی ہوئی سی، اوہوں دی سدیا
 ہو یا سی، اوہنے جدوں ایہہ کہانی سنی تے آپنے پکے مُنڈے نوں مردانہ بیٹھک وچ

دھکدیاں آکھیا، ”جا آپنے بھائیے نوں جلدی بٹا۔“
 کُسم دی سبیلی تارا نپا پ اُپر دوڑ گئی۔ رام پیاری گئی ہوئی جلدی جی چھنی وچ پا
 کے لہڑیاں اُلگھیاں اوہدے کنڈھیاں نال پُنجھ رہی سی۔ تارا نے کول بیٹھ کے ساری
 کہانی اوہدے کن وچ روڑھ دتی۔ جیراں بھار بیٹھی رام پیاری پختراں بھار فرس تے
 دھسے پئی تے جلدی جی دی چھنی فرس تے مُودھی جا پئی۔ اوہنے آپنے متھے تے جتھ
 ماریا، ”ہائے رام جی“ تے گوڑیاں تے جتھ رکھ کے اُٹھی۔ متھے اُتے ریشی ساڑھی اُتے
 جلدی جی نال لہڑے جتھ دا چھاپ لگ گیا۔ اوہ بڑی اوکھیاں نال پوڑیاں اُتر کے تھلے
 آئی۔

تھلے کھلی چچی ہوئی سی، وڈ وڈیریاں جان لئی تیار کھڑیاں آچیاں چٹیاں چدریاں
 تے کالے بنگے جھاڑ پھنڈ رہیاں سن۔ ویاپاں دریاں خانقاہ آپنے نیانیاں دی جھاڑ
 جھب کر رہیاں سن۔ مرد آپنی لائیلی تے شرمندہ پُچھ رہے سن، ”ہویا کیہ اے؟“
 پان دے پڑیاں دی بھری تھالی قالین تے مودھی ہو ڈگی، پان جیراں تھلے
 بدھے جان کارن قالین دے نال وچھیاں چدریاں دی خراب ہو گئیاں۔ ڈرپوک
 طبیعت والا لالہ رام داس آپنی گونڈرتے جتھ رکھی ایہہ سبھ کُجھ دیکھدا رہیا پر ابھڑا ہے
 اُنھ کے جان والے پراہونیاں نوں پُچھن جاں روکن دی اوہوں ہمت نہ پئی۔

لالہ رام داس دے گھر، پُچھے رہ گئیاں زانیاں تے گوڑیاں اچھے تائیں اوہو سوما
 دپاں ای گھاں وڈھی جارہیاں سن۔ تارا نے آپنے بٹاں اُتے جتھ رکھ کے آکھیا، ”ہائے
 میں مرگئی، ایہدی ہمت تے دیکھو، چھال کڈھ ماری، ایہہ دی نہیں سوچیا کہ ساڑھی دا
 پلہ اُچا نیواں ہو جائے گا، ہیں، سارا پئی کوٹ نظر آ رہیا سی۔“

بھٹی نے کہیا، ”اگ لگے اچھے حوصلے تے ہمت نوں، مرداں توں دودھ گئی،
 ویرھے دپاں پوڑیاں چڑھ کے اُتے آ رہی سی، نہ ہر تے نہ موڈھے تے ساڑھی،

بلاؤں دیکھیا سی؟ پانی نال بچ کے کیوں مچھوایا ہو یا سی، مادے مرد دیکھدے رہے، نہ بابا نہ میرے کولوں تے ایہہ نہیں ہو سکدا بھادیں جان نکل جائے۔“
گوپالی نے انگلی دی بچھ مٹھ تے رکھ کے آکھیا، ”ہائے، مینوں تے مرداں کولوں بڑا خوف آؤندے۔“ ستوں نے آپنی پک تے تھ رکھ کے دھوئی کچا، ”میرا تے گوپالی نالوں دی دودھ تراہ نکلیا سی۔“

تھلے جا کے آپناں تعریفاں سنن تے تماشا بنن دی تھاں سوما نے سوچیا، اُتے ای چٹکی آں۔ کُسم دی ماں پیر تے بھنن لئی کپڑا لین مٹی لگ بھگ ادھے گھنٹے تائیں دی نہ پرتی۔ پیر دی بیڑ دھمی جاری سی۔ سوما نوں سمجھ نہیں آ رہی سی کہ گل کیہ اے؟
پندراں کو منٹ ہو رتھ گئے کوئی ادھی شدھ بدھ لین نہ آیا۔ تھلیوں زناپاں دے روئے دی آواز آ رہی سی۔ اوہ سوچن لگی، اُتے اکھیاں تھلیاں داہوا چر ہو گیا اے، میری کیسے نوں فکر ای نہیں، ایہدے نالوں تے چٹکا اے مینوں کوئی سواری منکوا دین، گھنٹھ میں گھر جا کے اپنے پیر دی لمبم پئی ای کر لاں۔ رام داس دے بکلی عمر دے نوکر نے اُتے آ کے سوچیں پئی سوما نوں دسیا، ”بی بی جی تھلے تھانڈے لئی نانکھ کھلوتا اُڈپک رہیا اے۔“

سوما بکا بکا رو گئی۔ میرے لئی سواری آ گئی اے؟ ایہدا مطلب اے میں چلی جاواں۔ حیران پریشان، کندھ دا آسرا لے کے ڈاڈھی اوکھیاکی نال پوڑپاں اُتر کے سوما تھلے آئی۔

اُجڑی مچھوئی رونق وچ جیہڑیاں زناپاں چکھے رہ سکیاں سن، سوما نوں دیکھ کے اُجڑی مٹھ پرتا لیا جیویں اوہ اوہنوں جانچاں ای نہ ہون۔

سوما اچے تائیں آپنیاں بھٹتاں دے کارن کچھ شرما رہی سی۔ ایس بے ویدی دے کارن اوہدا من ڈین لگا۔ ککھ دی ادھے پلے نہیں سی پے رہیا؟..... سوما مکان دی

اُجڑی مٹھ پرتا لیا جیویں اوہ اوہنوں جانچاں ای نہ ہون۔
سوما اچے تائیں آپنیاں بھٹتاں دے کارن کچھ شرما رہی سی۔ ایس بے ویدی دے کارن اوہدا من ڈین لگا۔ ککھ دی ادھے پلے نہیں سی پے رہیا؟..... سوما مکان دی

